

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης

Contribution by:

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης

Δεκέμβριος 2016 Τόμος VII Αριθμός 1

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΟΛΟΓΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

Δεκέμβριος 2016

Τόμος VII
Αριθμός 1

Ελληνική Έκδοση
ISSN: 1791-7719 Print
ISSN: 1791-7727 On line

Editorial Board 2016

The Board of the HELLENIC ASSOCIATION OF REGIONAL SCIENTISTS H.A.R.S. - 2016

[H.A.R.S. is a Think Tank of groups of people with multidisciplinary work in the fields of Regional Science, which occurs with the selfless contribution of participants who offer their work to the global scientific community]

President and Chair, Journals Management Committee (RSI – KIE – ICR – ZRW – GGGR)

Professor Christos Ap. Ladias
Editor-in-Chief

Legal Committee

Georgios-Stavros Kourtis, President of the Bod of the Panteion University, Honorary President of the Court of Audit, Professor Sophia Adam, Assistant Professor Panagiotis Kribas, Dr Leandros Lefakis, Dr Angelika Kallia, Dr Evaggelos Mallios, Fotios Makris, Elias Giatsios, Ioannis Kourtis, Sophia Kouti

Advisors

Professor Georgios Korres, Associate Professor Stephanos Karagiannis, Dr Apostolos Parpairis, Dr Nikolaos Chasanagas, Nikolaos Zacharias, Dr Sotirios Milonias, Esaias Papaioannou, Dimitrios Kouzas, Dr Athina Bayba-Wallace, Myrto Apostolou, Antigoni Prapa, Olga Mporonilo, Sophia Aftousmi

Chief Executive

Vilelmini Psarrianou

Conference Co-ordinator

Dr Stylianos Alexiadis

International Relations Coordinators

Dr Dr Aikaterini Kokkinou, Antonia Obaidou

Students Observer

Eleonora Stavrakaki, Irene Nomikou, Christina Triantafyllou, Georgios Roussaris, Irene Tzola

Website Administrators

Dimitrios Kouzas, Vilelmini Psarrianou, Apostolos Ladias

Secretariat

Dr Chrisa Balomenou, Dr Panagiota Karametou, Chrisoula Kouza, Victor Atoun, Iosif Atoun, Maria Rigaki, Konstantina Mantzavinou, Konstantina Georgiou, Nikolaos Alampanos, Elektra Katsiantoni, Dora Kyriazopoulou, Anna Maria Giallousi De Boorder, Eleni Koursari, Eleni Hinopoulou, Aggeliki Koursari, Elena Stournara, Dimitrios Ladias, Maria Oikonomou, Socratis Chitas, Maria Karagianni, Nikolaos Motsios, Apostolos Tsapalas, Victoria Frizi, Leonardos Tsaousis, Apostolos Ladias, Vasiliki Petrou, Nikoleta Yiesil, Kyriakos Katsaros, Filippou Rountzos, Katerina Kotsiopolou, Nilos Kotsiopoulos, Dimitra Tsetsoni, Maria Kousantaki, Chaim Kapetas, Aggela Trikali, Eleni Zioga, Sophia Trikali, Triantafillos Stathouloupoulos, Irini Nomikou, Despina Faridi, Anastasia Pnevmatikou, Maria Rammou, Athanasia Kanari, Jetmira Amalia Jancaj, Loukia Delivelioti, Daniela Gaga, Maria Avgenaki, Evanthia Michalaki, Christina Triantafyllou, Sofia Aftousmi, Foteini Strati, Sofia Kouti, Olga Boronilo, Androniki Pseftoudi, Antigoni Prapa, Anastasia Christopoulou

Regional Science Inquiry

Hon. Managing Editor

EMERITUS PROFESSOR PETER NIJKAMP
Free University Faculty of Economics and Business
Administration, Department of Spatial Economics
Amsterdam, the Netherlands

Hon. Managing Editor

EMERITUS PROFESSOR NIKOLAOS KONSOLAS
Department of Economic and Regional Development
School of Sciences of Economy and Public
Administration, Panteion University of Social and
Political Sciences, Athens, Greece

Managing Editor

PROFESSOR GEORGE KARRAS
Department of Economics
University of Illinois, Chicago, USA

Editors

RECTOR-PROFESSOR PARIS TSARTAS
Department of Business Administration
University of the Aegean, Mitilene, Greece

RECTOR-PROFESSOR NIKOLAOS GEORGOPOULOS
Department of Business Administration
University of Piraeus, Piraeus, Greece

PROFESSOR KIRAN PRASAD
Professor and Head, Dept. of Communication
and Journalism, Sri Padmavati Mahila University,
Tirupati – 517 502., A.P., India

PROFESSOR EMMANUEL MARMARAS
Department of Architecture
Technical University of Crete, Chania, Greece

PROFESSOR IOANNIS MAZIS
Department of Turkish and Modern Asian Studies
National and Kapodistrian
University of Athens, Athens, Greece

PROFESSOR JOSE ANTONIO PORFIRIO
Departamento de Ciencias Sociais de Gestao
Universidade Aberta, Lisboa, Portugal

PROFESSOR PAOLO MALANIMA
Department of Economic History and Economics
Magna Graecia University in Catanzaro, Catanzaro, Italy

PROFESSOR RADOVAN STOJANOVIC
Faculty of Electrical Engineering
University of Montenegro, Podgorica, Montenegro

PROFESSOR RUDIGER HAMM
Department of Business Administration
and Economics Niederrhein, University of Applied
Sciences, Krefeld, Germany

PROFESSOR GRIGORIOS TSALTAS
Department of European International and Area Studies,
School of Culture and International Communication
Studies, Panteion University of Social and Political
Sciences, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR DANIEL FELSENSTEIN
Department of Geography,
Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem, Israel

PROFESSOR GEORGE KORRES
Department of Geography
University of the Aegean, Mitilene, Greece

PROFESSOR MINAS AGGELIDIS
Department of Architecture, National Technical
University of Athens, Athens, Greece

PROFESSOR JOSE VARGAS HERNANDEZ
Department de Mercadotecnia y Negocios
Internacionales, Universidad de Guadalajara,
Guadalajara, Jalisco, Mexico

PROFESSOR PANAGIOTIS LIARGOVAS
Department of Economics
University of Peloponnese, Tripolis, Greece

PROFESSOR THEODORE PELAGIDIS
Department of Maritime Studies
University of Piraeus, Piraeus, Greece

PROFESSOR EFSTATHIOS TSACHALIDIS
Department of Forestry and Environmental Management
Democritus University of Thrace, Komotini, Greece

PROFESSOR MOH'D AHMAD AL-NIMR
Mechanical Engineering Department
Jordan University of Science and Technology,
Irbid – Jordan

Dr CHARALAMBOUS LOUCA
Head of Business Department, Director of Research
Department, Editor of The Cyprus Journal of Sciences,
American College, Nicosia, Cyprus

PROFESSOR NAPOLEON MARAVEGIAS
Department of Political Science and Public
Administration National and Kapodistrian
University of Athens, Athens, Greece

PROFESSOR PANTELIS SKAYANNIS
Department of Planning and Regional Development
University of Thessaly, Volos, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR MARIA MICHALIDIS
Department of Management and MIS,
School of Business, University of Nicosia
Nicosia, Cyprus

PROFESSOR GEORGE CHIOTIS
Department of Economic Sciences Athens University
of Economics and Business, Athens, Greece

EMERITUS PROFESSOR DIMITRIOS DIONISIOU
Department of Senior Mathematics
Hellenic Air Force Academy, Dekelia, Greece

PROFESSOR ELIAS CARAYANNIS
Department Information Systems & Technology
Management, School of Business, The George
Washington University, Washington, USA

PROFESSOR YUZARU MIYATA
Department of Architecture and Civil Engineering
Toyohashi University of Technology, Toyohashi, Japan

PROFESSOR DANIELA L. CONSTANTIN
Director of the Research Centre for Macroeconomic
and Regional Forecasting (PROMAR), Bucharest
University of Economic Studies, Bucharest, Romania

PROFESSOR NIKOLAOS KYRIAZIS
Department of Economic Sciences
University of Thessaly, Volos, Greece

PROFESSOR VIRON KOTZAMANIS
Department of Sociology University of Thessaly,
Volos, Greece

PROFESSOR FATMIR MEMA
Faculty of Economics University of Tirana,
Tirana, Albania

PROFESSOR MIRA VUKCEVIC
Faculty of Metallurgy and Chemical Technology
University of Montenegro, Podgorica, Montenegro

LECTURER KONSTANTINA ZERVA
Department of Economics, University
of Girona, Girona, Spain

Dr. ANNE MARGARIAN
Institute of Rural Studies, Federal Research Institute
for Rural Areas, Forestry and Fisheries,
Braunschweig, Germany

PROFESSOR AGLAIA ROBOCOU-KARAGIANNI
Department of Public Administration
Panteion University, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR OLGA GIOTI-PAPADAKI
School of Sciences of Economy and Public
Administration, Panteion University of Social and
Political Sciences Athens, Greece

RESEARSHER Dr NIKOLAOS KARACHALIS
Regional Development Institute
of Panteion University, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR STEFANOS KARAGIANNIS
Department of Economic and Regional Development
School of Sciences of Economy and Public
Administration, Panteion University of Social and
Political Sciences Athens, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR DARCIN AKIN
Department of City and Regional Planning
Gebze Institute of Technology, Gebze, Turkey

ASSOCIATE PROFESSOR JAN SUCHACEK
Department of Regional and Environmental Economics
Technical University of Ostrava, Ostrava,
Czech Republic

PROFESSOR MIHAIL XLETOS
Department of Economic Sciences
University of Ioannina, Ioannina, Greece

ASSISTANT PROFESSOR ANASTASIA STRATIGEA
Department of Geography and Regional Planning
National Technical University of Athens, Athens Greece

ASSOCIATE PROFESSOR ELIAS PLASKOVITIS
Department of Economic and Regional Development,
Panteion University, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR HELEN THEODOROPOULOU
Department of Home Economics Ecology,
Harokopion University, Kallithea, Greece

PROFESSOR PANTELIS SKLIAS
Faculty of Social Sciences
University of Peloponnese, Korinthos, Greece

ASSISTANT PROFESSOR MARIUSZ SOKOLOWICZ
Department of Regional Economics and Environment
University of Lodz, Lodz, Poland

ASSISTANT PROFESSOR JOAO MARQUES
Department of Social and Political Sciences
University of Aveiro, Aveiro, Portugal

ASSOCIATE PROFESSOR GEORGIOS SIDIROPOULOS
Department of Geography University of the Aegean,
Mitilini, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR ELENI PAPADOPOULOU
School of Urban-Regional Planning &
Development Engineering, Aristotle University
of Thessaloniki, Thessaloniki, Greece

PROFESSOR VASILIKI ARTINOPOULOU
Department of Sociology, Panteion University
of Social and Political Sciences, Athens

ASSISTANT PROFESSOR GEORGIOS XANTHOS
Department of Sciences, Technological
Educational Institute of Crete, Heraklion, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR EMMANUEL CHRISTOFAKIS
Department of Economic and Regional Development
Panteion University of Social and Political Sciences

Dr STILIANOS ALEXIADIS
RSI Journal

LECTURER MAARUF ALI
Department of Computer Science & Electronic
Engineering Oxford Brookes University,
Oxford, United Kingdom

ASSOCIATE PROFESSOR LABROS SDROLIAS
Department of Business Administration, School of
Business Administration and Economics, Technological
Education Institute of Thessaly, Larissa, Greece

LECTURER NETA ARSENI POLO
Department of Economics
University “Eqrem Cabej”, Gjirokaster, Albania

LECTURER ALEXANDROS MANDHLA
RAS Department of Economics, University
Of Surrey, United Kingdom

ASSISTANT PROFESSOR GEORGE P. MALINDRETOS
Harokopion University, Kallithea, Greece

RESEARCH FELLOW PARK JONG - SOON
Development Institute of Local Government
of South Korea, Jangan-gu, Suwon City, South Korea

RESEARCHER, Dr. Dr. AIKATERINI KOKKINO
Department of Geography University the Aegean,
Mitiline, Greece

PROFESSOR ANDREW FIELDSEND
Studies in Agricultural Economics
Budapest, Hungary

Dr MICHAEL ALDERSON
Director Project Development
University of Szent Istvan, Budapest, Hungary

Dr PEDRO RAMOS
Facudade de Economia, Universidade
de Coimbra, Coimbra, Portugal

Dr NIKOLAOS HASANAGAS
Faculty of Forestry and Natural Environment, Aristotle
University of Thessaloniki, Thessaloniki, Greece

PROFESSOR IOANNIS MOURMOURIS
Department of International Economic Relations and
Development, Democritus University of Thrace,
Komotini, Greece

ASSISTANT PROFESSOR STELLA KYVELOU
Department of Economic and Regional Development
Panteion University, Athens, Greece

PROFESSOR LYDIA SAPOUNAKI – DRAKAKI
Department of Economic and Regional Development
Panteion University, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR HIROYUKI SHIBUSAWA
Department of Architecture and Civil Engineering
Toyohashi University of Technology, Toyohashi, Japan

ASSISTANT PROFESSOR CHRISTOS STAIKOURAS
Department of Accounting and Finance, Athens
University of Economics and Business, Athens, Greece

ASSISTANT PROFESSOR ZACHAROULA ANDREPOULOU
Faculty of Forestry and Natural Environment, Aristotle
University of Thessaloniki, Thessaloniki, Greece

ASSISTANT PROFESSOR ALEXANDROS APOSTOLAKIS
Department of Sciences, Technological
Educational Institute of Crete, Heraklion, Greece

Dr PRODROMOS PRODROMIDIS
Centre for Planning and Economic Research and Athens
University of Economics and Business KEPE,
Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR GEORGE VOSKOPOULOS
University of Macedonia
Thessaloniki, Greece

LECTURER VENI ARAKELIAN
Department of Economic and Regional
Development, Panteion University of Social
and Political Sciences, Athens, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR VASSILIS KEFIS
Department of Public Administration
Panteion University, Athens, Greece

PROFESSOR SVETLANA RASTVORTSEVA
Belgorod State National Research University,
Institute of Economics, Russia

ASSISTANT PROFESSOR SELINI KATSAITI
Department of Economics and Finance
College of Business and Economics
United Arab Emirates University Al-Ain, UAE

PROFESSOR GEORGIOS DOUNIAS
University of the Aegean, School of Business,
Department of Financial & Management Engineering,
Chios

PROFESSOR IOANNIS LIRITZIS
University of the Aegean, Faculty of Humanities,
Department of Mediterranean Studies, Rhodes

Members

STAVROS RODOKANAKIS
Department of Social and Policy Sciences
University of Bath Clarendon Down,
Bath, United Kingdom

PROFESSOR PETROS KOTSIPOPOULOS
Department of Senior Mathematics
Hellenic Air Force Academy, Dekelia, Greece

PROFESSOR GEORGE TSOBANOGLOU
Department of Sociology
University of the Aegean, Mitiline, Greece

PROFESSOR DIMITRIOS MAVRIDIS
Department of Technological Educational
Institute of Western Macedonia, Kozani, Greece

ASSOCIATE PROFESSOR ALBERT QARRI
Vlora University, Vlora, Albania

ASSOCIATE PROFESSOR GEORGE GANTZIAS
Department of Cultural Technology & Communication
University of the Aegean, Mitiline, Greece

LECTURER APOSTOLOS KIOXOS
Department of International and European Studies,
University of Macedonia, Thessaloniki, Greece

RESEARCHER Dr CARMEN BIZZARRI
Department of Human science
European University of Rome, Rome, Italy

LECTURER NIKOLAOS MPENOS
Department of Economic Sciences
University of Ioannina, Ioannina, Greece

PROFESSOR GEORGE POLICHRONOPOULOS
School of Business Administration and
Economics, Technological Educational Institute
of Athens, Athens, Greece

Dr MICHEL DUQUESNOY
Universidad de los Lagos, CEDER
Universidad Autónoma del Estado de Hidalgo,
ICSHu-AAHA, Chili

LECTURER ASPASIA EFTHIMIADOU
Master Program of Environmental Studies
Open University of Cyprus, Nicosia, Cyprus

ASSISTANT PROFESSOR ELECTRA PITOSKA
Technological Institute of Florina, Florina, Greece

ASSISTANT PROFESSOR THEODOROS IOSIFIDIS
Department of Geography
University of the Aegean, Mitilene, Greece

ASSISTANT PROFESSOR DIMITRIOS SKIADAS
Department of International and European Studies
University of Macedonia, Thessaloniki, Greece

ASSISTANT PROFESSOR GEORGIOS EXARCHOS
Technological Institute of Serres, Serres, Greece

LECTURER EVIS KUSHI
Faculty of Economy, University of Elbasan,
Elbasan, Albania

LECTURER ROSA AISA
Department of Economic Analysis
University of Zaragoza, Zaragoza, Spain

LECTURER MANTHOS DELIS
Faculty of Finance, City University London
London, United Kingdom

ASSISTANT PROFESSOR ELENI GAKI
Department of Business Administration
University of the Aegean, Chios, Greece

ASSISTANT PROFESSOR AMALIA KOTSAKI
Department of Architectural Engineering
Technical University of Crete, Chania, Greece

Dr GEORGIOS-ALEXANDROS SGOUROS
National and Kapodistrian University of Athens,
Athens, Greece

Dr BULENT ACMA
Department of Economics, Anadolu University,
Unit of Southeastern Anatolia, Eskisehir, Turkey

Dr DRITA KRUIA
Faculty of Economics
Shkodra University, Shkodra, Albania

Dr LAMARA HADJOU
University of Tizi Ouzou,
Tizi Ouzou, Algeria

Dr ADRIANUS AMHEKA
State Polytechnic of Kupang,
Penfui, Kupang, Indonesia

Dr KHACHATRYAN NUNE
Head of the scientific research unit
University of Hohenheim, Stuttgart, Germany

Dr ANDREW FIELDSEND
Research Institut of Agriculture Economics,
Budapest, Hungary

Dr CRISTINA LINCARU
National Scientific Research Institut
for Labor and Social Protection,
Bucharest, Romania

Dr FUNDA YIRMBESOGLU
Istanbul Technical University, Faculty of Architecture
Office Istanbul, Istanbul, Turkey

PROFESSOR MAHAMMAD REZA POURMOHAMMADI
Department of Geography,
University of Tabriz, Iran

ASSISTANT PROFESSOR POLYXENI PAPADAKI
Department of Public Administration
Panteion University, Athens, Greece

Critical Surveys Editors

Lecturer Aspasia Efthimiadou, Dr Sotirios Milonias,
Dr Georgios-Alexandros Sgouros, Dr Stavros
Ntegiannakis, Dr Anastasia Biska, Dr Christos
Genitsaropoulos, Dr Loukas Tzachilas, Maria Goula

Book Review Editors

Dr Dr Katerina Kokkinou, Dr Stilianos Alexiadis, Dr
Elias Grammatikogiannis, Dr Maria Mavragani,
Dimitrios Kouzas, Vilemini Psarrianou, Antonia
Obaintou, Helga Stefansson, Dr Nikolaos Hasanagas,
Maria karagianni, Georgia Chronopoulou

Copy Editors

Professor Georgios Korres, Assistant Professor
Panagiotis Krimpas, Dr Stylianos Alexiadis, Dimitrios
Kouzas, Antonia Obaintou

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης (Kimena Periferiakis Epistimis)

Managing Editor

Professor Georgios Korres

Hon. Managing Editor

Hon Professor Nikolaos Konsolas

Copy Editor

Dr Dr Aikaterini Kokkinou

Editorial Assistant

Associate Professor Stefanos Karagiannis

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Lecturer Fotis Kitsios, Assistant Professor Eleni
Papadopoulou, Vilemini Psarrianou

Investigación en Ciencia Regional

Managing Editor

Lecturer Nela Filimoni

Hon. Managing Editor

Professor José Vargas-Hernández

Copy Editor

Lecturer Konstantina Zerva

Editorial Assistant

Professor Cristiano Cechela

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Professor Ana Cristina Limongi Franca, Associate
Professor Francisco Diniz, Assistant Professor Eloína
Maria Ávila Monteiro, Dr Michel Duquesnoy

Zeitschrift für die Regionale Wissenschaft

Managing Editor

Associate Professor Trifonas Kostopoulos

Hon. Managing Editor

Professor Rudiger Hamm

Copy Editor

Assistant Professor Panagiotis Kribas

Editorial Assistant

Associate Professor Stefanos Karagiannis

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Dr Khachatryan Nune, Dr Nikolaos Chasanagas,
Dr Anne Margarian,, Dr Lambros Sdrolas

Géographies, Géopolitiques et Géostratégies Régionales

Managing Editor

Professor Ioannis Mazis

Hon. Managing Editor

Professor Charilaos Kephaliakos

Copy Editor

Vilemini Psarrianou

Editorial Assistant

Dimitrios K. Kouzas

Publisher-Manager

Dr Christos Ap. Ladias

Members

Professor Grigorios Tsaltas, Professor Lydia Sapounaki-
Drakaki, Associate Professor Olga Gioti-Papadaki, Dr
Maria-Luisa Moatsou

Περιεχόμενα

	Σελίδα
Συντακτικό σημείωμα	7
Άρθρα	
1 Κύπρος: Από το μοντέλο της Κοινοτικής Ανάπτυξης του 1960, της Κοινοτικής Ανασυγκρότησης του 1974, στο μοντέλο ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Σύγκλισης, <i>Στέφανος Κόφφας</i>	11
2 Μια προτεινόμενη χρήση της μεθόδου Ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής, <i>Γιώργος Ξανθός</i>	23
3 Ζητήματα χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, <i>Μαριλένα Β. Παπαγεωργίου</i>	31
4 Αξιολόγηση ελληνικών ιστοσελίδων ιατρικού τουρισμού με σκοπό την εφαρμογή μιας επιτυχημένης στρατηγικής μάρκετινγκ, <i>Βίκυ Κατσώνη, Άσπα Γούλα, Ολυμπία Καραγιάννη, Αικατερίνη Πρεζάνη, Παναγιώτης Παπαντωνίου και Μαρία Χατζηδημητρίου</i>	49
5 Η Κρίση Χρέους και το ‘Στοιχείμα’ της Οικονομικής Ανάπτυξης στην ΕΕ: Ο Ρόλος της Εκπαίδευσης και της Καινοτομίας, <i>Γεώργιος Μ. Κορρές, Χρίστος Λαδιάς και Αικατερίνη Κόκκινου</i>	73
6 «Ευρώπη 2020»: Εκπαίδευση και ανθρώπινο κεφάλαιο. Η περίπτωση της Ελλάδας, <i>Όλγα Παπαδοπούλου</i>	89
7 Η συνταγματική κατοχύρωση της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα- Η διαλεκτική της σχέση με τη διοικητική αποκέντρωση και την τοπική αυτοδιοίκηση, <i>Άννα Λιγωμένου, Αιμιλία Παπάζογλου-Μητροπούλου και Λάμπρος Μπαμπαλιούτας</i>	99
8 Η συμμετοχική προσέγγιση στη διατύπωση σχεδιαστικών στόχων στο πλαίσιο του πολιτιστικού σχεδιασμού-Η εμπειρία του ‘DemoCU’, <i>Νεκταρία Μαραβά, Ανδρέας Αλεξόπουλος και Αναστασία Στρατηγέα</i>	111
9 Συμμετοχική διαχείριση πολιτιστικών πόρων ως πυλώνας τοπικής ανάπτυξης: Η περίπτωση της οικιστικής Ενότητας Κισσάμου, <i>Γιώργος Σωμαράκης, Μαρία Παναγιωτοπούλου, Μαρία Λάμπρου και Αναστασία Στρατηγέα</i>	129
10 Ευθυγράμμιση και νέες κατευθύνσεις της γεωργικής πολιτικής. Προτεραιότητες και έλεγχοι. Περιοχή μελέτης Περιφέρεια Θεσσαλίας, <i>Όλγα Γιώτη Παπαδάκη και Αντωνία Π. Ομπαϊντού</i>	149
11 Ηθικοί Κίνδυνοι κατά την Παροχή Εγγυήσεων στη Χρηματοδότηση Επιχειρήσεων: Εμπειρική Μελέτη του Προγράμματος ΤΕΜΠΙΜΕ σε Σερραίους Επιχειρηματίες Ορεινών, Ημιορεινών και Πεδινών περιοχών, <i>Χρυσάνθη Μπαλωμένου και Μαριάνθη Μαλιάρη</i>	157
12 Γενικό Εμπορικό Μητρώο και υπηρεσία μιας στάσης. Η πρώτη εφαρμογή: Αξιολόγηση και λειτουργία του νέου θεσμού στο Νομό Λάρισας, <i>Αντωνία Π. Ομπαϊντού, Νίκη Γ. Καραμπαλά και Χαράλαμπος Α. Ζήσης</i>	175
13 Ασφάλεια των Λιμενικών εγκαταστάσεων και των Λιμένων, <i>Κέρη Π. Μαυρομμάτη</i>	193
Βιβλία - Νέες εκδόσεις	215
Οδηγίες προς τους συγγραφείς	219

Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης, Τομος VII, (1), 2016

Συντακτικό Σημείωμα

Το παρόν τεύχος του επιστημονικού περιοδικού «Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης» αποτελεί μια συλλογή από επιστημονικά άρθρα τα οποία διαπραγματεύονται επίκαιρα θέματα της περιφερειακής επιστήμης.

Το πρώτο άρθρο, με τίτλο: «Κύπρος: Από το μοντέλο της Κοινοτικής Ανάπτυξης του 1960, της Κοινοτικής Ανασυγκρότησης του 1974, στο μοντέλο ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Σύγκλισης» με συγγραφέα τον Στέφανο Κόφφα, διαπραγματεύεται τους τρόπους εφαρμογής της κοινοτικής ανάπτυξης στην Κύπρο από την κήρυξη της ανεξαρτησίας της ως κυρίαρχο κράτος ως σήμερα. Ειδικότερα, περιγράφονται τα μοντέλα της κοινοτικής παρέμβασης σε συνθήκες εκτάκτου ανάγκης καθώς και της κοινοτικής ανασυγκρότησης, βάσει των γεγονότων των ενδοκοινοτικών συγκρούσεων με αποκορύφωμα την εισβολή και κατοχή, όπως επίσης της κοινοτικής οργάνωσης και του Ευρωπαϊκού κοινοτικού σχεδιασμού που υλοποιήθηκαν κατά την μετα-πολεμική περίοδο.

Στο δεύτερο άρθρο, με τίτλο: «Μια προτεινόμενη χρήση της μεθόδου Ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχή» με συγγραφέα τον Γιώργο Ξανθό, προτείνεται η χρήση της μεθόδου απόκλισης-συμμετοχής σε μεγέθη που αφορούν στον κλάδο του τουρισμού. Συγκεκριμένα, η προτεινόμενη μέθοδος αναλύει τη μεταβολή του αριθμού των διανυκτερεύσεων ανά περιφερειακή ενότητα στην Ελλάδα σε δυο περιόδους την περίοδο 2003-2009 και 2009-2015, χρησιμοποιώντας δύο μεταβλητές, τις αφίξεις και το μέσο αριθμό διανυκτερεύσεων ανά επισκέπτη.

Το τρίτο άρθρο, με τίτλο: «Ζητήματα χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα» με συγγραφέα τη Μαριλένα Παπαγεωργίου, εστιάζει στον τουρισμό της υγείας δίνοντας έμφαση στα θετικά οφέλη που μπορεί να αποκομίσει η περιφερειακή οικονομία στην Ελλάδα. Παράλληλα, η συγγραφέας προτείνει και τρόπους παρέμβασης προκειμένου η Ελλάδα να διεκδικήσει το μερίδιο που της αναλογεί από την παγκόσμια και ραγδαία εξελισσόμενη αυτή αγορά.

Το τέταρτο άρθρο, με τίτλο: «Αξιολόγηση ελληνικών ιστοσελίδων ιατρικού τουρισμού με σκοπό την εφαρμογή μιας επιτυχημένης στρατηγικής μάρκετινγκ» με συγγραφείς τους, Βίκυ Κατσώνη, Άσπα Γούλα, Ολυμπία Καραγιάννη, Αικατερίνη Πρεζάνη, Παναγιώτης Παπαντωνίου και Μαρία Χατζηδημητρίου, εστιάζει στη μελέτη της σχέσης των ιστοσελίδων, με τον ιατρικό τουρισμό που παρέχεται στην Ελλάδα. Βασικός στόχος του άρθρου είναι η καταγραφή των ελλείψεων αλλά και των προνομίων που έχει η Ελλάδα σε σχέση με τον ιατρικό τουρισμό και τα πληροφοριακά συστήματα που διαθέτει για να τον προωθήσει σε χώρες του εξωτερικού.

Το πέμπτο άρθρο, με τίτλο: «Η Κρίση Χρέους και το ‘Στοιχείο’ της Οικονομικής Ανάπτυξης στην ΕΕ: Ο Ρόλος της Εκπαίδευσης και της Καινοτομίας» με συγγραφείς τους, Γεώργιο Μ. Κορρέ, Χρίστο Λαδιά και Αικατερίνη Κόκκινου, διαπραγματεύεται τη δημιουργία δημοσίων ελλειμμάτων το οποίο είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της οικονομικής πολιτικής που οφείλεται κυρίως στη μείωση της παραγωγής αλλά και στην κακή διαχείριση των οικονομικών. Ειδικότερα, το συγκεκριμένο άρθρο επιχειρεί να εξετάσει και να αναλύσει την εξέλιξη του δημοσίου χρέους σε σχέση με την αναπτυξιακή διαδικασία και την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού για την ΕΕ με έμφαση στην ελληνική οικονομία.

Το έκτο άρθρο, με τίτλο: «Ευρώπη 2020: Εκπαίδευση και ανθρώπινο κεφάλαιο. Η περίπτωση της Ελλάδας» με συγγραφέα την Όλγα Παπαδοπούλου, εστιάζει στην επικρατούσα κατάσταση στο πεδίο της εκπαίδευσης και γενικότερα του ανθρώπινου κεφαλαίου. Το εξαιρετικά κρίσιμο ερώτημα που τίθεται στη συγκεκριμένη εργασία είναι ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στο πεδίο της εκπαίδευσης, στα πλαίσια της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», αλλά και ποια η συσχέτιση της εκπαίδευσης με την επικινδυνότητα παρουσίας της ανεργίας. Τονίζεται επίσης ότι η κατανόηση της σημασίας της εκπαίδευσης και οι σχετικές με αυτήν προκλήσεις είναι θεμελιώδους σημασίας, για την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας.

Το έβδομο άρθρο, με τίτλο: «Η συνταγματική κατοχύρωση της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα-Η διαλεκτική της σχέση με τη διοικητική αποκέντρωση και την τοπική αυτοδιοίκηση» με συγγραφείς τους Άννα Λιγωμένου, Αιμιλία Παπάζογλου-Μητροπούλου

και Λάμπρο Μπαμπαλιούτα, αναδεικνύει τη σημασία της θεσμικής και συνταγματικής ενδυνάμωσης της Περιφέρειας. Αυτή η ενδυνάμωση των περιφερειακών δομών διοίκησης θα λάβει χώρα μέσα από τη θεσμική ενίσχυσή τους με περισσότερες αρμοδιότητες, αλλά και από την υιοθέτηση ενός σαφούς στρατηγικού «αποκεντρωτικού» σχεδιασμού με αποπολιτικοποιημένες δομές αποκεντρωτικής διοίκησης, και σταθερή συνεργασία με όλες τις βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Το όγδοο άρθρο, με τίτλο: «Η συμμετοχική προσέγγιση στη διατύπωση σχεδιαστικών στόχων στο πλαίσιο του πολιτιστικού σχεδιασμού-Η εμπειρία του 'DemoCU'» με συγγραφείς τους Νεκταρία Μαραβά, Ανδρέα Αλεξόπουλο και Αναστασία Στρατηγέα, διαπραγματεύεται το ρόλο του πολιτισμού ως ενός σημαντικού πυλώνα στην αναπτυξιακή προσπάθεια των τοπικών κοινωνιών. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία εστιάζει στην παρουσίαση της εμπειρίας που αποκτήθηκε από την υλοποίηση ενός καινοτόμου συμμετοχικού εγχειρήματος στον Δήμο Κορυδαλλού, μέσα από την υλοποίηση του έργου 'DemoCU' (Democratic Culture).

Το ένατο άρθρο, με τίτλο: «Συμμετοχική διαχείριση πολιτιστικών πόρων ως πυλώνας τοπικής ανάπτυξης: Η περίπτωση της οικιστικής Ενότητας Κισσάμου» με συγγραφείς τους Γιώργο Σωμαράκη, Μαρία Παναγιωτοπούλου, Μαρία Λάμπρου και Αναστασία Στρατηγέα, εστιάζει το ενδιαφέρον της στη βιώσιμη αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της οικιστικής ενότητας Κισσάμου Χανίων, μιας διακριτής χωρικής οντότητας του ελλαδικού χώρου ως προς την πολιτιστική της ιδιομορφία και ταυτότητα.

Το δέκατο άρθρο, με τίτλο: «Ευθυγράμμιση και νέες κατευθύνσεις της γεωργικής πολιτικής. Προτεραιότητες και έλεγχοι. Περιοχή μελέτης Περιφέρεια Θεσσαλίας» με συγγραφείς τις Όλγα Γιώτη Παπαδάκη και Αντωνία Π. Ομπαϊντού, διαπραγματεύεται την πρόσφατη μεταρρύθμιση της κοινής γεωργικής πολιτικής της ΕΕ και τον στόχο που έχει τεθεί αυτό της ενίσχυσης των περιβαλλοντικών επιδόσεων. Ουσιαστικά, σε αυτή την εργασία καταγράφεται το επίπεδο ενημέρωσης των αγροτών σε σχέση με αυτή την μεταρρύθμιση καθώς επίσης η δυνατότητα και η διάθεσή τους να την ενστερνιστούν και να την στηρίξουν κατά τρόπο που θα επιφέρει αποτελέσματα που δεν θα αποσκοπούν μόνον στην εκταμίευση των προβλεπόμενων επιδοτήσεων, αλλά και στην συνολική επιτυχία της πολιτικής που έχει υιοθετηθεί.

Το ενδέκατο άρθρο, με τίτλο: «Ηθικοί Κίνδυνοι κατά την Παροχή Εγγυήσεων στη Χρηματοδότηση Επιχειρήσεων: Εμπειρική Μελέτη του Προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ σε Σερραίους Επιχειρηματίες Ορεινών, Ημιορεινών και Πεδινών περιοχών» με συγγραφείς τις Χρυσάνθη Μπαλωμένου και Μαριάνθη Μαλιάρη, μελετούνται οι ηθικοί κίνδυνοι κατά την παροχή Εγγυήσεων στη δανειοδότηση των Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΜΠΜΕ). Επιπλέον, διερευνάται η εφαρμογή του προγράμματος του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ), με εστίαση στους Σερραίους επιχειρηματίες που έλαβαν τα συγκεκριμένα δάνεια.

Το δωδέκατο άρθρο, με τίτλο: «Γενικό Εμπορικό Μητρώο και υπηρεσία μιας στάσης. Η πρώτη εφαρμογή: Αξιολόγηση και λειτουργία του νέου θεσμού στο Νομό Λάρισας» με συγγραφείς τους Αντωνία Π. Ομπαϊντού, Νίκη Γ. Καραμπά και Χαράλαμπο Α. Ζήση παρουσιάζει και αξιολογεί το θεσμό του Γ.Ε.ΜΗ και της Υπηρεσίας Μιας Στάσης ορίζοντας σαν περιοχή μελέτης το Νομό Λάρισας.

Τέλος, το δεκατο τρίτο άρθρο, με τίτλο: «Ασφάλεια των Λιμενικών εγκαταστάσεων και των Λιμένων» με συγγραφέα την Κέρη Π. Μαυρομμάτη, αναλύει τα αίτια θέσπισης και την ευθύνη του κάθε συμβαλλομένου κράτους, όπως του ελληνικού κράτους, για την εφαρμογή των κυριότερων ειδικών διεθνών, κοινοτικών και εθνικών κανόνων για τα εφαρμοστέα μέτρα και τις εφαρμοστέες διαδικασίες ενίσχυσης της ασφάλειας (security) στις λιμενικές εγκαταστάσεις και στα λιμάνια στην ελληνική επικράτεια.

Η συντακτική ομάδα του επιστημονικού περιοδικού «Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης» ευχαριστεί τους συγγραφείς για την πολύτιμη συνεργασία.

Εκ μέρους της συντακτικής ομάδας,
Δρ. Χρήστος Γενιτσαρόπουλος
RSI Journal

Άρθρα

ΚΥΠΡΟΣ: ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ 1960, ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΟΥ 1974, ΣΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΣΥΓΚΛΙΣΗΣ

Στέφανος ΚΟΦΦΑΣ

Πανεπιστήμιο Frederick, Κύπρος
koffas@gmx.de

Περίληψη

Το κείμενο διαπραγματεύεται τους τρόπους εφαρμογής της κοινοτικής ανάπτυξης στην Κύπρο από την κήρυξη της ανεξαρτησίας της ως κυρίαρχο κράτος ως σήμερα, μέσα από απτά παραδείγματα καταγραφής των απαιτούμενων προσαρμογών στα δεδομένα και τις επιδράσεις εσωτερικές-εξωτερικές, σχεδιαζόμενες-έκτακτες στις εκάστοτε συγκυρίες. Περιγράφονται τα μοντέλα της κοινοτικής παρέμβασης σε συνθήκες εκτάκτου ανάγκης καθώς και της κοινοτικής ανασυγκρότησης, βάση των γεγονότων των ενδοκοινοτικών συγκρούσεων με αποκορύφωμα την εισβολή και κατοχή, όπως επίσης της κοινοτικής οργάνωσης και του Ευρωπαϊκού κοινοτικού σχεδιασμού που υλοποιήθηκαν κατά την μεταπολεμική περίοδο.

Λέξεις Κλειδιά: Κύπρος και κοινοτική ανάπτυξη, κοινοτική ανασυγκρότηση, ευρωπαϊκός κοινοτικός σχεδιασμός

1. Η έννοια της κοινοτικής ανάπτυξης

Η ανάπτυξη σύμφωνα με τον ορισμό των Ηνωμένων Εθνών είναι «το σύνολο των διαδικασιών με τις οποίες οι κάτοικοι μιας χώρας ενώνουν τις προσπάθειές τους με εκείνες των κρατικών αρχών, για να βελτιώσουν τις οικονομικές, κοινωνικές και εκπολιτιστικές συνθήκες» (Report of the Economic and Social Council E2931 Annex III σε: Σταθόπουλο, 1990: 34) στις οποίες ζουν και δραστηριοποιούνται. Πρόκειται για μια δυναμική διαδικασία η οποία εξελίσσεται διαχρονικά και χωροχρονικά, προσαρμοζόμενη στις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, επιδιώκοντας την πρόοδο μέσα από συγκεκριμένες παρεμβάσεις για αλλαγή. Οριζόμενη ως διαδικασία βελτίωσης και προόδου η εφαρμογή της κοινοτικής ανάπτυξης είναι αλληλένδετη με την δράση για κοινωνική αλλαγή. Συγκεκριμένα η ανάπτυξη προϋποθέτει την κοινωνική αλλαγή και λαμβάνει χώρα «όταν η κοινωνική πραγματικότητα μετασχηματίζεται και όταν η τοπική κοινωνία επινοεί νέους τρόπους χειρισμού των προβλημάτων της, αναλαμβάνοντας δράσεις οι οποίες μετασχηματίζουν το κοινωνικό και πολιτισμικό της περιβάλλον. Αυτές οι αλλαγές στοχεύουν στην ικανοποίηση των αναγκών της κοινότητας και στην αντιμετώπιση των καταστάσεων οι οποίες γεννούν τα προβλήματα» (Ζαϊμάκης, 2002: 162).

Η κοινοτική ανάπτυξη δίνει έμφαση στην ανθρωποκεντρική προσέγγιση και ακολουθεί την βασική αρχή, σχετικά με την συνέργεια των κοινωνικών ομάδων και πολιτών όσον αφορά την εξέλιξη και πρόοδό τους. Δηλαδή η κοινωνική ανάπτυξη βασίζεται πέραν της συνεισφοράς της πολιτείας, στην αξιοποίηση των εγγενών δυνάμεων και ικανοτήτων, τόσο των ατόμων, όσο και των κατά τόπου πόρους των κοινοτήτων (Jenkins, Smith, 2001: 20, Atal, 1997: 7-9). Προσανατολίζεται στην ενίσχυση της ποιότητας ζωής με την αξιοποίηση όσο το δυνατό μεγαλύτερου μέρους των ανθρωπίνων πόρων αποσκοπώντας μεταξύ άλλων και στην υπέρβαση τριών βασικών εμποδίων: της φτώχειας, της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης (Atal, 1997: 8). Αποτελεί μια συνειδητή προσπάθεια παρέμβασης για βελτίωση και θετική αλλαγή με έμφαση στην εκπαίδευση των πολιτών κατά την οποία η προσωπική ανάπτυξη αθροιστικά εξασφαλίζει στην συνέχεια την κοινωνική πρόοδο (Midgley, 1995). Η βασική έννοια κλειδί για την κοινοτική ανάπτυξη είναι η συμμετοχή των πολιτών και η συνειδητοποίηση ότι, διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και περιοχές θέτουν διαφορετικούς στόχους ανάλογα με τις αξίες και τις κανονιστικές ρυθμίσεις, στις οποίες υπόκεινται την εκάστοτε χρονική στιγμή.

Οι διαφορετικές μορφές άμεσες-έμμεσες που λαμβάνει η ανάπτυξη ως εφαρμοσμένη διαδικασία αποτυπώνονται στους τρόπους σχεδιασμού και υλοποίησής τους, ανάλογα προς

τις εκάστοτε πολιτικές καταστάσεις, τις ευνοϊκές ή μη οικονομικές συνθήκες, τις στρατηγικές έξωθεν παρεμβάσεις, τους υπάρχοντες πόρους, αλλά κυρίως την κοινωνική συνοχή και του βαθμού συμμετοχής των πολιτών. Σύμφωνα με τους Beresford και Croft (1993: 118), η κοινοτική ανάπτυξη περιλαμβάνει έναν πλουραλισμό εκφάνσεων που εκτείνονται από την ενθάρρυνση της αλληλοβοήθειας έως την πολιτικοποίηση της κοινότητας και από την προώθηση συνεργατικών πρακτικών έως την αντιπαράθεση. Απώτερος σκοπός είναι ο ακριβής προσδιορισμός των αναγκών-προβλημάτων και η επίλυσή τους μέσα από την κινητοποίηση σε συλλογικές δράσεις. Ως προς την εφαρμογή της η κοινοτικής ανάπτυξης διακρίνεται σε τρεις τύπους: ο πρώτος τύπος αφορά στην δημιουργία δικτύων αλληλοϋποστήριξης σε επίπεδο γειτονιάς, με σκοπό την παροχή υπηρεσιών φροντίδας. Ο δεύτερος τύπος αφορά ομάδες αυτοβοήθειας για την προσφορά υλικών παροχών-βοηθημάτων. Ο τρίτος τύπος κοινοτικής ανάπτυξης αφορά στον επηρεασμό των κέντρων λήψης αποφάσεων σχετικά με την υλοποίηση μιας ενέργειας ή την ακύρωση μιας απόφασης, και συνδέεται με τη δημιουργία ομάδων δράσης (Thomas, 1983: 109).

2. Προσεγγίσεις της κοινοτικής ανάπτυξης

Αναφορικά με το ιδεατό πρότυπο της συλλογικής κινητοποίησης και της εκούσιας συμμετοχής των ατόμων σε τοπικής εμβέλειας προσπάθειες για ανάπτυξη, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός της σύγχρονης πραγματικότητας του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου αλλά και τρόπου ζωής. Συγκεκριμένα, υπάρχουν σημαντικά ιδεολογικά ζητήματα, όπως και πρακτικής φύσεως παράγοντες που επηρεάζουν την εφαρμογή της συμμετοχικής διαδικασίας στην ανάπτυξη. Στο μικροεπίπεδο των υποκειμένων, ο ατομοκεντρικός και ωφελμιστικός προσανατολισμός στα σύγχρονα ατομικά δρώμενα, έχει περιορίσει την απρόσκοπτη συμμετοχή των ατόμων. Και αυτό γιατί η διαδικασία της ανάπτυξης δεν αποτελεί πλέον μόνο συλλογικό στόχο αλλά είναι συνυφασμένη πολύ περισσότερο με την προσπάθεια για προσωπικό όφελος είτε έμμεσα (π.χ. γνωριμίες και προβολή) είτε άμεσα (π.χ. ως προστάδιο μιας επιθυμητής επαγγελματικής συνεργασίας) στις συμμετοχικές δραστηριότητες.

Στο μακροεπίπεδο των κοινωνικών προσεγγίσεων, η μετασχηματιστική προοπτική βάση της ριζοσπαστικής προσέγγισης (Ledwith, 2006), για ανάπτυξη επικεντρώνεται στην αντίληψη της ενδυνάμωσης, της κριτικής συνειδητοποίησης και της εκπαίδευσης της τοπικής κοινωνίας. Το κύριο μέλημα σε αυτή την προσέγγιση είναι η ενεργοποίηση των κατοίκων ως ορθολογικά σκεπτόμενων πολιτών, που μαθαίνουν-εκπαιδεύονται να διεκδικούν τα δικαιώματά τους ακόμη και με δυναμικό τρόπο, επιχειρώντας να ανατρέψουν τις υφιστάμενες καταστάσεις στέρησης και καταπίεσης (Φρέιρε, 1985), επιδιώκοντας ταυτόχρονα μεγαλύτερο βαθμό κοινωνικής δικαιοσύνης. Ανάλογα με την χώρα και τον τρόπο λειτουργίας των συστημάτων τους (αξιοκρατικό, επηρεαζόμενο, διαπλεκόμενο), παρατηρούνται σημαντικές διαφορές στις μορφές δράσης-συμμετοχής (Κόφφας, 2011: 5), όσο και στον βαθμό εφαρμογής της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η πλουραλιστική προσέγγιση σύμφωνα με τον (Popple, 2000) συνδέει την κοινοτική ανάπτυξη με πρακτικές που εκπορεύονται από το μοντέλο του κοινωνικού σχεδιασμού με την ταυτόχρονη εμπλοκή των μελών της κοινότητας σε συλλογικά σχήματα αυτοβοήθειας για την επίλυση συγκεκριμένων κοινών προβλημάτων. Ωστόσο, και γι αυτή την προσέγγιση, η έννοια της συμμετοχής παραπέμπει σε μια διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών της κοινωνίας και αντιπροσώπων δημόσιου ή άλλων φορέων, χωρίς όμως να αποσαφηνίζει τη φύση της αλληλεπίδρασης. Εάν ληφθεί υπόψη η διαφορετικότητα της δημόσιας εμπλοκής κατά την εκπόνηση του σχεδιασμού, αλλά και οι μορφές της επιδιωκόμενης συμμετοχής των πολιτών, η εφαρμογή της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους σύμφωνα με την Arnstein (1969) διακρίνεται σε μια κλίμακα (οκτώ επιπέδων), που ξεκινούν από τη γνήσια συμμετοχή και φτάνουν έως τη χειραγώγηση. Η εργαλειοποίηση της πολιτικής και οικονομικής ζωής μιας χώρας και η αποδοχή ή αντίθετα η απαξίωση των αρχών και αξιών στις συμπεριφορές των πολιτών, διαφοροποιούν την αυθεντικότητα της συμμετοχής και την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων (Arnst, 1997: 110-111).

3. Σχέση ανάπτυξης και οικονομίας

Ιστορικά παρόλο που ως έννοια η ανάπτυξη έχει συνδεθεί ως επί το πλείστον με οικονομικούς όρους, όπως η μεγέθυνση των χρηματοοικονομικών μεγεθών κάθε χώρας (Φωτόπουλος, 2005, σελ.169), μέσω κυρίως της παραγωγικής και εξαγωγικής δραστηριότητας (Ipsilantis, Sdrolas et.al., 2006: 28), η απόδοση και η ανταγωνιστικότητα (Stiglitz, 2002: 16), ωστόσο εξίσου σημαντική είναι και η ανάπτυξη στον κοινωνικό τομέα. Η κοινωνική ανάπτυξη συνδέεται με στρατηγικές παρέμβασης με σκοπό την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων, την κάλυψη αναγκών, την εξέλιξη και την βελτίωση των όρων ζωής σε όλους τους τομείς (Midgley, 1995: 59). Η πραγμάτωσή της αναφέρεται σε μια δυναμική αλληλουχία δράσεων συμμετοχικού χαρακτήρα, που προωθεί την αλλαγή δομών, την λειτουργία συστημάτων, την νοοτροπία, τις στάσεις και τις συνήθειες, αποβλέποντας στην βελτίωση των κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών για πρόοδο και ευημερία του συνόλου.

Η αντίληψη, ότι η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού βασίζεται μόνο στην οικονομική διάσταση της ανάπτυξης, αποδείχθηκε λανθασμένη, καθώς όχι μόνον είναι μονόπλευρη και επικεντρωμένη στον υλιστικό κομμάτι, αλλά περιθωριοποιεί και δεν επιλαμβάνεται το κομμάτι των άυλων ανθρώπινων αναγκών. Διότι «η κοινωνική ανάπτυξη παρέχει μια ευρεία μακρο-προοπτική που εστιάζεται στις κοινότητες και τις κοινωνίες, δίνοντας έμφαση στη σχεδιασμένη παρέμβαση, προάγοντας μια δυναμική προσέγγιση προσανατολισμένη στην αλλαγή, η οποία είναι περιεκτική και οικουμενική και πάνω από όλα επιζητεί να εναρμονίσει τις κοινοτικές παρεμβάσεις με τις προσπάθειες οικονομικής ανάπτυξης. Η προσέγγιση της κοινωνικής ανάπτυξης ενοποιεί με έναν ιδιαίτερο τρόπο τον οικονομικό με τους κοινωνικούς σκοπούς» (Ζαϊμάκης, 2002: 154). Η σχέση συνέργειας και αλληλοσυμπληρωματικότητας μεταξύ κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης αναφέρεται από τον Titmuss (1966: 109) ως το απαραίτητο στοιχείο ισορροπίας της κοινωνίας και της εύρυθμης λειτουργίας της¹.

Η διεθνής εμπειρία σύμφωνα με τον (Ροζανβάλόν, 2001) έχει δείξει ότι, οι πολιτικές παρέμβασης που αφορούν αναπτυξιακές διαδικασίες και σχεδιάζονται με βάση τη “μηχανιστική” ή μονόπλευρη προσέγγιση έχουν καταστεί σε γενικές γραμμές αναποτελεσματικές. Αυτό που προέχει από πλευράς αποτελεσματικότητας είναι η ανάδειξη της σημασίας των “οριζόντιων ή διακλαδικών παρεμβάσεων”, προκειμένου να αντιμετωπιστούν με τρόπο πολύπλευρο διαφορετικής υφής προβλήματα, που αφορούν μια περιοχή. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται και η σημασία του σχεδιασμού αναπτυξιακών παρεμβάσεων με όρους προσκείμενους στις συνθήκες κάθε περιοχής, προκειμένου να καταστεί εφικτή η αντιμετώπιση της ιδιαιτερότητας κάθε ξεχωριστής περίπτωσης (Σπιλάνης Α., Κιζός Θ., Ιωσιφίδης Θ., 2004: 24). Η διασύνδεση των διαφορετικών τομέων, η δικτύωση των ποικίλων δομών και υπηρεσιών και, κατ’ επέκταση, ο συντονισμός τους, αποτελούν τον πυρήνα του οργανωτικού-διοικητικού μοντέλου για την άσκηση αποτελεσματικών παρεμβάσεων που αποσκοπούν στην ανάπτυξη.

Εξάλλου δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται, ότι η συσχέτιση της οικονομικής με την κοινωνική ανάπτυξη, συνδέεται σήμερα όλο και περισσότερο με ολιστικές προσεγγίσεις. Στα πλαίσια αυτά ανήκουν αφενός η αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων πόρων, όχι εξ ανάγκης αποκλειστικά υλικών-οικονομικών, όπως είναι π.χ. του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου² κάθε περιοχής (Dhesi, 1983: 202). Κι αφετέρου οι τάσεις εξορθολογισμού και ο έλεγχος κατανομής των δαπανών που χρησιμοποιούνται στις αναπτυγμένες χώρες, ως αναπόσπαστο κομμάτι του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας τους, με απώτερο σκοπό την βελτίωση της αποτελεσματικότητας σε κάθε είδος σχεδιασμού και παρεμβάσεων (Chelimsky E., Shadish

¹ Όπως συγκεκριμένα αναφέρει ο Titmuss (1966: 39) η οικονομική ανάπτυξη είναι η μια από τις δύο όψεις μιας συνολικής στρατηγικής για την ανάπτυξη μιας κοινωνίας. Η άλλη είναι η κοινωνική ανάπτυξη. Εκείνο που χρειάζεται μια κοινωνία είναι η ισόρροπη ανάπτυξη. Δηλαδή η οικονομική πολιτική δεν μπορεί και δεν πρέπει να διαχωρίζεται από την κοινωνική πολιτική. Η κοινοτική ανάπτυξη ως προσέγγιση παρέμβασης, αποβλέπει στην ισόρροπη ανάπτυξη.

² Το κοινωνικό κεφάλαιο κάθε περιοχής μπορεί να προσδιοριστεί ως το δυναμικό γνώσης, αξιών, κανόνων και κοινωνικών δικτύων που αναπτύσσονται τοπικά και συμβάλει στη συσσώρευση κοινωνικών αγαθών, ιδιαίτερα μέσω των συλλογικών δράσεων (Murray, 2000: 99-108)

W.,1997). Τα τελευταία χρόνια όπου οι παραγωγικές, οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες τέθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους υπό την κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς, αναπτύχθηκε και το μοντέλο της κοινωνικής οικονομίας, ως εργαλείο προσφορότερης αξιοποίησης όλων των πόρων, που μπορούν να συμβάλουν στην κοινωνική ευημερία. Το μοντέλο της κοινωνικής οικονομίας προσβλέπει στην ανάπτυξη κάνοντας χρήση παραγωγικών δραστηριοτήτων μικρής κλίμακας, που αφορούν τις κατά τόπου περιοχές, δηλαδή στον φυσικό χώρο δραστηριοποίησης των ατόμων και είναι προσανατολισμένες στις αξίες χρήσης των αποτελεσμάτων τοπικά (Goldsmith, 1996: 503). Η εφαρμογή της προσπάθειας αυτής περιλαμβάνει την σύνδεση της τοπικής κοινωνίας και των πόρων που διαθέτει με τους πόρους του ευρύτερου κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, χρησιμοποιώντας την αλληλεπίδρασή τους ως εκατέρωθεν όφελος και για τις δύο πλευρές.

4. Ιστορική αναδρομή της κοινοτικής ανάπτυξης στην Κύπρο

Η έννοια της ανάπτυξης κατέδειξε, ότι πρόκειται για μια διαδικασία που αποτελεί μακροχρόνιο αποτέλεσμα πολυάριθμων αλλαγών, αφού πρόκειται για συνεχή, δυναμική διαδικασία με την συμμετοχή πολυσύνθετων παραγόντων. Αυτό που αλλάζει στην εξελικτική πορεία της αναπτυξιακής διαδικασίας κατά τις διαφορετικές χρονικές περιόδους και στις διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές είναι οι μορφές και ο τρόπος με τον οποίο συντελείται. Δηλαδή οι διαφορές που παρατηρούνται κατά χώρα, οφείλονται στις ιδιομορφίες του γεωγραφικού χώρου και των υποκειμένων που δραστηριοποιούνται σ' αυτόν, δηλ. στην επίδραση των διεθνών σχέσεων, του κυρίαρχου οικονομικού μοντέλου, της κουλτούρας και της νοοτροπίας, αλλά και στις περιστάσεις των ιστορικών συμβάντων. Η κατανόηση λοιπόν της κοινοτικής ανάπτυξης στην Κύπρο, προϋποθέτει την διερεύνηση αυτών των παραγόντων που επηρέασαν την εξέλιξη της στην σημερινή της μορφή (Koffas, 2014: 2-3).

Στην περίπτωση της Κυπριακής Δημοκρατίας, το 1960 το νεότευκτο, μετά τον νικηφόρο πόλεμο κατά της αγγλικής αποικιοκρατίας κράτος, ξεκίνησε να δρομολογεί αναπτυξιακές πολιτικές σχεδιασμού και ολιστικών πολιτικών σε θέματα εργασίας, οικογένειας, οικονομικής υποστήριξης, με όραμα την εδραίωση της κοινωνικής ευημερίας μέσα από μια σειρά αναπτυξιακών δράσεων σε δύο κατευθύνσεις. Από τη μια επεδίωξε και δημιούργησε στενές σχέσεις με διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ, το συμβούλιο της Ευρώπης, χτίζοντας συνεργασίες οικονομικής και όχι μόνο υφής και αποκομίζοντας πρόσβαση σε τεχνογνωσία και πολύτιμη εμπειρία, από άλλες χώρες και οργανισμούς. Από την άλλη προώθησε αλλαγές με εισαγωγή εσωτερικών διατάξεων και νομοθετημάτων στα πλαίσια εκσυγχρονισμού της διοίκησης του κράτους και ταυτόχρονα με την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης, έδωσε βαρύτητα στην συμμετοχή των κοινοτήτων και στην ευαισθητοποίηση των ατόμων στις διαδικασίες των σχεδιαζόμενων πολιτικών (Νεοφύτου, 2011: 174-175). Η πενταετία ωστόσο 1960-1965, που σηματοδεύτηκε από την κατάσταση έκτακτης ανάγκης που διαμόρφωσαν τα γεγονότα του 1963-1964 (διακοινοτητικές ταραχές, ένοπλες συρράξεις, μετακίνηση πληθυσμού μεταξύ ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων), ανέκοψε την αναπτυξιακή πορεία της Κύπρου και οδήγησε αναγκαστικά σε αναπροσαρμογή των προτεραιοτήτων (Νεοφύτου, 2011: 175-176). Από το 1964, η ανεπίσημη διαίρεση του κράτους σε δύο διαφορετικές εθνότητες κοινότητες επισφράγισε και το διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων, ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων.

Μετά τις δικοινοτικές ταραχές οι δύο κοινότητες ακολούθησαν η κάθε μια ξεχωριστά το δικό της μοντέλο ανάπτυξης, συμμορφούμενες στα πρότυπα των εθνικών κέντρων υποστήριξής τους. Αρχικά η κοινοτική ανάπτυξη περιλάμβανε περισσότερο μια μονομερή διάσταση, αυτή της οικονομικής ανάκαμψης με βάση όμως το εθνικό στοιχείο, την ομογενοποίηση, αλλά και ταυτόχρονα τον αποκλεισμό της αντίπαλης πλευράς. Στο πλαίσιο αυτής της ισοπεδωτικής 'κατευθυνόμενης αναπτυξιακής πορείας' σημαντικό ρόλο έπαιξαν το πολιτισμικό υπόβαθρο, η κουλτούρα, η θρησκεία και το ακολουθούμενο οικονομικό μοντέλο κάθε πλευράς. Η μεν ελληνοκυπριακή πλευρά ακολούθησε από την αρχή το φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο με εξωστρέφεια προσανατολισμένη σε εμπορικές και επιχειρηματικές διασυνδέσεις και μια πολιτισμική πορεία προσιδιάζοντας στα δυτικά πρότυπα. Το γεγονός αυτό εδραίωσε την πολιτική της κυριαρχίας της ελληνοκυπριακής πλευράς ως κράτος, τηξέδωσε την δυνατότητα της οικονομικής αυτονομίας και της επούλωσης των συνεπειών των δικοινοτικών ταραχών και του πολέμου μετέπειτα, σε μεγάλο βαθμό και την βοήθησε

στην πολυπόθητη πορεία ανάπτυξης και περαιτέρω εξέλιξής της. Αντίθετα η τουρκοκυπριακή πλευρά προσκολλήθηκε αποκλειστικά στην προστατιδα δύναμη Τουρκία, υιοθετώντας το συσσωρευτικό μοντέλο της αγροτικής οικονομίας, της άμεσης εξάρτησης από την τουρκική χρηματοδότηση και δαπανώντας αρκετό χρόνο για την εξάλειψη σχεδόν κάθε είδους ελληνικής προέλευσης στοιχείου, οπισθοδρομώντας ταυτόχρονα σε εξαρτώμενα μοντέλα αποικιοκρατίας (Καϊκήτης, 1998: 2, Κρανιδιώτης, 1985: 395-415).

Η ολοκλήρωση της διαφοροποίησης μεταξύ των δύο πλευρών, όσον αφορά την πορεία των διεργασιών κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, συντελέστηκε με την τραγωδία και τις συνέπειες της εισβολής και του πολέμου το 1974. Με την κατοχή του 38% «βόρειου τμήματος της Κύπρου, το 1974 οι Τούρκοι εκδίωξαν με τη βία 142.000 Ελληνοκύπριους, το ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού. Αναπόφευκτο αποτέλεσμα του ξεριζωμού ήταν η κατάρρευση της κοινωνικής δομής» (Κονής 1984: 6) και η ανατροπή της μέχρι τότε αναπτυξιακής πορείας. Η προσπάθεια που καταβλήθηκε από την Κυπριακή Δημοκρατία ήταν σε πρώτη φάση η κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών επιβίωσης, κυρίως των προσφύγων. Οι δράσεις που αναπτύχθηκαν την συγκεκριμένη στιγμή, αποσκοπούσαν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη και εδραίωση κυρίως του αισθήματος ασφάλειας στους εκτοπισμένους πολίτες, στην ψυχολογική στήριξη, στην ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου και στην σταδιακή επαναλειτουργία του κράτους.

Με σημερινούς όρους το μοντέλο που εφαρμόστηκε για την αντιμετώπιση των συνεπειών της εισβολής και κατοχής, ήταν αυτό της παρέμβασης σε καταστάσεις εκτάκτων αναγκών, με ενέργειες επικεντρωμένες στην αντιμετώπιση της προσφυγιάς και της αποκατάστασης της λειτουργίας του διαιρεμένου πλέον κράτους. Βάση της ταξινόμησης της συλλογικής έκθεσης Community Work and Social Change (Mayo, 1998: 71) εφαρμόστηκε η εργασία πεδίου σε κοινότητες σε κρίση με επικέντρωση στην εκτίμηση αναγκών και σε παρεμβάσεις αντιμετώπισης κοινών δυσκολιών, μέσα από την κινητοποίηση των κατοίκων για συλλογικές δράσεις. Επρόκειτο για ένα σχέδιο σταθεροποίησης της κατάστασης, που εν πρώτης στόχευε σε άμεσες παρεμβάσεις αντιμετώπισης έλλειψης υποδομών και κάλυψης των βασικών αναγκών αλλά περιλάμβανε και προληπτικές πτυχές με απώτερο αναπτυξιακό προσανατολισμό (Ζαϊμάκης, 2011: 85), αξιοποιώντας τους υπάρχοντες πόρους. Η αποκατάσταση της ομαλότητας αποτέλεσε το ενοποιητικό στοιχείο στην προσπάθεια ανάταξης που κυριάρχησε μετά τον πόλεμο, αφού πλέον όλος ο πληθυσμός αντιμετώπιζε κοινά προβλήματα, όπως η εργασία, η παιδεία, η υγεία και καλούνταν να διαχειριστεί με την παρέμβαση των κρατικών υπηρεσιών την επίλυσή τους.

4.1. Η κοινωνική-κοινοτική ανασυγκρότηση

Η κυπριακή κοινωνία ύστερα από την τούρκικη εισβολή, υπέφερε από την ολοκληρωτική σχεδόν κατάρρευση του κοινωνικού συστήματος. Κι αυτό διότι πάνω από το 1/3 των πόλεων και κοινοτήτων διαλύθηκαν ή καταστράφηκαν. Από τις υπόλοιπες κοινότητες πάνω από τις μισές είχαν αύξηση του πληθυσμού τους σε αναλογίες που θεωρούνται επικίνδυνες για τη συνέχιση της ομαλής λειτουργίας τους. (Κονής, 1984: 4; Νεοφύτου, 2011: 177). Η διάλυση δεκάδων περιοχών στα κατεχόμενα πλέον εδάφη και η άμεση συγκρότηση άλλων καινούργιων κοινοτήτων, στις ελεύθερες περιοχές, χωρίς τις απαραίτητες δομές, έκανε το έργο κάθε προσπάθειας για παρέμβαση και ανάπτυξη πολύ δύσκολο. Το κράτος για την αποκατάσταση της κοινωνικής ζωής, που όπως αποδείχθηκε μακροπρόθεσμα στέφτηκε με επιτυχία, χρησιμοποίησε ως βασικό εργαλείο την κοινοτική ανασυγκρότηση επιφέροντας ουσιαστικές αλλαγές, όσον αφορά κυρίως την κάλυψη των υλικών αναγκών. Στόχοι της ανασυγκρότησης υπήρξαν αρχικά η στέγαση των εκτοπισμένων, η καταπολέμηση της ανεργίας, η ανακούφιση της μαζικής δυσπραγίας, η επανέναρξη της διοικητικής λειτουργίας υπηρεσιών και κοινοτήτων και η ανάκαμψη της οικονομίας. Οι υπηρεσίες χρησιμοποιήθηκαν μεθοδικά για την αποκατάσταση των ζημιών υλικών και άυλων, την επανόρθωση της ομαλής λειτουργίας των θεσμών στην κοινωνία και στην συνέχεια την μετέπειτα ανάπτυξη (www.cyprus.gov.cy).

Σταδιακά οι παρεμβάσεις ανασυγκρότησης μετατοπίστηκαν σε μη υλιστικές δράσεις, οι οποίες επικεντρώθηκαν στην ενδυνάμωση των ανθρωπίνων πόρων, στη συμμετοχή των πολιτών, στην ενίσχυση της αυτοβοήθειας και του αυτοκαθορισμού (Midgley, 1995: 116). Απώτερος σκοπός των δράσεων υπήρξε η προσπάθεια διαμόρφωσης κοινοτικής σύμπνοιας

μέσω της κριτικής συνειδητοποίησης και η ανάπτυξη ενεργητικών πολιτικών καταπολέμησης διακρίσεων ανάμεσα σε ντόπιους και πρόσφυγες και φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, λόγω ταξικών, οικονομικών ή και πολύ περισσότερο πολιτικών διαφοροποιήσεων³. Για το λόγο αυτό από τις πρώτες δράσεις ανασυγκρότησης, υπήρξε η επανεργοποίηση της κοινοτικής ζωής και της διοικητικής υποστήριξης των κοινοτήτων. Κι αυτό διότι πέρα από την υλική μέριμνα και τις υποδομές, από τις σημαντικότερες προκλήσεις παρέμεινε η ουσιαστική επανένταξη, η ενσωμάτωση των εκτοπισθέντων και των προσφύγων, η επαναφορά της φυσιολογικής ζωής στην καθημερινότητα χωρίς οποιουδήποτε είδους αποκλεισμό, για οποιαδήποτε ομάδα του πληθυσμού (Koffas, 2014: 3).

Από τα πρώτα στοιχεία που λήφθηκαν υπόψη στον σχεδιασμό της κοινοτικής ανασυγκρότησης υπήρξε η ενίσχυσης του αισθήματος του «ανήκειν». Είναι η κοινή αίσθηση του να ανήκει κάποιος σε μια γνωστή οντότητα (δηλαδή η ομάδα που συνθέτει την κοινότητα), ο βαθμός στον οποίο τα κοινοτικά μέλη είναι πρόθυμα να ανεχτούν τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους και είναι πρόθυμα να συνεργαστούν και να δουλέψουν μαζί, μια αίσθηση ενός κοινού σκοπού ή ενός οράματος, κοινές αξίες (Bartl, 2008: 7). Ακολούθως ένα δεύτερο σημαντικό στοιχείο της κοινοτικής ανασυγκρότησης υπήρξε η υλοποίηση της έννοιας της οργάνωσης. Πρόκειται για τον «βαθμό στον οποίο τα διαφορετικά μέλη της κοινότητας βλέπουν τους εαυτούς τους ως κάποιον που έχει ένα ρόλο στην υποστήριξη του συνόλου (σε αντίθεση με την ύπαρξη μιας μόνης συλλογής χωριστών ατόμων), συμπεριλαμβανομένων (με την κοινωνιολογική έννοια) της οργανωτικής ακεραιότητας, της δομής, των διαδικασιών, της διαδικασίας λήψης απόφασης, της αποτελεσματικότητας, του τμήματος της εργασίας και της συμπληρωματικότητας των ρόλων και των λειτουργιών» (Bartl, 2008: 6). Κι αυτό διότι όσο πιο οργανωμένη ή αποτελεσματικότερα οργανωμένη είναι μια κοινότητα, τόσο περισσότερη δυνατότητα δύναμης έχει.

Για τον σκοπό αυτό το σχέδιο κοινοτικής ανασυγκρότησης και αποκατάστασης της κοινοτικής ζωής, προέβλεπε την δημιουργία πολυπληρεσιακών Κοινοτικών Κέντρων Ευημερίας⁴ με σκοπό την επανόρθωση του κοινοτικού πνεύματος που είχε διαταραχθεί. Προώθησαν και λειτούργησαν Επιτρόπους Κοινοτικής Ευημερίας σαν συμπλήρωμα των Συμβουλίων Κοινοτικής Ευημερίας (ΣΚΕ), συνεπικουρούμενα από τους κατοίκους των κοινοτήτων. Συγκεκριμένα σύμφωνα με την μαρτυρία της κυρίας Νεοφύτου, εκ των πρωτεργατών της όλης προσπάθειας, το οργανωτικό μοντέλο ανασυγκρότησης που αναπτύχθηκε προέβλεπε ότι:

(α) «Στις κοινότητες όπου υπάρχουν οργανωμένες κοινωνικές ομάδες ιδρύεται συντονιστικό σώμα το Συμβούλιο Κοινοτικής Ευημερίας που επιλαμβάνεται κοινωνικών θεμάτων που αφορούν την κοινότητα.

(β) Στις μικρές κοινότητες όπου δεν είχαν οργανωμένες ομάδες συγκροτείται ένα σώμα από παράγοντες και άτομα και ονομάζεται Επιτροπή Κοινοτικής Ευημερίας.

(γ) Σε κάθε επαρχία τα Συμβούλια Κοινοτικής Ευημερίας και οι Επιτροπές Κοινοτικής Ευημερίας καθώς και άλλες οργανώσεις Κοινωνικής Πρόνοιας συγκροτούν το Επαρχιακό Συμβούλιο Ευημερίας.

(δ) Τα Επαρχιακά Συμβούλια Κοινοτικής Ευημερίας και οι οργανώσεις κοινωνικής πρόνοιας με Παγκύπριο χαρακτήρα συγκροτούν το Παγκύπριο Συμβούλιο Ευημερίας» (Νεοφύτου, 1998, Ομιλία).

Αξιοποιώντας την δυναμική των τοπικών κοινοτήτων και με τους λιγοστούς πόρους αλλά την μεγάλη ψυχική δύναμη που διέθεταν, αποκατέστησαν την λειτουργία των αναγκαίων υπηρεσιών όσον αφορά την στέγαση, την εργασία, την εκπαίδευση και την υγεία, και επαναλειτούργησαν τους κοινωνικούς θεσμούς. Χρησιμοποιώντας ουσιαστικά το εργαλείο της τοπικής ανασυγκρότησης σε όλες τις κοινότητες της ελεύθερης επικράτειας της Κύπρου,

³ Δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται, το υπερβολικά πολωμένο πολιτικό κλίμα της εποχής, ιδιαίτερα στην προσπάθεια απόδοσης ευθυνών για την εισβολή και κατοχή, βάση των πολιτικών τοποθετήσεων για ένωση ή ανεξαρτησία με την Ελλάδα.

⁴ «Η κοινωνική ευημερία είναι ένας από τους θεσμούς που επινοήθηκαν και μεθοδεύονται για την πρόληψη και την επανόρθωση της κακής λειτουργίας του κοινωνικού συνόλου. Η κοινωνική ευημερία μεθοδεύει την ανάπτυξη και την καλή λειτουργία των κοινωνικών θεσμών και της κοινωνικής ζωής» (Κόνης, 1984, σελ.4)

πρόσφεραν διέξοδο από την αρχική απελπισία και την απόγνωση της καταστροφής και έδωσαν το έναυσμα στους ανθρώπους, αλλά και στο ίδιο το κράτος για ένα νέο ξεκίνημα (Κόνης, 1984: 3-4). Με τέτοιες δράσεις δημιουργικών αλλαγών, της αξιοποίησης του κατά τόπου ανθρώπινου δυναμικού, της σημαντικής εθελοντικής προσφοράς αλλά και με την συμβολή της αλληλεγγύης των συγγενικών και οικογενειοκεντρικών δικτύων φροντίδας, προωθήθηκε η ανασυγκρότηση και επιτεύχθηκε σε σημαντικό βαθμό η ομαλότητα.

Η μεγάλη αυτή προσπάθεια για αποκατάσταση και αλλαγή έφερε διαχρονικά και την πολυπόθητη ανάπτυξη στις ελεύθερες περιοχές, η οποία ξεπέρασε κάθε προσδοκία, όσον αφορά το σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα εμφάνισής της και το μέγεθός της με οικονομικούς όρους. Σχετικά σύντομα όμως και ως συνέπεια της εκρηκτικής οικονομικής ανάπτυξης, παρατηρήθηκε μείωση της σημασίας των συλλογικών αξιών και εξασθένηση του κοινωνικού αισθήματος. Στοιχεία ανταγωνισμού και ατομικισμού άρχισαν να επικρατούν και να διαμορφώνουν ένα κλίμα προσανατολισμένο στον καταναλωτισμό και την προσωπική ευμάρεια. Η διαφορά με καθαρά οικονομικά κριτήρια, μεταξύ προσφύγων, εγκλωβισμένων και μη προσφύγων άρχισε πάλι να φαίνεται έντονα και να επηρεάζει τη λειτουργία του κράτους, τόσο μέσω των διαφόρων διεκδικήσεων κυρίως περαιτέρω οικονομικής υποστήριξης προς τους πρόσφυγες και τους εγκλωβισμένους στα κατεχόμενα εδάφη, όσο και μέσω των διεκδικήσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας στο θέμα της εισβολής και κατοχής έναντι του κατακτητή. Η κοινοτική ανασυγκρότηση και η παρατηρούμενη ανάπτυξη, ως προϊόν στοχευμένων δράσεων, περιορίστηκε αποκλειστικά στο ελεύθερο τμήμα της κυπριακής δημοκρατίας χωρίς να κατορθώσει σημαντική απόσβεση ή αλλαγή για τους εγκλωβισμένους ή το βίος των εκτοπισμένων, λόγω των προσκομιμάτων που πρόβαλλε συνεχώς η διοίκηση των κατεχομένων περιοχών (Koffas, 2014: 7).

5. Ευρωπαϊκή σύγκλιση και ανάπτυξη

Από το 2004 με την εισδοχή της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανείς είναι οι μεταβολές και τα οφέλη σε όλους τους τομείς από την κοινή ευρωπαϊκή αναπτυξιακή πολιτική. Η Ευρωπαϊκή Ένωση με σειρά κανονισμών υποχρεωτικής και μη φύσεως, συντονισμού πολιτικών και δράσεων, συγχρηματοδότησης έργων, έχει συμβάλλει έμπρακτα σε δομικές και θεσμικές αλλαγές με υπηρεσίες, προγράμματα και έργα που περιλαμβάνουν όλους τους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής, διοικητικής και πολιτιστικής δραστηριότητας των πολιτών των κρατών μελών της. (http://europa.eu/legislation_summaries.)

Η επίδραση της ΕΕ που προωθεί την ανάπτυξη εμπεριέχεται σε τρεις ουσιαστικά μηχανισμούς. Πρώτον, στην διαδικασία αμοιβαίας μάθησης⁵, ως διαδικασία που ενσωματώνει μια πραγματική δυνατότητα εκμάθησης από πρωτοπόρους και περισσότερο έμπειρους. Δεύτερον, στον εμπλουτισμό και την αναθεώρηση της αναπτυξιακής πολιτικής και των τρόπων εφαρμογής σχεδιασμού, ως αποτέλεσμα της μεταφοράς γνώσεων, πρακτικών, νέων ιδεών που προκύπτουν, και της δοκιμής των ιδεών στην πράξη. Και, τρίτον, στις πραγματικές αλλαγές που συντελούνται στους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης μέσα από την χρηματοδότηση προγραμμάτων και δράσεων που αφορούν την ανάπτυξή τους (Αγγελάκη, 2011).

Η στρατηγική ανάπτυξης της ΕΕ είναι μέσω της «σύγκλισης»⁶ μεταξύ των κρατών μελών, η οποία προωθείται μέσω στοχευμένων πολιτικών όπως είναι η Πολιτική Συνοχής και η

⁵ Η ΕΕ χρησιμοποιεί εκτός άλλων και την ανοιχτή μέθοδο συντονισμού (ΑΜΣ) ως διαδικασία αμοιβαίας μάθησης μεταξύ των κρατών μελών, η οποία βασίζεται στην ανταλλαγή πληροφοριών, ιδεών, γνώσεων και πρακτικών από προγράμματα και υπηρεσίες που είχαν καλά αποτελέσματα. Η μεταφορά της θετικής εμπειρίας από άλλα κράτη και η προσαρμογή της στις εθνικές ιδιαιτερότητες κάθε κράτους βελτιώνει την αποτελεσματικότητα, προωθεί τις συνεργασίες μέσω της διάχυσης της γνώσης. Τα κράτη αποκτούν τις γνώσεις, αναπτύσσουν εναλλακτικές λύσεις και δοκιμάζουν νέους τρόπους και εργαλεία (Αγγελάκη Μ., 2011)

⁶ Το σκεπτικό της στρατηγικής της σύγκλισης είναι η προώθηση των συνθηκών που ευνοούν την ανάπτυξη καθώς και των παραγόντων που οδηγούν σε πραγματική σύγκλιση των λιγότερο αναπτυγμένων Κρατών-Μελών και περιφερειών

χωρική συνοχή⁷. Η προσπάθεια σύγκλισης αποσκοπεί στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της ελκυστικότητας των περιφερειών καθώς και της απασχόλησης μέσω μιας διττής προσέγγισης. Πρώτον, τα προγράμματα ανάπτυξης να βοηθήσουν τις περιφέρειες να προβλέπουν και να προωθούν τις οικονομικές αλλαγές μέσω της καινοτομίας και της προαγωγής της κοινωνίας της γνώσης, της επιχειρηματικότητας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της βελτίωσης της προσβασιμότητας στις περιφέρειες. Δεύτερον, να στηριχτεί η δημιουργία περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας με την προσαρμογή του εργατικού δυναμικού και με τις επενδύσεις στους ανθρώπινους πόρους (<http://europa.eu>).

Για την Κύπρο, η χωρική συνοχή έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι επιτρέπει την ανάδειξη των γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων, λόγω του γεγονότος ότι η Κυπριακή Δημοκρατία αποτελεί το ανατολικότερο άκρο της ΕΕ και ως νησί δεν διατηρεί χερσαία σύνορα με άλλα κράτη μέλη. Σύμφωνα με τον σχεδιασμό, δίνεται μεγάλη σημασία σε έργα ενίσχυσης της οικονομικής και της κοινωνικής συνοχής, συμπεριλαμβανόμενης και της ανασυγκρότησης βιομηχανικών περιοχών που παρακμάζουν, προσπαθώντας να μειωθούν οι διαφορές που οφείλονται στην γεωγραφική απόσταση από τον κεντρικό κορμό της ΕΕ, όσο και μεταξύ των περιοχών του ίδιου του κράτους, λόγω της υφιστάμενης ιδιαιτερότητας από την διαίρεσή του σε ελεύθερο και κατεχόμενο. Μεγάλη σημασία δίνεται επίσης σε προγράμματα ανάπτυξης της υπαίθρου, της τοπικής δραστηριότητας και των προϊόντων-δραστηριοτήτων, ιδίως της εκμετάλλευσης της παράλιας ζώνης και της προώθησης των θαλάσσιων δραστηριοτήτων, που συμβάλουν στην στήριξη του δυναμικού της υπαίθρου (www.cypgus.gov.cy).

Η συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παραπέμπει σε θέματα κοινωνικού σχεδιασμού σε ευρωπαϊκό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, επιδιώκοντας μέσα από την συμμετοχή των δομών του κράτους και της ΤΑ να δώσει το έναυσμα για την δημιουργία δράσεων που θα οδηγήσουν σε συγκεκριμένες ελεγχόμενες αλλαγές (Mayo, 1998, p.71) σύγκλισης μεταξύ των κρατών της ΕΕ. Η προσέγγιση αυτή των σχεδιαζόμενων αλλαγών αποσκοπεί, μέσα από τις πολιτικές σύγκλισης στην αναμόρφωση του οργανωτικού μοντέλου διοίκησης, στο ξεπέρασμα νοοτροπιών που επιφέρουν προσκόμματα κοινωνικής και διοικητικής δυσλειτουργίας, με απώτερο σκοπό την κοινωνικοοικονομική προαγωγή και την οικονομική ανάπτυξη. Η προσέγγιση αυτού του είδους ανάπτυξης είναι μια προσέγγιση από τα πάνω (Ζαϊμάκης, 2011, σελ. 85), μια στρατηγική μεταφοράς τεχνογνωσίας σχεδιασμού και διοίκησης, που χρησιμοποιεί τον σχεδιασμό, τον προγραμματισμό και την αξιοποίηση της γνώσης και της εμπειρίας για την επίτευξη των επιδιωκόμενων αλλαγών και της πανευρωπαϊκής πορείας ανάπτυξης.

Η πραγματική ωστόσο εφαρμογή του ευρωπαϊκού κοινοτικού κεκτημένου στην κυπριακή πραγματικότητα συμπλέει ανάμεσα σε δύο αντίρροπες δυνάμεις. Από την μια προβάλλεται αδήριτα το καθήκον προσαρμογής στις ανάγκες και τις συνθήκες λειτουργίας και ανάπτυξης της ευρωπαϊκής ζώνης. Από την άλλη η καθημερινότητα επιβεβαιώνει τις ιδιαιτερότητες του νοτιοευρωπαϊκού μοντέλου διανθισμένου με στοιχεία διαπλοκής σε μια πολύ μικρή χώρα όπου παρά τις προσπάθειες, ακόμη η εγγύτητα των προσωπικών σχέσεων εκφράζεται με την επικράτηση των πελατειακών μορφών διαντίδρασης, τόσο στις σχέσεις μεταξύ των ατόμων, όσο και στις συναλλαγές τους με τον επιχειρηματικό κόσμο και τους επίσημους φορείς του κράτους (Κόφφας, 2013, Σδρόλιας, 2005). Αποτέλεσμα η σαφώς ατελής εφαρμογή της αναπτυξιακής διαδικασίας, παρόλη την σημαντική οικονομική και τεχνική βοήθεια από την μεριά της ΕΕ, καθώς η έλλειψη διαφάνειας και κουλτούρας εφαρμογής σωστής αξιολόγησης αποτελούν τροχοπέδη στο βωμό προσωπικών αλλά όχι συλλογικών συμφερόντων.

6. Επίλογος

Η Κυπριακή Δημοκρατία σήμερα βρίσκεται αντιμέτωπη με άλλου είδους προβλήματα, αυτά της παγκοσμιοποιημένης οικονομικής κρίσης. Η μαζικότητα των κοινωνικών αναγκών και προβλημάτων λόγω των συνεπειών της κρίσης επιβάλλουν απαγκίστρωση από τις συνήθεις μεθόδους παρέμβασης και προβάλλουν επιτακτική την ανάγκη για άλλου είδους ανάπτυξη. Η υλοποίηση αυτού του νέου είδους ανάπτυξης, προϋποθέτει την αφύπνιση του

⁷ Η χωρική συνοχή αφορά στην ανάγκη ισόρροπης ανάπτυξης στο χώρο, να αναζητούνται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα κάθε περιοχής κατά το σχεδιασμό των πολιτικών με στόχο την επίτευξη του βέλτιστου αποτελέσματος.

αισθήματος αλληλεγγύης, τη συνειδητοποίηση της αλληλεξάρτησης των συμμετεχόντων και την αποκήρυξη των ατομικιστικών, υλιστικών και αντισυλλογικών προσανατολισμών του παρελθόντος.

Καθώς τα μοντέλα ανάπτυξης έχουν καθήκον να προσαρμόζονται στις ανάγκες και τις συνθήκες της κάθε εποχής, κρίνεται πως με τα σημερινά δεδομένα χρειάζεται μια ουσιαστική μετακίνηση από τις αναπτυξιακές δράσεις που βασίζονται στο σχήμα «δότης- δέκτης» οικονομικών κυρίως στοιχείων, σε συνέργειες που χαρακτηρίζονται από την αρχή της συνεργασίας και της αξιοκρατικής συμμετοχής των πολιτών βασισμένες σε αξιακά κριτήρια. Μια τέτοια προσπάθεια αξιακής συνέργειας «κράτους – τοπικής αυτοδιοίκησης – πολιτών», θεωρείται σήμερα όχι μόνο απαραίτητη για σκοπούς αντιμετώπισης της κρίσης, αλλά και ως συστατικό της ανάπτυξης, η οποία στη σωστή της διάσταση θα πρέπει να συνδυάζει το οικονομικό με το κοινωνικό στοιχείο, αλλά με γνώμονα ανθρωποκεντρικούς όρους και αξίες.

7. Βιβλιογραφία

Ελληνική

1. Bartle Phil, (2008), 'Συλλογική Ενδυνάμωση Κοινότητας', Επισκόπηση των Μελετών του Ανθρώπινου Παράγοντα, Τόμος 14, No. 1, Ειδική Έκδοση, μετάφραση Μαρία Μαυροπούλου, Victoria, British Columbia
2. Ζαϊμάκης Γ., (2002), Κοινοτική εργασία και Τοπικές Κοινότητες, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
3. Καϊκήτης Μ., (1998), Κύπρος και η Ευρωπαϊκή Ένωση: Προσμονές και προβλήματα μιας πιθανής ένταξης της Κύπρου, Aachen 1998, Εκδόσεις Alano Herodot
4. Κρανιδιώτης Ν., (1985), Κύπρος η ανοχύρωτη πολιτεία, Τόμοι Α,Β, Αθήνα, Εκδόσεις Εστία
5. Κονής Τ., (1984), Κοινωνική Ανασυγκρότηση. Θέματα κοινωνικού προβληματισμού στη μεταπολεμική περίοδο 1974-1984, Λευκωσία, Κέντρα Νεότητας Κύπρου
6. Κόφφας Σ., (2011), 'Τάσεις και ιδιομορφίες κατά την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα και την Γερμανία. Η επίδραση της κουλτούρας και της νοοτροπίας ως παράγοντες διαφορετικής σκέψης και δράσης κατά την άσκηση των μοντέλων κοινωνικής πολιτικής', Κοινωνική Εργασία, Αθήνα, τεύχος 104, σελ. 199-221
7. Νεοφύτου Μ., Ο κοινωνικός σχεδιασμός στην Κύπρο, Ομιλία σε συνέδριο ΚΑ Ελλάδας
8. Νεοφύτου Μ., (2011), σε Καλλινικάκη Θ., Εισαγωγή στη θεωρία και την πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας, Αθήνα, Εκδόσεις Τόπος
9. Ροζανβαλόν Π., (2001), Το νέο κοινωνικό ζήτημα, Αθήνα, Μεταίχμιο
10. Σταθόπουλος Π., (1990), Κοινοτική εργασία. Θεωρία και πράξη, Αθήνα, Εκδόσεις Ιων
11. Σταθόπουλος Π., (2005), Κοινοτική Εργασία. Θεωρητική προσέγγιση, Τόμοι Α και Β, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
12. Σπιλάνης Α., Ιωσηφίδης Θ., Κιζός Α. (επιμ.), (2004), 'Οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις της ανάπτυξης σε λιγότερο ευνοημένες περιοχές', σε Κιζός Α., Στρατηγικές ανάπτυξης σε λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, Αθήνα, Gutenberg
13. Φωτόπουλος Τ., (2005), Η πολυδιάστατη κρίση και η περιεκτική δημοκρατία, Αθήνα, Γόρδιος
14. Φρέιρε Π., (1985), Για μια απελευθερωτική αγωγή, μτφρ. Μ. Κατσούλης, Αθήνα, Κέντρο μελετών και αυτομόρφωσης/Γενική Γραμματεία λαϊκής επιμόρφωσης

Ξενόγλωσση

1. Arnst R., (1997), 'Participation approaches to the research process', in Servaes J., Jakobson T., and White S. (eds), Participatory communication for social change, New Delhi, Thausand Oaks, London, Sage Publications

2. Arnstein S., (1969), 'A ladder of citizen participation', *Journal of American Institute of Planners*, 35 (4), pp.216-224
3. Atal, Y.(1997), 'Involving the poor: the many question marks', in Atal Y. & Øyen E. (Eds.), *Poverty and participation in civil society*, Paris, 11-24, UNESCO Publishing
4. Baresford P., & Croft S., (1993), *Citizen Involvement. A practical guide for change*, British Association of Social Workers, London, Macmillan Press Ltd
5. Community Work Group, (1973), *Current issues in community work*, London, Routledge and Kegan Paul
6. Chelimsky E., Shadish W., (1997), *Evaluation for the 21st Century*, London, Sage Publications
7. Dhesi A., (2000), 'Social capital and community development', *Community development Journal*, 35 (3), pp.199-214
8. Goldsmith E., (1996), 'The last word, families, communities, democracy', in: Marder J., & Goldsmith E., (eds), *The Case against the global economy: And for a turn toward the local*, San Francisco, Sierra Club Book, pp.501-504
9. Jenkins P, Smith H., (2001), 'The state, the market and community: An analytical framework for community self-development', in: Carley M, Jenkins P., Smith H., 2001, *Urban Development and Civil Society: The Role of Communities in Sustainable Cities*, Vol. Part 1 Ch 2, pp. 16-30
10. Koffas S. (2014), 'The course of Community Development and Community Change in Cyprus', *International Journal of Social Work and Human Services Practice*, Vol 2, No 5, pp.195-200
11. Koffas S., (2013), 'Trends and particularities of the socio-political pluralism in Greece and Germany: The effect of culture and mentality as factors of different thinking and action in the practice of the socio-political pluralistic model', in: Sünker H. (ed) et.al., *Citizen Participation in Social Welfare, Social Policy and Community Involvement: Shaping trends and attitudes of social responsibility*, pp. 83-99, Peter Lang Verlag Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien
12. Ledwith, (2006), *Community Development. A critical approach*, Bristol: The policy Press
13. Mayo M., (1998), 'Community work', in: Adams R., Dominelli L., and Payne M., (eds), *Social Work: Themes, issues and critical debates*, London, Open University Press, pp.160-172
14. Midgley J., (1995), *Social development: the development perspective in social welfare*, London, Sage
15. Murray M., (2000), 'Social Capital and healthy communities. Insights from the Colorado Healthy Communities Initiative', *Community Development Journal* 35 (2), pp.99-108
16. Ipsilantis P., Sdrolas L. Chouliaras I., (2005), 'Innovation and Tradition: Synergy instead of Conflict – A Study of Organizational Aspects', in: *Proceedings of the International Conference on the Impact of European Integration on the National Economy*, Cluj-Napoca, Romania
17. Poople K., Redmond M., (2000), 'Community development and the voluntary sector in the new millennium: The implications of the third way in the UK', *Community development Journal*, 35(4), pp.391-400
18. Sdrolas L., Leventi T., Kakkos N., Samaras G., 'Transformation Strategies for the Greek Enterprises in the European Business Environment', in: *Studia Universitatis Babes-Bolyai – Seria Oeconomica*, No.1, 2006, pp.27-36
19. Stiglitz J., (2002), 'Employment, social justice and societal well-being', *International Labour Review*, 141(1-2), pp.9-29

20. Thomas D., (1983), *The making of community work*, London, Allen and Unwin
21. Titmuss R., (1966), 'Social Policy and economic progress', *The social welfare forum*, New York, Columbia University Press

Ιστοσελίδες

1. Διαδικτυακή πύλη της Κυπριακής Δημοκρατίας www.cyprus.gov.cy, (on line 12/10/2016)
2. Ιστοσελίδα για το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης <http://europa.eu/legislationsummaries>, on line 05/11/2016)
3. Επίσημη ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης <http://europa.eu>, (on line 1/10/2016)

ΜΙΑ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΠΟΚΛΙΣΗΣ-ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

Γιώργος ΞΑΝΘΟΣ
ΤΕΙ Κρήτης
xanthosg@staff.teicrete.gr

Περίληψη

Με την παρούσα εργασία προτείνεται η χρήση της μεθόδου απόκλισης-συμμετοχής σε μεγέθη που αφορούν στον κλάδο του τουρισμού. Συγκεκριμένα, η μέθοδος εφαρμόστηκε στο να αναλυθεί η μεταβολή του αριθμού των διανυκτερεύσεων ανά περιφερειακή ενότητα στην Ελλάδα σε δυο περιόδους την περίοδο 2003-2009 και 2009-2015, χρησιμοποιώντας δύο μεταβλητές, τις αφίξεις και το μέσο αριθμό διανυκτερεύσεων ανά επισκέπτη.

Λέξεις κλειδιά: Ανάλυση απόκλισης συμμετοχής, συσχέτιση τάξεων

1. Εισαγωγικά

Η ανάλυση απόκλισης συμμετοχής (shift-share analysis) στις διάφορες παραλλαγές της (Kalbacher 1978[5], Loveridge et al 1998[9]) είναι μια εξαιρετικά δημοφιλής τεχνική για τρεις κυρίως λόγους. Είναι απλή, δεν είναι απαιτητική σε δεδομένα και τέλος διασπά και διακρίνει σε μέρη τη μεταβολή ενός περιφερειακού μεγέθους, συνήθως της απασχόλησης, απομονώνοντας τις επιδράσεις της περιφερειακής διάρθρωσης και της περιφερειακής δυναμικής στη μεταβολή του περιφερειακού μεγέθους. Φυσικά η μέθοδος έχει δεχθεί κριτική (Lamarche 2003[7], Kochanowski 1989[6], Holden et al 1989[10], Barff 1988[2], Arcelus 1984[1], Esteban Marquillas 1972[4]). Παρά την κριτική η απλότητά της, η δυνατότητα που προσφέρει για μια πρώτη αδρή προσέγγιση στις κρυμμένες αιτίες που επηρεάζουν τις περιφερειακές μεταβλητές και κατά επέκταση στην οικονομία μιας περιφέρειας, την καθιστούν μια αν όχι τυπική μέθοδο ανάλυσης, τουλάχιστον μια μέθοδο που δεν μπορεί να αγνοηθεί για μια πρώτη περιγραφή της περιφερειακής οικονομίας. Στη συνέχεια η μέθοδος θα χρησιμοποιηθεί για να διακριθεί σε επιμέρους μεταβολές, η μεταβολή του αριθμού των διανυκτερεύσεων σε ξενοδοχειακά καταλύματα και camping στις περιφερειακές ενότητες στην Ελλάδα (πρώην νομοί, NUTS 3). Η μεταβλητή διανυκτέρευση επιλέχθηκε λόγω της σημαντικότητάς της στις εισοδηματικές επιδράσεις σε μία περιοχή με δραστηριότητες που αφορούν στον τουρισμό (Τσέκερης et al 2015[12]). Συγκεκριμένα η μεταβολή των διανυκτερεύσεων διακρίθηκε σε συνιστώσα των αναμενόμενων μεταβολών και σε διαφοροποιημένη συνιστώσα. Στη συνέχεια, η διαφοροποιημένη συνιστώσα περαιτέρω διακρίθηκε σε τρεις συνιστώσες. Τη συνιστώσα που αφορά στην ελκυστικότητα μιας περιοχής σε όρους αφίξεων, τη συνιστώσα που αφορά στην ικανότητα μιας περιοχής να μετατρέπει τις αφίξεις σε διανυκτερεύσεις και τέλος στη συνιστώσα της τοπικότητας. Ο προτεινόμενος τρόπος χρησιμοποίησης της μεθόδου απόκλισης συμμετοχής σε μεταβλητές που αφορούν στον κλάδο του τουρισμού θα συνεισφέρει στην εκτενέστερη εισαγωγή της μεθόδου στην ανάλυση μεταβλητών της τουριστικής βιομηχανίας (Chun-Yun et al 2008[3], Shi et al 2007[11])

2. Το υπόδειγμα

Με Δ_i ορίζουμε τον αριθμό διανυκτερεύσεων επισκεπτών σε ξενοδοχειακά καταλύματα και camping στην περιοχή $i = 1, 2, 3, \dots$ και με Δ το συνολικό αριθμό των διανυκτερεύσεων επισκεπτών στο σύνολο των περιοχών. Με $\Delta_{it+1} - \Delta_{it}$ ορίζουμε τη μεταβολή του αριθμού των διανυκτερεύσεων μεταξύ του χρόνου t και του χρόνου $t+1$ στην περιοχή $i = 1, 2, 3, \dots$ και ορίζουμε με g_i, g τους ρυθμούς μεταβολής των διανυκτερεύσεων στην περιοχή i και στο σύνολο των περιοχών αντίστοιχα. Η μεταβολή του αριθμού των διανυκτερεύσεων $\Delta_{it+1} - \Delta_{it}$ μπορεί να γραφεί ως:

$$\Delta_{it} g_i = \Delta_{it} g + \Delta_{it} (g_i - g) \quad (1)$$

Με αυτόν τον τρόπο η μεταβολή διακρίνεται σε αναμενόμενη $E_i = \Delta_{it}g$ και σε διαφοροποιημένη $D_i = \Delta_{it}(g_i - g)$ (Loveridge 1995[8]). Η αξία της (1) είναι περιγραφική. Η περιγραφική αυτή αξία μπορεί να βελτιωθεί εισάγοντας δυο πρόσθετες μεταβλητές. Τον αριθμό των αφίξεων και το μέσο αριθμό διανυκτερεύσεων ανά επισκέπτη. Εάν A_i είναι ο αριθμός αφίξεων στην περιοχή i και αντίστοιχα $\bar{A}$ είναι ο συνολικός αριθμός αφίξεων στο σύνολο των περιοχών, τότε ο αριθμός των διανυκτερεύσεων στην περιοχή i αλλά και οι συνολικές διανυκτερεύσεις στο σύνολο των περιοχών, γράφονται και ως: $\Delta_i = A_i(\frac{\Delta}{A})$ και $\Delta = A(\frac{\Delta}{A})$ αντίστοιχα. Ο μέσος αριθμός διανυκτερεύσεων ανά επισκέπτη στην περιοχή i είναι $n_i = \frac{\Delta_i}{A_i}$ και για το σύνολο των περιοχών είναι $\bar{n} = \frac{\Delta}{A}$. Λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των αφίξεων και το μέσο αριθμό διανυκτερεύσεων η διαφοροποιημένη μεταβολή D_i για την περιοχή i , γράφεται ως:

$$D_i = \Delta_{it}(g_i - g) = \Delta_{it}(a_i - a) + \Delta_{it}(v_i - v) + \Delta_{it}(a_i v_i - av) \quad (2)$$

Με a_i , a να είναι οι ρυθμοί μεταβολής του αριθμού των αφίξεων στην περιοχή i και στο σύνολο των περιοχών αντίστοιχα. v_i , v να είναι οι ρυθμοί μεταβολής του μέσου αριθμού των διανυκτερεύσεων στην περιοχή i και στο σύνολο των περιοχών αντίστοιχα. Η ελκυστικότητα μιας περιοχής μπορεί να εκφραστεί από τη διαφορά $A_i = \Delta_{it}(a_i - a)$, διατηρώντας ένα ρυθμό μεταβολής των αφίξεων στην περιοχή υψηλότερο σε σχέση με το σύνολο των περιοχών. Με τη διαφορά $I_i = \Delta_{it}(v_i - v)$ μπορεί να εκφραστεί η ικανότητα της περιοχής να διατηρεί ένα ρυθμό μεταβολής του μέσου αριθμού διανυκτερεύσεων υψηλότερο σε σχέση με το σύνολο των περιοχών. Τέλος, με τη διαφορά $L_i = \Delta_{it}(a_i v_i - av)$ εκφράζεται η τοπικότητα. Εάν η αλληλεπίδραση της μεταβολής των αφίξεων και του μέσου αριθμού των διανυκτερεύσεων στην περιοχή i υπερσχύει της αντίστοιχης μεταβολής στο σύνολο των περιοχών, τα ιδιαίτερα πλεονεκτήματα της περιοχής ενισχύουν τον αριθμό των διανυκτερεύσεων. Οι παραπάνω διακρίσεις της διαφοροποίησης μπορούν να βοηθήσουν στην ομαδοποίηση περιοχών λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές στις αφίξεις και στις διανυκτερεύσεις.

3. Εφαρμογή του υποδείγματος

Το υπόδειγμα εφαρμόστηκε σε δεδομένα διανυκτερεύσεων και αφίξεων επισκεπτών σε ξενοδοχειακά καταλύματα και camping για τις 51 Περιφερειακές ενότητες (πρώην νομοί, NUTS 3) της Ελλάδος και για δύο χρονικές περιόδους (α) 2003-2009 και (β) 2009-2015. Τα δεδομένα αντλήθηκαν από την Ελληνική Στατιστική Αρχή. Στους πίνακες 1 (περίοδος 2009-15) και 2 (περίοδος 2003-09) που ακολουθούν έχουν παρατεθεί οι αριθμοί (j) που αντιστοιχούν στις περιφερειακές ενότητες, η μεταβολή των διανυκτερεύσεων $\Delta_{it+1} - \Delta_{it}$ για κάθε περιφερειακή ενότητα και οι τιμές των διαφορών D_i , E_i , A_i , I_i , L_i . Οι περιφερειακές ενότητες έχουν παρατεθεί κατά φθίνουσα σειρά της μεταβολής του αριθμού των διανυκτερεύσεων σε αυτές.

Πίνακας 1: 2009-2015. Τιμές των $\Delta_{it+1} - \Delta_{it}$ και των D_i , E_i , A_i , I_i , L_i

j	Ενότητες	$\Delta_{2015} - \Delta_{2009}$	$E_{2009-2015}$	$D_{2009-2015}$	$A_{2009-2015}$	$I_{2009-2015}$	$L_{2009-2015}$
34	Δωδεκανήσου	14681462	133685	1312898	4275819	-2066050	-896872
1	Ηρακλείου	8025464	714039	885068	1878396	-732714	-260614
6	Αττικής	4713169	505246	-339293	-26714	-271030	-41548
8	Χανίων	4646529	356790	1078623	1146931	-67560	-748
19	Χαλκιδικής	4023580	442601	-402435	-648502	262075	-16008
3	Κέρκυρας	3883624	411359	-229971	759612	-750606	-238977
13	Ρεθύμνης	3301627	312463	176993	378054	-165008	-36053
21	Λασιθίου	2782022	231789	464128	343724	84971	35432

j	Ενότητες	$\Delta_{15} - \Delta_{109}$	E_{109-15}	D_{109-15}	A_{109-15}	I_{109-15}	L_{109-15}
40	Ζακύνθου	2575988	259512	-19141	40753	-52129	-7766
32	Κυκλάδων	2051083	178301	268066	485725	-164880	-52778
25	Θεσσαλονίκης	1555714	145646	99247	306489	-165353	-41888
42	Καβάλας	922612	833432	89180	162369	-58136	-15052
12	Πιερίας	900297	968725	-68428	-118126	51185	-1487
39	Μαγνησίας	835193	119875	-363560	-409131	66558	-20987
22	Σάμου	719623	799426	-79803	-49020	-26958	-3825
24	Κεφαλληνίας	652766	703655	-50889	-92563	43319	-1644
16	Λέσβου	591885	636200	-44315	11248	-47689	-7874
17	Αργολίδος	557720	706574	-148854	-136089	-8996	-3769
35	Ηλείας	526104	516762	9342	-220343	275534	-45850
11	Μεσσηνίας	486659	559704	-73045	-154882	93385	-11549
36	Εύβοιας	471868	941681	-469813	-346508	-140714	17410
15	Κορινθίας	349592	631978	-282386	-282727	10251	-9909
29	Αχαΐας	303663	621275	-317612	-285602	-30623	-1387
27	Ιωαννίνων	223292	290975	-67683	-69341	3590	-1933
18	Λευκάδος	213188	289481	-76293	-112184	48563	-12672
38	Λακωνίας	201391	233477	-32086	-45760	14758	-1084
23	Πρεβέζης	190416	319157	-128741	-128009	3565	-4297
48	Έβρου	189853	286695	-96842	-119780	31081	-8142
20	Αιτωλίας & Ακαρνανίας	186666	257950	-71284	-116147	58603	-13740
10	Τρικάλων	166535	162737	3798	-20410	22579	1629
9	Χίου	142427	194185	-51758	1123	-45626	-7256
4	Φθιώτιδας	118591	207988	-89397	-66975	-22687	265
5	Φωκίδος	115223	139833	-24610	-75359	60005	-9256
51	Ροδόπης	112404	161725	-49321	-53516	6269	-2073
37	Θεσπρωτίας	80300	101588	-21288	-38358	20968	-3898
41	Λαρίσης	78576	158071	-79495	-79388	2531	-2638
33	Κοζάνης	71412	85312	-13900	-54504	59782	-19177
30	Καρδίτσας	67519	98821	-31302	-9367	-19940	-1995
47	Σερρών	49608	114344	-64736	-52292	-12922	479
2	Καστοριάς	44753	85412	-40659	-41047	1806	-1417
50	Ημαθίας	42409	79001	-36592	-32942	-3132	-518
14	Αρκαδίας	37489	119330	-81841	-83760	6448	-4529
26	Ξάνθης	37170	110868	-73698	-76155	6369	-3912
45	Ευρυτανίας	33385	88172	-54787	-39437	-17821	2471
7	Πέλλης	31856	78671	-46815	-35302	-12439	926
28	Βοιωτίας	25129	79566	-54437	-53964	1534	-2006
49	Κιλκίς	22477	31706	-9229	11113	-14217	-6125
46	Δράμας	10653	56765	-46112	-44616	-403	-1093
31	Αρτης	7362	51060	-43698	-40192	-3606	100
43	Φλώρινας	-7269	45514	-52783	-55826	11836	-8794
44	Γρεβενών	-23394	35019	-58413	-57302	3999	-5110

Πίνακας 2: 2003-2009. Τιμές των $\Delta_{it+1} - \Delta_{it}$ και των D_i, E_i, A_i, I_i, L_i

j	Ενότητες	$\Delta_{i09} - \Delta_{i03}$	$E_{i03 \rightarrow 09}$	$D_{i03 \rightarrow 09}$	$A_{i03 \rightarrow 09}$	$I_{i03 \rightarrow 09}$	$L_{i03 \rightarrow 09}$
34	Δωδεκανήσου	10.999.689	14.986.580	-3986891	-4231882	-56993	301983
1	Ηρακλείου	6.153.456	6.125.586	27870	566570	-354804	-183895
6	Αττικής	4.523.632	4.506.605	17027	36701	-13013	-6661
19	Χαλκιδικής	4.236.505	1.501.468	2735037	4302810	-287179	-1280594
3	Κέρκυρας	3.501.204	3.707.551	-206347	-97387	-90833	-18127
8	Χανίων	3.099.615	2.544.228	555387	400659	124695	30032
13	Ρεθύμνης	2.700.446	2.466.805	233641	432040	-111977	-86422
40	Ζακύνθου	2.205.683	2.337.486	-131803	-88256	-39444	-4103
21	Λασιθίου	2.062.671	1.806.952	255719	758907	-255677	-247511
32	Κυκλάδων	1.629.079	1.141.366	487713	405667	67752	14294
25	Θεσσαλονίκης	1.293.576	1.082.858	210718	-18765	176591	52892
39	Μαγνησίας	1.034.591	918.320	116271	-33337	115731	33877
12	Πιερίας	859.776	593.776	266000	163527	72347	30125
36	Εύβοιας	805.595	790.406	15189	-36779	39190	12779
42	Καβάλας	680.177	786.179	-106002	-200312	75426	18884
17	Αργολίδος	663.601	458.264	205337	149020	42491	13826
22	Σάμου	656.408	907.183	-250775	-244600	-23241	17065
24	Κεφαλληνίας	595.199	527.268	67931	-48327	93134	23125
15	Κορινθίας	575.358	543.550	31808	68712	-22652	-14252
16	Λέσβου	510.255	779.914	-269659	-258107	-31080	19528
29	Αχαΐας	496.356	533.723	-37367	-156997	101311	18319
35	Ηλείας	488.117	427.375	60742	73523	-5250	-7531
11	Μεσσηνίας	441.478	556.019	-114541	-178608	49936	14130
18	Λευκάδος	269.762	228.421	41341	113856	-35774	-36741
23	Πρεβέζης	264.584	290.379	-25795	-55310	22663	6852
48	Έβρου	253.230	252.817	413	-4964	3897	1480
20	Αιτωλίας & Ακαρνανίας	231.041	212.874	18167	5504	9856	2807
27	Ιωαννίνων	196.255	285.181	-88926	-154831	57513	8392
4	Φθιώτιδας	176.866	216.519	-39653	-25039	-13593	-1020
38	Λακωνίας	162.832	254.435	-91603	-126390	27555	7232
10	Τρικάλων	154.865	132.902	21963	-4000	19906	6057
9	Χίου	154.625	178.227	-23602	-60478	32905	3971
51	Ροδόπης	151.674	106.268	45406	23237	16217	5953
47	Σερρών	114.333	89.820	24513	30612	-2517	-3582
41	Λαρίσης	111.368	202.594	-91226	-86613	-10873	6260
5	Φωκίδος	111.367	108.107	3260	-37042	33050	7252
26	Ξάνθης	101.417	98.296	3121	1581	1257	284
37	Θεσπρωτίας	99.167	56.636	42531	26999	10468	5064
14	Αρκαδίας	97.102	88.860	8242	-23266	26434	5074
45	Ευρυτανίας	80.237	54.941	25296	7717	12828	4750
7	Πέλλης	75.695	48.381	27314	12083	10934	4297
30	Καρδίτσας	72.911	103.880	-30969	-42689	8674	3046
28	Βοιωτίας	68.391	42.673	25718	-5767	25408	6077
50	Ημαθίας	61.559	66.588	-5029	-22719	14897	2794
2	Καστοριάς	57.770	87.125	-29355	-45773	13637	2780
33	Κοζάνης	54.361	96.251	-41890	-57809	13482	2437

j	Ενότητες	$\Delta_{i09} - \Delta_{i03}$	$E_{i03 \rightarrow 09}$	$D_{i03 \rightarrow 09}$	$A_{i03 \rightarrow 09}$	$I_{i03 \rightarrow 09}$	$L_{i03 \rightarrow 09}$
31	Αρτης	48.531	43.885	4646	5002	0	-357
46	Δράμας	48.039	42.435	5604	-7353	10424	2533
44	Γρεβενών	35.668	27.006	8662	9706	-226	-818
43	Φλώρινας	30.050	52.039	-21989	-27270	3488	1792
49	Κιλκίς	26.294	25.462	832	-4943	4757	1019

Στη συνέχεια, λαμβάνοντας το πρόσημο της διαφοροποιημένης μεταβολής D_i και τα πρόσημα των συνιστωσών στις οποίες η διαφοροποιημένη μεταβολή έχει διακριθεί, δηλαδή τις L_i , A_i και I_i ομαδοποιήσαμε τις περιφερειακές ενότητες και προέκυψαν τα παρακάτω συμπεράσματα.

4. Συμπεράσματα

Από τον πίνακα 1 προκύπτει ότι τη χρονική περίοδο 2003-2009 τριάντα δύο (32) περιφερειακές ενότητες είχαν θετική τιμή διαφοροποιημένης μεταβολής D_i . Για τη επόμενη περίοδο 2009-2015 προκύπτει από τον πίνακα 2 ότι ο αριθμός περιφερειακών ενότητων με θετική τιμή διαφοροποιημένης μεταβολής είναι δέκα (10). Αυτό σημαίνει ότι η μεταβολή του αριθμού των διανυκτερεύσεων σε αυτές ήταν μεγαλύτερη από την αναμενόμενη, γεγονός που προϋποθέτει ότι ο ρυθμός μεταβολής των διανυκτερεύσεων σε αυτές τις περιφερειακές ενότητες ήταν μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας. Αντίθετα, δεκαεννέα (19) περιφερειακές ενότητες τη περίοδο 2003-2009 και σαράντα (40) για την περίοδο 2009-2015 μετέβαλαν τον αριθμό των διανυκτερεύσεων τους λιγότερο από το αναμενόμενο. Οι περιφερειακές ενότητες με βάση τη θετική ή αρνητική διαφοροποιημένη μεταβολή μπορούν να ομαδοποιηθούν σε περιφερειακές ενότητες με $D_i > 0$ και με $D_i < 0$. Εάν τώρα λάβουμε υπόψη και τα πρόσημα των συνιστωσών στις οποίες διακρίνεται η διαφοροποιημένη μεταβολή για τις 51 περιφερειακές ενότητες προκύπτουν οι παρακάτω πέντε ομάδες. Οι ομάδες 1-3 αποτελούνται από περιφερειακές ενότητες με $D_i > 0$ και οι ομάδες 4-6 από περιφερειακές ενότητες με $D_i < 0$.

Ομάδα_1: Κοινά χαρακτηριστικά των περιφερειακών ενότητων της ομάδας είναι ότι (α) ο ρυθμός μεταβολής των αφίξεων στην περιοχή είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας και (β) ο ρυθμός μεταβολής του μέσου αριθμού διανυκτερεύσεων στην περιοχή είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας. Την περίοδο 2009-15 μία περιφερειακή ενότητα, η $j=21$ και ένδεκα περιφερειακές ενότητες οι $j=7,8,32,12,17,20,51,26,37,45,31$ την περίοδο 2003-2009 διαθέτουν τα κοινά αυτά χαρακτηριστικά. Η τοπικότητα ενισχύει τις διανυκτερεύσεις σε όλες τις παραπάνω περιφερειακές ενότητες εκτός από την $j=31$.

Ομάδα_2 : Κοινά χαρακτηριστικά των περιφερειακών ενότητων της ομάδας είναι ότι (α) ο ρυθμός μεταβολής των αφίξεων στην περιοχή είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας και (β) ο ρυθμός μεταβολής του μέσου αριθμού διανυκτερεύσεων στην περιοχή είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας. Την περίοδο 2009-15 επτά περιφερειακές ενότητες οι $j=1,8,13,25,32,34,42$ διαθέτουν τα χαρακτηριστικά αυτά. Την περίοδο 2003-09 δέκα περιφερειακές ενότητες οι $j=1,6,13,15,18,19,21,35,44,47$ διαθέτουν τα χαρακτηριστικά αυτά. Σε καμία από τις προαναφερθείσες ενότητες η τοπικότητα δεν ενισχύει τις διανυκτερεύσεις

Ομάδα_3: Κοινά χαρακτηριστικά των περιφερειακών ενότητων της ομάδας είναι ότι (α) ο ρυθμός μεταβολής των αφίξεων στην περιοχή είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας και (β) ο ρυθμός μεταβολής του μέσου αριθμού διανυκτερεύσεων στην περιοχή είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας. Την περίοδο 2009-15 δυο περιφερειακές ενότητες οι $j=10, 35$ διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά ενώ την περίοδο 2003-09 ένδεκα περιφερειακές ενότητες οι $j=5,10,14,24,25,28,36,39,46,48,49$ τα διαθέτουν. Η τοπικότητα ενισχύει τις διανυκτερεύσεις σε όλες τις περιφερειακές ενότητες εκτός της $j=35$.

Ομάδα_4: Κοινά χαρακτηριστικά των περιφερειακών ενότητων της ομάδας είναι ότι (α) ο ρυθμός μεταβολής των αφίξεων στην περιοχή είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για

το σύνολο της χώρας και (β) ο ρυθμός μεταβολής του μέσου αριθμού διανυκτερεύσεων στην περιοχή είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας. Την περίοδο 2009-15 δεκατρείς περιφερειακές ενότητες οι $j=4,6,7,17,22,29,30,31,36,45,46,47,50$ διαθέτουν τα χαρακτηριστικά αυτά. Από αυτές η τοπικότητα ενισχύει τις διανυκτερεύσεις στις $j=4,7,31,36,45,47$. Την περίοδο 2003-09 επτά περιφερειακές ενότητες, οι $j=3,4,16,22,34,40,41$ διαθέτουν τα χαρακτηριστικά και η τοπικότητα ενισχύει τις διανυκτερεύσεις στις $j=16,22,34,41$.

Ομάδα_5: Κοινά χαρακτηριστικά των περιφερειακών ενοτήτων της ομάδας είναι ότι (α) ο ρυθμός μεταβολής των αφίξεων στην περιοχή είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας και (β) ο ρυθμός μεταβολής του μέσου αριθμού διανυκτερεύσεων στην περιοχή είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας. Είκοσι τρεις είναι οι περιφερειακές ενότητες με αυτά τα χαρακτηριστικά την περίοδο 2009-15. Οι ενότητες αυτές είναι οι $j=2,5,11,12,14,15,18,19,20,23,24,26,27,28,33,37,39,41,43,44,48,51$.

Σε καμιά από αυτές η τοπικότητα δεν ενισχύει τις διανυκτερεύσεις. Την περίοδο 2003-09 δώδεκα περιφερειακές ενότητες διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Οι ενότητες αυτές είναι οι $j=2,9,11,23,27,29,30,33,38,42,43,50$. Και στις δώδεκα αυτές ενότητες η τοπικότητα, ενισχύει τις διανυκτερεύσεις.

Ομάδα_6: Κοινά χαρακτηριστικά των περιφερειακών ενοτήτων της ομάδας είναι ότι (α) ο ρυθμός μεταβολής των αφίξεων στην περιοχή είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας και (β) ο ρυθμός μεταβολής του μέσου αριθμού διανυκτερεύσεων στην περιοχή είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό για το σύνολο της χώρας. Την περίοδο 2009-15 πέντε περιφερειακές ενότητες οι $j=3,9,16,40,49$ διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Σε καμιά από αυτές η τοπικότητα δεν ενισχύει τις διανυκτερεύσεις.

Οι παραπάνω ομαδοποιήσεις υποδεικνύουν ποιά ή ποιές από τις τρεις συνιστώσες A_i , I_i , L_i διαφοροποιούν την περιφερειακή ενότητα, σε σχέση με το σύνολο της χώρας. Στη συνέχεια εξετάστηκε εάν η σειρά μεγέθους της μεταβολής των διανυκτερεύσεων συσχετίζεται με τη σειρά μεγέθους της αναμενόμενης E_i μεταβολής των διανυκτερεύσεων και της διαφοροποιημένης μεταβολής D_i καθώς και με τις συνιστώσες A_i , I_i , L_i , στις οποίες διακρίνεται η διαφοροποιημένη μεταβολή. Χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης του Spearman. Τα αποτελέσματα έχουν ως εξής: Τόσο την περίοδο 2003-2009 όσο και την περίοδο 2009-2015 η σειρά-μέγεθος της μεταβολής των διανυκτερεύσεων με τη σειρά αναμενόμενο μέγεθος διανυκτερεύσεων, παρουσιάζουν ισχυρή θετική συσχέτιση με $r_s > 0.987$ και στις δύο περιόδους. Αντίθετα, δεν φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της σειρά μεγέθους μεταβολής των διανυκτερεύσεων και σειράς μεγέθους της διαφοροποιημένης μεταβολής. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι η μεταβολή των διανυκτερεύσεων σε μια περιφερειακή ενότητα κατά κύριο λόγο καθορίζεται από το μερίδιο διανυκτερεύσεων της στην αρχή της περιόδου από την μεταβολή των διανυκτερεύσεων στο σύνολο της χώρας και λιγότερο ή και καθόλου από το πώς διαφοροποιείται η περιοχή σχετικά με τις συνιστώσες A_i , I_i , L_i . Σημαντική επίσης είναι η διαπίστωση ότι η σειρά μεγέθους της διαφοροποίησης συσχετίζεται μόνο με τη σειρά μεγέθους της συνιστώσας που εκφράζει την ελκυστικότητα A_i σε όρους αφίξεων με $r_s > 0.73$ και στις δύο περιόδους. Η διαπίστωση αυτή ενισχύει τον προηγούμενο ισχυρισμό. Επομένως, η μεταβολή στις διανυκτερεύσεις σε μια περιφερειακή ενότητα φαίνεται ότι κατά κύριο λόγο καθορίζεται από το μερίδιο που μια περιφερειακή ενότητα έχει στην αρχή της περιόδου, τη συνολική μεταβολή διανυκτερεύσεων στη χώρα και η όποια διαφοροποίηση της ουσιαστικά καθορίζεται από τις μεταβολές στις αφίξεις. Ολοκληρώνοντας τα παραπάνω θα σημειώσουμε τα εξής. (α) Η ανάλυση απόκλισης συμμετοχής μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να ομαδοποιηθούν περιοχές ανάλογα με την ελκυστικότητα τους σε αφίξεις, την ικανότητα τους να μετατρέπουν τις αφίξεις σε διανυκτερεύσεις και αν τοπικά πλεονεκτήματα ενισχύουν οι όχι τις μεταβολές στις διανυκτερεύσεις. (β) Η ανάλυση μπορεί να συμπληρωθεί με τη χρησιμοποίηση του συντελεστή συσχέτισης κατά τάξη μεγέθους του spearman, ώστε να διακριθώθει εάν η σειρά των επιμέρους μεγεθών αποκαλύπτει συνάφειες και να αναζητηθούν οι σχετικές ερμηνευτικές μεταβλητές που να αφορούν στην έκταση που διαφοροποιείται μια περιοχή σε σχέση με το σύνολο της χώρας.

Βιβλιογραφία

1. Arcelus Francisco J (1984) An extension of Shift Share Analysis , Growth & Change 15, no 1, 3-8
2. Barff R , P. L , Knight III (1988) Dynamic Shift Share Analysis , Growth & Change 118, no 2,2-10
3. Chum Yun Shi , Yang Yang (2008) A Review of Shift Share and its Application in Tourism,
International Business and Tourism Society, 21-30
4. Esteban Marquillas J.M (1972): A Reinterpretation of shift share analysis , Regional and Urban Economics Vol 2 No 3, 249-261
5. Kalbacher J,Z (1979) Shift Share Analysis . A Modified Approach. Agricultural Economics Research Vol 31 no 1,12-25
6. Kochanowski P , Wayne B , Joray P (1989) Journal of Regional Analysis and Policy VOL 19 issue 1,65-88
7. Lamarche R. H (2003) Correct Partitioning Growth rates: Improvements in Shift Share
Analysis Canadian Journal of Regional Science XXVI ;1
8. Loveridge S (1995). A practical approach to shift share analysis , Journal of the community Development Society. Vol 26 No 1, 110-124
9. Loveridge S, Selting A.C (1998) A Review and Comparison of Shift share Identities ,
International Regional Science Review Vol 21 no 1, 39-58
10. Holden D , Alasdair G.M Swales J.K (1989) , Shift Share Analysis of regional Growth and policy : A Critique Oxford Bulletin of Economics and Statistics 51,1, 15-33
11. Shi C, Zhang I , Yang ,Y Zhou Z (2007) Shift Share Analysis on International Tourism Competitiveness – A case of Jangsu Province , Chinese Geographical Science 17 (2), 173-178
12. Τσέκερης Θ , Σκούλτσος Σ (2015) «Εκτίμηση της Κατανομής του Εισοδήματος από Εισερχόμενο Τουρισμό, ως προς το μέρος που παραμένει στη χώρα και σε αυτό που επανεξάγεται στο εξωτερικό, ΚΕΠΕ 24-26

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΧΩΡΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΥΓΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μαριλένα Β. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
marpapageo@uth.gr

Περίληψη

Ο τουρισμός υγείας, πρόκειται για μια σύνθετη κατηγορία τουρισμού, που περιλαμβάνει τον ιαματικό/θερμαλιστικό τουρισμό, τον τουρισμό ευεξίας και τον ιατρικό τουρισμό, ως διακριτές υποκατηγορίες του. Δεδομένων των χαρακτηριστικών του αλλά και της δυναμικής που παρουσιάζει σε παγκόσμιο επίπεδο, ο τουρισμός υγείας μπορεί να επιδράσει ιδιαίτερα θετικά στην τοπική ανάπτυξη αλλά και την περιφερειακή οικονομία της Ελλάδας: πρώτον, συμβάλλοντας στη διεύρυνση της εποχικότητας, την αναβάθμιση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, τη διεύρυνση της γεωγραφίας του ελληνικού τουρισμού και δεύτερον αναβαθμίζοντας το εθνικό σύστημα της χώρας, μέσω της αναβάθμισης των υποδομών υγείας, της προσέλκυσης εξειδικευμένου προσωπικού και της προσφορά υπηρεσιών υγείας σε πιο ανταγωνιστικές/οικονομικές τιμές. Ωστόσο, για να μπορέσει η Ελλάδα να διεκδικήσει το μερίδιο που της αναλογεί από την παγκόσμια και ραγδαία εξελισσόμενη αυτή αγορά, θα πρέπει να παρέμβει σε δύο επίπεδα: α) να ρυθμίσει ζητήματα που άπτονται της ελκυστικότητας των υποδομών που προσφέρουν υπηρεσίες τουρισμού υγείας (κωλύματα σε ακίνητα με Ιαματικές Πηγές, αναβάθμιση υποδομών υγείας σε τουριστικούς προορισμούς, χωροταξική ένταξη των εν λόγω υποδομών στην τουριστική γεωγραφία της χώρας κ.ο.κ.) και β) να ρυθμίσει αναπτυξιακά και θεσμικά ζητήματα που άπτονται της εύρυθμης και βιώσιμης ανάπτυξης του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα (αναπτυξιακή πολιτική και στρατηγική, ρύθμιση θεμάτων επιχειρηματικότητας, πιστοποίηση ιατρικών υπηρεσιών, διασφάλιση εμπιστευτικότητας κ.ο.κ.).

Λέξεις Κλειδιά: τουρισμός υγείας, ιαματικός/θερμαλιστικός τουρισμός, ιατρικός τουρισμός, χωρικό και αναπτυξιακό πλαίσιο, Ελλάδα

1. Εισαγωγή

Ο τουρισμός είναι μια οικονομική δραστηριότητα με ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, ειδικά από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, που απέκτησε υπολογίσιμο μέγεθος και δυναμική¹. Μια δυναμική η οποία διατηρείται έως και σήμερα-παρά τις πρόσκαιρες διακυμάνσεις-με τον ελληνικό τουρισμό να παραμένει μια από τις πιο ανταγωνιστικές οικονομικές δραστηριότητες της ελληνικής οικονομίας.

Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με μελέτη του ΣΕΤΕ (2013), η συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ το έτος 2012 ανήλθε στο 16,4%, ενώ αντίστοιχα η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού αντιπροσώπευε το 18,3% στο σύνολο των απασχολούμενων της χώρας. Από την άλλη πλευρά, σε παγκόσμιο επίπεδο, το 2012, η Ελλάδα -και παρά τη σύγχρονη οικονομική συγκυρία- κατάφερε να κατακτήσει το 1,5% του παγκόσμιου τουρισμού και αντίστοιχα το 3% του τουρισμού της Ευρώπης. Την ίδια χρονιά (2012), η Ελλάδα βρέθηκε στη 17η θέση βάσει διεθνών αφίξεων και στην 23η βάσει εσόδων (ΣΕΤΕ, 2013). Αντίστοιχα, το 2013 η χώρα βρέθηκε στην 32η θέση (στο σύνολο 140 χωρών) βάσει του Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας, τη στιγμή που βάσει του αντίστοιχου Γενικού Δείκτη Ανταγωνιστικότητας, η χώρα βρισκόταν μόλις στην 96η θέση.

Όμως, παρά τα ιδιαίτερα θετικά οικονομικά και αριθμητικά μεγέθη, αν κάποιος παρατηρήσει πιο προσεκτικά τον ελληνικό τουρισμό, εύκολα θα διαπιστώσει ότι η ανάπτυξη του χαρακτηρίζεται από αρκετές παθογένειες, ανάμεσα στις οποίες ως πιο σημαντικές

¹ Χαρακτηριστικά, από 399.438 που ήταν οι αφίξεις στη χώρα το 1960, το 1970 έφτασαν τις 1.609.210, παρουσιάζοντας αύξηση 303%, με την αύξηση αυτή να συνεχίζεται και τις επόμενες δεκαετίες, φτάνοντας το 2013 τις 17.919.580 αφίξεις.

καταγράφονται η γεωγραφική ανισοκατανομή, η μονοθεματική προσέγγιση και η εποχικότητα. Παθογένειες τις οποίες η Ελλάδα οφείλει να αντιμετωπίσει και να μετριάσει, προκειμένου να παραμείνει ανταγωνιστική τουριστικά, επ' ωφελεία της εθνικής οικονομίας, της απασχόλησης αλλά και της περιφερειακής ανάπτυξης.

Το παρόν άρθρο μελετά σε βάθος τον τουρισμό υγείας, ο οποίος πρόκειται για μια σύνθετη κατηγορία τουρισμού που περιλαμβάνει διάφορες υπο-κατηγορίες (μορφές τουρισμού). Ειδικότερα, το άρθρο ξενικά με τις απαραίτητες εννοιολογικές και θεωρητικές διευκρινήσεις και συγκεκριμένα με εννοιολογικά ζητήματα αλλά και ορισμούς των όρων τουρισμός υγείας, ιαματικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας και ιατρικός τουρισμός. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα ιδιαίτερα-ποιοτικά και ποσοτικά-χαρακτηριστικά του τουρισμού υγείας (και των υπο- περιπτώσεων αυτού), με ιδιαίτερη έμφαση στα πλεονεκτήματα ή/και τους περιορισμούς που απορρέουν από την ανάπτυξη της εν λόγω σύνθετης κατηγορίας τουρισμού. Συνεχίζοντας στην περίπτωση της Ελλάδας, το άρθρο επιχειρεί να σκιαγραφήσει την υπάρχουσα κατάσταση, τα γεωγραφικά και χωρικά χαρακτηριστικά του τουρισμού υγείας (υπάρχουσες υποδομές, χωροταξικές εξαρτήσεις κ.λπ.), καθώς και ειδικότερα αναπτυξιακά και θεσμικά θέματα, που συνδέονται με την ανάπτυξη της εν λόγω μορφής τουρισμού (ανεπάρκειες, περιορισμοί κ.λπ.). Το άρθρο καταλήγει σε κριτικές επισημάνσεις αλλά και εκτιμήσεις αναφορικά με τη στρατηγική που θα πρέπει να ακολουθήσει η Ελλάδα, εφ' όσον επιθυμεί να γίνει πιο ανταγωνιστική τουριστικά και δη σε υπηρεσίες τουρισμού υγείας.

2. Περί τουρισμού υγείας

2.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εννοιολογικές διευκρινήσεις

Ο όρος τουρισμός υγείας εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1973, όταν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (τότε Ένωση Τουριστικών Οργανισμών) επιχείρησε να αποδώσει με αυτόν τον όρο την προσφορά υπηρεσιών και υποδομών υγείας, με τη χρήση φυσικών πόρων και συγκεκριμένα των ιαματικών πηγών και του κλίματος (IUTO, 1973). Έκτοτε, η απόδοση του όρου επιχειρήθηκε και από άλλους επιστήμονες και συγγραφείς, με τις βασικότερες ερμηνείες για τον τουρισμό υγείας άλλοτε να είναι αντιφατικές μεταξύ τους και άλλοτε σε σύγχυση και επικάλυψη με τους όρους ιαματικός τουρισμός, ιατρικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας, θερμαλιστικός τουρισμός, θεραπευτικός τουρισμός, spa κ.ο.κ. (Goodrich και Goodrich, 1987 • Inskip, 1991 • Hall, 1992).

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, ανάμεσα στους στόχους/υπηρεσίες που δύναται να περιλαμβάνει ο τουρισμός υγείας συγκαταλέγονται (Douglas, Douglas και Derrett, 2001): η ανάκτηση φυσικής κατάστασης, η φυσική-οργανική αποκατάσταση, η απώλεια βάρους, η διακοπή καπνίσματος, η ψυχική και πνευματική ευεξία, η κοινωνικοποίηση, η θετική αντίληψη και στάση έναντι της ζωής, οι περιποιήσεις, η διαχείριση και απομάκρυνση του άγχους, αλλά ακόμη και επεμβάσεις αισθητικής, οδοντιατρικές εργασίες, ιατρικές επεμβάσεις κ.ο.κ.. Υπηρεσίες και δραστηριότητες δηλαδή, που - πέρα από μεγάλο εύρος - ως στόχο έχουν τη βελτίωση της ψυχικής, πνευματικής και σωματικής υγείας του ανθρώπου, άλλοτε με αφάρμακες (εξω- νοσοκομειακές) μεθόδους και άλλοτε με τη βοήθεια φαρμακευτικών αγωγών ή/και επεμβάσεων, στο πλαίσιο της ιατρικής επιστήμης.

Μετά τα παραπάνω, είναι εμφανές ότι ο τουρισμός υγείας δεν αποτελεί μια ξεχωριστή μορφή τουρισμού, αλλά μια γενική /σύνθετη κατηγορία τουρισμού (Carrera και Bridges, 2006), η οποία περιλαμβάνει σειρά υπο-κατηγοριών (μορφών) τουρισμού, όπως ο (επονομαζόμενος) ιαματικός τουρισμός, ο ιατρικός τουρισμός και ο τουρισμός ευεξίας, με δυσδιάκριτα και συχνά επικαλυπτόμενα όρια μεταξύ τους, ανάλογα με την επιστημονική προσέγγιση (Smith και Kelly, 2009 • Hall, 2011) (βλέπε Πίνακα 1 και Γράφημα 1). Στη συνέχεια επιχειρείται η αποσαφήνιση των όρων.

Πίνακας 1: Σχηματοποίηση τουρισμού υγείας

Τύποι και υπηρεσίες τουρισμού υγείας (ενδεικτικός κατάλογος)		
<u>Ιαματικός τουρισμός</u> θερμαλισμός λουτροθεραπεία θαλασσοθεραπεία κλιματοθεραπεία εισπνοθεραπεία πηλοθεραπεία καταιονίσεις	<u>Τουρισμός ευεξίας</u> αποτοξίνωση διακοπή καπνίσματος απώλεια βάρους διαλογισμός υγιεινή διατροφή fitness βοτανοθεραπεία	<u>Ιατρικός τουρισμός</u> επεμβάσεις αισθητικής οδοντιατρικές εργασίες αμβλώσεις εγχειρίσεις αλλαγής φύλου εξωσωματική γονιμοποίηση πλαστική χειρουργική μεταμοσχεύσεις

Πηγή: ίδια επεξεργασία / προσαρμογή από Smith και Kelly, 2009: 7

Ιαματικός / θεραπευτικός τουρισμός

Στην Ελλάδα, ο όρος ιαματικός τουρισμός είναι συνυφασμένος και χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά για να αποδώσει τη μορφή τουρισμού που αναπτύσσεται με βάση το φυσικό πόρο των θερμομεταλλικών-ιαματικών πηγών. Όμως, στην πραγματικότητα, ιαματικός τουρισμός (ή αλλιώς θεραπευτικός τουρισμός) δεν είναι μόνον αυτό. Σε αντίθεση δηλαδή με τον τρόπο που χρησιμοποιείται ο συγκεκριμένος όρος στην Ελλάδα, ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί μια ειδική μορφή τουρισμού πολύ πιο ευρεία, που σύμφωνα και με την ετυμολογία της λέξης, περιλαμβάνει τη μετακίνηση ανθρώπων και τη διαμονή τους σε περιοχές στις οποίες προσφέρονται υποδομές και υπηρεσίες θεραπείας και ίασης βάσει φυσικών πόρων (ιαματικές πηγές, θάλασσα κλπ) ή άλλων φυσικών συνθηκών (κλίμα κλπ) (Παπαγεωργίου, 2009).

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη διεθνή βιβλιογραφία (βλέπε Πίνακα 1), ο όρος ιαματικός/θεραπευτικός τουρισμός δεν είναι διαδεδομένος. Αντίθετα, συνηθίζεται να αποδίδεται με τον γενικότερο όρο τουρισμός υγείας και ευεξίας (health and wellness tourism), ή ακόμη και θερμαλιστικός τουρισμός (thermal tourism, spa tourism), ή αλλιώς με καθέναν από τους παρακάτω όρους ξεχωριστά: θερμαλισμός, λουτροθεραπεία, ποσιθεραπεία, εισπνοθεραπεία, κλιματοθεραπεία, θαλασσοθεραπεία κ.ο.κ.. Το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή ο ιαματικός τουρισμός συχνά προσδιορίζεται περιγραφικά και όχι με έναν απλώς όρο, είναι γιατί -όπως και ο τουρισμός υγείας- αποτελεί μια σύνθετη μορφή τουρισμού, με πλήθος δραστηριοτήτων και υπηρεσιών, οι οποίες σε κάθε περίπτωση προϋποθέτουν αφάρμακες και εξω-νοσοκομειακές μεθόδους θεραπείας (Hall, 2011), αλλά και τη χρήση φυσικών ιαματικών πόρων.

Πίνακας 2: Η βασική ορολογία του τουρισμού υγείας

Ελληνικά	Αγγλικά/English	Γαλλικά/Français	Ισπανικά/Español	Ιταλικά/Italiano
Τουρισμός υγείας	Health tourism	Tourisme de santé	Turismo de salud	Turismo del benessere
Ιαματικός τουρισμός	-	-	turismo terapeutico	-
Τουρισμός ευεξίας	Wellness tourism	Tourisme de Bienêtre	Turismo de bienestar	Turismo del benessere
Ιατρικός τουρισμός	Medical tourism	Tourisme medical, Tourisme hospitalier	Turismo medicinal	Turismo medicale
Θερμαλιστικός τουρισμός	Hot springs tourism / Spa tourism / Thermal springs tourism	Tourisme thermal	Balnearios / turismo de aguas termales, turismo termal	Turismo termale
Θερμαλισμός	Thermalism	Thermalisme	Termalismo	Termalismo
Θερμομεταλλική / Ιαματική πηγή	Hot mineral springs / Hot springs / thermal springs	Source minerale / Source thermal / Source thermal	Manantial mineromedicinal / Manantial termal	Sorgente minerale / Sorgente termale
Ιαματικά νερά	Thermal water	Eau chaud, eau minerale	Aguas termales	Acque termali
Θερμαλιστής (λουόμενος)		Curiste	Termalista	Termalisti
Λουτρά	Baths	Bains	Baños	Bagni

Ελληνικά	Αγγλικά/English	Γαλλικά/Français	Ισπανικά/Español	Ιταλικά/Italiano
Λουτρόπολη	Spa Town / Thermal city	Ville thermale, Ville d'eau	Ciudad balneario, Ciudad Termal, Villa balneario	Città termale
Θερμαλιστικό Πάρκο	Spa Area	Station thermal (zone thermal)	Terma	Terme – Centro termale
Κέντρο θερμαλιστικού τουρισμού	(Hot springs) Spa, Spa Resort, Spa destination	Spa/ Station thermal	Balneario, Estación termal, Terma	Terme
Κέντρο τουρισμού υγείας/ευεξίας	Health Resort		Spa, Balneario	Stazione termale
Κέντρο θαλασσοθεραπείας	Thalassotherapy Resort	Station de thalassothérapie	Estación de talasoterapia, Centro de talasoterapia	Stazione talassoterapica
Υδροθεραπεία	Hydrotherapy	Hydrothérapie	Hidroterapia	Termalismo ludico - Idroterapia
Λουτροθεραπεία	Baths	Balnéothérapie	Balneario	Balneoterapia
Θαλασσοθεραπεία	Thalassotherapy	Thalassothérapie	Talasoterapia	Talassoterapia
Κλιματοθεραπεία	-	Climatisme	Climatoterapia	Climatoterapia
Ποσιθεραπεία	Taking the waters	Péloide	Agua en bebida (via oral)	Peloidoterapia
Εισπνοθεραπεία	Inhalations	Inhalations	Inhalaciones, nebulizaciones	Inalatorie / Aerosol, Agopuntura, Terapia inalatoria

Πηγή: ίδια επεξεργασία

Τουρισμός ευεξίας

Αν και η έννοια της ευεξίας μπορεί να ερμηνεύεται διαφορετικά ανάλογα με την κουλτούρα κάθε χώρας, ένας κοινά αποδεκτός ορισμός δίνεται από τους Messerli και Oyama (2004), σύμφωνα με τους οποίους η ευεξία μπορεί να οριστεί ως η επίτευξη πνευματικής, ψυχικής και σωματικής ισορροπίας, μέσω ολιστικών προγραμμάτων αυτογνωσίας, βελτίωσης της φυσικής κατάστασης, περιποιήσεων ομορφιάς, υγιεινής διατροφής, αναζωογόνησης, πνευματικής άσκησης κ.λπ..

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία (Müller και Kaufmann, 2000 • Smith και Kelly, 2009), ο τουρισμός ευεξίας αποτελεί διακριτό υπο-σύνολο του τουρισμού υγείας και μάλιστα εντελώς ξεχωριστή μορφή τουρισμού από τον ιαματικό/θεραπευτικό τουρισμό, με την ειδοποιό διαφορά να έγκειται στο ότι στον μεν ιαματικό τουρισμό στόχος είναι η (αφάρμακη) θεραπεία, ενώ στον τουρισμό ευεξίας η επίτευξη πλήρους ψυχικής, πνευματικής και σωματικής υγείας, ευεξίας και αναζωογόνησης. Μάλιστα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Müller και Kaufmann (2000), ενώ τον ιαματικό/θεραπευτικό τουρισμό συνήθως επιλέγουν άτομα με προβλήματα υγείας που επιθυμούν την (αφάρμακη και εξω-νοσοκομειακή) θεραπεία τους, τον τουρισμό ευεξίας επιλέγουν άτομα ως επί το πλείστον υγιή.

Το γεγονός ότι κάποιες φορές παρατηρείται σύγχυση (ή/και ταύτιση) μεταξύ των όρων ιαματικός τουρισμός και τουρισμός ευεξίας, είναι γιατί συνήθως (στην Ευρώπη ειδικά), οι χώροι/εγκαταστάσεις που παραδοσιακά προσέφεραν υπηρεσίες ιαματικού τουρισμού (Ιαματικά/Θερμαλιστικά Κέντρα, Spa, λουτροπόλεις κ.λπ.), είναι οι ίδιοι που προσφέρουν και πολλές υπηρεσίες που συγκαταλέγονται στον τουρισμό ευεξίας (θεραπείες ομορφιάς, προγράμματα διαλογισμού κ.λπ.).

Ιατρικός τουρισμός

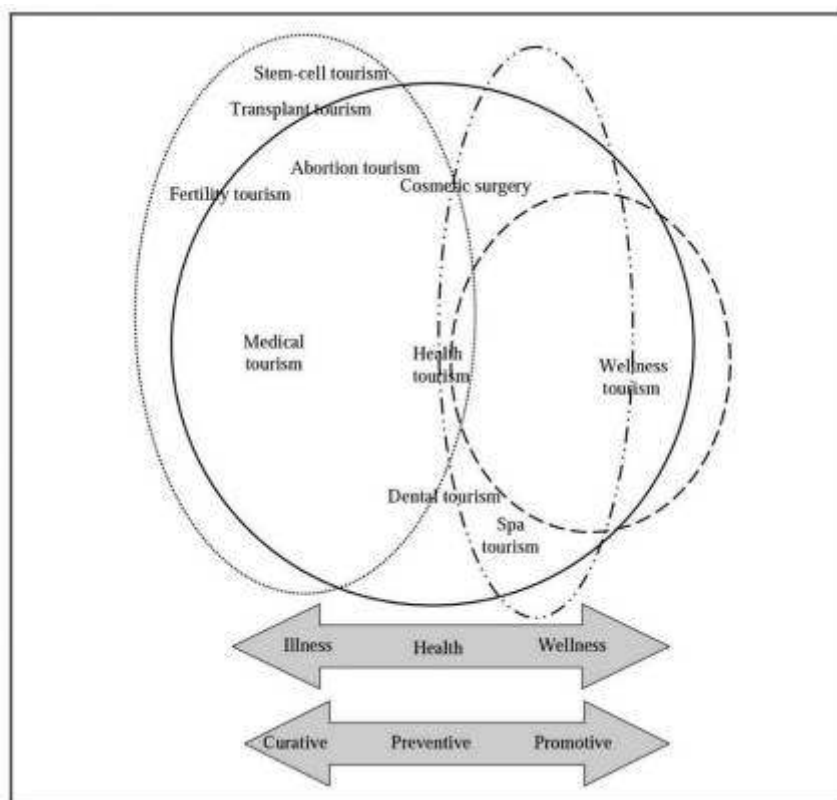
Αν και μερίδα επιστημόνων (π.χ. Ross, 2001, Connell, 2006, Whittaker, 2008) υποστηρίζουν ότι η παροχή ιατρικών υπηρεσιών δεν μπορεί να αποτελεί μέρος της τουριστικής βιομηχανίας (και των δραστηριοτήτων αναψυχής που ο τουρισμός είναι συνυφασμένος), ο ιατρικός τουρισμός, αποτελεί έναν νέο όρο στην τουριστική ορολογία, που ήρθε και αναμένεται να μείνει, λόγω της ραγδαίας ανάπτυξης που παρουσιάζει.

Σύμφωνα με τους Connell (2006) και Tuner (2007), ο ιατρικός τουρισμός δεν έχει ως απαραίτητη προϋπόθεση την κατανάλωση τουριστικών υπηρεσιών ή την πραγματοποίηση διακοπών (αν και τα σύγχρονα τουριστικά πακέτα τείνουν να συνδυάζουν το «τερπνόν μετά του ωφελίμου»...). Επί της ουσίας, ο ιατρικός τουρισμός πρόκειται για μια ειδική μορφή τουρισμού που αφορά στην μετακίνηση ανθρώπων σε μια άλλη χώρα, πέραν της μόνιμης κατοικίας τους, προκειμένου να λάβουν κάποια ιατρική ή θεραπευτική αγωγή, για λόγους

μεταξύ των οποίων: α) το υψηλό κόστους ιατρικής περίθαλψης ή επεμβάσεων στη χώρα καταγωγής τους, β) η μη εξειδίκευση των νοσοκομείων της χώρας καταγωγής τους σε κάποια χειρουργική επέμβαση ή άλλες ιατρικές διαδικασίες, γ) η απαγόρευση κάποιας επέμβασης ή ιατρικής διαδικασίας στη χώρα καταγωγής τους (π.χ. άμβλωση), δ) η μεγάλη αναμονή στη χώρα καταγωγής τους για την υποβολή τους σε κάποια χειρουργική επέμβαση ή άλλη ιατρική διαδικασία (ESCAP, 2009).

Γενικά, διακρίνονται δύο ειδών ιατρικοί τουρίστες (ΙΚΠΠ, 2012): α) εκείνοι που είναι χρόνια πάσχοντες, χρειάζονται συνεχή ιατρική φροντίδα και παρακολούθηση και οι οποίοι επιθυμούν να ταξιδέψουν για επαγγελματικούς ή/και λόγους αναψυχής και β) εκείνοι που ταξιδεύουν σε μια άλλη χώρα, με σκοπό να επωφεληθούν συγκεκριμένων και εξειδικευμένων ιατρικών υπηρεσιών

Γράφημα 1: Σχηματοποίηση τουρισμού υγείας

Πηγή: Hall, 2011 : 8

2.2. Ιδιαιτερότητες, ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά

Ο τουρισμός υγείας, δεν είναι μια νέα μορφή/κατηγορία τουρισμού. Αντίθετα, οι άνθρωποι ήδη από την αρχαιότητα ταξίδευαν με προορισμό περιοχές με ιαματικές πηγές ή/και θάλασσα, προκειμένου να επωφεληθούν των θεραπευτικών τους ιδιοτήτων. Στη νεότερη εποχή πλέον και με την ανάδυση και διόγκωση του φαινομένου του τουρισμού, ο τουρισμός υγείας όχι απλώς διευρύνθηκε σημαντικά (προκειμένου να συμπεριλάβει περισσότερες υπηρεσίες ευεξίας αλλά και ιατρικής) αλλά συνεχίζει να αποτελεί υπολογίσιμο κομμάτι της τουριστικής «βιομηχανίας», με διαρκώς βελτιούμενες επιδόσεις.

Σύμφωνα με τους Carrera και Bridges (2014), ο τουρισμός υγείας παρουσιάζει ρυθμό αύξησης σε παγκόσμιο επίπεδο της τάξης του 3,9% ετησίως. Απασχολεί 617 εκατ. εργαζόμενους, ενώ το μέγεθος της συγκεκριμένης αγοράς υπολογίζεται στα 513 δισ. δολάρια. Αντίστοιχα, σύμφωνα με μελέτη της McKinsey, το μέγεθος της αγοράς του ιατρικού τουρισμού (που αποτελεί ένα μέρος μόνον του τουρισμού υγείας), εκτιμήθηκε στα 15 δισ. δολάρια για το 2008 (εάν υποθέσει κανείς ότι οι 5 εκατ. ασθενείς /ιατρικοί τουρίστες που καταγράφηκαν, ξόδεψαν κατά μέσο όρο 3.000 δολάρια ανά χειρουργική επέμβαση), ενώ πιο πρόσφατες εκτιμήσεις μιλούν για ρυθμό ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού από 25% έως και 35% (ΙΚΠΠ, 2012).

Όσον αφορά στη γεωγραφία του τουρισμού υγείας σε παγκόσμιο επίπεδο, στην πρώτη θέση μακράν βρίσκεται η Ασία, τόσο σε υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού όσο και ευεξίας (πνευματική ανάταση). Ακολουθεί η Ευρώπη, η οποία παραδοσιακά διαθέτει τα περισσότερα και πιο σύγχρονα Κέντρα Ιαματικού Τουρισμού και Θερμαλισμού (στα οποία επιπλέον προσφέρονται πλήθος υπηρεσιών ευεξίας), ενώ στη συνέχεια έρχονται οι ΗΠΑ αλλά και οι χώρες της Νοτίου Αμερικής, ιδίως σε θέματα ιατρικού τουρισμού (Connell, 2005 • Smith και Kelly, 2009). Μάλιστα, όσον αφορά ειδικότερα την περίπτωση του ιατρικού τουρισμού, σύμφωνα με μελέτη του Treatment Abroad, πρωταθλήτριες χώρες αναδεικνύονται η Ουγγαρία, η Μαλαισία, η Ταϊλάνδη, η Ινδία, οι ΗΠΑ, η Κόστα Ρίκα, η Πολωνία, η Ιορδανία, η Βραζιλία και το Ην.Βασίλειο (Pollard, 2012). Με άλλα λόγια, χώρες οι οποίες δεν είναι πάντοτε ιδιαίτερα ανεπτυγμένες, στις οποίες όμως το χαμηλό κόστος προσφοράς συγκεκριμένων ιατρικών υπηρεσιών, αποτελεί συγκριτικό και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα («first world service at third world cost»: Connell, 2005).

Γενικά, η αναζήτηση υπηρεσιών υγείας σε όσο το δυνατόν χαμηλότερη τιμή, αποτελεί μεν βασική αιτία αλλά όχι και τη μοναδική για την οποία ο τουρισμός υγείας (και δη ο ιατρικός τουρισμός) βρίσκονται σε διαρκή άνθηση τα τελευταία χρόνια. Άλλοι παράγοντες που συντελούν στην άνοδο αυτή είναι η αύξηση του προσδόκιμου ζωής, με αποτέλεσμα να αυξάνεται διαρκώς ο αριθμός των ηλικιωμένων, δηλαδή της κατ'έξοχήν ομάδας ατόμων με αυξημένες ανάγκες ιατρικής φροντίδας και παρακολούθησης. Επίσης και η αλλαγή του τρόπου ζωής έχει συμβάλει ώστε ολοένα και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού παγκοσμίως να επιλέγει επεμβάσεις κοσμητικής ιατρικής, υπηρεσίες spa ή/και να έχει ανάγκη από ειδικά κέντρα αδυνατίσματος, αποτοξίνωσης κλπ. Τέλος, ένας ακόμη λόγος για τον οποίο ανθίζει ο τουρισμός υγείας, είναι εξαιτίας των ατελειών που παρατηρούνται διεθνώς στα ασφαλιστικά συστήματα των χωρών, είτε λόγω του τεράστιου όγκου των ασφαλισμένων που διαχειρίζονται (και συνεπάγεται μεγάλους χρόνους αναμονής), είτε λόγω αδυναμίας να αντεπεξέλθουν στην κάλυψη του - συχνά υψηλού - κόστους των θεραπειών και επεμβάσεων για όλου τους ασφαλισμένους τους (ειδικά σε χώρες που συγκαταλέγονται στις ανεπτυγμένες) (Handsuh και Waters, 1997 • Borman, 2004 • García-Altés, 2005).

Όμως, το γεγονός ότι ολοένα και περισσότερα ασφαλιστικοί οργανισμοί αλλά και μεμονωμένοι ιδιώτες θα αναζητούν στο μέλλον υπηρεσίες υγείας (και δη ιατρικές υπηρεσίες) σε τρίτες χώρες, εγείρει μια σειρά από ευαίσθητα ζητήματα. Κατ'αρχάς, η προσφορά υπηρεσιών υγείας οφείλει να συνοδεύεται από την απαραίτητη πιστοποίηση (από εγκεκριμένους οργανισμούς), προκειμένου να διασφαλίζεται η -υψηλών προδιαγραφών- ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και υποδομών, ιατρικών και ξενοδοχειακών. Αντίστοιχα, σε σύστημα υποχρεωτικής πιστοποίησης (βάσει διεθνών προτύπων και προδιαγραφών) πρέπει να υποβάλλονται και οι σχετικοί φυσικοί πόροι (ιαματικά νερά κλπ), ώστε να διασφαλίζονται ζητήματα υγιεινής και ασφάλειας των τουριστών. Ιδιάζον και ευαίσθητο θέμα είναι και αυτό της διακίνησης της ιατρικής πληροφορίας μεταξύ χωρών. Τέλος, ένα ακόμη ζήτημα (το οποίο εν μέρει έχει ρυθμιστεί σε επίπεδο Ε.Ε., με την Οδηγία 24/2011), είναι αυτό της αναγνώρισης και αποζημίωσης των ασφαλισμένων για υπηρεσίες που λαμβάνουν εκτός της χώρας κατοικίας και ασφάλισής τους (ΙΚΠ, 2012).

Ωστόσο, εκτός της ρύθμισης ζητημάτων ασφάλειας και εμπιστευτικότητας, κομβικής σημασίας είναι και η ορθολογική χωρική οργάνωση και ανάπτυξη του τουρισμού υγείας. Και αυτό καθώς, ως μια ειδική κατηγορία/μορφή τουρισμού, ο τουρισμός υγείας προϋποθέτει τη βέλτιστη αξιοποίηση και συνδυασμό των υπαρχουσών υποδομών υγείας και των τουριστικών υποδομών, καθώς και την ορθολογική αξιοποίηση και προστασία των φυσικών-ιαματικών πόρων, με σκοπό τη βέλτιστη ένταξη των εκάστοτε υπηρεσιών υγείας στην τουριστική γεωγραφία μιας χώρας (Smyth, 2005). Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι η μετακίνηση σε μια ξένη χώρα για την κατανάλωση υπηρεσιών τουρισμού υγείας (και δη ιατρικών υπηρεσιών) είναι πολύ πιο ελκυστική όταν συνδυάζεται με την επίσκεψη σε διεθνούς φήμης αξιοθέατα (π.χ. Taj Mahal) (Connell, 2005).

Γενικά, η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας, μπορεί να είναι πολλαπλά επωφελής στην εθνική οικονομία μιας χώρας. Κατ'αρχάς, πολλαπλά ωφελημένο είναι το εκάστοτε εθνικό σύστημα υγείας, λόγω: α) της συμπίεσης του κόστους υπηρεσιών υγείας για τα ασφαλιστικά ταμεία, β) της αύξησης της ποιότητας των προσφερόμενων ιατρικών υπηρεσιών και γ) της απαραίτητης αναβάθμισης των υποδομών υγείας (νοσοκομεία, κλινικές). Αντίστοιχα, όμως, ωφελημένος είναι και ο τουρισμός μιας χώρας, αφού ο τουρισμός υγείας είναι μια μορφή

τουρισμού που μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες καθ'όλη τη διάρκεια του χρόνου, δυνάμενος να συμβάλει ουσιαστικά στην επιμήκυνση της εποχικότητας. Παράλληλα, συμβάλει ουσιαστικά στη διεύρυνση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος μιας χώρας αλλά και στη διάχυση των τουριστών σε περισσότερους εσωτερικούς προορισμούς (από τις ακτές στην ενδοχώρα και ιδίως στα αστικά κέντρα). Τελικά, η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας προσφέρει ευκαιρίες προσέλκυσης κεφαλαίων από το εξωτερικό (άμεσες ξένες επενδύσεις), ενώ δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας τόσο για εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό (ιατρούς, νοσηλευτές κλπ) όσο και για επαγγελματίες στον κλάδο του τουρισμού.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, είναι σαφές ότι ο τουρισμός υγείας αποτελεί μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα κατηγορία τουρισμού, με σημαντικές προοπτικές για το μέλλον. Το κατά πόσο η Ελλάδα, που είναι χώρα με παράδοση στον τουρισμό, αλλά και με εξαιρετικούς φυσικούς- ιαματικούς πόρους, μπορεί να επωφεληθεί από την αναδυόμενη αυτή αγορά του τουρισμού υγείας, εξετάζεται στο επόμενο κεφάλαιο, όπου και αξιολογούνται οι υπάρχουσες δομές, υποδομές και φυσικοί πόροι, αλλά και οι ελλείψεις που παρατηρούνται σε θεσμικό και αναπτυξιακό επίπεδο πολιτικής.

3. Ο τουρισμός υγείας στην Ελλάδα

3.1. Από τα Ασκληπιεία στον ιατρικό τουρισμό

Στην Ελλάδα δραστηριότητες πρώιμου τουρισμού υγείας χρονολογούνται ήδη από το 1500 π.Χ., όταν οι αρχαίοι Έλληνες, εκτός από τα λουτρά στη θάλασσα και τα ποτάμια, συνήθιζαν να χρησιμοποιούν και τις ιαματικές πηγές, αρχικά ως μέσο καθαριότητας και θρησκευτικής λατρείας και στην πορεία ως μέσο θεραπείας και κοινωνικής-ψυχαγωγικής δραστηριότητας. Ωστόσο, ήταν τον 5ο π.Χ. αιώνα που η συνήθεια της υδρο-θεραπείας θα αποκτήσει διακριτό κτιριακό τύπο στην Ελλάδα. Τα Ασκληπιεία κατασκευάζονταν αποκλειστικά δίπλα σε ιαματικές πηγές και αποτελούσαν εκτός από τόπους λατρείας, χώρους θεραπείας και ανάκτησης της υγείας (Σκαρπιά- Χόιτελ, 1996 • ΣΔΚΠΠΕ, 2006).

Ενδεικτικό της αξίας που δινόταν στις δραστηριότητες υγείας εκείνη την περίοδο είναι και το γεγονός ότι πλήθος επιστημόνων της εποχής (ιστορικοί, φυσικοί, ιατροί, γεωγράφοι κλπ) ασχολήθηκαν συστηματικά με τα θερμά-ιαματικά νερά. Ανάμεσά τους, ο Ηρόδοτος (484-423 π.Χ.), αλλά και ο Ιπποκράτης (ο πατέρας της ιατρικής επιστήμης (460-375 π.Χ.), οι οποίοι ύστερα από συστηματική μελέτη, κατέληξαν σε διαπιστώσεις τόσο για την ενδεδειγμένη χρήση όσο και για τις θεραπευτικές ιδιότητες των θερμών και ψυχρών νερών. Διαπιστώσεις οι οποίες επιβεβαιώνονται και στη σύγχρονη εποχή, με τα σημερινά επιστημονικά μέσα (ΕΟΤ, 1966 • ΚΕΠΑΜΕ, 2000).

Κατά την περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, οι ιαματικοί φυσικοί πόροι και η προσφιλής δραστηριότητα της υδρο-θεραπείας περνά σε άλλη διάσταση. Στα Ασκληπιεία και τους χώρους των λουτρών, οι δραστηριότητες ξεφεύγουν από τα στενά όρια της θεραπείας. Ταυτίζονται περισσότερο με την πνευματική, ψυχική και σωματική ανάταση και ως χώροι αποτελούν σημαντικά πολιτιστικά και κοινωνικο-οικονομικά σημεία αναφοράς της εκάστοτε κοινωνίας. Από τον μεσαίωνα και μετά, τα ιαματικά λουτρά διέρχονται περίοδο έντονων διακυμάνσεων, με την αμφισβήτηση της θεραπευτικής τους δράσης αλλά και της αναγκαιότητας των δραστηριοτήτων υγείας να κυριαρχεί. Η παρακμή της περιόδου εκείνης ανατρέπεται μερικώς την περίοδο της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ενώ κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, στην Ελλάδα αναδεικνύονται τα χαμάμ, τα οποία αποτελούν χώρους καθαριότητας, χαλάρωσης και αναζωογόνησης, καθώς και κοινωνικο-πολιτικών συναντήσεων (Σκαρπιά-Χόιτελ, 1990). Παρατηρείται λοιπόν, μια διαρκής εναλλαγή στον σκοπό και το είδος των δραστηριοτήτων που λαμβάναν χώρα στους τόπους των ιαματικών φυσικών πόρων, η οποία κυμαινόταν μεταξύ της υγείας, της ευεξίας αλλά και της ψυχαγωγίας-αναψυχής (Παπαγεωργίου, 2009).

Με τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους (1830), η πρώτη κυβέρνηση Καποδίστρια, παρ'ότι παραλαμβάνει κατεστραμμένες τις εγκαταστάσεις και υποδομές εγγύς των ιαματικών πηγών (Χαριτάκης, 1935), επιδίδεται σε έναν «αγώνα δρόμου» για την ανασυγκρότησή τους. Άλλωστε, η μέχρι τότε ευρωπαϊκή εμπειρία είχε δείξει ότι τα θέματα ανάκτησης ή/και διατήρησης της υγείας σε καλή κατάσταση, ανάγκαζαν σημαντικό μέρος του ευρωπαϊκού πληθυσμού να υλοποιεί μακρινά ταξίδια για τόπους με ιαματικές πηγές, θάλασσα ή/και

ορεινούς όγκους (για κλιματοθεραπεία) (Σπαθή, 2000). Έτσι, οι πρώτες συστηματικές προσπάθειες για τη συνειδητή ανάπτυξη του τουρισμού υγείας (και δη του ιαματικού τουρισμού) παρατηρούνται στην Ελλάδα ήδη από τον 19ο αιώνα και έχουν να κάνουν ως επί το πλείστον με τις περιοχές όπου ανάβλυζαν ιαματικές πηγές (ΣΔΚΙΠΕ, 2006). Στην πράξη ωστόσο, ο ιαματικός/θερμαλιστικός τουρισμός ξεκίνησε να παρουσιάζει υπολογίσιμα μεγέθη στην Ελλάδα από τον 20ο αιώνα και μετά, όταν τα Κέντρα Ιαματικού Τουρισμού (λουτροπόλεις) άρχισαν να αυξάνονται, τόσο εξαιτίας των προσαρτήσεων νέων εδαφών στην επικράτεια όσο και εξαιτίας της σταδιακής οικονομικής ευημερίας της εθνικής οικονομίας.

Η μεταπολεμική περίοδος (έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1980) υπήρξε, αναμφίβολα, η πιο σημαντική περίοδος ανάπτυξης του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού στην Ελλάδα. Δημόσιες επενδύσεις στις λουτροπόλεις, πλειοδοτικοί διαγωνισμοί για την εκμετάλλευσης των ιαματικών πόρων, αλλά και κατασκευή μεγάλων συγκοινωνιακών έργων (εθνικές οδοί, λιμάνια κλπ) εκτίναξαν την τουριστική κίνηση στις ελληνικές λουτροπόλεις (ΕΟΤ, 1954 • ΕΟΤ, 1966 • Σπαθή, 2000), παρ'ότι με την οριστική (επαν)σύσταση του ΕΟΤ το 1950 είχαν ξεκινήσει οι προσπάθειες (με διεθνείς καμπάνιες, κλπ) να στραφεί το ενδιαφέρον των διεθνών, κυρίως, τουριστών στις ελληνικές ακτές, τα νησιά και τον αρχαιολογικό πλούτο της χώρας.

Με την επικράτηση του μαζικού τουρισμού (και ιδίως του τουρισμού “3S”) στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1980 και μετά, οι προορισμοί ανάπτυξης του ιαματικού/θεραπευτικού τουρισμού άρχισαν να βιώνουν τα πρώτα σημάδια υποχώρησης και παρακμής. Η αρνητική εξέλιξη ήταν ραγδαία τουλάχιστον έως και τη δεκαετία του 1990, όταν ο τουρισμός ευεξίας έκανε την εμφάνισή του και στην Ελλάδα, αντιστρέφοντας έως ένα βαθμό την αρνητική πορεία που, το σύνολο των ιαματικών κέντρων της χώρας, βίωναν. Πράγματι, από την αρχή της νέας χιλιετίας, ένας διαρκώς αυξανόμενος αριθμός Ιαματικών Κέντρων της χώρας ξεκίνησε να διευρύνει τις προσφερόμενες υπηρεσίες του, αξιοποιώντας τους ιαματικούς πόρους εκτός από θεραπεία και για υπηρεσίες ολοκληρωμένης ψυχικής, πνευματικής και σωματικής ανάταξης και αναζωογόνησης. Στην Ελλάδα ωστόσο, ο τουρισμός ευεξίας καθώς και οι υπηρεσίες ευεξίας, θεωρήθηκαν και προσφέρθηκαν από τις εκάστοτε επιχειρήσεις ως είδος πολυτελείας, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ιταλία, η Γαλλία, η Ισπανία κλπ (Παπαγεωργίου, 2009). Αυτός είναι και ο λόγος, άλλωστε, για τον οποίο όταν η οικονομική κρίση ξέσπασε στην Ελλάδα, τα περισσότερα από τα Κέντρα Θερμαλισμού και Ευεξίας (Spas) υπέστησαν εκ νέου «καθίζηση» στην επισκεψιμότητά τους (ΕΚΚΕ, 2016).

Ωστόσο, παρά τις διαρκείς διακυμάνσεις του τουρισμού υγείας στη χώρα, τα τελευταία χρόνια (και μάλιστα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης) μια νέα τάση διαφάνηκε, αυτή τη φορά προς τον ιατρικό τουρισμό και την προσφορά εξειδικευμένων ιατρικών υπηρεσιών με διεθνή απήχηση και πελατεία. Είναι όμως η Ελλάδα ικανή, να διεισδύσει στην εν λόγω παγκόσμια - και ιδιαίτερα ανταγωνιστική - αγορά, επ'ωφελεία της τοπικής ανάπτυξης αλλά και της περιφερειακής οικονομίας; Μπορεί να αξιοποιήσει την μακραίωνη παράδοση στον τουρισμό υγείας που διαθέτει; Τα θέματα αυτά εξετάζονται στις ακριβώς επόμενες ενότητες του άρθρου.

3.2. Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα

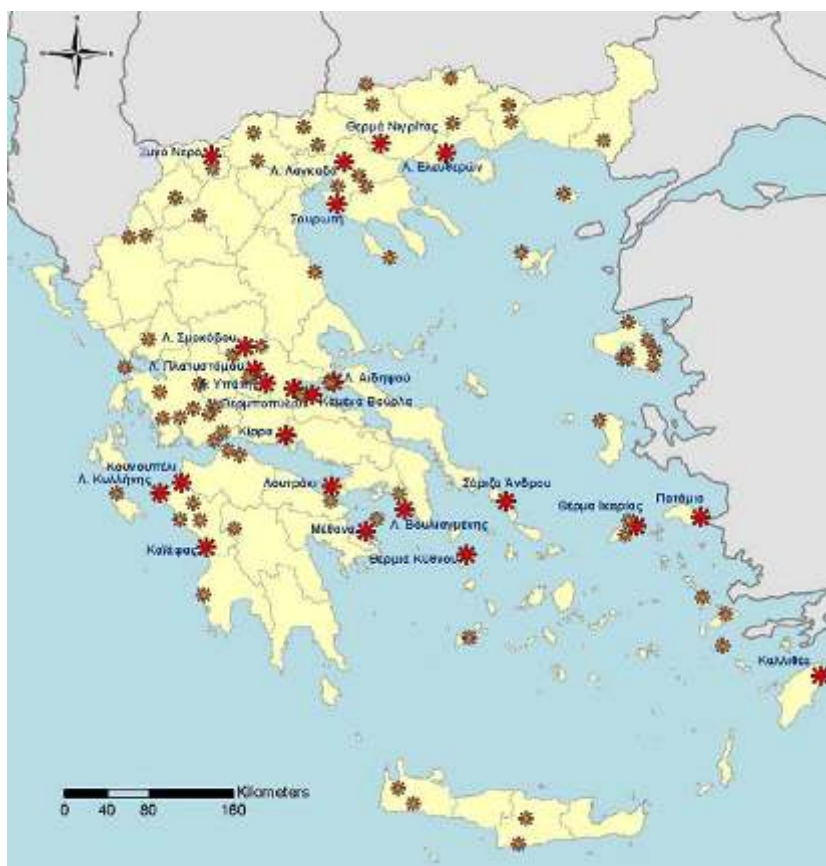
Από το φάσμα του τουρισμού υγείας, αναμφίβολα ο θερμαλισμός αποτελεί μακράν τη σημαντικότερη και μακροβιότερη δραστηριότητα που έχει αναπτυχθεί στην Ελλάδα. Έχοντας διέλθει από διάφορα στάδια ανά τους αιώνες, ο θερμαλιστικός τουρισμός (πλέον) διανύει, για άλλη μια φορά, περίοδο έντονων διακυμάνσεων (Papageorgiou και Duquenne, 2012). Έχοντας ξεκινήσει την καθοδική πορεία από τη δεκαετία του 1980 και μετά, όπως αποκαλύπτει έρευνα του ΕΚΚΕ (2016), η κίνηση στα Ιαματικά Κέντρα της χώρας εξακολουθεί να βαίνει μειούμενη και κατά την τελευταία ενδεκαετία (2005-2015), με το 2012 να αποτελεί το έτος κορύφωσης αλλά και παγίωσης της πτωτικής πορείας. Χαρακτηριστικά, η κίνηση το 2012 παρουσίασε πτώση κατά 55% σε σχέση με το 2011, ενώ έκτοτε παρέμεινε σταθερή στο κατώτατο αυτό επίπεδο (875.197 εισιτήρια το 2012, 881.090 το 2014 και 882.570 το 2015). Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει το πώς, αυτή κίνηση διαμοιράζεται γεωγραφικά, αλλά και πώς έχει κυμανθεί ανά τύπο Ιαματικού/Θερμαλιστικού Κέντρου και προσφερόμενων υπηρεσιών.

Σε γεωγραφικό επίπεδο, τη μεγαλύτερη κίνηση εξακολουθούν να δέχονται τα Ιαματικά/Θερμαλιστικά Κέντρα της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας (Φθιώτιδα και Εύβοια)

και Κεντρικής Μακεδονίας, παρ'ότι η πτώση από το 2009 έως το 2015 στην περίπτωση της Στερεάς Ελλάδας άγγιξε το 88,7%. Αύξηση παρουσίασαν Κέντρα στη Λέσβο, την Ικαρία και την Αττική (Λ. Βουλιαγμένης) ενώ η μείωση ήταν αισθητή σε όλες τις υπόλοιπες περιοχές της χώρας. Για τις μειώσεις αυτές, σημαντικό ρόλο έπαιξε η οικονομική κρίση, η οποία συνοδεύτηκε από τον δραστικό περιορισμό των επιδοτούμενων (από τα ασφαλιστικά ταμεία) υδροθεραπειών και άρα από τον δραστικό περιορισμό των επισκεπτών στα κλασικού τύπου υδρο-θεραπευτήρια. Στον αντίποδα, αύξηση της κίνησης παρατηρήθηκε σχεδόν αποκλειστικά, στις περιπτώσεις που τα Ιαματικά/Θερμαλιστικά Κέντρα - στοχεύοντας σε νεαρές και μέσες ηλικίες, με καλή υγεία – επέκτειναν τις υπηρεσίες τους προς τον τουρισμό ευεξίας (ΕΚΚΕ, 2016). Ενώ όμως η στροφή αυτή προς υπηρεσίες ευεξίας έχει διαφανεί ήδη από το 2000 και μετά (Παπαγεωργίου, 2009), δεν μπορεί να μετρηθεί, καθώς στοιχεία στην Ελλάδα υπάρχουν μόνον για τις περιπτώσεις που οι προσφερόμενες υπηρεσίες λαμβάνουν χώρα σε εγκαταστάσεις Κέντρων με πιστοποιημένες ιαματικές πηγές.

Αντίστοιχα όμως και για τον ιατρικό τουρισμό δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία σε επίπεδο χώρας. Ωστόσο, σύμφωνα με εκτιμήσεις ειδικών (kathimerini, 20/1/2014), η Ελλάδα στην επόμενη δεκαετία μπορεί να προσελκύσει συνολικά 400.000 ασθενείς, κυρίως από την Ε.Ε., τη Ρωσία, τη Ν.Α. Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή, τις ΗΠΑ και την Κίνα, με τα έσοδα για τη χώρα να δύνανται να αγγίξουν ακόμη και τα 2 δισ. (kathimerini, 4/10/2014). Μάλιστα, τομείς και υπηρεσίες στις οποίες μπορεί να γίνει ανταγωνιστική η Ελλάδα είναι οι αιμοκαθάρσεις, οι ορθοπεδικές αποκαταστάσεις, η πλαστική/αισθητική χειρουργική, η οφθαλμολογία, η οδοντιατρική αλλά και η εξωσωματική γονιμοποίηση. Μάλιστα, ειδικά για τις επεμβάσεις εξωσωματικής γονιμοποίησης, σύμφωνα με εκτιμήσεις ειδικών, στην Ελλάδα εκτιμάται ότι μεταβαίνουν ήδη 2.000-3.000 ζευγάρια ετησίως από την Ευρώπη, την Τουρκία, τις ΗΠΑ αλλά και την Αυστραλία, με τον πληθυσμό αυτό να έχει σοβαρές προοπτικές να αυξηθεί σημαντικά στο μέλλον (tovima, 10/5/2015).

Χάρτης 1. Οι προορισμοί θερμαλιστικού τουρισμού στην Ελλάδα

Πηγή: ίδια επεξεργασία από στοιχεία ΣΔΚΙΠΕ, 2006

Σημείωση: με κόκκινο χρώμα απεικονίζονται οι ιαματικές πηγές «τουριστικής σημασίας» και με πορτοκαλί οι «τοπικής σημασίας». Μια διάκριση η οποία καταργήθηκε με το αρ.5 του Ν.3498/2006.

Γενικά, την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα αλλά και του ιατρικού τουρισμού ειδικότερα, έχουν αναγάγει σε μείζονος σημασίας τόσο ο ΣΕΤΕ (στο στρατηγικό του Σχέδιο με ορίζοντα το 2021), όσο και η έκθεση της McKinsey (Greece: 10 years ahead). Το Υπουργείο Τουρισμού από την πλευρά του, με νομοθετήματα που στην πρόσφατη περίοδο ξεκινούν από το 2006 και μετά, φαίνεται επίσης να ενδιαφέρεται για τη συγκεκριμένη μορφή/κατηγορία τουρισμού. Πολύ πρόσφατα μάλιστα, με τον Ν.4179/2013 συμπεριέλαβε (με το άρθρο 20) τον ιαματικό και ιατρικό τουρισμό, στον «κατάλογο» με τις κατάλληλες μορφές τουρισμού για να αναπτυχθούν στη χώρα. Και αυτό, γιατί η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας, αναμένεται να επηρεάσει θετικά την τουριστική ανάπτυξη της χώρας, συμβάλλοντας: στη διεύρυνση της εποχικότητας, την αναβάθμιση του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος, τη διεύρυνση της γεωγραφίας του ελληνικού τουρισμού κ.ο.κ. Παράλληλα, και στον τομέα της ιατρικής τα οφέλη μπορούν είναι πολλά, αφού ειδικά με την ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού, αναμένεται να δημιουργηθούν νέες θέσεις απασχόλησης στη χώρα για εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό (γιατροί, νοσηλευτές κλπ), να αναβαθμιστούν οι υποδομές υγείας αλλά και να υπάρξει προσφορά υπηρεσιών υγείας σε πιο ανταγωνιστικές/οικονομικές τιμές.

Ωστόσο, για να συμβούν τα παραπάνω, σημαντικό ρόλο παίζει η διείσδυση στη διεθνή αγορά, η οποία είναι ιδιαίτερα ανταγωνιστική τόσο σε υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού, όσο και σε υπηρεσίες θερμαλισμού και ευεξίας. Συγκριτικό πλεονέκτημα, ωστόσο, το οποίο οφείλει να αξιοποιήσει η Ελλάδα είναι οι εξαιρετικής ποιότητας ιαματικοί πόροι, τα ποιοτικά και μεσογειακά αγροτικά της προϊόντα (μεσογειακή διατροφή), το εξειδικευμένο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, ο φυσικός και αρχαιολογικός της πλούτος, με φυσικά και πολιτιστικά τοπία παγκοσμίου εμβέλειας και αναγνώρισης (UNESCO), τα οποία αποτελούν διαχρονικό στοιχείο έλξης των διεθνών τουριστών της.

3.3. Η γεωγραφία του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα

Αν και οι θέσεις στις οποίες προσφέρονται υπηρεσίες θερμαλισμού, τουρισμού ευεξίας, ιαματικού τουρισμού και ιατρικού τουρισμού δεν είναι πάντοτε κοινές μεταξύ τους, στο σύνολό τους μπορούν να διαμορφώσουν ένα δίκτυο με αρκετά μεγάλη διασπορά στον ελλαδικό χώρο.

Μια διασπορά, που μπορεί να συνδυαστεί με μεγάλη χωρική ποικιλοότητα, αφού υπηρεσίες και δραστηριότητες τουρισμού υγείας μπορούν να προσφερθούν σε όλα τα μήκη και πλάτη - χερσαία και θαλάσσια - της χώρας, εντός και εκτός πόλεων, στον παράκτιο και νησιωτικό χώρο αλλά και στην ενδοχώρα, στα ορεινά και τα πεδινά.

Ξεκινώντας από τον ιαματικό τουρισμό, ο οποίος στην Ελλάδα είναι σχεδόν αποκλειστικά συνυφασμένος με τις ιαματικές πηγές, η γεωγραφική του διασπορά είναι -εκ των πραγμάτων- απόλυτα εξαρτημένη από τον φυσικό πόρο των θερμο-μεταλλικών πηγών. Αν και η Ελλάδα είναι μια χώρα πλούσια σε θερμο-μεταλλικές (τόσο στον ηπειρωτικό όσο και στον νησιωτικό χώρο), ένα μικρό μέρος αυτών αποτέλεσαν και αποτελούν τόπους ανάπτυξης του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού και συγκεκριμένα οι πιο προσβάσιμες και οι πιο ελκυστικές (από άποψη τοποθεσίας) καθώς και οι πιο αξιόλογες (από άποψη θεραπευτικών ιδιοτήτων).

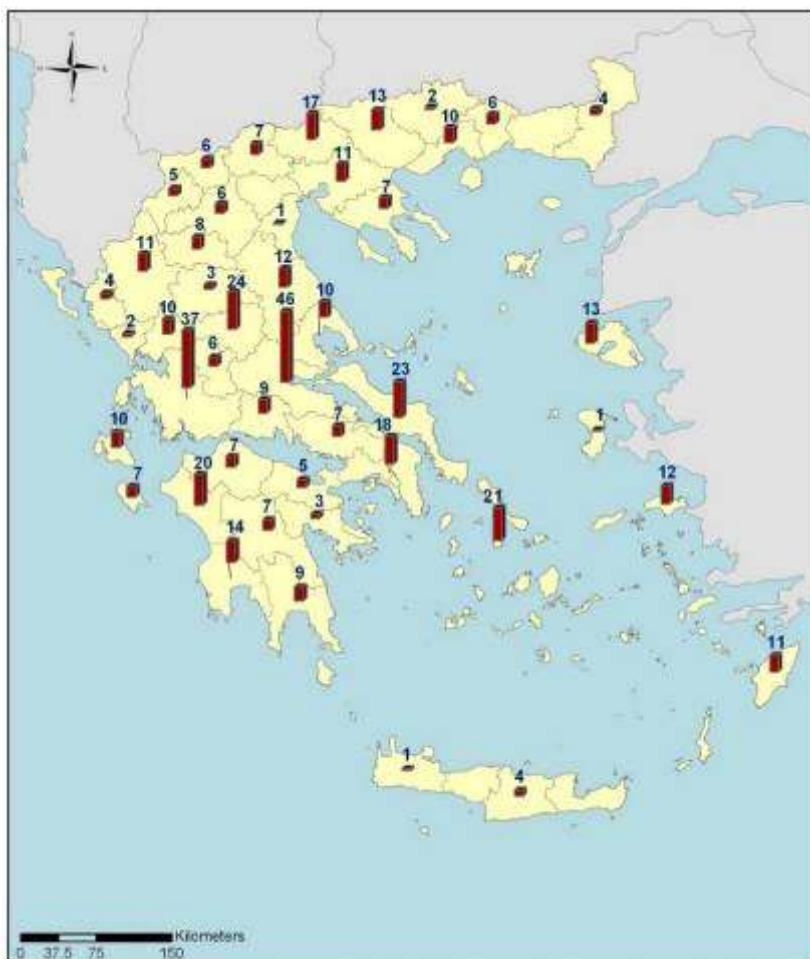
Στις περισσότερες των περιπτώσεων, οι ιαματικές πηγές σε τουριστική αξιοποίηση συνοδεύονται από ακίνητα μεγάλης έκτασης, με μεγάλες δυνατότητες αξιοποίησης και ανάπτυξης. Συνήθως, τα ακίνητα αυτά, εντάσσονται πολύ ικανοποιητικά στο εθνικό δίκτυο μεταφορών, το οποίο σε κάποιες περιπτώσεις εξ αρχής χαράχθηκε με τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τα εν λόγω Ιαματικά Κέντρα (π.χ. ο ΣΠΑΠ έγινε για να εξυπηρετήσει τα Λ. Κυλλήνης, ο σιδηρόδρομος προς βορά χαράχθηκε ώστε να εξυπηρετούνται τα Λ. Υπάτης κ.ο.κ.). Παράλληλα, κάποια από αυτά εντοπίζονται εντός αστικών κέντρων (λουτροπόλεις) ή και σε πιο σύνθετους τουριστικούς προορισμούς, όπου αναπτύσσεται και ο μαζικός και παραθαλάσσιος τουρισμός (π.χ. τα Καμένα Βούρλα, διάφορα νησιωτικά Ιαματικά Κέντρα κ.ο.κ.), οπότε και παρουσιάζουν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων προορισμών και τουριστικών ακινήτων με ιαματικές πηγές.

Όσον αφορά την περίπτωση του τουρισμού ευεξίας, όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενη ενότητα του άρθρου, σε πολλές περιπτώσεις οι σχετικές υπηρεσίες προσφέρονται στα υπάρχοντα Ιαματικά/Θερμαλιστικά Κέντρα, ενώ συχνά αποτελούν μέρος των προσφερόμενων υπηρεσιών πολυτελών ξενοδοχειακών μονάδων, τόσο εντός αστικών κέντρων όσο και της υπαίθρου. Σε κάθε περίπτωση, όπως ορίζει και η ελληνική νομοθεσία

(N.3498), ως Κέντρα αναζωογόνησης και ευεξίας ορίζονται μόνον όσα χρησιμοποιούν φυσικούς ιαματικούς πόρους, ανεξάρτητα από το εάν αυτοί οι πόροι μεταφέρονται (εισάγονται) από αλλού. Το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή ο τουρισμός ευεξίας είναι απαλλαγμένος από χωροθετικές εξαρτήσεις (δηλαδή να πρέπει να προσφέρεται σε εγγύτητα με τους φυσικούς πόρους που χρησιμοποιεί) συνεπάγεται ότι η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού δύναται να εμφανίσει πολύ πιο ευρεία γεωγραφική διασπορά από τον ιαματικό/θερμαλιστικό τουρισμό.

Ο ιατρικός τουρισμός από την άλλη πλευρά, είναι απόλυτα συνδεδεμένος με τις υποδομές υγείας όλων των βαθμίδων (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια), του δημόσιου ή/και του ιδιωτικού τομέα, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και τα Κέντρα Ιαματικού/Θερμαλιστικού Τουρισμού, ως μονάδες Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας (βάσει Ν.4238/2014, αρ. 31). Πέραν των εν λόγω Κέντρων, οι κλασικές υποδομές υγείας γεωγραφικά εντοπίζονται αποκλειστικά εντός αστικών κέντρων, με την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη να συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο μέρος των σχετικών υποδομών (με μεγάλο εύρος παρεχόμενων ιατρικών υπηρεσιών). Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη (ΙΚΠΙ, 2012), οι τουριστικοί προορισμοί της χώρας (και δη οι νησιωτικοί) ενώ διαθέτουν επαρκείς υποδομές (δευτεροβάθμιας ή/και τριτοβάθμιας περίθαλψης), δεν είναι πάντοτε σε ικανοποιητική κατάσταση, τόσο από άποψη επάνδρωσης όσο και από άποψη υλικο- τεχνικού εξοπλισμού.

Χάρτης 2. Η γεωγραφική κατανομή των θερμομεταλλικών πηγών στην Ελλάδα

Πηγή: ίδια επεξεργασία από στοιχεία Σπαθή, 2000

Σημείωση: οι αριθμοί, αντιπροσωπεύουν το πλήθος των θερμο-μεταλλικών πηγών ανά Νομό

Προφανώς, ζητούμενο για την ορθολογική ανάπτυξη όλου του εύρους των υπηρεσιών τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, είναι η συνδυαστική αξιοποίηση των υπαρχόντων φυσικών/ιαματικών πόρων αλλά και των υποδομών υγείας (νοσοκομεία, κλινικές,

υδροθεραπευτήρια) και μάλιστα κατά προτεραιότητα σε περιοχές οι οποίες συνδυάζουν και άλλους τουριστικούς πόρους (φυσικούς και πολιτιστικούς), καθώς και ήδη ανεπτυγμένες τουριστικές υποδομές (καταλύματα, ειδικές τουριστικές υποδομές κ.ο.κ.).

3.4. Ζητήματα πολιτικής, χωρικής οργάνωσης και ανάπτυξης του τουρισμού υγείας

Ο ελληνικός τουρισμός (εκτός της περίπτωσης του αρχαιολογικού τουρισμού) εδώ και δεκαετίες είναι «αυτοτροφοδοτούμενος». Εναπόκειται καθαρά στην ιδιωτική πρωτοβουλία (ιδιωτική χρηματοδότηση), η οποία επιδοτείται μερικώς, άλλοτε στο πλαίσιο των εκάστοτε αναπτυξιακών νόμων και άλλοτε, άλλων χρηματοδοτικών προγραμμάτων (π.χ. ΕΣΠΑ, Leader).

Επίσης, εναπόκειται σε ιδιωτικά κριτήρια επιλογής και χωροθέτησης των (τουριστικών) επενδύσεων. Κάτι το οποίο σε γενικές γραμμές ισχύει και για την περίπτωση του τουρισμού υγείας, με εξαίρεση την περίπτωση του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού. Ο ιαματικός/θερμαλιστικός τουρισμός, σε μεγάλο βαθμό υποστηρίζεται από το κράτος (μέσω των επιδοτήσεων των ασφαλιστικών ταμείων για υδροθεραπείες), ενώ επίσης, οι τουριστικές επενδύσεις είναι χωροθετικά εξαρτημένες από τον φυσικό πόρο των ιαματικών πηγών.

Γενικά, αν και για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού δαπανήθηκαν κατά το παρελθόν πολλά κρατικά χρήματα (για εκχερσώσεις, κατασκευή υποδομών, μεταφορικά έργα κλπ), εδώ και αρκετά χρόνια το ελληνικό κράτος δεν καταφέρνει να προσελκύσει ουσιαστικό ενδιαφέρον για τα τουριστικά ακίνητα με ιαματικές πηγές, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν έντονα σημάδια απαξίωσης και παρακμής. Οι αιτίες για την εξέλιξη αυτή, είναι δύο ειδών: α) προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα ίδια τα ακίνητα με ιαματικές πηγές (ιδιοκτησιακής, πολεοδομικής, χωροταξικής κλπ φύσης) και β) ατέλειες στο αναπτυξιακό πλαίσιο αξιοποίησης των Ιαματικών Πηγών και ειδικότερα στο πλαίσιο ανάπτυξης του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού, του τουρισμού ευεξίας και του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα.

Όσον αφορά τα προβλήματα της πρώτης κατηγορίας, συχνά τα τουριστικά ακίνητα που περιλαμβάνουν Ιαματικές Πηγές, παρουσιάζουν προβλήματα στο ιδιοκτησιακό καθεστώς (διεκδικήσεις από ιδιώτες, μεταξύ ΝΠΔΔ, καταπατήσεις κλπ). Επίσης, σε αρκετές περιπτώσεις, στα ακίνητα αυτά παρατηρούνται και προβλήματα χωρικής και πολεοδομικής οργάνωσης, όπως απουσία χάραξης αιγιαλού και παραλίας (στην περίπτωση παραθαλάσσιων ακινήτων), απουσία χάραξης και οριοθέτησης ρεμάτων, παραβάσεις της πολεοδομικής και περιβαλλοντικής νομοθεσίας κ.ο.κ.. Άλλα πολεοδομικά ζητήματα (που σχετίζονται με την προστασία του φυσικού πόρου αλλά και του περιβάλλοντος), αφορούν τους όρους δόμησης και τις χρήσεις γης εντός των ακινήτων με ιαματικές πηγές. Ζητήματα τα οποία -αν και με βάση τον Ν.3498/2006 αρμόδιοι για να διευθετήσουν (με έκδοση ΚΥΑ) είναι οι Υπουργοί Περιβάλλοντος-Χωροταξίας και Τουρισμού- η σχετική ΚΥΑ ακόμη δεν έχει υπογραφεί. Παράλληλα, προβλήματα εντοπίζονται και στη χωροταξική ένταξη των εν λόγω ακινήτων στην τουριστική γεωγραφία της χώρας. Εκ των πραγμάτων τα προβλήματα αυτά πρέπει άμεσα να αντιμετωπιστούν, αφού λόγω των μεγάλων χρονο-καθυστερήσεων που συνεπάγονται οι διαδικασίες ρύθμισής τους, καθιστούν τα ακίνητα των Ιαματικών Πηγών μη ελκυστικά στους επενδυτές του τουρισμού. Επίσης τα καθιστούν προβληματικά και στην περίπτωση αξιοποίησης από το ίδιο το κράτος και την αυτοδιοίκηση για την ανάπτυξη του ιαματικού και ιατρικού τουρισμού.

Όσον αφορά τα προβλήματα της δεύτερης κατηγορίας, αν και το θεσμικό και αναπτυξιακό πλαίσιο του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού, του τουρισμού ευεξίας αλλά και του ιατρικού τουρισμού είναι αρκετά πρόσφατο, εντούτοις παρουσιάζει αρκετά κενά και ελλείψεις. Χαρακτηριστικά, παρά το γεγονός ότι ο νόμος για τον ιαματικό τουρισμό είναι του 2006 (Ν.3498), μετέθεσε τη ρύθμιση πολλών ζητημάτων αλλά και τον προσδιορισμό πολλών προδιαγραφών σε διοικητικές και νομοθετικές πράξεις (Υπ. Αποφάσεις και Π.Δ.) που ακόμη δεν έχουν εκδοθεί (π.χ. κριτήρια κατάταξης/κατηγοριοποίησης των Υδροθεραπευτηρίων). Επίσης, λόγω της ιδιαίτερα αργής εφαρμογής του Νόμου, από το σύνολο των ιαματικών πηγών της χώρας (πάνω από 100), μόλις 50 να έχουν αναγνωριστεί έως σήμερα.

Πίνακας 3: Θεσμικό πλαίσιο για τις ιαματικές πηγές (και τον ιαματικό τουρισμό)**Νομοθεσία**

- **N.Ξ/1861** (ΦΕΚ 44/Α/24-8-1861) περί μεταλλείων και ορυκτών πόρων (πριν Διάταγμα του έτους 1836 περί φορολογίας προϊόντων γης και ζώων)
- **N.2188/1920** περί ιαματικών πηγών
- **N.4844/1930** περί εκμετάλλευσης ιαματικών πηγών
- **A.N.2531/1940** για τη συγκρότηση επιτροπών και την εισήγηση ειδικών θεμάτων τουρισμού
- **A.N. 828/1948** ο οποίος έλυσε & αναμόρφωσε όλες τις συμβάσεις εκμετάλλευσης των δημόσιων ιαμ.πηγών
- **N.1813/1951** ο οποίος όρισε τον ΕΟΤ ως αρμόδιος φορέα εποπτείας και ελέγχου των ιαματικών πηγών
- **N.4086/1960** περί τροποποίησης διατάξεων ιαμ. πηγών (διάκριση σε «τουριστικής» και «τοπικής» σημασίας
- **N.1892/1990** (αναπτυξιακός Νόμος που αναφέρεται στην ίδρυση, δημιουργία, επέκταση και εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων των ιαματικών πηγών και των κέντρων τουρισμού υγείας
- **N.3498/2006** Νόμος πλαίσιο για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού
- **N.4049/2012** ρύθμιση θεμάτων ιαματικών πηγών στο αρ.39
- **N.4179/2013** τροποποιήσεις του Ν.3498/2016
- **N.4238/2014** για το Π.Ε.Δ.Υ. (στο αρ. 31 τα Κέντρα Ιαματικού Τουρισμού/Θερμαλισμού και θαλασσοθεραπείας δύνανται να αναγνωρίζονται ως μονάδες Π.Φ.Υ. (Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας).

Διοικητικές Πράξεις και Αποφάσεις (πρόσφατες μόνο)

- **Υ.Α.16655 22.12.2006** (ΦΕΚ 1932 Β) Διαδικασία αναγνώρισης φυσικών πόρων
- **Υ.Α. 18582/11.09.2008** σε σχέση με το γενικό μητρώο ιαματικών πόρων
- **Υ.Α.9833/02.06.2009** για τον καθορισμό των όρων και προϋποθέσεων λειτουργίας μονάδων ιαματικής θεραπείας, κέντρων ιαμ. Τουρισμού, κέντρων θαλασσοθεραπείας και του ειδικού σήματος λειτουργίας τους.
- **Υ.Α. 14759** για την απλούστευση της διαδικασίας χορήγησης ειδικού σήματος λειτουργίας σε μονάδες ιαματικής θεραπείας και κέντρα ιαματικού τουρισμού
- **Υ.Α. 17414 02.10.2009** (ΦΕΚ 2215 Β) τροποποίηση της 16655 Υ.Α.
- **Υ.Α. 1721 04.02.2013** (ΦΕΚ 188 Β) τροποποίηση της 16655 Υ.Α.

Αντίστοιχα, όσον αφορά τον ιατρικό τουρισμό, αν και εντάχθηκε για πρώτη φορά στην εθνική στρατηγική για την τουριστική ανάπτυξη της χώρας μόλις το 2013 (Ν.4179, αρ.20) και σημαντικά θέματα για την ασφάλεια των ασθενών από τρίτες χώρες (διασυνοριακή υγειονομική περίθαλψη) ρυθμίστηκαν από το Ν.4213/2013 (που ενσωμάτωσε την Οδηγία της Ε.Ε. 2011/24), σε εκκρεμότητα -έως ότου εκδοθούν σχετικές ΚΥΑ- παραμένει η ρύθμιση αρκετών θεμάτων, όπως η διαδικασία χορήγησης του Διακριτικού Σήματος Ιατρικού Τουρισμού (κατ'εφαρμογή του Ν.4276/2014, παρ. 1, άρ.26) και η δημιουργία του προβλεπόμενου Μητρώου Παρόχων Ιατρικού Τουρισμού. Παράλληλα, άλλα ζητήματα εξαιρετικής σημασίας για την ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού, που πρέπει να ρυθμιστούν νομοθετικά, είναι και τα ακόλουθα (ΙΚΠΠ, 2012):

- πιστοποίηση και διασφάλιση ποιότητας υψηλών προδιαγραφών παρεχόμενων υπηρεσιών
- φυσική ασφάλεια και διαχείριση υποδομών (τουριστικά καταλύματα, υποδομές υγείας κλπ) σύμφωνα με διεθνή πρότυπα ποιότητας
- ασφαλής διαχείριση και διακίνηση της ιατρικής πληροφορίας
- εφαρμογή κλινικών πρωτοκόλλων - απόδειξη κλινικής αποτελεσματικότητας των τομέων εξειδίκευσης και αριστείας του νοσοκομείου
- θεσμική και ασφαλιστική κάλυψη αστικής ευθύνης κατά την παραμονή ενός ασθενή σε υποδομές παροχής υπηρεσιών ιατρικού τουρισμού
- πλαίσιο τιμολόγησης - τεκμηρίωσης χρέωσης των υπηρεσιών και συνοδών διαδικασιών είσπραξης

Η ρύθμιση των παραπάνω ζητημάτων, που άπτονται θεμελιωδών ζητημάτων (όπως ποιότητας, ασφάλειας και εμπιστευτικότητας) όσο και θέματα χωρικής ανάπτυξης, προστασίας του περιβάλλοντος αλλά και των φυσικών πόρων, αποτελεί βασική προϋπόθεση, χωρίς την οποία η προσφορά του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα θα είναι υποτυπώδης και προβληματική.

Πίνακας 4: Θεσμικό πλαίσιο για τον ιατρικό τουρισμό

Νομοθεσία
• Οδηγία 2011/24 ΕΕ για τα δικαιώματα των ασθενών στο πλαίσιο της διασυνοριακής υγειονομικής περίθαλψης • Ν. 4178/2013 με τον οποίο εισάγεται ο ιατρικός τουρισμός στην στρατηγική ανάπτυξη του ελληνικού τουρισμού • Ν.4213/2013 (ΦΕΚ Α 261/09.12.2013) ενσωμάτωση της Οδηγίας 2011/24/ΕΕ • Ν.4276/2014 για την απλούστευση διαδικασιών λειτουργίας τουριστ. επιχειρήσεων & τουριστ. υποδομών
Διοικητικές Προάξεις και Αποφάσεις
• Κ.Υ.Α. 27217/2013 Υπ. Υγείας και Τουρισμού (κατ' εξουσιοδότηση της παρ.1, άρ.20 του Ν. 4179/2013) με την οποία καθορίστηκαν οι ειδικοί όροι και οι προϋποθέσεις άσκησης της δραστηριότητας του ιατρικού τουρισμού (καταργήθηκε και με την παρ. 1, άρ.26 του Ν.4276/2014 ζητήθηκε νέα έκδοση ΚΥΑ για τη διαδικασία χορήγησης του Διακριτικού Σήματος Ιατρικού Τουρισμού)

4. Συμπεράσματα: Προοπτικές και περιορισμοί για το μέλλον

Ο τουρισμός αποτελεί μια τεράστια παγκόσμια βιομηχανία, η οποία διαρκώς διογκώνεται οικονομικά και διευρύνεται γεωγραφικά. Αναμφίβολα, τα θέματα υγείας (πρόληψη, θεραπεία, αποκατάσταση κλπ) υπήρξαν διαχρονικά μια από τις βασικότερες αιτίες για την μετακίνηση πληθυσμών σε τόπους μακριά από την κατοικία τους. Σήμερα, ωστόσο, ο τουρισμός υγείας αποκτά άλλη βαρύτητα και δυναμική στην παγκόσμια τουριστική «βιομηχανία», ύστερα και από την ανάδυση του ιατρικού τουρισμού, που περιλαμβάνει ταξίδια και μετακινήσεις με στόχο την «κατανάλωση» εξειδικευμένων ιατρικών υπηρεσιών σε τρίτες χώρες από τη χώρα διαμονής, για μια σειρά από λόγους (ανάγκης έως και ευχαρίστησης, όταν συνδυάζεται το τερπνόν μετά του ωφελίμου). Πλέον, η νέα αυτή διάσταση του τουρισμού υγείας, έχει διαμορφώσει ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό περιβάλλον, στο οποίο εάν η Ελλάδα επιθυμεί να διεκδικήσει το μερίδιο που της αναλογεί, θα πρέπει να διαμορφώσει άμεσα την κατάλληλη στρατηγική.

Γενικά, αν και η Ελλάδα αποτελεί μια χώρα με παράδοση στις δραστηριότητες θερμαλισμού, αξιοποιώντας αρκετές από τις ιαματικές της πηγές σε όλο το εύρος της επικράτειας (ηπειρωτικής και νησιωτικής), σήμερα -δεδομένων και των έντονων διακυμάνσεων που χαρακτηρίζουν τον ιαματικό τουρισμό και τον τουρισμό ευεξίας- η χώρα έχει στραφεί και στον ιατρικό τουρισμό, σε μια προσπάθεια διεκδίκησης ενός μεγαλύτερου μεριδίου από την παγκόσμια τουριστική αγορά, επ'ωφελεία της περιφερειακής αλλά τουριστικής ανάπτυξης της χώρας.

Ανάμεσα στα ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά που διαθέτει η Ελλάδα για την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας, συγκαταλέγονται το κλίμα και οι φυσικοί πόροι (ιαματικές πηγές, θάλασσα κλπ), το εξειδικευμένο προσωπικό τόσο στον τομέα της υγείας (γιατροί, νοσηλεύτες κλπ), όσο και στον τουρισμό (επαγγελματίες του τουρισμού), το τεράστιο δυναμικό σε τουριστικά καταλύματα (όλων των κατηγοριών) που κατανέμονται σε όλη την επικράτεια, καθώς και η ποιότητα της διατροφής και των διατροφικών προϊόντων (που είναι παγκοσμίως γνωστά ως «μεσογειακή διατροφή»). Αντίθετα, ανάμεσα στα χαρακτηριστικά τα οποία λειτουργούν ανασταλτικά στην ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στη χώρα, συγκαταλέγεται η μη ελκυστικότητα των τουριστικών ακινήτων με ιαματικές πηγές, η κακή ποιότητα των υποδομών και των υπηρεσιών υγείας (σε αρκετές τουριστικές περιοχές) εξαιτίας σοβαρών ελλείψεων σε ανθρώπινο δυναμικό αλλά και υλικοτεχνικό εξοπλισμό αλλά και οι σοβαρές ελλείψεις στη νομοθεσία, που ανάμεσα στ'άλλα εμποδίζουν την ανάπτυξη την επέκταση των δραστηριοτήτων υγείας (ελλείπει πιστοποιήσεων, προδιαγραφών κλπ) σε ένα ασφαλές, λειτουργικό και ελεγχόμενο πλαίσιο.

Επομένως, στρατηγικός στόχος της Ελλάδας, εφ'όσον επιθυμεί να διεκδικήσει το μερίδιο της αγοράς τουρισμού υγείας που της αναλογεί, πρέπει να είναι να ενδυναμώσει τα θετικά της χαρακτηριστικά και να αντιμετωπίσει τις ανεπάρκειες, όπου απαιτείται. Επιπλέον, αναπόσπαστο μέρος της στρατηγικής αυτής πρέπει να είναι και η ορθολογική χωρική οργάνωση του τουρισμού υγείας, ώστε να αξιοποιηθούν στο μέγιστο βαθμό οι υπάρχοντες φυσικοί/ιαματικοί πόροι και οι υποδομές (υδροθεραπευτήρια, νοσοκομεία, κλινικές κλπ) τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα, σε συνδυασμό πάντοτε με την ανεκτίμητη

αξίας φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της χώρας αλλά και τους δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς (σε νησιά και ενδοχώρα).

Στην κατεύθυνση δημιουργίας ενός επαρκούς και ορθολογικού δικτύου παροχής υπηρεσιών τουρισμού υγείας και ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα, κεντρικό ρόλο μπορούν να διαδραματίσουν οι περιοχές/εγκαταστάσεις ιαματικών πηγών, για μια σειρά από λόγους. Έχουν παράδοση ως τουριστικοί προορισμοί, είναι επαρκώς προσβάσιμες, παρουσιάζουν σημαντική γεωγραφική διάχυση στην ελληνική επικράτεια και συχνά περιλαμβάνουν έτοιμο κτιριακό δυναμικό. Ωστόσο, βασική προϋπόθεση για να λειτουργήσει αυτή η εκδοχή είναι να ρυθμιστούν δύο ειδών ζητήματα: α) προβλήματα χωρικής οργάνωσης και ένταξης στην τουριστική γεωγραφία της χώρας και β) αναπτυξιακά και θεσμικά προβλήματα (λόγω του περιορισμένου ενδιαφέροντος για την τουριστική αξιοποίηση των Ιαματικών Πηγών, αλλά και των ατελειών στο πλαίσιο ανάπτυξης του ιαματικού/θερμαλιστικού τουρισμού, του τουρισμού ευεξίας και του ιατρικού τουρισμού).

Συμπερασματικά, είναι σημαντικό να ειπωθεί ότι τα οφέλη για την Ελλάδα από την ανάπτυξη του τουρισμού υγείας μπορούν να είναι πολλαπλά. Πέραν της διεύρυνσης της γεωγραφίας του τουρισμού (σε περιοχές πέραν των ακτών και των νησιών), ο τουρισμός υγείας από τη φύση αποτελεί μια κατηγορία τουρισμού που δύναται να αναπτυχθεί όλες τις εποχές του χρόνου, προσελκύοντας συνήθως άτομα με υψηλά εισοδηματικά χαρακτηριστικά. Παράλληλα συντελεί στον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος, καθώς και στην αναβάθμιση των υπηρεσιών υγείας μιας χώρας. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό να εξεταστεί με τη δέουσα προσοχή και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις (φυσικές και θεσμικές) για να ενταχθεί ουσιαστικά στην τουριστική πολιτική της χώρας.

Βιβλιογραφία

1. ΕΚΚΕ (2016), Ερευνητικό Πρόγραμμα: Ιαματικές Πηγές και Λουτρότοποι (Επισκεψιμότητα Λουτρικών Μονάδων 2005-2015), ΕΚΚΕ: Αθήνα
2. ΕΟΤ (1966), Λουτροπόλεις και ιαματικές πηγές, Αθήνα: ΕΟΤ.
3. ΕΟΤ (1954), Λουτροπόλεις και ιαματικά πηγάι 1951-1952-1953, Αθήνα: ΕΟΤ.
4. Ινστιτούτο Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής – ΙΚΠΙ (2012), Ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα, ΞΕΕ – ΙΚΠΙ: Αθήνα.
5. ΚΕΠΑΜΕ - Κέντρο Χωροταξικών-Πολοδομικών-Αρχιτεκτονικών Μελετών και Ερευνών (2000), Στρατηγικό πλαίσιο χωρικών κατευθύνσεων για την ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού στην Ελλάδα, Αθήνα: ΚΕΠΑΜΕ – ΥΠΕΧΩΔΕ.
6. Παπαγεωργίου Μ. (2009), Χωρική οργάνωση, ανάπτυξη και σχεδιασμός του θερμαλιστικού τουρισμού στην Ελλάδα, (Διδακτορική Διατριβή), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας: Βόλος.
7. ΣΕΤΕ (2014), Τουριστικός στρατηγικός σχεδιασμός 2021: Οδικός Χάρτης υλοποίησης, Αθήνα: ΣΕΤΕ.
8. ΣΕΤΕ, 2013, Ελληνικός τουρισμός: στοιχεία και αριθμοί, Έκδοση 2013, Αθήνα: ΣΕΤΕ.
9. Σπαθή Σ. (2000), Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα, Αθήνα: ΚΕΠΕ.
10. Σκαρπιά-Χόιπελ Ξ. (1996), Λουτροθεραπεία και αναψυχή: ιστορική εξέλιξη των λουτρών, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
11. Σκαρπιά-Χόιπελ Ξ. (1990), 'Η αναψυχή ως παράμετρος του θεραπευτικού τουρισμού', δημοσιευμένο στα Πρακτικά του «2ο Συνέδριο για τα θερμομεταλλικά νερά», Θεσσαλονίκη: ΣΔΚΠΕ, σελ. 407-418.
12. Σύνδεσμος Δήμων και Κοινοτήτων Ιαματικών Πηγών Ελλάδος – Ελληνική Θερμαλιστική Εταιρεία (2006), Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις – ελληνικός θερμαλισμός, Σ.Δ.Κ.Ι.Π.Ε. – Ε.Θ.Ε.: Θεσσαλονίκη

13. Χαριτάκης Κ. (1935), Αι ιαματικά πηγαί και λουτροπόλεις της Ελλάδας, Ιατρική Εγκυκλοπαίδεια, Εν Αθήναις: Εκδόσεις Εφημερίδος «Ανεξάρτητος».
14. Borman E. (2004), Health tourism. Where healthcare, ethics, and the state collide. In *British Medical Journal* 328, pp.: 60–61.
15. Carrera P. and Bridges J.F.P. (2006), “Globalization and healthcare: understanding health and medical tourism”, in *Expert Review of Pharmacoeconomics & Outcomes Research*, Vol.6 (4), pp. 447-454.
16. Connell J. (2006), “Medical tourism: sea, sun, sand and ... surgery”, in *Tourism Management*, Vol.27, pp. 1093-1100.
17. Douglas N., Douglas N. and Derrett R. (2001), *Special interest tourism*, Milton, Australia: John Wiley & Sons.
18. ESCAP (2009), *Medical Travel in Asia and the Pacific. Challenges and Opportunities*, United Nations and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok.
19. García-Altés A. (2005), “The development of health tourism services”, in *Annals of Tourism Research*, Vol.32(1), pp.262-266.
20. Goodrich J.N. and Goodrich G.E. (1987), “Health care tourism: an exploratory study”, in *Tourism Management*, Vol.8, pp.217-222.
21. Hall C.M. (2011), “Health and medical tourism: a kill or cure for global public health?”, in *Tourism Review*, Vol.66(1/2), pp. 4-15.
22. Hall C.M. (1992), “Adventure Sport and Health Tourism”, in his *Special Interest Tourism*, London: Belhaven Press, pp 141-158.
23. Handszuh, H. και Waters S. (1997), “Travel and tourism patterns”. In H. Dupont and R. Steffen, (eds), *Textbook of Travel Medicine and Health*, Hamilton: BC Decker, pp. 20–26.
24. Inskeep E. (1991), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. New York.
25. International Union of Tourism Organisations – IUTO (1973), *Health tourism*, United Nations: Geneva.
26. McKinsey and Company (2012), *Greece: 10 years ahead*, Athens Office: McKinsey and Company.
27. Messerli, H.R. and Oyama, Y. (2004), “Health and wellness tourism – global”, *Travel and Tourism Analyst*, August, pp. 1-54.
28. Muller H., Kaufman E. L. (2000): ‘Wellness Tourism’, *Journal of Vacation Marketing*, Vol.7 (1), pp 5-17.
29. Papageorgiou M. and Duquenne M.-N. (2012), “Transitional developments and spatial re-organization of spa tourism in Greece, in *TOURISMOS: an international multidisciplinary journal of tourism*, Vol 7(2): 279-297.
30. Pollard K. (2012), “Medical Tourism: Key facts”, *Treatment Abroad*, Προσβάσιμο στο: http://intuitionconnect.com/asset_files/Medical%20Tourism%20Fact%20Sheet.Pdf
31. Ross K. (2001), “Health Tourism: An Overview”, *HSMAI Marketing Review*, In <http://www.hospitalitynet.org/news/4010521.html>
32. Smith M. and Kelly C. (2006), “Wellness tourism”, in *Tourism Recreation Research*, Vol.31(1), pp. 1-4.
33. Smith M. and Puczko L. (2013), *Health and wellness tourism*. Routledge: London and New York.
34. Smyth F. (2005), “Medical geography: Therapeutic places, spaces and networks”, in *Progress in Human Geography*, Vol.29, pp. 488–495.

35. Turner L. (2007), “From Durham to Delhi: ‘medical tourism’ and the global economy”, in Cohen-Kohler, J.C. and Seaton, M.B. (Eds), Comparative Program on Health and Society Lupina Foundation Working Papers Series 2006-2007, Munk Centre for International Studies, University of Toronto, Toronto, pp. 109-32.
36. Whittaker, A. (2008), “Pleasure and pain: medical travel in Asia”, Global Public Health, Vol. 3, pp. 271-290.

Δημοσιεύματα στον τύπο

1. www.kathimerini.gr (20/1/2014), Τίτλος άρθρου: Ιατρικός τουρισμός: το μεγάλο στοίχημα, Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/553195/opinion/epikairothta/politikh/iatrikos-toyrismos-to-megalo-stoixhma>
2. www.kathimerini.gr (4/10/2014), Τίτλος άρθρου: Ο ιατρικός τουρισμός σε μια δεκαετία μπορεί να αποφέρει έσοδα 2 δισ. Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/786609/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/o-iatrikos-toyrismos-se-mia-10etia--mporei-na-apoferei-esoda-2-dis>
3. www.tovima.gr (10/5/2015), Τίτλος άρθρου: Χωρίς... συνταγή ο ιατρικός τουρισμός στην Ελλάδα, Διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=702371>
4. Εφημερίδα των Συντακτών (23-24/7/2016), Τίτλος άρθρου: Σταθερός και με δυναμική ο ιαματικός τουρισμός στην Ελλάδα, Έντυπη έκδοση

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΩΝ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΜΙΑΣ ΕΠΙΤΥΧΗΜΕΝΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ MARKETING

Βίκυ ΚΑΤΣΩΝΗ

Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Κατεύθυνση Τουριστικών Επιχειρήσεων και Επιχειρήσεων
Φιλοξενίας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας
katsoniv@gmail.com

Άσπα ΓΟΥΛΑ

Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Κατεύθυνση Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας, Τ.Ε.Ι.
Αθήνας
agoula@teiath.gr

Ολυμπία ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ

Κατεύθυνση Τουριστικών Επιχειρήσεων και Επιχειρήσεων Φιλοξενίας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας
olina.karagianni@gmail.com

Αικατερίνη ΠΡΕΖΑΝΗ

Κατεύθυνση Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας
katerinaki.pre@hotmail.com

Παναγιώτης ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Κατεύθυνση Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας
papantoniou_pan@hotmail.com

Μαρία ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Κατεύθυνση Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας
maria78564@hotmail.com

Περίληψη

Το παρόν άρθρο εστιάζει στη μελέτη της σχέσης των ιστοσελίδων, με τον ιατρικό τουρισμό που παρέχεται στην Ελλάδα. Το θέμα αυτό επιλέχθηκε, καθώς ο ιατρικός τουρισμός έχει γίνει πολύ δημοφιλής τα τελευταία χρόνια σε παγκόσμιο επίπεδο. Ιδιαίτερα οι αναπτυσσόμενες χώρες εκμεταλλεύονται τα κέρδη του ιατρικού τουρισμού στο έπακρον και ενδιαφέρονται συνεχώς να τον αναπτύξουν περαιτέρω. Σκοπός της έρευνας είναι να βρεθούν οι ελλείψεις αλλά και τα προνόμια που έχει η Ελλάδα σε σχέση με τον ιατρικό τουρισμό και τα πληροφοριακά συστήματα που διαθέτει για να τον προωθήσει σε χώρες του εξωτερικού. Έγινε μια λεπτομερής σύγκριση 107 ιστοσελίδων που παρέχουν υπηρεσίες ή πληροφορίες σχετικές με τον ιατρικό τουρισμό με βάση κάποια αντικειμενικά κριτήρια τα οποία συλλέχθηκαν από τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία. Με βάση την έρευνα αυτή, οι ερευνητές ομαδοποίησαν τα αποτελέσματα και παρείχαν μια ολιστική εικόνα της διαδικτυακής παρουσίας του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα.

Λέξεις-κλειδιά: Ιατρικός Τουρισμός, Αξιολόγηση ιστοσελίδων, Μάρκετινγκ Ιατρικού Τουρισμού, Κανάλια Διανομής Τουρισμού, Πληροφοριακά συστήματα

1. 1.Εισαγωγή

Ο ιατρικός τουρισμός και γενικότερα ο τουρισμός υγείας δεν αποτελεί μια νέα μορφή τουρισμού. Εδώ και πολλά χρόνια οι άνθρωποι αποφάσιζαν να αφήσουν τον τόπο διαμονής τους και να επισκεφθούν διαφορετικά μέρη με στόχο την αποκατάσταση ή αναβάθμιση της υγείας τους. Σήμερα, ο ιατρικός τουρισμός είναι πλέον ένα παγκόσμιο τουριστικό φαινόμενο. Οι χώρες που επωφελήθηκαν περισσότερο από αυτή τη μορφή τουρισμού είναι αυτές που αναπτύχθηκαν πολύ τα τελευταία χρόνια οικονομικά και τεχνολογικά, που υποδέχτηκαν

μετανάστες ειδικευμένου ιατρικού προσωπικού, που ανέπτυξαν τη μέση οικονομική τάξη και που είναι διεθνείς αεροπορικοί κόμβοι (Connell, 2012, p.6).

Ο ιατρικός τουρισμός έχει ως κύριο γνώμονα τον καταναλωτή και κανένας άλλος τομέας υγείας σήμερα δεν είναι τόσο ανταγωνιστικός (Connell, 2011, p. 111). Για αυτό το λόγο το μάρκετινγκ αυτής της μορφής τουρισμού έχει πολύ μεγάλη σημασία (Connell, 2011, p. 111). Το διαδίκτυο είναι πλέον το ευρύτερα χρησιμοποιημένο κανάλι διανομής από τους ιατρικούς τουρίστες για την αγορά ιατρικών πακέτων απευθείας από την οθόνη του υπολογιστή τους. (Lunt et al., 2010, p.2). Πιο συγκεκριμένα, αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών στο παρελθόν, έδειξαν πως το 80% όλων των ασθενών που επιθυμούν να γίνουν ιατρικοί τουρίστες, συμβουλευονται το διαδίκτυο πριν ταξιδέψουν στην χώρα της αρεσκείας τους (Koop et al., 2003, όπως αναφέρεται σε Mason και Wright, 2011, p. 165). Όλοι οι πάροχοι ιατρικών υπηρεσιών έχουν συνειδητοποιήσει τη σημασία του διαδικτύου και προσπαθούν συνεχώς να ανακαλύπτουν νέες στρατηγικές προσέλκυσης ασθενών από τη διεθνή αγορά.

Η Ελλάδα στον τομέα των πληροφοριακών συστημάτων υστερεί πολύ ακόμα. Ιδιαίτερα στον τομέα του ιατρικού τουρισμού υπάρχει λίγη πληροφόρηση στο διαδίκτυο, σχετικά με τις προσφερόμενες υπηρεσίες. Η δραστηριότητα του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα αν και είναι έντονη και με πολλές προοπτικές, υποστηρίζεται από λίγους παρόχους υγείας, για λόγους που αναφέρονται παρακάτω στην έρευνα στην ενότητα των αποτελεσμάτων. Οι ερευνητές με το παρόν άρθρο παρουσιάζουν για πρώτη φορά μία βάση δεδομένων των ιατρικών παρόχων στην Ελλάδα, καταγράφουν την διαδικτυακή τους παρουσία και αναλύουν τα προτερήματα και τα μειονεκτήματα τους, ώστε να καταλήξουν σε μία επιτυχή πρόταση στρατηγικής ιατρικού τουριστικού μάρκετινγκ.

2. Ιστορική ανασκόπηση του Ιατρικού Τουρισμού

Από το 5000 π. Χ. υπάρχουν ενδείξεις ιατρικών πρακτικών στην Ινδία και στο 3000 π.Χ. πολλές γυναίκες της Αιγύπτου χρησιμοποιούσαν καλλυντικά, τα οποία υπάρχουν σε παρόμοια μορφή ακόμα και σήμερα. Τα φάρμακα στην Κίνα υπήρχαν από το 1000 π.Χ., παρόλο που σήμερα ακόμα και στη χώρα μας τα κινεζικά φάρμακα θεωρούνται ως κάτι το καινούριο. Η πιο αρχαία μορφή σπα βρίσκεται κοντά στον Ινδό ποταμό, καθώς στις πεδιάδες του ποταμού υπήρχαν αγωγοί νερού και λουτρά (Smith και Puczeko 2009).

Επίσης μια από τις πιο παλιές μορφές τουρισμού υγείας υπάρχει και στον τρόπο που οι Αρχαίοι Έλληνες φρόντιζαν τους πολεμιστές τους με λουτρά κρύου νερού το 700 π.Χ., στους Πέρσες το 600 – 300 π. Χ. οι οποίοι χρησιμοποιούσαν ατμό και λάσπη στα λουτρά τους, στους Εβραίους το 200 π. Χ. οι οποίοι πίστευαν στον πνευματικό εξαγνισμό που πρόσφερε η Νεκρά Θάλασσα, στους Ταϊλανδούς οι οποίοι παρείχαν υπηρεσίες μασάζ από το 100 π.Χ., αλλά και στους Ρωμαίους με τα περίφημα ρωμαϊκά λουτρά (Smith και Puczeko 2009).

Στα αρχαία χρόνια η ιατρική και τα φάρμακα δεν ήταν τόσο αναπτυγμένοι τομείς και έτσι οι πλούσιοι πολίτες ταξίδευαν σε άλλες τοποθεσίες με την ελπίδα να βρουν ένα μέρος με καλύτερο κλίμα από αυτό που είχαν στην περιοχή τους, με σκοπό την γρηγορότερη ανάρρωση τους από κάποια ασθένεια ή ακόμα και την εύρεση θεραπείας για την ασθένεια αυτή. Τέτοιοι πολίτες συνήθιζαν να πηγαίνουν στην Αίγυπτο ή ακόμα και στην Αρχαία Ελλάδα, ώστε να πάρουν συμβουλές για την υγεία τους από το μαντείο των Δελφών. Επιπλέον, συχνά επισκέπτονταν και τον Θεό της Ιατρικής, Ασκληπιείο, και προσευχόντουσαν ή κοιμόντουσαν στο ναό με την ελπίδα να θεραπευτούν ‘μαγικά’ από τον Θεό (Smith και Puczeko 2009).

Στην μετά Χριστόν εποχή, παρατηρούμε Βρετανούς πολεμιστές το 800 μ. Χ. να επισκέπτονται τα οθωμανικά λουτρά, την εμφάνιση των σάουνα στη Φινλανδία το 1000 μ.Χ., τον πρώτο καταιονητήρα στα λουτρά της Ιταλίας καθώς και την ανακάλυψη θερμών πηγών στην Κεντρική Ευρώπη. Η εποχή της Αναγέννησης τον 16ο αιώνα έφερε μια αύξηση στις θεραπείες που είχαν να κάνουν με νερό και οι άνθρωποι τις θεωρούσαν ως έγκυρες θεραπείες για διάφορες ασθένειες, ιδιαίτερα στην περιοχή της Ιταλίας. Το 1553 εκδόθηκε ο πρώτος κατάλογος ο οποίος περιείχε όλες τις θερμές πηγές της Ιταλίας ενώ το 1571 στη Βρετανία έγιναν πολύ δημοφιλή τα δημόσια λουτρά στους πολίτες. Στα μέσα του 17ου αιώνα έγιναν γνωστές οι χημικές και μεταλλικές ιδιότητες των λουτρών και άρχισε να γίνεται εκτενέστερη κατανόηση και έρευνα (Smith και Puczeko 2009).

Η ανακάλυψη των ευεργετικών ιδιοτήτων του θαλασσινού νερού από την άλλη έγινε στα τέλη του 18ου αιώνα και έτσι ξεκίνησαν και οι λεγόμενες θαλασσοθεραπείες με αρχή τη

Γαλλία. Τον 19ο αιώνα οι Σουηδοί ανέπτυξαν καινούριες τεχνικές μασάζ ενώ οι Γερμανοί άρχισαν από τότε να προσφέρουν σε τουρίστες πακέτα θεραπειών στα σπα που είχαν φτιάξει. Η τάση των πακέτων αυτών εξαπλώθηκε σταδιακά και στην υπόλοιπη Ευρώπη και πλέον τα πλεονεκτήματα των σπα ήταν ευρέως γνωστά στον 20ο αιώνα καθιστώντας το φαινόμενο του ιατρικού τουρισμού ακόμα πιο δημοφιλές (Smith και Puczko 2009).

Στα τέλη του 1990 ο ιατρικός τουρισμός αυξήθηκε εντυπωσιακά και χιλιάδες ασθενών ταξίδευαν σε χώρες όπως η Ινδία, η Ταϊλάνδη και το Μεξικό για να βρουν ιατρική φροντίδα που ήταν πολύ ακριβή στη χώρα προέλευσης τους (Connell, 2013, p. 2). Σύμφωνα με το περιοδικό Forbes, 2012, οι προορισμοί Αυστραλία, Κίνα, Κόστα Ρίκα, Ινδία, Ισραήλ, Ιαπωνία, Κορέα, Μεξικό, Σιγκαπούρη και Ταϊλάνδη είναι οι δέκα κορυφαίοι στη βιομηχανία του ιατρικού τουρισμού. Σύμφωνα με έρευνα του Διεθνούς Οργανισμού Ιατρικού Τουρισμού(2013), η Λατινική Αμερική και η Ασία ήταν οι κυρίαρχες επιλογές για ιατρικό τουρισμό. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των χωρών όμως αυξάνεται ραγδαία, για παράδειγμα ο τομέας του Ιατρικού Τουρισμού στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα το 2013 έφτασε τα 1.69 δισεκατομμύρια και σύμφωνα με το Dubai Healthcare City (2013) – ένας από τους μεγαλύτερους προορισμούς για ιατρικό τουρισμό στο Ντουμπάι –το 2011 δέχτηκαν 500000 ασθενείς 20% των οποίων ήταν Ιατρικοί Τουρίστες.

Το 1990 ο ιατρικός τουρισμός πήρε μια περισσότερο εμπορευματοποιημένη μορφή ως ακόλουθο των παρακάτω (Connell, p. 42, 2011):

1. Αύξηση του κόστους των υπηρεσιών υγείας στις αναπτυγμένες χώρες.
2. Μεγάλες λίστες αναμονής σε υπηρεσίες υγείας.
3. Χαμηλό κόστος αερομεταφορών
4. Πρόσβαση στο διαδίκτυο.
5. Μεγάλη ζήτηση για αισθητικές επεμβάσεις.
6. Νέες ανάγκες και μεγαλύτερες προσδοκίες από τους ανθρώπους της μεταπολεμικής γενιάς (baby boomers).
7. Η δυνατότητα πληρωμής για θεραπεία.
8. Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου των ανθρώπων και η επιθυμία τους να συνδυάσουν τη θεραπεία τους με τα ταξίδια.

Σύμφωνα με τον Wolvaardt (1998) ενώ παρατηρούμε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες να προσπαθούν να αποκτήσουν ιατρικό τουρισμό, λίγες είναι αυτές που μπορούν να θεωρηθούν ως σημαντικός ανταγωνισμός στο παγκόσμιο εμπόριο του ιατρικού τουρισμού. Μπορεί η διαμονή σε τέτοιες χώρες να είναι αρκετά φθηνή, οι ιατρικές υπηρεσίες όμως δεν είναι τόσο αξιόλογες (λόγω των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν) και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο ιατρικός τουρισμός ως εργαλείο για να αναπτυχθούν οι χώρες αυτές (Bookman and Bookman, 2007, p.13).

Οι Goodrich και Goodrich αναφέρουν την Κούβα ως μια από τις πρώτες χώρες που πρόσφεραν μια εμπορευματοποιημένη μορφή ιατρικού τουρισμού (Connell, 2013, p 2) Ύστερα ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός χωρών άρχισε να προωθεί τις ιατρικές του υπηρεσίες. Αυξήθηκαν δηλαδή η τουριστική βιομηχανία και τα ιατρικά συστήματα σε χώρες της Ασίας της Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής (Connell 2011a όπως αναφέρεται σε Connell, 2013 p.2).

3. Ορισμός και χαρακτηριστικά του ιατρικού τουρισμού- Ιατρικός τουρισμός στην Ελλάδα

Οι Mueller και Kaufmann (2001) ορίζουν τον ιατρικό τουρισμό ως ένα σύνολο σχέσεων και φαινομένων οι οποίες είναι αποτέλεσμα μιας αλλαγής τοποθεσίας και κατοικίας από ανθρώπους που επιθυμούν να προάγουν, σταθεροποιήσουν και όπως κρίνεται κατάλληλο αποκαταστήσουν την φυσική και πνευματική τους ισορροπία ενώ χρησιμοποιούν υπηρεσίες υγείας σε μέρη διαφορετικά από αυτά της μόνιμης ή κύριας κατ Ένας άλλος ορισμός είναι πως ιατρικός τουρισμός είναι οι διακοπές που επιλέγουν ορισμένοι άνθρωποι οι οποίες εμπεριέχουν διάφορες δραστηριότητες χαλάρωσης και διασκέδασης ως συνήθως, αλλά και

ιατρικές υπηρεσίες. Οι ασθενείς που θέλουν να μειώσουν τα έξοδα μιας ιατρικής υπηρεσίας (οδοντιατρική, χειρουργική κ.τ.λ.) ταξιδεύουν σε ιατρικά κέντρα τα οποία είναι φθηνότερα από αυτά που βρίσκονται στη χώρα κατοικίας τους. (Heung et al. 2010, p. 236).

Σύμφωνα με τον Gupta, ως ιατρικός τουρισμός μπορεί να οριστεί και η παροχή οικονομικών ιατρικών υπηρεσιών σε ασθενείς μέσα από μια συνεργασία με την τουριστική βιομηχανία. Υπεύθυνος για αυτή τη διαδικασία είναι συνήθως ο ιδιωτικός ιατρικός τομέας αλλά συμμετέχει και ο δημόσιος τομέας καθώς οι ασθενείς ταξιδεύοντας στο εξωτερικό εκμεταλλεύονται την ευκαιρία και συνδυάζουν τη θεραπεία τους με διακοπές. (Heung et al. 2010, p. 238).

Ο ιατρικός τουρισμός δεν θα πρέπει να συγγέται με τον τουρισμό ευεξίας. Ως τουρισμό ευεξίας ορίζουμε το σύνολο όλων των σχέσεων και φαινομένων που προκύπτουν από ανθρώπους που ταξιδεύουν με σκοπό να διατηρήσουν ή να προάγουν την υγεία τους ενώ μένουν σε ειδικά ξενοδοχεία που τους παρέχουν επαγγελματική και ατομική φροντίδα, καθώς απαιτούν ένα σύνολο από υπηρεσίες που αφορούν την ατομική φυσική κατάσταση, την ομορφιά, τη διατροφή, τη χαλάρωση, το διαλογισμό καθώς και την εκπαίδευση ή την νοητική δραστηριότητα (Mueller and Kaufmann 2001, p. 7). Ο ιατρικός τουρισμός και ο τουρισμός ευεξίας είναι υποκατηγορίες μιας γενικής μορφής τουρισμού που ονομάζεται τουρισμό υγείας. Τα κοινά στοιχεία και των δύο κατηγοριών είναι ότι δεν είναι κάτοικοι του ιατρικού προορισμού, ταξιδεύουν από τη χώρα μόνιμης κατοικίας τους σε μια διαφορετική με σκοπό να λάβουν ιατρική περίθαλψη και αντιμετωπίζουν ένα πολιτισμικό ή το κοινωνικό περιβάλλον ιατρικού προορισμού που ίσως είναι διαφορετικό ή περίεργο (Munro, 2012, p.20). Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται συνοπτικά οι διαφορές τους. Επίσης θα πρέπει να τονιστεί πως όλοι οι διεθνείς ασθενείς δεν θεωρούνται και ιατρικοί τουρίστες. Για παράδειγμα, άνθρωποι που ταξιδεύουν σε μια άλλη χώρα για επαγγελματικούς λόγους ίσως χρειαστούν ιατρική φροντίδα. Οι άνθρωποι αυτοί είναι απόδημοι και όχι ιατρικοί τουρίστες. Επίσης τουρίστες που είναι ήδη σε διακοπές, αποκτούν ένα πρόβλημα υγείας στην χώρα που επισκέπτονται και χρειάζονται άμεση ιατρική βοήθεια από τη χώρα αυτή (Munro, 2012, p.22).

Πίνακας 1. Διαφορές μεταξύ ιατρικού τουρισμού και τουρισμού ευεξίας.

<u>Ιατρικός Τουρισμός</u>	<u>Τουρισμός Ευεξίας</u>
Ο ιατρικός τουρισμός αφορά ανθρώπους οι οποίοι ταξιδεύουν σε διαφορετικά μέρη από αυτά της διαμονής τους για να λάβουν θεραπεία για μια ασθένεια ή να υποβληθούν σε μια αισθητική επέμβαση και αναζητούν χαμηλότερο κόστος φροντίδας, υψηλότερη ποιότητα φροντίδας, καλύτερη πρόσβαση σε υπηρεσίες φροντίδας ή απλά διαφορετική φροντίδα από αυτή που θα λάμβαναν στον τόπο κατοικίας τους.	Ο τουρισμός ευεξίας αφορά ανθρώπους οι οποίοι ταξιδεύουν σε διαφορετικά μέρη ώστε να επιδιώξουν δραστηριότητες σχετικές με τη διατήρηση ή βελτίωση της ευεξίας τους καθώς και ανθρώπους που αναζητούν ξεχωριστές, αυθεντικές ή σε συγκεκριμένο τόπο εμπειρίες/ θεραπείες οι οποίες δεν είναι διαθέσιμες στο χώρο κατοικίας τους.
<u>Ιατρικός Τουρίστας</u>	<u>Τουρίστας Ευεξίας</u>
Μιλάμε συνήθως για άρρωστους ανθρώπους ή ανθρώπους που ψάχνουν αισθητικές/ οδοντιατρικές επεμβάσεις.	Μιλάμε για ανθρώπους που ψάχνουν τρόπους για να βελτιώσουν την ποιότητα υγείας και γενικότερα ζωής τους.

Πηγή: Wellness Tourism and Medical Tourism: Where Do Spas Fit?, Research Report: Global spa summit, 2011, p.4, προσαρμογή των συγγραφέων.

Ένα ταξίδι ιατρικού τουρισμού διακρίνεται από τα εξής στοιχεία (Munro, 2012, p.21):

- Σχεδιασμός ταξιδιού αρκετές μέρες πριν.
- Ανταλλαγή ιατρικών αρχείων και ιατρικού ιστορικού με τους γιατρούς στη χώρα υποδοχής.
- Οδηγίες για την περίοδο πριν την εγχείρηση, οι οποίες πρέπει να ακολουθηθούν πριν την άφιξη στον ιατρικό προορισμό.
- Περιέχει μια εγχείρηση ή μια θεραπεία.

- Έρευνα για τι τύπου διαμονή (ξενοδοχεία ή στο ίδιο το νοσοκομείο) χρειάζεται και επιθυμεί ο ασθενής ύστερα από την εγχείρηση.

- Διαχείριση περιόδου ανάρρωσης
- Σχεδιασμός φροντίδας για την επιστροφή στη χώρα προέλευσης.
- Πιθανή, επιπλέον, απρόβλεπτη ιατρική φροντίδα.

Τα παρακάτω σχήματα συνοψίζουν τα παραπάνω και αναφέρουν τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν έναν ιατρικό τουρίστα στην επιλογή ενός ιατρικού προορισμού και μιας ιατρικής μονάδας στο εξωτερικό:

Σχήμα 1: Επιλογή ιατρικού προορισμού.

Σχήμα 2: Επιλογή ιατρικής μονάδας.

Πηγή: Heung et al., 2010, p. 240, προσαρμοσμένο από τους συγγραφείς

Ο ιατρικός τουρισμός έχει αρχίσει να αναπτύσσεται με αργούς αλλά σταθερούς ρυθμούς στην Ελλάδα. Διαθέτει εξάλλου ήδη το πλεονέκτημα μιας φήμης που είναι χτισμένη πάνω σε πολύ γερά θεμέλια (Μεταξωτός, 2007 όπως αναφέρεται σε Σαραντόπουλο, 2014, σελ. 45). Η δραστηριότητα του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα αν και είναι έντονη και με πολλές προοπτικές, υποστηρίζεται από λίγους παρόχους υγείας. Οι λόγοι που εμποδίζουν την Ελλάδα να αναπτύξει τις υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού που διαθέτει αναφέρονται παρακάτω (Papanikolaou, 2012, p.80):

- Η έλλειψη συνεργασίας νοσοκομείων, ιατρών, κλινικών κ.τ.λ. με μεσάζοντες όπως τουριστικά γραφεία, ξενοδοχεία, νοσοκομεία του εξωτερικού και ασφαλιστικές εταιρείες.
- Η έλλειψη της επαρκούς διαφήμισης των υπηρεσιών που προσφέρουν στις ξένες αγορές.
- Το γεγονός πως πολλά από τα ελληνικά νοσοκομεία δε διαθέτουν πιστοποιητικά ποιότητας που να είναι διεθνώς αναγνωρισμένα.
- Η παντελής έλλειψη παρουσίας της κυβέρνησης στην οικονομική υποστήριξη της ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού.
- Η έλλειψη μιας οργανωμένης τακτικής προσέλκυσης ιατρικών τουριστών καθώς και η έλλειψη μια μακροπρόθεσμης στρατηγικής μάρκετινγκ.
- Η πολιτική και οικονομική αστάθεια της χώρας.
- Οι συνεχείς αλλαγές στη φορολογία της χώρας.
- Η μεγάλη γραφειοκρατία που απαιτεί το κράτος.

Επίσης, η Ελλάδα πρέπει να έρθει αντιμέτωπη με πολλούς από τους υπάρχοντες ανταγωνιστές, οι οποίοι έχουν ήδη αναπτύξει τον ιατρικό τουρισμό παρέχοντας συνολικά πακέτα ιατρικού τουρισμού (τα πακέτα αυτά περιλαμβάνουν την εγχείρηση ή θεραπεία, το ξενοδοχείο που θα μείνουν οι ασθενείς και οι συγγενείς τους, δραστηριότητες αναψυχής για

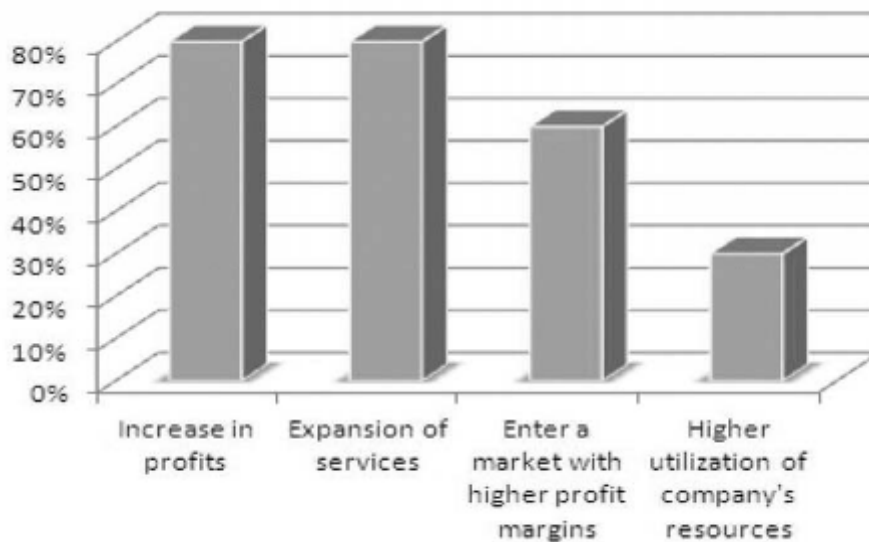
τους τουρίστες κ.τ.λ.) στους πελάτες τους, χτίζοντας τις κατάλληλες εγκαταστάσεις και προσλαμβάνοντας πολύ ικανό προσωπικό (Papanikolaou, 2012, p.80).

Οι κύριοι φορείς υγείας στην Ελλάδα είναι (Δοξιάδης et al., 2012, p.64):

- Το εθνικό σύστημα υγείας (Ε.Σ.Υ.) στο οποίο συμπεριλαμβάνονται νοσοκομεία, κέντρα υγείας και ΕΚΑΒ.
- Τα ασφαλιστικά ταμεία της χώρας (π.χ. ΕΟΠΠΥΥ) τα οποία παρέχουν και ιατρική κάλυψη στους δικαιούχους.
- Ο ιδιωτικός τομέας που περιλαμβάνει κλινικές, εργαστήρια, μαιευτήρια και διαγνωστικά κέντρα.

Το παρακάτω σχήμα 3 παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους διάφορες ιδιωτικές ιατρικές επιχειρήσεις επιλέγουν να μνηθούν στον ιατρικό τουρισμό. Οι περισσότερες έχουν ως κύριο κίνητρο την αύξηση των κερδών τους (80%) αλλά και την επέκταση των υπηρεσιών τους (80%).

Σχήμα 3. Κίνητρα ελληνικών επιχειρήσεων για είσοδό τους στον ιατρικό τουρισμό

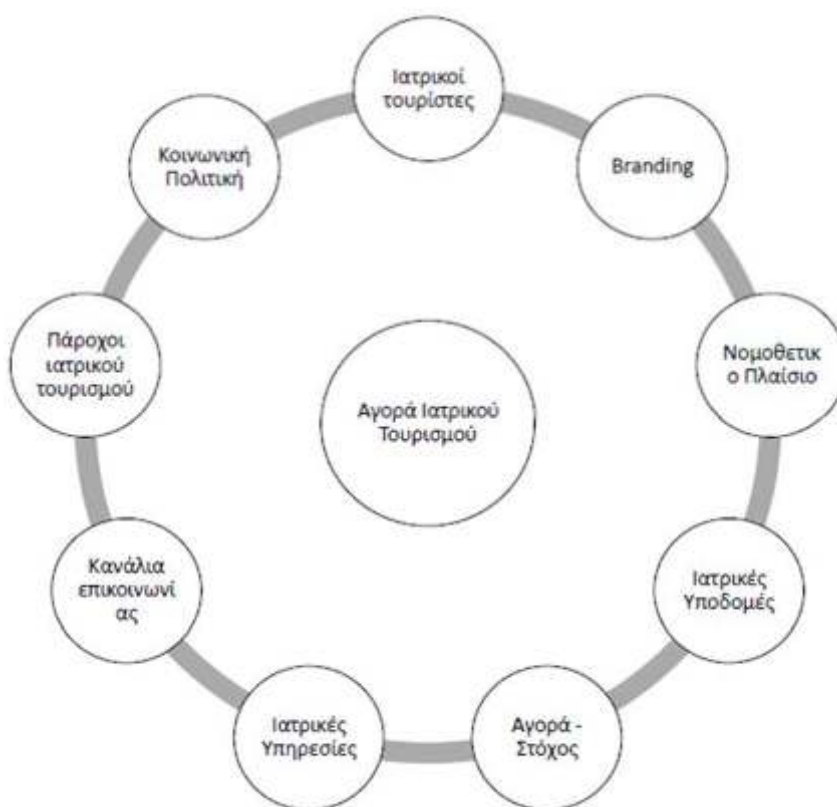

Πηγή: (Reasons why the clinics initiated medical tourism, Papanikolaou, 2012, p.71)

4. Η ιατρική τουριστική αγορά και τα κανάλια διανομής της

Οι περισσότεροι ασθενείς συνήθως δεν ταξιδεύουν μόνοι τους. Οι ίδιοι και οι συνοδοί τους λοιπόν, σίγουρα θα προσπαθήσουν να βρουν χρόνο ύστερα από την οποιαδήποτε επέμβαση για να γνωρίσουν τη χώρα και να απολαύσουν τουριστικές δραστηριότητες. Όπως είναι αναμενόμενο αυτό ωφελεί ολόκληρη την τουριστική βιομηχανία (ταξιδιωτικά γραφεία, ξενοδοχεία, αεροπορικές εταιρείες κ.τ.λ.) καθώς αναφερόμαστε σε ανθρώπους που θα μείνουν για ένα μεγάλο διάστημα στη χώρα (ιδιαίτερα αν χρειάζονται πολλές μέρες για να αναρρώσει ο ασθενής και να είναι έτοιμος να φύγει) και προτίθενται να ξοδέψουν και αρκετά χρήματα (Connell, 2006, p.1098). Για αυτό το λόγο η ταξιδιωτική βιομηχανία οφείλει να συνεργάζεται με τον ιατρικό τομέα και έτσι καθίσταται δυνατός ο ιατρικός τουρισμός, όπως διατυπώνεται στο Σχήμα 4.

Σχήμα 4. Η αγορά του Ιατρικού τουρισμού

Πηγή: Heung et al., 2010, p. 241, προσαρμοσμένο από τους συγγραφείς

Οι ιατρικοί τουρίστες, είτε προέρχονται από φτωχές χώρες είτε από πλούσιες, από τη στιγμή που επιλέγουν να ταξιδέψουν σε κάποια άλλη χώρα για κάποια επέμβαση, συμμετέχουν σημαντικά στην άνθιση της τοπικής οικονομίας (Connell, 2011, p.132). Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως στην Κόστα Ρίκα οι πλαστικές επεμβάσεις είναι γνωστές και ως *cirugias de oro*, δηλαδή επεμβάσεις χρυσού (Connell, 2011, p.134). Οι στατιστικές λένε πως ο ιατρικός τουρισμός είναι μια βιομηχανία των 60 δισεκατομμυρίων δολαρίων ανά χρόνο (Heung et al., 2010, p. 238). Πριν ταξιδέψει ένας ιατρικός τουρίστας πρέπει να γίνουν διάφορες ταξιδιωτικές διαρρυθμίσεις (απόκτηση βίζα, κράτηση αεροπορικών εισιτηρίων κ.τ.λ.), να εξακριβωθεί η διαθεσιμότητα των κατάλληλων ιατρών, να γίνουν οι κατάλληλες προετοιμασίες για τη σωστή ανάρρωση του κ.τ.λ. (Chacko, 2006, αναφέρεται στο Heung et al., 2010, p.238).

Στον ξενοδοχειακό τομέα η επιρροή του ιατρικού τουρισμού είναι αρκετά μεγάλη και θα συνεχίζει να αυξάνεται όσο αυξάνεται η δημοτικότητα και η φήμη αυτής της μορφής εναλλακτικού τουρισμού (Heung et al., 2010, p.238). Για παράδειγμα, ύστερα από μια εγχείρηση ίσως ο ασθενής επιλέξει να διαμείνει σε ένα πολυτελές ξενοδοχείο. Το ξενοδοχείο αυτό οφείλει να συνεργαστεί με το ιατρικό προσωπικό που ανέλαβε τον ασθενή και να φροντίσει για τις κατάλληλες διαρρυθμίσεις (ιδιαίτερη φροντίδα, εξοπλισμός δωματίου κ.τ.λ.) ώστε ο πελάτης τους να έχει μια ευχάριστη μα πάνω από όλα ασφαλή διαμονή (Heung et al. p.239). Εκτός από την επιλογή που έχει ο κάθε ασθενής να μείνει σε ένα ξενοδοχείο, πολλά νοσοκομεία ιατρικού τουρισμού έχουν αναβαθμίσει τις μονάδες τους τόσο πολύ που πλέον έχουν ενταχθεί πλήρως στην τουριστική βιομηχανία (Connell, 2012, p.7). Οι χώροι τους μοιάζουν πολλοί με τους χώρους ενός υπερπολυτελούς ξενοδοχείου, διαθέτουν εμπορικά κέντρα ενώ το φαγητό τους δε δέχεται πλέον τον χαρακτηρισμό ‘νοσοκομειακό φαγητό’ (Connell, 2012, p.7). Για παράδειγμα, ένα τέτοιο νοσοκομείο στη Μπανγκόκ της Ταϊλάνδης, που ονομάζεται ‘Bumrungrad’, διαθέτει στον πρώτο του όροφο Γιαπωνέζικο και Ιταλικό εστιατόριο, McDonald’s και Starbucks (Connell, 2012, p.7).

Εκτός όμως από τα νοσοκομεία και τα ξενοδοχεία μέσα από την ταχύρρυθμη ανάπτυξη του Ιατρικού Τουρισμού έχουν κάνει την εμφάνισή τους κάποια καινούρια ταξιδιωτικά

γραφεία, τα λεγόμενα ιατρικά ταξιδιωτικά γραφεία. Αυτά είναι στην ουσία εξειδικευμένα τουριστικά γραφεία που έχουν εκπροσώπους σε διαφορετικές χώρες και συνεργάζονται με ξενοδοχεία, αεροπορικές εταιρείες αλλά και νοσοκομεία (Connell, 2012, p.7).

Μερικά χαρακτηριστικά αυτών των ιδιαίτερων τουριστικών γραφείων αναφέρονται παρακάτω (Connell, 2012, p.7):

- Συνήθως τέτοια ταξιδιωτικά γραφεία είναι μικρά σε μέγεθος.
- Τα μεγαλύτερα από αυτά δουλεύουν με πολλαπλούς προορισμούς (συνήθως μέχρι τέσσερις).
- Τα περισσότερα περιορίζονται σε συγκεκριμένους προορισμούς καθώς θέλουν να αποκτούν όσο περισσότερη γνώση για τις προσφερόμενες υπηρεσίες καθώς και να εγγυώνται για την ποιότητα και εμπειρία των νοσοκομείων (Peters και Sauer, 2011 αναφέρεται σε Connell, 2012, p.7)
- Τα ταξιδιωτικά αυτά γραφεία έχουν ως κύριο εργαλείο το διαδίκτυο. Οι ιστοσελίδες τους αναφέρουν εμπειρίες ασθενών, βεβαιώσεις ιατρών, συνδέσμους σε άλλες ιστοσελίδες με πληροφορίες για τις χώρες, τα νοσοκομεία, τα ξενοδοχεία κ.τ.λ., δελτία τύπου, εικονικά 'τουρ' συγκεκριμένων εγκαταστάσεων καθώς και πληροφορίες σχετικά με την εκτίμηση του συνολικού κόστους.

Το κύριο στοιχείο μιας επιτυχημένης στρατηγικής μάρκετινγκ του ιατρικού τουριστικού προϊόντος είναι η πλήρης κατανόηση των απαιτήσεων της αγοράς καθώς και η κατάλληλη ανταπόκριση σε αυτές (Benavides, 2002, p.58). Για να γίνει αυτό εφικτό στην περίπτωση του ιατρικού τουρισμού μπορούν να εφαρμοστούν πολλοί διαφορετικοί τύποι στρατηγικών μάρκετινγκ (Benavides, 2002, p.60). Οι τύποι των στρατηγικών αυτών αυτές αναφέρονται παρακάτω:

1. Στρατηγικές που εφαρμόζονται από την κυβέρνηση κάθε χώρας

Σε πολλές χώρες η ιατρική φροντίδα παρέχεται δωρεάν και μόνο από κρατικούς οργανισμούς. Σε αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχουν ιδιωτικές κλινικές ή ιδιωτικοί γιατροί και έτσι πρέπει η ίδια η κυβέρνηση να αναλάβει την προώθηση του ιατρικού τουρισμού της χώρας ώστε να επωφεληθεί οικονομικά αλλά και τουριστικά.

2. Στρατηγικές που εφαρμόζονται και από τη δημόσια διοίκηση κάθε χώρας αλλά και από τον ιδιωτικό τομέα κάθε χώρας

Χώρες όπως η Ιορδανία, η Μεγάλη Βρετανία καθώς και η Αυστραλία παρέχουν ιατρική φροντίδα και δωρεάν αλλά και επί πληρωμή σε ιδιωτικές κλινικές. Σε αυτή την περίπτωση μια συνεργασία κρίνεται απαραίτητη ώστε να υπάρχει κέρδος και από τις δύο πλευρές.

3. Στρατηγικές που εφαρμόζονται από ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση δεν υπάρχει πουθενά στη χώρα δημόσια περίθαλψη και η κάθε επιχείρηση διαλέγει στρατηγική μάρκετινγκ ως μονάδα.

Όταν κάνουμε λόγο για μάρκετινγκ δε θα πρέπει βέβαια να ξεχνάμε πως οι προκαταλήψεις, οι αντιλήψεις και ο 'κτιρινισμός' στη δημοσιογραφία είναι πολύ πιο οφθαλμοφανή από ότι κάποια λεπτομερή στατιστικά στοιχεία (Connell, 2011, p.85). Για αυτό το λόγο η πιο κρίσιμη πρόκληση που έχει να αντιμετωπίσει ο ιατρικός τουρισμός είναι να 'πείσει' τους ανθρώπους πως το να ταξιδεύουν σε μια άλλη χώρα που ίσως είναι τελείως διαφορετική από τη δική τους, είναι απόλυτα ασφαλές, καθώς και να τους κάνει να πιστέψουν πως μια πιο φτωχή από τη δική τους χώρα είναι ικανή να προσφέρει τις ίδιες ή και καλύτερες ιατρικές υπηρεσίες σε άκρως ελκυστικές τιμές (Connell, 2011, p. 81). Για παράδειγμα, ο ιατρικός τουρισμός στην Ινδία πριν γίνει όσο δημοφιλής είναι τώρα, είχε έρθει πολλές φορές αντιμέτωπος με προκαταλήψεις. Ένα παράδειγμα, που αξίζει να αναφερθεί είναι ένα σχόλιο που είχε κάνει ο πιο μεγάλος ραδιοφωνικός σταθμός της Γερμανίας, ο Deutsche Welle, πως η Ινδία δε φημίζεται για την περίθαλψη και την υγιεινή της, αναφερόμενος προφανώς στο χαμηλό βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της χώρας (Connell, 2011, p.81).

Μια ακόμη δυσκολία που αντιμετωπίζουν και οι χώρες ιατρικού τουρισμού αλλά και οι μελλοντικοί τουρίστες είναι η αντίληψη πως δεν υπάρχει καμία φροντίδα στους ασθενείς από τις χώρες υποδοχής των ιατρικών τουριστών ύστερα από την επέμβαση τους. Μια έρευνα που έγινε ανάμεσα σε 68 Αυστραλούς πλαστικούς χειρουργούς έδειξε πως 40 από αυτούς είχαν δει ασθενείς που επισκέφθηκαν μια ξένη χώρα για να λάβουν υπηρεσίες αισθητικής χειρουργικής και ύστερα παρουσίασαν επιπλοκές ή ήρθαν αντιμέτωποι με ένα 'κακό' αποτέλεσμα. (Connell, 2011, p.82). Λέγεται μάλιστα πως ένας λόγος για τον οποίο ο ιατρικός

τουρισμός είναι τόσο φθηνός είναι επειδή, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, δεν υπάρχουν ένδικα μέσα που προστατεύουν τον ασθενή (Connell, 2011, p.83). Ούτε οι μεσάζοντες ιατρικού τουρισμού (medical facilitators) φυσικά μπορούν να καθιστούν υπεύθυνοι και για αυτό το λόγο πλέον συμβουλεύουν οι ίδιοι τους πελάτες τους να συμπεριλάβουν στο πακέτο περίθαλψης τους και υπηρεσίες ασφάλισης (Connell, 2011, p.84). Οι μεσάζοντες αυτοί, παρόλο που δεν φέρουν καμία ευθύνη για την ασφάλεια του πελάτη, καθώς αυτός επιλέγει το πακέτο, το νοσοκομείο και τη χώρα που θα επισκεφτεί, έχουν την υποχρέωση να συνεργάζονται με επιχειρήσεις οι οποίες παρέχουν πιστοποιημένες ιατρικές υπηρεσίες (Turner, 2011, p.5). Οι ασθενείς από την πλευρά τους θα πρέπει να φροντίζουν να προμηθευτούν με μια ασφάλεια που θα τους παρέχει τα παρακάτω (Turner, 2011, p.5):

1. Κάλυψη για επιπλοκές που ίσως εμφανιστούν μετά την εγχείρηση στη χώρα προέλευσης ή στην χώρα υποδοχής τους.
2. Κάλυψη ταξιδιωτικών εξόδων σε περίπτωση που κριθεί αναγκαία η άμεση μεταφορά τους από τη χώρα υποδοχής στη χώρα προέλευσης τους.
3. Προστασία από τυχόν λάθη ιατρών ή ελλιπή φροντίδα από το ιατρικό προσωπικό. (Turner, 2011, p.5)

Ένας άλλος τομέας ο οποίος χρειάζεται σωστή διαχείριση από τα εργαλεία marketing είναι η γενική εικόνα κάθε χώρας. Για παράδειγμα σε χώρες όπως η Κολομβία, το Μεξικό και Ταϊλάνδη υπάρχουν πολλά κρούσματα βίας αλλά και μεγάλα ποσοστά φτώχειας, στοιχεία άκρως αποτρεπτικά για έναν ιατρικό τουρίστα (Connell, 2011, p. 85). Οι ιστοσελίδες αυτών των ιατρικών προορισμών πρέπει λοιπόν να είναι ιδιαίτερα προσεγμένες και να δίνουν μεγάλη σημασία στην τεχνολογική ανάπτυξη της κάθε κλινικής αλλά και στην πολυτέλεια που μπορεί να προσφέρουν (Connell, 2011, p.85). Επιπρόσθετα, οι ιστοσελίδες αυτές πρέπει να είναι κατανοητές στους ιατρικούς τουρίστες και να αποφεύγονται δυσνόητες επιστημονικές λέξεις και εκφράσεις ώστε ο ιατρικός τουρίστας να αισθανθεί σίγουρος και να εμπιστευτεί μια άλλη χώρα για τη θεραπεία του (Connell, 2011, p.85).

Το γεγονός ότι ένας ασθενής μπορεί να βρει θεραπεία σε μια άλλη χώρα σε πολύ χαμηλές τιμές είναι πλέον γνωστό. Αυτό που πρέπει να διαχειριστεί κατάλληλα ώστε να ενισχυθεί η γενική εικόνα του προορισμού είναι η ανταγωνιστικότητα των ιατρικών υπηρεσιών που προσφέρει χωρίς να επικεντρώνεται μόνο στο κομμάτι της τιμής (Yet et al., 2008 όπως αναφέρεται στο Heung et al., 2010, p. 241). Αυτή την προσπάθεια μπορεί να την ενισχύσει σημαντικά η κυβέρνηση της κάθε χώρας. Ο ιατρικός τουρισμός φέρνει χρήματα σε κάθε χώρα ασχέτως αν η περίθαλψη που προσφέρεται είναι δημόσια ή ιδιωτική. Μερικές ενέργειες που η κάθε κυβέρνηση οφείλει να κάνει για να ενισχύσει τον ιατρικό τουρισμό αναφέρονται παρακάτω (Heung et al., 2010, p. 247):

1. Μείωση φορολογίας σε προσπάθειες προώθησης του ιατρικού τουρισμού.
2. Παροχή οικονομικής ενίσχυσης σε νοσοκομεία και κλινικές για αγορά νέου εξοπλισμού.
3. Διαφοροποίηση της δημόσιας υγείας (περίθαλψη για τους πολίτες της χώρας) και του ιατρικού τουρισμού.
4. Υποστήριξη παγκόσμιων επενδύσεων.

Τα νοσοκομεία και οι κλινικές πρέπει να προσαρμόζονται στις πολιτισμικές συνήθειες των ιατρικών τουριστών και να φροντίζουν οι ασθενείς να έχουν μια ομαλή μετάβαση από τις συνθήκες στη χώρα προέλευσης τους στις συνθήκες στη χώρα υποδοχής. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει από τις υπηρεσίες μετάφρασης που προσφέρει μέχρι και το φαγητό που διαθέτει στους ασθενείς (Connell, 2011, p. 111).

5. Ο ρόλος του διαδικτύου στην προώθηση του ιατρικού τουριστικού προϊόντος

Ο κύριος τρόπος προώθησης του ιατρικού τουρισμού είναι το διαδίκτυο. Σύμφωνα με το Σύλλογο Ιατρικού Τουρισμού, το 70% του αμερικανικού πληθυσμού έχει ψάξει έστω και μια φορά για πληροφορίες σχετικές με τον ιατρικό τουρισμό στο διαδίκτυο (Health Tourism Magazine, 2010 όπως αναφέρεται στο Connell, 2011, p. 89). Το διαδίκτυο στον τομέα της υγείας παρέχει αρκετές επιλογές ενημέρωσης οι οποίες αφορούν θέματα όπως επαγγελματική διάγνωση από ιατρικό προσωπικό, πληροφορίες για αυτοδιάγνωση, πληροφορίες για μετέπειτα φροντίδα επεμβάσεων αλλά και γενικότερη υποστήριξη (Lunt et al., 2010, p.2). Επιπλέον, το διαδίκτυο χρησιμοποιείται από τους ιατρικούς τουρίστες για την αγορά

ιατρικών πακέτων απευθείας από την οθόνη του υπολογιστή τους. (Lunt et al., 2010, p.2). Πιο συγκεκριμένα, αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών στο παρελθόν, έδειξαν πως το 80% όλων των ασθενών που επιθυμούν να γίνουν ιατρικοί τουρίστες, συμβουλευόταν το διαδίκτυο πριν ταξιδέψουν στην χώρα της αρεσκείας τους (Koop et al., 2003, όπως αναφέρεται σε Mason και Wright, 2011, p. 165).

Οι πιο συνηθισμένοι τρόποι προώθησης του ιατρικού τουρισμού περιλαμβάνουν ιστοσελίδες στο διαδίκτυο, διαφημίσεις στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, οδηγούς ιατρικού τουρισμού καθώς και την από στόμα σε στόμα διαφήμιση. Ο Patterson (2007) συμπέρανε πως το διαδίκτυο είναι η σημαντικότερη πηγή πληροφόρησης σχετικά με τον ιατρικό τουρισμό, με πρώτη να είναι η ενημέρωση και οι συμβουλές από φίλους (Cormany και Baloglu, 2011, p. 711). Για αυτό το λόγο οι ιστοσελίδες των παρόχων ιατρικού τουρισμού παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην υιοθέτηση μια άρτιας στρατηγικής μάρκετινγκ. Τα τελευταία χρόνια η χρήση ιστοσελίδων έχει μειώσει σημαντικά τα έξοδα μάρκετινγκ επιτρέποντας έτσι σε εταιρείες που προσφέρουν υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού να προσφέρουν πακέτα σε ακόμα χαμηλότερες τιμές, όπως και να ανακυκλώνουν τις πληροφορίες που διαθέτουν στην ιστοσελίδα τους, (π.χ. μαρτυρίες ασθενών) και στα υπόλοιπα μέσα ενημέρωσης με σχετικά χαμηλό κόστος (Connell, 2011, p. 87).

6. Μεθοδολογία

Οι συγγραφείς στην παρούσα έρευνα χρησιμοποίησαν έναν συνδυασμό από μεθόδους ανάλυσης περιεχομένου με σκοπό την ανάλυση και τη σύγκριση των ιστοσελίδων που ασχολούνται με τον ιατρικό τουρισμό στην Ελλάδα. Η συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιεί μια ποσοτική μέθοδο έρευνας, δηλαδή χρησιμοποιεί εργαλεία στατιστικής για την εξαγωγή αποτελεσμάτων (Christou, 1999). Τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν, απαντήθηκαν από την ερευνητική ομάδα, με απαντήσεις τύπου 'ναι ή όχι'. Επιπλέον, έχει χρησιμοποιηθεί η συγκριτική μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου, καθώς η έρευνα έχει διεξαχθεί αναλύοντας και εξετάζοντας τις διαθέσιμες πληροφορίες προς τους επισκέπτες της κάθε ιστοσελίδας (Weber, 1990).

Αρχικά, οι συγγραφείς αναγνώρισαν όλους τους παρόχους ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα οι οποίοι προωθούν τις υπηρεσίες τους και τα προϊόντα τους σε ιατρικούς τουρίστες του εσωτερικού ή του εξωτερικού. Η διαδικασία της παραπάνω αναγνώρισης και κατηγοριοποίησης ξεκίνησε τον Οκτώβρη του 2015 και τελείωσε τον Ιανουάριο του 2016 με την πραγματοποίηση αναζητήσεων στο διαδίκτυο για την αναγνώριση των παρόχων ιατρικού τουρισμού με γραφεία ή με συνεργασίες σε γραφεία στην Ελλάδα. Οι συγγραφείς έκαναν έναν διαχωρισμό των αποτελεσμάτων σε υπηρεσίες ιατρικού τουρισμού και σε υπηρεσίες τουρισμού ευεξίας. Τα αποτελέσματα από την έρευνα σχετικά με τον τουρισμό ευεξίας αναφέρονται σε διαφορετικό άρθρο. Συνολικά, αναγνωρίστηκαν 107 πάροχοι ιατρικού τουρισμού και από αυτούς συλλέχθηκαν τα σχετικά δεδομένα. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε και μια βάση δεδομένων με τους παρόχους ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με τους Lunt και Carrera, 2010 οι πιο δημοφιλείς επεμβάσεις ιατρικού τουρισμού είναι οι: Αισθητική χειρουργική, Οδοντιατρική χειρουργική, Καρδιολογική χειρουργική, Βαριατρική χειρουργική, Ορθοπαιδική χειρουργική, Εξωσωματική γονιμοποίηση, Μεταμοσχεύσεις οργάνων/ Βλαστοκύτταρα, Οφθαλμιατρική χειρουργική, Γενικές εξετάσεις υγείας (check ups). Η ερευνητική ομάδα, λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω κατηγορίες, προσπάθησε να εντοπίσει τους ελληνικούς παρόχους ιατρικού τουρισμού στη μεγαλύτερη μηχανή αναζήτησης στο διαδίκτυο, τη Google. Χρησιμοποιήθηκαν οι εξής λέξεις κλειδιά: "medical tourism Greece", "medical Greece", "plastic surgery Greece", "dental surgery Greece", "cardiac surgery Greece", "bariatric surgery Greece", "orthopedic surgery Greece", "IVF Greece", "organ transplantation Greece", "eye surgery Greece", "checkups Greece", "stem cell tourism Greece", "transplant tourism Greece", και "global health care Greece". Ακόμα, χρησιμοποιήθηκαν οι παραπάνω όροι σε άρθρα εφημερίδων, τα οποία περιγράφουν τις επιχειρήσεις ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα. Οι αναζητήσεις σε αυτά τα άρθρα έγιναν με τη βοήθεια των "Google News Greece" και "Google Alerts". Οι αναφορές των επιχειρήσεων αυτών, βοήθησαν στην αναζήτηση της διαφημιστικής προόδου τους.

Υπήρξε τηλεφωνική επικοινωνία και επικοινωνία μέσω email για να διαπιστωθεί αν οι εν λόγω επιχειρήσεις συνεχίζουν τη λειτουργία τους. Οι επιχειρήσεις που δεν απαντούσαν

ύστερα από 7 προσπάθειες επικοινωνίας, είτε μέσω τηλεφώνου είτε μέσω email, ή είχαν ιστοσελίδες που είχαν λήξει, κρίθηκαν ως μη λειτουργικές ενώ οι επιχειρήσεις από τις οποίες λήφθηκαν απαντήσεις, κρίθηκαν ως λειτουργικές και συμπεριελήφθησαν στην έρευνα. Στις λειτουργικές επιχειρήσεις, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου, αναλύοντας έντυπες εκδοχές των ιστοσελίδων. Από κάθε κατηγορία της ανάλυσης καταγράφηκαν λεπτομερείς πληροφορίες.

Σκοπός της έρευνας ήταν να γίνει μια αξιολόγηση-σύγκριση των ιστοσελίδων αυτών με βάση κριτήρια που υπάρχουν ήδη στην επιστημονική βιβλιογραφία τα οποία έχουν τροποποιηθεί για να ανταποκριθούν στις ανάγκες τις έρευνας. Η έρευνα δεν έχει γίνει με κανένα υποκειμενικό κριτήριο καθώς η αξιολόγηση βασίζεται στο αν είναι υπαρκτά ή όχι κάποια συγκεκριμένα στοιχεία/ κριτήρια. Δεν εξετάζεται η λειτουργικότητα της ιστοσελίδας, η ευκολία της χρήσης της, ο σχεδιασμός της και οτιδήποτε έχει να κάνει με υποκειμενικά κριτήρια των επισκεπτών της ιστοσελίδας. Μέχρι στιγμής δεν έχουν γίνει πολλές επιστημονικές έρευνες πάνω στο περιεχόμενο των ιστοσελίδων ιατρικού τουρισμού. Για αυτό το λόγο εκτός από τη συλλογή κριτηρίων από άρθρα που ερευνούν μόνο τον ιατρικό τουρισμό, έχουν συλλεχθεί πολλά κριτήρια και από έρευνες που αξιολογούν ιστοσελίδες διαφορετικού τουριστικού περιεχομένου (π.χ. αξιολόγηση ξενοδοχείων ή προορισμών).

Με βάση τα κριτήρια που επιλέχθηκαν δημιουργήθηκαν τέσσερις διαφορετικές ομάδες κριτηρίων για την ευκολότερη κατανόηση των αποτελεσμάτων.

Οι ομάδες αυτές είναι:

I. Γενικές πληροφορίες που παρέχονται στην κάθε ιστοσελίδα.

α. Ύπαρξη ενότητας Σχετικά με εμάς (About Us) (Mason and Wright 2011, p.171)

Σε αυτή την ενότητα ο κάθε πάροχος ιατρικού τουρισμού ενημερώνει τους καταναλωτές με λίγα λόγια για τους σκοπούς της, το λόγο ύπαρξης της και τις υπηρεσίες που προσφέρει.

β. Ύπαρξη ενότητας Συχνών Ερωτήσεων (FAQ – Frequently asked questions) (Sobo et al. 2011, p.125) Αναφερόμαστε σε κάποιες ερωτήσεις οι οποίες μπορεί να δημιουργηθούν κατά τη διάρκεια επίσκεψης της ιστοσελίδας από τους καταναλωτές. Είναι ένα αρκετά χρήσιμο εργαλείο καθώς ο καταναλωτής βρίσκει άμεσα απαντήσεις στα ερωτήματα του χωρίς να χρειαστεί να επικοινωνήσει με τον κάθε πάροχο ιατρικού τουρισμού.

γ. Ύπαρξη ενότητας φωτογραφικού υλικού (Photo Gallery) (Giannopoulos and Mavragani 2011 p. 722) Καθώς μιλάμε για τουρισμό αν και ιατρικό, πολλές ιστοσελίδες παρέχουν φωτογραφίες της κάθε χώρας που θα επισκεφτεί ο ασθενής καθώς και φωτογραφίες των εγκαταστάσεων των νοσοκομείων.

δ. Ύπαρξη ενότητας υλικού προς λήψη (Downloadable Material) (Giannopoulos και Mavragani, 2011, p. 723).

Τέτοιο υλικό είναι ταξιδιωτικοί οδηγοί, αρχεία βίντεο, αρχεία ήχου, ενημερωτικά φυλλάδια, φωτογραφίες προφύλαξης οθόνης κ.τ.λ.

ε. Ύπαρξη ενότητας γεωγραφικών χαρτών (Maps) (Tanrisevdi and Duran, 2011, p.727)

Χάρτες που αφορούν την περιοχή ή τις περιοχές που παρέχονται οι ιατρικές υπηρεσίες αλλά και χάρτες ολόκληρης της χώρας για τους επισκέπτες που έρχονται για πρώτη φορά στην Ελλάδα.

στ. Ύπαρξη ενότητας πληροφοριών για τον καιρό (Weather Information) (Tanrisevdi and Duran, 2011, p.755)

Αναφερόμαστε σε μικρές εφαρμογές που υπάρχουν σε κάθε ιστοσελίδα και προσφέρουν στον αναγνώστη έγκυρες καιρικές προβλέψεις.

ζ. Ύπαρξη συνδέσμων που κατευθύνουν τους ασθενείς σε άλλες ενημερωτικές ιστοσελίδες (External Links)(Cormany και Baloglu,2010 p.711)

Κάθε ιστοσελίδα δεν μπορεί να παρέχει όλες τις πληροφορίες που χρειάζεται ένας ασθενής ιατρικού τουρισμού ώστε να ταξιδέψει σε μια άγνωστη χώρα. Έτσι ο κάθε πάροχος ιατρικού τουρισμού μπορεί να ανακατευθύνει τους αναγνώστες σε ιστοσελίδες με ενημερωτικό υλικό για την κουλτούρα της κάθε χώρας, τους νόμους της κ.τ.λ.

η. Ημερομηνία τελευταίας ανανέωσης της ιστοσελίδας (Last Updated Date) (Cormany και Baloglu,2010 p.711)

Οι επισκέπτες μιας ιστοσελίδας επιθυμούν να λαμβάνουν έγκυρες πληροφορίες. Αν μια ιστοσελίδα δεν έχει αναβαθμιστεί για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, ίσως θεωρηθεί ως και όχι τόσο αξιόπιστη πηγή πληροφοριών.

θ. Ύπαρξη χάρτη πλοήγησης της ιστοσελίδας (Site Map) (Sobo et al. 2011, p.125)

Είναι ένας πολύ εύκολος τρόπος για κάθε επισκέπτη να δει με ‘μια ματιά’ τα όλα τα περιεχόμενα μιας ιστοσελίδας.

ι. Ύπαρξη λογότυπου (Logo) (Sobo et al. 2011, p.125)

Το λογότυπο μπορεί να είναι ένα γραφικό στοιχείο, ένα έμβλημα ή ένα σύμβολο το οποίο χρησιμοποιείται από εταιρείες, οργανισμούς ή ακόμα και ανθρώπους για να προωθήσει μια άμεση αναγνώριση από τους καταναλωτές.

ια. Επιλογή γλώσσας (Languages) (Panagopoulos et al. 2011, p. 703)

Εφόσον οι ιατρικοί τουρίστες που θέλουν να έρθουν στη χώρα μας μπορεί να είναι από οποιαδήποτε χώρα του κόσμου, η αλλαγή της ιστοσελίδας τουλάχιστον στην αγγλική γλώσσα κρίνεται απαραίτητα.

II. Υπηρεσίες που προσφέρει στους καταναλωτές ο κάθε πάροχος.

α. Έκδοση Αεροπορικών εισιτηρίων (Air Tickets) (Cormany και Baloglu, 2010 p.712)

Αναφερόμαστε στους παρόχους που αναλαμβάνουν οι ίδιοι την έκδοση αεροπορικών εισιτηρίων εκ μέρους των ασθενών.

β. Έκδοση βίζα (Visa) (Gan και Frederick, 2011, p. 171)

Ο πάροχος αναλαμβάνει τα διαδικαστικά ζητήματα έκδοσης μιας βίζα ή απλά παρέχει ακριβείς πληροφορίες για την απόκτηση της.

γ. Μεταφορές εδάφους (Ground Transportation) (Cormany και Baloglu, 2010 p.712)

Οι πάροχοι είναι υπεύθυνοι για τις μεταφορές των ασθενών και των οικογενειών τους από και προς το νοσοκομείο, το αεροδρόμιο, το ξενοδοχείο κ.τ.λ.

δ. Ασφάλεια (Insurance) (Mason και Wright 2011, p.171)

Όταν κάποιος επιλέξει να πάει σε μια άλλη χώρα για την θεραπεία του πολλές φορές η ασφάλεια που έχει ίσως να μην τον καλύπτει διεθνώς. Αναφερόμαστε σε παρόχους που συνεργάζονται με ασφαλιστικές εταιρείες και βρίσκουν λύσεις για τους ασθενείς αυτούς.

ε. Κρατήσεις ξενοδοχείων (Hotel Booking) (Cormany και Baloglu, 2010 p.712)

Οι πάροχοι οι οποίοι αναλαμβάνουν την κράτηση δωματίων για τους ασθενείς και τις οικογένειες τους.

στ. Απευθείας κράτηση ξενοδοχείων (Direct Booking) (Panagopoulos et al., 2011, p.703)

Η ιστοσελίδα του παρόχου διαθέτει μια μικρή εφαρμογή/ πλατφόρμα η οποία επιτρέπει στο χρήστη να δει τη διαθεσιμότητα δωματίων σε συγκεκριμένες ημερομηνίες καθώς και να κλείσει δωμάτια απευθείας. Δε χρειάζεται να επισκεφθεί δηλαδή άλλες ιστοσελίδες για την κράτηση δωματίου.

ζ. Ξεναγήσεις (Sightseeing) (Cormany και Baloglu, 2010 p.712)

Οι πάροχοι οι οποίοι προσφέρουν υπηρεσίες ξενάγησης σε ασθενείς όπως ακριβώς θα έκανε και ένα

‘κανονικό’ τουριστικό γραφείο.

η. Μεταφορά ιατρικών αρχείων (Transfer of Medical Records) (Cormany και Baloglu, 2010 p.712) Αναφερόμαστε στα ιατρικά αρχεία που έχουν να κάνουν με τις παθήσεις των ασθενών και χρειάζεται να μελετηθούν από τους γιατρούς στη χώρα υποδοχής τους.

θ. Περίθαλψη πριν και μετά τη θεραπεία των ασθενών (Pre/ Post Care Services) (Gan και Frederick, 2011, p. 171)

Αναφερόμαστε στην περίθαλψη πριν από και μετά από κάποια εγχείρηση ή θεραπεία που ίσως

χρειαστούν οι ασθενείς. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η επικοινωνία του γιατρού που έκανε την επέμβαση στη χώρα υποδοχής με τον γιατρό στη χώρα προέλευσης των ασθενών.

ι. Παροχή διεθνών κινητών τηλεφώνων (International Mobile Phones) (Cormany και Baloglu, 2010 p.712) Οι πάροχοι παρέχουν κινητά τηλέφωνα στους ασθενείς κατά τη διάρκεια διαμονής τους στη χώρα υποδοχής.

ια. Υπηρεσίες μετάφρασης (Translation Services) (Cormany και Baloglu, 2010 p.712)

Καθώς ο ασθενής στρέφεται σε μια ξένη χώρα για περίθαλψη κρίνεται απαραίτητο να μπορεί να επικοινωνήσει πλήρως με τους ιατρούς, τους νοσοκόμους κ.τ.λ. Ο πάροχος προσφέρει υπηρεσίες μετάφρασης στους ασθενείς εφόσον αυτές χρειαστούν.

III. Διαδραστικότητα της ιστοσελίδας και τρόποι επικοινωνίας

α. Ύπαρξη ηλεκτρονικής διεύθυνσης (Email) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711)

β. Ύπαρξη τηλεφωνικού αριθμού (Phone Number) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711)

γ. Ύπαρξη ταχυδρομικής διεύθυνσης (Postal Address) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711)

δ. Σύνδεσμοι που ανακατευθύνουν το χρήστη στις σελίδες κοινωνικών δικτύων των χρηστών (Social Media Links)

Τέτοιες ιστοσελίδες μπορεί να είναι το Facebook, το Twitter κ.τ.λ. Αυτές οι σελίδες παρέχουν μια ακόμα πιο άμεση επικοινωνία μεταξύ παρόχων και ασθενών.

ε. Εγγραφή σε online ενημερωτικά δελτία (Newsletters) (Giannopoulos και Mavragani, 2011, p. 723) Αφορά τα ενημερωτικά δελτία που αποστέλλονται σε τακτική βάση στους επισκέπτες της ιστοσελίδας με σκοπό την ενημέρωση τους σχετικά με καινούριες πληροφορίες που προσφέρει ο πάροχος.

στ. Φόρμα αίτησης πληροφοριών (Info Request Form) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711) Αναφερόμαστε σε ένα πεδίο που ο επισκέπτης μπορεί να συμπληρώσει τα προσωπικά του στοιχεία και να θέσει ερωτήματα ή να ζητήσει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτά που διάβασε ήδη στην ιστοσελίδα.

ζ. Μαρτυρίες ασθενών (Patients' testimonials) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711)

Αναφερόμαστε σε σχόλια που έχουν κάνει οι ίδιοι οι ασθενείς που έχουν ήδη χρησιμοποιήσει τις προσφερόμενες υπηρεσίες του παρόχου και αναφέρουν τις εμπειρίες και κριτικές τους.

IV. Πληροφορίες που αφορούν αποκλειστικά τον ιατρικό τουρισμό.

α. Διαθέσιμα νοσοκομεία (Hospital Names) (Gan και Frederick, 2011, p. 171) Ο πάροχος διαθέτει και ονοματίζει όλα τα νοσοκομεία με τα οποία συνεργάζεται.

β. Πιστοποιήσεις νοσοκομείων (Hospitals' Credentials) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711) Ο πάροχος παρέχει στον ασθενή όλες τις πιστοποιήσεις των συνεργαζόμενων νοσοκομείων.

γ. Λίστα με τις προσφερόμενες επεμβάσεις/ θεραπείες (Available Procedures) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711) Ο πάροχος ονοματίζει όλες τις επεμβάσεις που προσφέρονται στους ασθενείς. Η παρακάτω έρευνα δείχνει και ποιες είναι αυτές σε κάθε πάροχο.

δ. Εκτίμηση κόστους (Estimated Cost) (Cormany και Baloglu, 2010 p.711) Ο πάροχος δίνει στους ασθενείς μια εκτίμηση κόστους για την επέμβαση/θεραπεία ή/και το ξενοδοχείο, ή/και τα αεροπορικά εισιτήρια κ.τ.λ.

ε. Βιογραφικά σημειώματα ιατρικού προσωπικού (Medical Staff CVs) (Mason και Wright 2011, p.171) Ο πάροχος παραθέτει τα βιογραφικά σημειώματα των ιατρών, νοσοκόμων κ.τ.λ.

Ο συνδυασμός και η ανάλυση όλων των παραπάνω αντικειμενικών κριτηρίων κατέληξε σε μια ολιστική και άρτια εικόνα της παρούσας κατάστασης των πληροφοριακών συστημάτων του ιατρικού τουρισμού που υπάρχει στην Ελλάδα που αναλύεται παρακάτω.

7. Αποτελέσματα

Όπως έχει αναφερθεί ξανά στο παρόν άρθρο, η Ελλάδα μπορεί να αποτελεί έναν κατάλληλο προορισμό ιατρικού τουρισμού, λόγω του κλίματος που διαθέτει, της γεωγραφικής της θέσης κ.τ.λ., υστερεί πολύ όμως σε σύγκριση με άλλες χώρες στην ανάπτυξή του. Η παρούσα έρευνα, επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς αυτούς. Εκτός από το γεγονός πως η Ελλάδα δεν διαθέτει μια συγκεκριμένη στρατηγική μάρκετινγκ όσον αφορά τον ιατρικό τουρισμό, οι επιχειρήσεις που ασχολούνται ενεργά με τον ιατρικό τουρισμό είναι ελάχιστες. Από την άλλη πλευρά, οι επιχειρήσεις που ασχολούνται σχετικά ενεργά με τον ιατρικό τουρισμό σημειώνουν αρκετές ελλείψεις όσον αφορά τη διαδικτυακή τους παρουσία και υπάρχει μεγάλος χώρος για βελτίωση.

Με βάση την ομαδοποίηση των τεσσάρων κριτηρίων που αναφέρθηκαν στην μεθοδολογία, η έρευνα κατέληξε στα παρακάτω συμπεράσματα:

1. Ανάλυση των γενικών πληροφοριών που παρέχονται στην κάθε ιστοσελίδα**Πίνακας 2. Ανάλυση των γενικών πληροφοριών που παρέχονται στην κάθε ιστοσελίδα**

	Συχνότητα	Ποσοστό
Υπαρξη ενότητας Σχετικά με εμάς		
Ναι	75	70,1%
Όχι	32	29,9%
Σύνολο	107	100%
Υπαρξη ενότητας Συχνών Ερωτήσεων		
Ναι	41	38,3%
Όχι	66	61,7%
Σύνολο	107	100%
Υπαρξη ενότητας φωτογραφικού υλικού		
Ναι	71	66,4%
Όχι	36	33,6%
Σύνολο	107	100%
Υπαρξη ενότητας υλικού προς λήψη		
Ναι	29	27,1%
Όχι	78	72,9%
Σύνολο	107	100%
Υπαρξη ενότητας γεωγραφικών χαρτών		
Ναι	79	73,8%
Όχι	28	26,2%
Σύνολο	107	100%
Υπαρξη ενότητας πληροφοριών για τον καιρό		
Ναι	5	4,7%
Όχι	102	95,3%
Σύνολο	107	100%
Υπαρξη συνδέσμων που κατευθύνουν τους ασθενείς σε άλλες ενημερωτικές ιστοσελίδες		
Ναι	70	65,4%
Όχι	37	34,6%
Σύνολο	107	100%
Ημερομηνία τελευταίας ανανέωσης της ιστοσελίδας		
Ναι	1	0,9%
Όχι	106	99,1%
Σύνολο	107	100%

	Συχνότητα	Ποσοστό
Υπαρξη χάρτη πλοήγησης της ιστοσελίδας		
Ναι	20	18,7%
Όχι	87	81,3%
Σύνολο	107	100%
Υπαρξη λογοτύπου		
Ναι	97	90,7%
Όχι	10	9,3%
Σύνολο	107	100%
Μετάφραση ιστοσελίδας σε άλλες γλώσσες		
Ναι	107	100%
Όχι	0	0%
Σύνολο	107	100%

Τα κριτήρια που αναφέρονται στη συγκεκριμένη ομάδα είναι πληροφορίες που είναι διαθέσιμες σχεδόν σε όλες τις ιστοσελίδες που υπάρχουν στο διαδίκτυο. Παρατηρούμε πως η πλειοψηφία των παρόχων διαθέτει μια σελίδα η οποία είναι αφιερωμένη στην αποστολή τους και στην παρουσίαση του προφίλ τους. Αυτό κρίνεται ως πολύ θετικό, καθώς δίνεται στον πιθανό ιατρικό τουρίστα η ευκαιρία να γνωρίζει κάπως καλύτερα το τι πρεσβεύει και από ποιους εκπροσωπείται η κάθε ιστοσελίδα.

Υψηλά ποσοστά σημειώνονται και στην ύπαρξη φωτογραφικού υλικού και γεωγραφικών χαρτών, στοιχεία που δίνουν τη δυνατότητα στον επισκέπτη της ιστοσελίδας, να μεταφερθεί εικονικά στο εσωτερικό και γεωγραφικό χώρο των ιατρικών μονάδων.

Παρατηρείται επίσης έντονα η χρήση μοναδικών λογοτύπων τα οποία αποτυπώνονται στις μνήμες των επισκεπτών και βοηθούν την ιστοσελίδα να δημιουργήσει το προσωπικό της brand name.

Ένα άλλο κριτήριο το οποίο υπάρχει σε ένα μεγάλο ποσοστό στις ιστοσελίδες του ιατρικού τουρισμού είναι οι σύνδεσμοι (links) άλλων ιστοσελίδων. Αυτό είναι μια έξυπνη τακτική εκ μέρους των διαχειριστών της ιστοσελίδας, καθώς εκτός του ότι κάνουν διαφήμιση άλλων ιστοσελίδων – και ίσως πληρώνονται για αυτό, δίνουν στον επισκέπτη την ευκαιρία να πάρει και άλλες πληροφορίες σχετικά με τα ζητήματα που τον απασχολούν.

Χαμηλά ποσοστά σημειώνονται στην ύπαρξη συχνών ερωτήσεων, κατηγορία άκρως απαραίτητη για κάθε ιστοσελίδα, καθώς χωρίς αυτή ο επισκέπτης θα πρέπει να στείλει μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου την ερώτηση του και να σπαταλήσει πολύ χρόνο για ένα θέμα που θα έπρεπε να αναφέρεται εξ αρχής στην ιστοσελίδα.

Ακόμα, ο χάρτης πλοήγησης είναι ένα τεχνικό και πολύ βοηθητικό στοιχείο που λείπει συχνά από τους αναφερόμενους ιστότοπους όπως και η ημερομηνία της τελευταίας τροποποίησης της ιστοσελίδας η οποία δεν αναφέρεται σε κανέναν. Τα δύο αυτά στοιχεία ίσως θεωρηθούν ασήμαντα καθώς είναι κυρίως τεχνικά, αλλά κάνουν την κάθε ιστοσελίδα να φαίνεται περισσότερο αξιόπιστη.

Σε πολύ χαμηλά ποσοστά κυμαίνονται επίσης και η ύπαρξη υλικού προς λήψη αλλά και οι πληροφορίες για τις παρούσες καιρικές συνθήκες του κάθε προορισμού. Τα δύο στοιχεία αυτά ίσως φαίνονται λεπτομέρειες αλλά δίνουν τη δυνατότητα στους διαχειριστές της ιστοσελίδας να την κάνουν να φαίνεται πολύ ενημερωμένη και πλούσια.

2. Ανάλυση των υπηρεσιών που προσφέρει στους καταναλωτές ο κάθε πάροχος**Πίνακας 3. Ανάλυση των υπηρεσιών που προσφέρει στους καταναλωτές ο κάθε πάροχος**

	Συχνότητα	Ποσοστό
Έκδοση Αεροπορικών εισιτηρίων		
Ναι	14	13,1%
Όχι	93	86,9%
Σύνολο	107	100%
Έκδοση βίζα		
Ναι	8	7,5
Όχι	99	92,5%
Σύνολο	107	100%
Μεταφορές εδάφους		
Ναι	29	27,1%
Όχι	78	72,9%
Σύνολο	107	100%
Ασφάλεια		
Ναι	12	11,2%
Όχι	95	88,8%
Σύνολο	107	100%
Κρατήσεις ξενοδοχείων		
Ναι	44	41,10%
Όχι	63	58,9%
Σύνολο	107	100%
Απευθείας κράτηση ξενοδοχείων		
Ναι	5	4,7%
Όχι	102	95,3%
Σύνολο	107	100%
Ξεναγήσεις		
Ναι	29	27,1%
Όχι	78	72,9%
Σύνολο	107	100%

	Συχνότητα	Ποσοστό
Μεταφορά ιατρικών αρχείων		
Ναι	20	18,7%
Όχι	87	81,3%
Σύνολο	107	100%
Περίθαλψη πριν και μετά τη θεραπεία των ασθενών		
Ναι	24	22,4%
Όχι	83	77,6%
Σύνολο	107	100%
Παροχή διεθνών κινητών τηλεφώνων		
Ναι	4	3,7%
Όχι	103	96,3%
Σύνολο	107	100%
Υπηρεσίες μετάφρασης		
Ναι	20	18,7%
Όχι	87	81,3%
Σύνολο	107	100%

Οι διαθέσιμες επιπλέον υπηρεσίες που είναι ικανός ο κάθε ελληνικός πάροχος ιατρικού τουρισμού να προσφέρει, όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα είναι ελάχιστες. Περιορίζονται κυρίως στις κρατήσεις δωματίων αλλά και αυτό το ποσοστό δεν είναι όσο υψηλό όσο θα έπρεπε. Ο ιατρικός τουρισμός παρουσιάζει μεγάλες ευκαιρίες συνεργασίας μεταξύ του ιατρικού και τουριστικού κλάδου. Κανένας όμως από τους δύο κλάδους, όπως φαίνεται, δεν έχει σκεφτεί ακόμα να αξιοποιήσει αυτές τις ευκαιρίες.

Υπηρεσίες, όπως η κράτηση αεροπορικών εισιτηρίων, η βοήθεια στην έκδοση βίζα, η παροχή επιπλέον ιδιωτικής ασφάλισης και διεθνών κινητών τηλεφώνων, η μεταφορά ιατρικών αρχείων από τη μια χώρα στην άλλη, η προσφορά περιηγήσεων, καθώς και η φροντίδα πριν και μετά την εγχείρηση, παρέχονται σαν ολοκληρωμένα πακέτα σε άλλες χώρες ιατρικού τουρισμού. Από τα πιο χαμηλά ποσοστά, η απευθείας κράτηση δωματίων σε ξενοδοχεία ξεχωρίζει. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα πολύ καλό παράδειγμα της έλλειψης συνεργασίας μεταξύ των τουριστικών και ιατρικών επιχειρήσεων.

Ενώ ένα υψηλό ποσοστό των παρόχων ιατρικού τουρισμού προσφέρεται να κλείσει δωμάτια για τους ασθενείς του ή τους παραπέμπει σε άλλες ιστοσελίδες για κράτηση δωματίων, σχεδόν κανένας δεν χρησιμοποιεί μια μικρή εφαρμογή (widget) στην ιστοσελίδα του, η οποία επιτρέπει στο χρήστη την άμεση και γρήγορη κράτηση ενός δωματίου, ύστερα από την αγορά ενός ιατρικού πακέτου.

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι και η έλλειψη υπηρεσιών μετάφρασης. Οι περισσότεροι πάροχοι αναφέρουν επικοινωνία στα αγγλικά αλλά δεν δίνουν δυνατότητα επιλογής άλλης γλώσσας. Έτσι, μπορεί μια ιστοσελίδα να είναι μεταφρασμένη στη μητρική γλώσσα ενός ιατρικού τουρίστα, αλλά όταν βρεθεί στην Ελλάδα να πρέπει να μιλάει είτε ελληνικά είτε αγγλικά.

3. Ανάλυση της διαδραστικότητας της ιστοσελίδας και των τρόπων επικοινωνίας της

Πίνακας 4. Ανάλυση της διαδραστικότητας της ιστοσελίδας και των τρόπων επικοινωνίας της

	Συχνότητα	Ποσοστό
Ύπαρξη ηλεκτρονικής διεύθυνσης		
Ναι	90	84,1%
Όχι	17	15,9%
Σύνολο	107	100%
Ύπαρξη τηλεφωνικού αριθμού		
Ναι	99	92,5%
Όχι	8	7,5%
Σύνολο	107	100%
Ύπαρξη ταχυδρομικής διεύθυνσης		
Ναι	97	90,7%
Όχι	10	9,3%
Σύνολο	107	100%
Σύνδεσμοι που ανακατευθύνουν το χρήστη στις σελίδες κοινωνικών δικτύων των χρηστών		
Ναι	75	70,1%
Όχι	32	29,9%
Σύνολο	107	100%
Εγγραφή σε online ενημερωτικά δελτία		
Ναι	23	21,5%
Όχι	84	78,5%
Σύνολο	107	100%
Φόρμα αίτησης πληροφοριών		
Ναι	93	86,9%
Όχι	14	13,1%
Σύνολο	107	100%
Μαρτυρίες ασθενών		
Ναι	40	37,4%
Όχι	67	62,6%
Σύνολο	107	100%

Ίσως πρόκειται για την πιο σημαντική από τις κατηγορίες καθώς αναφέρεται στο πως ο ιατρικός τουρίστας μπορεί να επικοινωνήσει με τον κάθε πάροχο.

Τα ποσοστά φαίνονται να είναι αρκετά θετικά, με τους περισσότερους παρόχους να δίνουν πλήρη στοιχεία επικοινωνίας, δηλαδή το τηλέφωνο, το ηλεκτρονικό τους ταχυδρομείο, τη

φυσική τους διεύθυνση καθώς και εμπεριέχουν στην ιστοσελίδα τους μια φόρμα άμεσης επικοινωνίας μαζί τους.

Παρατηρούμε επίσης ένα υψηλό ποσοστό χρήσης των διαδικτυακών κοινωνικών δικτύων (facebook, twitter, κτλ.). Το ποσοστό αυτό θα έπρεπε ίσως να είναι ακόμα μεγαλύτερο, καθώς οι περισσότεροι άνθρωποι σήμερα ενημερώνονται από τα κοινωνικά δίκτυα αλλά και οι περισσότερες επιχειρήσεις τα χρησιμοποιούν πλέον ως εργαλεία διαφήμισης.

Χαμηλό είναι το ποσοστό των μαρτυριών άλλων ασθενών. Το κριτήριο αυτό είναι από τα πιο σημαντικά στοιχεία που πρέπει να έχει μια ιστοσελίδα ιατρικού τουρισμού, καθώς αποτελεί απόδειξη για την επιτυχία και τη δημοτικότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Μικρό είναι και το ποσοστό της εγγραφής σε online ενημερωτικά δελτία, τα λεγόμενα newsletters, το οποίο είναι ακόμα ένα εργαλείο marketing και διαφήμισης που όπως αποδεικνύεται οι περισσότεροι ιατρικοί πάροχοι της Ελλάδας αγνοούν.

4. Ανάλυση των πληροφοριών που αφορούν αποκλειστικά τον ιατρικό τουρισμό

Πίνακας 5. Ανάλυση των πληροφοριών που αφορούν αποκλειστικά τον ιατρικό τουρισμό

	Συχνότητα	Ποσοστό
Διαθέσιμα νοσοκομεία		
Ναι	85	79,4%
Όχι	22	20,6%
Σύνολο	107	100%
Πιστοποιήσεις νοσοκομείων		
Ναι	39	36,4%
Όχι	68	63,6%
Σύνολο	107	100%
Εκτίμηση κόστους		
Ναι	20	18,5%
Όχι	87	80,6%
Σύνολο	107	100%
Βιογραφικά σημειώματα ιατρικού προσωπικού		
Ναι	78	72,9%
Όχι	29	27,1%
Σύνολο	107	100%
Πάροχος		
Πόρταλ	10	9,3%
Ιατρικός Μεσάζοντας	11	10,3%
Κλινική	60	56,1%
Ιδιώτης γιατρός	26	24,3%
Σύνολο	107	100%
Πλαστική χειρουργική		
Ναι	42	39,3%

	Συχνότητα	Ποσοστό
Όχι	65	60,7%
Σύνολο	107	100%
Οδοντιατρική χειρουργική		
Ναι	44	41,1%
Όχι	63	58,9%
Σύνολο	107	100%
Καρδιολογική χειρουργική		
Ναι	21	19,6%
Όχι	86	80,4%
Σύνολο	107	100%
Βαριατρική χειρουργική		
Ναι	24	22,4%
Όχι	83	77,6%
Σύνολο	107	100%
Ορθοπαιδική χειρουργική		
Ναι	27	25,2%
Όχι	80	74,8%
Σύνολο	107	100%
Εξωσωματική γονιμοποίηση		
Ναι	49	45,8%
Όχι	58	54,2%
Σύνολο	107	100%
Μεταμοσχεύσεις		
Ναι	21	19,6%
Όχι	86	80,4%
Σύνολο	107	100%
Οφθαλμιατρική χειρουργική		
Ναι	22	20,6%
Όχι	86	79,4%
Σύνολο	107	100%
Γενικές εξετάσεις		
Ναι	24	22,4%
Όχι	83	77,6%
Σύνολο	107	100%

Ακόμα και σε αυτήν την βασική κατηγορία κριτηρίων παρατηρούμε ελλείψεις. Έχει ειπωθεί αρκετές φορές πως οι ιατρικοί τουρίστες επιλέγουν να εγχειριστούν σε μια άλλη χώρα κυρίως λόγω του αρκετά μειωμένου κόστους. Ένα αρκετά χαμηλό ποσοστό των ιστοσελίδων που ερευνήθηκαν, διαθέτουν πληροφορίες σχετικά με το εκτιμώμενο συνολικό κόστος των επεμβάσεων που προσφέρουν. Το κόστος είναι ένας πολύ ελκυστικός παράγοντας για τους ασθενείς διεθνούς επιπέδου, αλλά δυστυχώς ελάχιστοι το αναφέρουν/ διαφημίζουν στην Ελλάδα.

Εκτός από το κόστος βέβαια ένας ακόμα περισσότερο ελκυστικός παράγοντας όσον αφορά τις υπηρεσίες υγείας είναι και η ασφάλεια. Παρόλα αυτά, μόνο οι μισοί πάροχοι έχουν ανεβάσει στις ιστοσελίδες τους ή έχουν έστω αναφέρει τα πιστοποιητικά ποιότητας που διαθέτουν.

Από την άλλη, παρατηρούμε υψηλά ποσοστά στην αναφορά των ιατρικών μονάδων και στην παρουσίαση βιογραφικών σημειωμάτων του ιατρικού προσωπικού.

Επιπλέον, η εξωσωματική γονιμοποίηση βρίσκεται με διαφορά στην πρώτη θέση της λίστας με τις προσφερόμενες θεραπείες/ επεμβάσεις. Πρόκειται ίσως από τις λίγες περιπτώσεις μεγάλης διαφήμισης του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα. Αυτό ίσως να οφείλεται στο γεγονός πως η Ελλάδα έχει ελαστικότερη νομοθεσία σε θέματα τεχνητής γονιμοποίησης συγκριτικά με άλλες χώρες.

Ακολουθούν, η αισθητική και η οδοντιατρική χειρουργική οι οποίες ίσως μπορούν να συνδυαστούν ευκολότερα με το προϊόν του τουρισμού, καθώς δεν πρόκειται για επεμβάσεις από τις οποίες κρίνεται η ζωή του ατόμου.

Τέλος, στην πλειοψηφία τους οι πάροχοι ιατρικού τουρισμού που διαθέτουν ιστοσελίδες είναι νοσοκομεία ή κλινικές. Αυτό δικαιολογείται από το γεγονός πως πλέον υπάρχει μια άνθιση στα ιδιωτικά νοσοκομεία τα οποία θεωρούνται, επιχειρήσεις. Η κάθε επιχείρηση έχει τμήμα μάρκετινγκ και όπως είναι αναμενόμενο διαφημίζεται εκτενώς στο διαδίκτυο με σκοπό το άνοιγμα της και σε άλλες αγορές.

8. Συμπεράσματα

Στο παρόν άρθρο, προσφέραμε μια συστηματική βάση δεδομένων για τους πάροχους ιατρικού τουρισμού στην ελληνική επιστημονική κοινότητα. Έστερα, προτείνουμε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο αξιολόγησης για τις ιστοσελίδες των παρόχων αυτών. Το πλαίσιο αυτό αποτελείται από την αξιολόγηση των συγγραφέων και χωρίζεται σε τέσσερις κύριες κατηγορίες. Κάθε κατηγορία αποτελείται από μια ποικιλία κριτηρίων που εξετάζονται ξεχωριστά.

Το παραπάνω προτεινόμενο μοντέλο είναι γενικό, ανοιχτό και τυποποιημένο καθώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση ποικίλων ιστοσελίδων ιατρικού τουρισμού.

Οι πληροφορίες που συλλέχθηκαν μπορούν να χρησιμοποιηθούν από στελέχη και σχεδιαστές ιστοσελίδων για να βελτιώσουν την εικόνα τους, παίρνοντας υπόψιν τις ανάγκες και τις προτιμήσεις των καταναλωτών όπως αναφέρθηκε από τους Law και Bai (2006).

Υπάρχουν αρκετοί περιορισμοί στην παρούσα έρευνα, καθώς αρκεστήκαμε σε περιγραφικά κριτήρια. Η επέκταση και τροποποίηση του ερωτηματολογίου (για παράδειγμα χρησιμοποιώντας την κλίμακα Likert) θα βοηθήσει στην αξιολόγηση της απόδοσης των ιστοσελίδων και στην ανάλυση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών.

Σημείωση

Η παρούσα έρευνα χρηματοδοτήθηκε από το Υποέργο «Αξιολόγηση των Ελληνικών Παρόχων Ιατρικού Τουρισμού μέσω της Ηλεκτρονικής τους Παρουσίας για Ανάπτυξη Στρατηγικού Σχεδίου Marketing» (κωδικός Υποέργου 80239) του εσωτερικού προγράμματος «Ενίσχυση Ερευνητών του ΤΕΙ Αθήνας για το έτος 2015» (Επιστ. Υπεύθ.: Β. Κατσώνη).

Βιβλιογραφία

1. Associates, R. (2014). Businesss, Investment, Manufacturing in Asia. [online] Business-in-asia.com. Available at: <http://www.business-in-asia.com> [Accessed 18 Sep. 2014].
2. Benavides, D. (2002). Trade policies and export of health services: a development perspective. [online] Available at: <http://www.who.int/trade/en/THpart2chap5.pdf> [Accessed 10 Aug. 2014].
3. Bookman, M. and Bookman, K., 2007, Medical Tourism in Developing Countries, New York: Palgrave Macmillan.
4. Christou, E. (2011). Exploring Online Sales Promotions in the Hospitality Industry. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20(7), pp.814-829.
5. Connell, J., 2011, Medical Tourism, Massachusetts: Cabi International
6. Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and surgery. *Tourism Management*, 27(6), pp.1093-1100.
7. Connell, J. (2013). Contemporary medical tourism: Conceptualisation, culture and commodification. *Tourism Management*, 34, pp.1-13.
8. Cormany, D., & Baloglu, S. (2011). Medical travel facilitator websites: An exploratory study of web page contents and services offered to the prospective medical tourist. *Tourism Management*, 32(4), 709–716. doi:10.1016/j.tourman.2010.02.008
9. Dawn, S. and Pal, S. (2011). Medical Tourism in India: Issues, Opportunities and Designing Strategies for Growth and Development. 1st ed. [online] Available at: <http://www.zenithresearch.org.in/images/stories/pdf/2011/July/16%20SUMAN%20KUMAR%20DAWN.pdf> [Accessed 9 Jul. 2014].
10. Freire, N. (2012). The Emergent Medical Tourism: Advantages and Disadvantages of the Medical Treatments Abroad. *International Business Research*, 5(2).
11. Gan, L. L., & Frederick, J. R. (2011). Medical tourism facilitators: Patterns of service differentiation. *Journal of Vacation Marketing*, 17(3), 165–183. doi:10.1177/1356766711409181
12. Giannopoulos, A. A., & Mavragani, E. P. (2011). Traveling through the web: A First step toward a comparative analysis of European national tourism Websites. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20(7), 718–739. doi:10.1080/19368623.2011.577706
13. Globalspaandwellnesssummit.org, (2014). Industry Research. [online] Available at: <http://www.globalspaandwellnesssummit.org/index.php/spa-industry-resource/research> [Accessed 12 Sep. 2014].
14. Greenfield, B. (2012, March 25). Top spots for medical tourism, no matter what supreme court rules on Obamacare. *Forbes*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/bethgreenfield/2012/03/25/top-spots-for-medical-tourism-no-matter-what-supreme-court-rules-on-obamacare/#4c165ee65eee>
15. Heung, V., Kucukusta, D. and Song, H. (2010). A Conceptual Model of Medical Tourism: Implications for Future Research. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27(3), pp.236-251.
16. Holloway, C. and Robinson, C., 2003. Marketing for Tourism. 3rd ed. UK: Pearson Education Limited.
17. Isakowitz, T., Bieber, M. and Vitali, F. (1998). Web information systems. *Commun. ACM*, 41(7), pp.78-80.

18. Lunt, N., & Carrera, P. (2010). Medical tourism: Assessing the evidence on treatment abroad. *Maturitas*, 66(1), 27–32. doi:10.1016/j.maturitas.2010.01.017
19. Lunt, N. (2010). Nip, tuck and click: Medical tourism and the emergence of web-based health information. *The Open Medical Informatics Journal*, 4(1), 1–11. doi:10.2174/1874431101004010001
20. Marsico, M. D., & Levialdi, S. (2004). Evaluating web sites: Exploiting user's expectations. *International Journal of Human-Computer Studies*, 60(3), 381–416. doi:10.1016/j.ijhcs.2003.10.008
21. Mason, A., & Wright, K. B. (2011). Framing medical tourism: An examination of appeal, risk, convalescence, accreditation, and Interactivity in medical tourism web sites. *Journal of Health Communication*, 16(2), 163–177. doi:10.1080/10810730.2010.535105
22. Medicaltourismassociation.com, (2014). Medical Tourism Association - Medical travel & health tourism. [online] Available at: <http://www.medicaltourismassociation.com> [Accessed 16 Aug. 2014]
23. Middleton, V., et al., 2009. *Marketing in Travel and Tourism*. 4th ed. Oxford: Butterworth- Heinemann.
24. Mueller, H., & Kaufmann, E. L. (2001). Wellness tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry. *Journal of Vacation Marketing*, 7(1), 5- 17.
25. Munro, J. (2012). What is Medical Tourism?. [online] Available at: <http://inc.informa-mea.com/SiteThemes/2012/IMTECH/downloads/MedicalTravelQualityMTQUA.pdf> [Accessed 12 Aug. 2014].
26. Panagopoulos, A., Kanellopoulos, D., Karachanidis, I., & Konstantinidis, S. (2011). A comprehensive evaluation framework for hotel Websites: The case of chain hotel Websites operating in Greece. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20(7), 695–717. doi:10.1080/19368623.2011.577705
27. Papanikolaou, V. (2012). Exploring and exploiting medical tourism opportunities in Greece. Master of Business Administration. University of Patras.
28. Reisman, D., 2010, *Health Tourism Social Welfare through International Trade*, Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited.
29. Sigalas, J. (1997). The rhetorical triangle. Available at <http://parallel.park.uga.edu/Bsigalas/rt.html>.
30. Smith, M. and Puczko, L., 2009, *Health and Wellness Tourism*, Oxford: Butterworth-Heinemann.
31. Sobo, E. J., Herlihy, E., & Bicker, M. (2011). Selling medical travel to US patient-consumers: The cultural appeal of website marketing messages. *Anthropology & Medicine*, 18(1), 119–136. doi:10.1080/13648470.2010.525877
32. Tanrisevdi, A. and Duran, N. (2011). Comparative Evaluation of the Official Destination Websites from the Perspective of Customers. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 20(7), pp.740-765.
33. Turner, L. (2010). Quality in health care and globalization of health services: accreditation and regulatory oversight of medical tourism companies. *International Journal for Quality in Health Care*, 23(1), pp.1-7.
34. Turner, L. (2011). Canadian medical tourism companies that have exited the marketplace: Content analysis of websites used to market transnational medical travel. *Globalization and Health*, 7(1), p.40.
35. Weber, R., 1990, *Basic Content Analysis*, 2nd ed. New Delhi: Sage Publications.

36. Wolvaardt, G. (1998). Opportunities and challenges for developing countries in the health sector. In United Nations Conference on Trade and Development and World Health Organization. International trade in health services: A development perspective. Geneva: UNCTAD-WHO.
37. Δοξιάδης, Α. (2012). Ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα Μελέτη που ανατέθηκε από το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδας και εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής.

Η ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟ ‘ΣΤΟΙΧΗΜΑ’ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΕ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Γεώργιος Μ ΚΟΡΡΕΣ.

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
gkorres@geo.aegean.gr

Χρίστος ΛΑΔΙΑΣ

Πάντειο Πανεπιστήμιο
caladias@otenet.gr

Αικατερίνη ΚΟΚΚΙΝΟΥ

Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων
aikaterinikokkinou@gmail.com

Περίληψη

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση της οικονομικής πολιτικής είναι η δημιουργία δημοσίων ελλειμμάτων που συνήθως οφείλεται κυρίως στην μείωση της παραγωγής αλλά και στην κακή διαχείριση των οικονομικών. Η αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων οδηγεί αντίστοιχα στην αύξηση των χρεών μιας χώρας και ακολούθως τα μεγάλα χρέη οδηγούν συχνά στην μερική ή πλήρη αδυναμία πληρωμών (χρεοκοπία). Η οικονομική πολιτική, που υλοποιείται τόσο μέσα από το πλαίσιο της δημοσιονομικής πολιτικής όσο και της νομισματικής πολιτικής, είναι οι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες που καθορίζουν την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη για μια χώρα. Το συγκεκριμένο άρθρο επιχειρεί να εξετάσει και αναλύσει την εξέλιξη του δημοσίου χρέους σε σχέση με την αναπτυξιακή διαδικασία και την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού για την ΕΕ με έμφαση στην ελληνική οικονομία.

Λέξεις Κλειδιά: Δημόσιο Χρέος, Δημόσιο Έλλειμμα, Εκπαίδευση, Ανάπτυξη

1. Εισαγωγή

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα στον σχεδιασμό και την υλοποίηση της οικονομικής πολιτικής είναι η δημιουργία δημοσίων ελλειμμάτων που συνήθως οφείλεται κυρίως στην μείωση της παραγωγής αλλά και στην κακή και αναποτελεσματική διαχείριση των οικονομικών, την αδυναμία του φοροεισπρακτικού μηχανισμού και την αύξηση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων οδηγεί αντίστοιχα στην αύξηση των χρεών μιας χώρας και ακολούθως τα μεγάλα χρέη οδηγούν συχνά στην μερική ή πλήρη αδυναμία πληρωμών (χρεοκοπία). Η αδυναμία πληρωμών των χρεών για μια χώρα οδηγεί στην προεπιλογή του εξωτερικού χρέους, δηλαδή μια χώρα προκαθορίζει τις πληρωμές της στους κατόχους ξένου χρέους και σε ορισμένες περιπτώσεις (όπως στην Αργεντινή, Μεξικό, Σοβιετική Ένωση) μπορεί να οδηγήσει στην αποκήρυξη του χρέους και στην στάση πληρωμών, είτε εναλλακτικά στον ανασχεδιασμό και επαναδιαπραγμάτευση του χρέους που σημαίνει ότι συζητά με τους ξένους πιστωτές και διαπραγματεύεται τακτοποίηση των χρεών, (Lary, 2009). Συνήθως, οι πιστωτές ενίοτε αναγκάζονται να δεχθούν απώλεια σε κάποια μερίδα του χρέους, γνωστή ως «κούρεμα», με παράλληλη επαναδιαπραγμάτευση των επιτοκίων.

Πολλές φορές για την αντιμετώπιση των δημοσίων ελλειμμάτων και των κρατικών χρεών, η κεντρική τράπεζα «εκτυπώνει» περισσότερο χρήμα, το οποίο όμως εάν δεν συνδέεται με την παραγωγική βάση, (δηλαδή την αύξηση της παραγωγής και εισοδήματος), οδηγεί σε μια άνοδο στον μη αναμενόμενο πληθωρισμό και εν συνεχεία οδηγεί στην οικονομική στασιμότητα-στασιμοπληθωρισμό.

Σήμερα, τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης αντιμετωπίζουν μια σοβαρή κυρίαρχη κρίση χρέους. Οι περισσότερες χώρες μέλη της Ευρωζώνης (ιδιαίτερα του Νότου) έχουν αρκετά υψηλά και μη αποδεκτά επίπεδα δημόσιου χρέους. Πιο συγκεκριμένα, οι τρεις χώρες -

Ελλάδα, Ιρλανδία, και Πορτογαλία- έχουν δανειστεί από άλλες Ευρωπαϊκές χώρες και το ΔΝΤ προκειμένου να αποφευχθεί η χρεοκοπία των χωρών αυτών. Με το μεγαλύτερο δημόσιο χρέος και ένα από τα μεγαλύτερα δημοσιονομικά ελλείμματα στην Ευρωζώνη, η Ελλάδα αποτελεί το κέντρο της οικονομικής κρίσης (Eichengreen, 2009).

Το άρθρο αυτό επιχειρεί να εξετάσει και αναλύσει την εξέλιξη του δημοσίου χρέους σε σχέση με την αναπτυξιακή διαδικασία και την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού για την ελληνική οικονομία. Το συγκεκριμένο άρθρο επίσης επιχειρεί μια ιστορική επισκόπηση του χρέους με βάση την οικονομική θεωρία για την Ελληνική οικονομία, καθώς επίσης και την ανάλυση των επιπτώσεων και των προοπτικών για την αναπτυξιακή διαδικασία και τη συνοχή της ΕΕ και της Ελληνικής οικονομίας.

2. Το Πλαίσιο της Οικονομικής Πολιτικής

Βασικός στόχος της οικονομικής πολιτικής είναι η σταθεροποίηση της οικονομίας με την επίτευξη του επιπέδου πλήρους απασχόλησης χωρίς να υπάρχει πληθωρισμός, έτσι ώστε ταυτόχρονα να υπάρχει οικονομική μεγέθυνση (economic growth) και κοινωνική ανάπτυξη (social development). Με τον όρο «οικονομική πολιτική» (economic policy) θεωρούνται τα βασικά εργαλεία και οι βασικές πολιτικές που σχετίζονται με τη δημοσιονομική πολιτική (public fiscal policy) καθώς επίσης και με τη νομισματική πολιτική (monetary policy) (Κορρές & Χιόνης, 2003). Με την οικονομική πολιτική επιδιώκεται, μέσα από τα βασικά εργαλεία και τις βασικές πολιτικές της δημοσιονομικής πολιτικής και της νομισματικής πολιτικής, να μπορέσει να εξισορροπηθεί η συνολική ζήτηση και η συνολική προσφορά της οικονομίας.

Ορισμένες από τις οικονομικές θεωρίες, τονίζουν και δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στον παράγοντα της συνολικής ζήτησης, όπως για παράδειγμα η σχολή του Keynes (demand side economics), ενώ άλλες θεωρίες, όπως για παράδειγμα, η νεοκλασική (neoclassical) θεωρούν ως βασικό παράγοντα τη συνολική προσφορά (supply side economics) που προσδιορίζουν την οικονομική σταθερότητα και την αναπτυξιακή διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, η σχολή του Keynes (demand side economics) υποστηρίζει ότι η συνολική ζήτηση σε μια οικονομία μπορεί να επηρεαστεί μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής, όπως για παράδειγμα, τις δημόσιες δαπάνες και τους φόρους, είτε μέσω της νομισματικής πολιτικής, δηλαδή την προσφορά και τη ζήτηση χρήματος. Αντίστοιχα, η νεοκλασική σχολή θεωρεί ότι η συνολική προσφορά (supply side economics) καθορίζει τη σταθερότητα της οικονομίας και την αναπτυξιακή διαδικασία με μέτρα που μετακινούν την καμπύλη της συνολικής προσφοράς προς τα δεξιά, (Κορρές, Κουρλιούρος & Τσομπάνογλου, 2015).

Η οικονομική πολιτική (economic policy) αναφορικά με την οικονομική μεγέθυνση και κοινωνική ανάπτυξη, στοχεύει στα ακόλουθα βασικά σημεία (Κορρές & Χιόνης, 2003):

- αξιοποίηση των πόρων και ιδιαίτερα του ανθρώπινου δυναμικού
- ισοκατανομή και αύξηση του εισοδήματος
- αύξηση της παραγωγής και των επενδύσεων
- αύξηση απασχόλησης και μείωση ανεργίας
- σταθερότητα του επιπέδου τιμών πληθωρισμού
- υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και οικονομική σταθερότητα
- μείωση των ελλειμμάτων και ισοσκελισμός του ισοζυγίου πληρωμών

Η οικονομική ευημερία που προέρχεται από την καλή εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής θεωρείται ως αναγκαία (αλλά όχι ικανή από μόνη της) συνθήκη για την κοινωνική ευημερία και την κοινωνική μεγέθυνση. Η κοινωνική πολιτική βοηθάει στην κοινωνική μεγέθυνση και στοχεύει σε όλα τα παραπάνω σημεία της οικονομικής πολιτικής, και επιπρόσθετα στα ακόλουθα βασικά σημεία:

- πλήρη απασχόληση
- ισοκατανομή και μείωση ανισοτήτων
- κοινωνική ευημερία.

2.1. Το Πλαίσιο της Δημοσιονομικής Πολιτικής

Δημοσιονομική πολιτική καλούνται οι αποφάσεις της κυβέρνησης ως προς τους φόρους (δηλαδή εάν θα αυξηθούν, μειωθούν, είτε παραμένουν αμετάβλητοι οι υπάρχοντες φόροι, είτε τέλος εάν θα θεσμοθετηθούν νέοι φόροι είτε καταργηθούν οι ήδη υπάρχοντες φόροι). Η

Δημοσιονομική πολιτική σχεδιάζεται και υλοποιείται από το κράτος μέσω του κρατικού προϋπολογισμού. Η δημοσιονομική πολιτική αφορά τα κρατικά έσοδα (όπως για παράδειγμα, τους άμεσους και έμμεσους φόρους και τις αποδόσεις των κρατικών επενδύσεων), καθώς επίσης και τις κρατικές δαπάνες (όπως για παράδειγμα, τις δαπάνες για υγεία, εκπαίδευση, ασφάλεια, κ.ά).

Η δημοσιονομική πολιτική πρέπει να παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην σταθεροποιητική προσπάθεια, στοχεύοντας στην συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των δαπανών του τακτικού προϋπολογισμού και την παράλληλη αύξηση των φορολογικών εσόδων από την πάταξη της φοροδιαφυγής. Η μείωση των δαπανών συνήθως επιχειρείται με το συστηματικό έλεγχο των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών, με σκοπό τον περιορισμό των ελλειμμάτων τους, με συμπίεση των δαπανών λειτουργίας τους και με βαθμιαία αναπροσαρμογή των τιμολογίων τους. Οι άμεσοι και οι έμμεσοι φόροι αποτελούν τα κύρια δημόσια έσοδα του προϋπολογισμού, ενώ οι πληρωμές για την αγορά των αγαθών και των υπηρεσιών καθώς επίσης και οι μεταβιβαστικές πληρωμές αποτελούν τις κυριότερες δημόσιες δαπάνες. Ως δημοσιονομικό έλλειμμα καλείται η διαφορά (αρνητική) των εσόδων και των εξόδων του κράτους. Η θετική διαφορά (που αποτελεί σπάνιο φαινόμενο) καλείται Δημοσιονομικό Πλεόνασμα, (Κορρές, Κουρλιούρος & Τσομπάνογλου, 2015).

2.2. Το Πλαίσιο της Νομισματικής Πολιτικής

Η νομισματική πολιτική σχεδιάζεται και υλοποιείται από την κεντρική τράπεζα και σχετίζεται με τον έλεγχο της προσφοράς και ζήτησης χρήματος. Τα βασικά μέσα της νομισματικής πολιτικής είναι τα ακόλουθα (Κορρές & Χιόνης, 2003):

- Η πολιτική «ανοικτής αγοράς» που ρυθμίζει την αγορά και πώληση τίτλων, ομολόγων και έντοκων γραμματίων από την Κεντρική τράπεζα στις εμπορικές τράπεζες, με στόχο την ρύθμιση της προσφοράς χρήματος.
- Η πολιτική «προεξοφλητικού επιτοκίου» που ρυθμίζει το επιτόκιο που δανείζει η Κεντρική τράπεζα τις εμπορικές τράπεζες, με στόχο την ρύθμιση της ζήτησης χρήματος.
- Η πολιτική «υποχρεωτικών ρευστών διαθεσίμων» που ρυθμίζει τις υποχρεωτικές καταθέσεις των εμπορικών τραπεζών στην Κεντρική τράπεζα, με στόχο την ρύθμιση της προσφοράς χρήματος.
- Η πολιτική των «ποιοτικών πιστωτικών ελέγχων» που ρυθμίζει κατά πόσο ισχύει η νομοθεσία, τηρείται ο ανταγωνισμός κλπ., με στόχο την ρύθμιση της ζήτησης και προσφοράς χρήματος.

3. Η Ισορροπία στην Αγορά Αγαθών και την Αγορά Χρήματος

Η ισορροπία στην οικονομία εξαρτάται τόσο από την ισορροπία στην αγορά αγαθών όσο και από την ισορροπία στην αγορά χρήματος.

3.1. Ισορροπία στην Αγορά Αγαθών

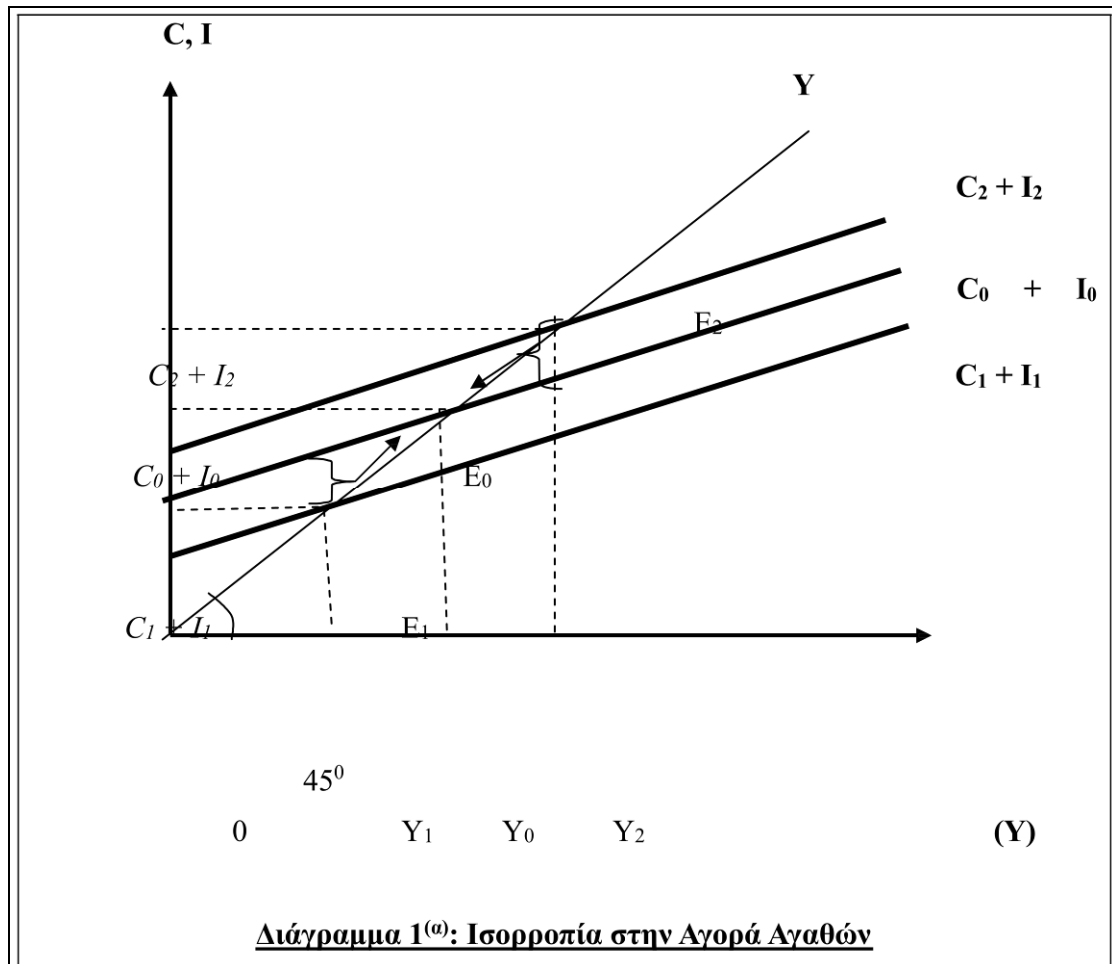
Η ισορροπία στην αγορά αγαθών καθορίζεται από την δημοσιονομική πολιτική, ενώ η ισορροπία στην αγορά χρήματος καθορίζεται από την νομισματική πολιτική. Η ισορροπία στην αγορά αγαθών διαμορφώνεται στο σημείο όπου το συνολικό εθνικό εισόδημα ισούται (παραγωγή ή προσφορά) με την συνολική δαπάνη (ζήτηση). Έστω μια οικονομία όπου το συνολικό εθνικό εισόδημα (Y) θα πρέπει να ισούται με τη συνολική εθνική δαπάνη ($C + I$) όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την κατανάλωση και την επένδυση. Στο ακόλουθο Διάγραμμα 1(α), η γραμμή των 450 αποτελεί την γραμμή του εισοδήματος και εκεί όπου τέμνει τις καμπύλες της κατανάλωσης και επένδυσης ($C0 + I0$). Το σημείο ισορροπίας $E0$ παρουσιάζει την αρχική και σταθερή ισορροπία, όπου οι συντεταγμένες που προσδιορίζουν το συνολικό εισόδημα, ($Y0$), ισούται με τη συνολική δαπάνη ($C0 + I0$), και στο σημείο ισορροπίας αυτό δεν υπάρχει ούτε πληθωρισμός, δηλαδή αύξηση τιμών, ούτε αντιπληθωρισμός, δηλαδή μείωση των τιμών.

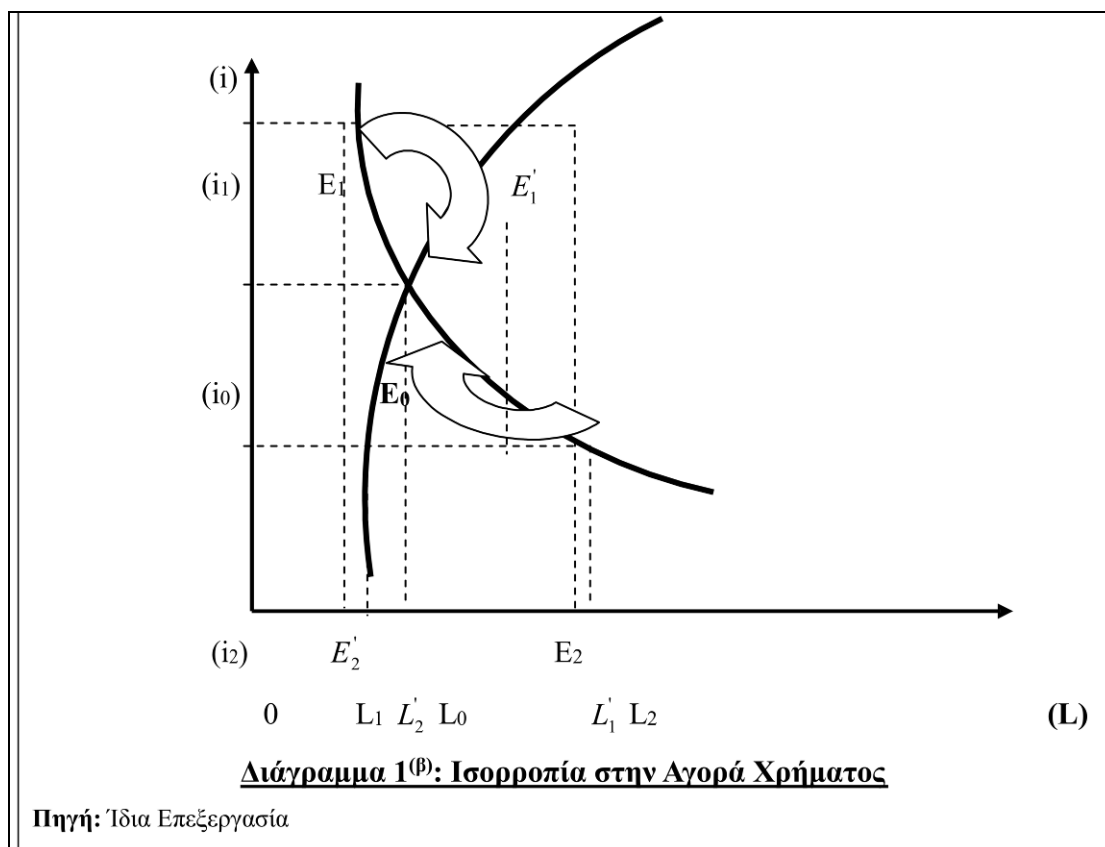
3.2. Η Ισορροπία στην Αγορά Χρήματος

Η ισορροπία καθορίζεται μέσα από την Νομισματική πολιτική. Οι βασικοί παράγοντες που προσδιορίζουν την ισορροπία στην αγορά χρήματος είναι η ζήτηση και η προσφορά χρήματος. Σύμφωνα με τη θεωρία του Keynes, όπως έχουμε ήδη αναλύσει, η ζήτηση και η προσφορά του χρήματος δίνονται από τις ακόλουθες σχέσεις, αντίστοιχα:

$$L = L(i) \quad \text{και} \quad M = \bar{M}$$

Όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1^(β) οι καμπύλες της ζήτησης και της προσφοράς χρήματος προσδιορίζουν το σημείο ισορροπίας, με ένα συγκεκριμένο επίπεδο επιτοκίου που επιφέρει την «σταθερή ισορροπία» και την εξίσωση της ζήτησης και της προσφοράς χρήματος. Ιδιαίτερα, στο σημείο E_0 έχουμε την «σταθερή ισορροπία», όπου για ένα συγκεκριμένο επίπεδο επιτοκίου, (i_0), η προσφορά ισούται με τη ζήτηση του χρήματος, ($M_S = M_D$), δηλαδή η ποσότητα των ρευστών διαθεσίμων που επιθυμούν να κρατούν οι οικονομικές μονάδες είναι ίση με τη ποσότητα των ρευστών διαθεσίμων που πραγματικά κρατούν.

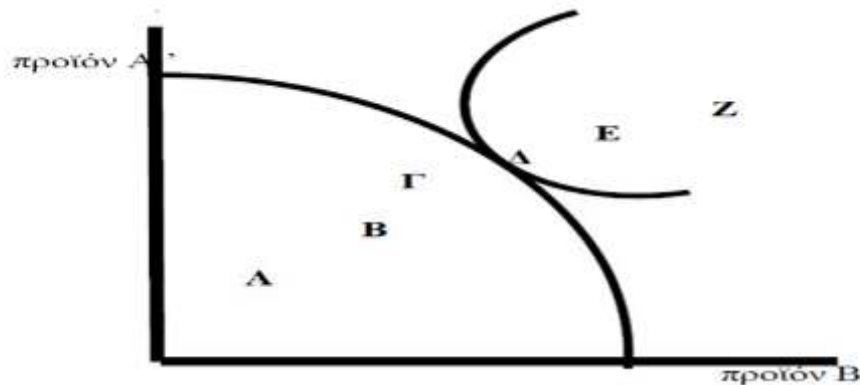
Στη περίπτωση που το επιτόκιο αυξηθεί, έστω (i_1) , τότε η συνολική ζήτηση χρήματος για συναλλαγές-πρόνοια και κερδοσκοπία θα ήταν στο σημείο της «ασταθούς ισορροπίας» E_1 , δηλαδή i_1 , δηλαδή εκεί όπου $M_D = L_1$, ενώ ταυτόχρονα όμως η συνολική ποσότητα χρήματος θα ήταν στο σημείο E' , εκεί όπου $M_S = L'$. Με το δεδομένο ύψος επιτοκίου (i_1) , οι οικονομικές μονάδες θα έχουν ρευστά διαθέσιμα περισσότερα από ότι πραγματικά θα ήθελαν να έχουν, οπότε θα προσπαθούσαν να αγοράσουν είτε ομολογίες, μετοχές, έντοκα γραμμάτια είτε ακίνητα κ.ά, που θα είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης, δηλαδή των ομολογιών, μετοχών, έντοκων γραμματίων, ακινήτων κ.ά, και άρα στην αύξηση της τιμής τους με αποτέλεσμα να «ωθήσουν» τα επιτόκια να μειωθούν και να συγκλίνουν στην αρχική σταθερή ισορροπία (i_0) , σύμφωνα με την «ροή» του αγκίστρου στο Διάγραμμα 1.

Στη περίπτωση που το επιτόκιο μειωθεί, έστω (i_2) , τότε η συνολική ζήτηση χρήματος για συναλλαγές-πρόνοια και κερδοσκοπία θα ήταν στο σημείο της «ασταθούς ισορροπίας» E_2 , δηλαδή εκεί όπου $M_D = L_2$, ενώ ταυτόχρονα όμως η συνολική ποσότητα χρήματος, θα ήταν στο σημείο E' , εκεί όπου $M_S = L'$. Συμπερασματικά, με το δεδομένο ύψος επιτοκίου (i_2) , οι οικονομικές μονάδες επιθυμούν να κρατούν ρευστά διαθέσιμα (i_2, E_2) , αλλά τελικά μπορούν να κρατούν συνολική ποσότητα χρήματος ίση με (i_2, E') . Επειδή λοιπόν τα νοικοκυριά έχουν ελλειμματικά ρευστά διαθέσιμα ίσα με (E', E_2) , τότε θα προσπαθήσουν να προσφέρουν αξιόγραφα για πώληση, όμως η υπερβάλλουσα αύξηση της προσφοράς των τίτλων και των αξιόγραφων για πώληση θα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση της τιμής τους που ακολούθως συνεπάγεται αύξηση της απόδοσης των αξιόγραφων και τελικά αύξηση των επιτοκίων, ώστε να συγκλίνουν στην αρχική σταθερή ισορροπία (i_0) , σύμφωνα με την «ροή» του αγκίστρου, (Κορρές, Κουρλιούρος & Τσομπάνογλου, 2015).

Για την επίτευξη της γενικής ισορροπίας στην οικονομία, που εν συνεχεία θα συμβάλουν στην μείωση των ελλειμμάτων και στην εξάλειψη των χρεών αντίστοιχα, πρέπει να ισχύει ταυτόχρονα η ισορροπία στην αγορά των αγαθών και η ισορροπία στην αγορά χρήματος. Τα μέσα και οι πολιτικές μέσω των οποίων μπορούν να επιτευχθεί η ισορροπία στην αγορά των

αγαθών και η ισορροπία στην αγορά χρήματος είναι η δημοσιονομική πολιτική και περαιτέρω η νομισματική πολιτική, αντίστοιχα (Κορρές & Χιόνης, 2003).

Διάγραμμα 2: Καμπύλη Παραγωγικών Δυνατοτήτων, Αποτελεσματικότητα & Άριστη Λύση

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Ένας από τους βασικούς στόχους της οικονομικής πολιτικής είναι η επίτευξη της οικονομικής μεγέθυνσης μέσα από την ισορροπία τόσο στην αγορά χρήματος (νομισματική πολιτική) όσο και στην αγορά αγαθών (δημοσιονομική πολιτική) που από κοινού οριοθετούν την καλύτερη δυνατή εφικτή λύση, δηλαδή το σημείο εκείνο της οικονομικής μεγέθυνσης, είτε εναλλακτικά την επίτευξη της επιτάχυνσης της αναπτυξιακής διαδικασίας και την επίτευξη της αποτελεσματικότητας (Efficiency) ή της άριστης εκείνης λύσης που στηρίζεται στην πλήρη αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων, όπως για παράδειγμα του ανθρώπινου δυναμικού. Η άριστη και αποτελεσματική λύση μπορεί να παρουσιασθεί και αντιστοιχεί στο σημείο Δ της καμπύλης των παραγωγικών δυνατοτήτων, (όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2), και αντιστοιχεί στην καλύτερη δυνατή-εφικτή λύση που την δεδομένη χρονική στιγμή αντιστοιχεί στην καλύτερη και στην άριστη λύση (optimum Pareto solution). Η επίτευξη της λύσης αυτής, δηλαδή το σημείο Δ, μπορεί να γίνει μέσα από τον κατάλληλο συνδυασμό της νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής και σηματοδοτεί την επιτυχία της οικονομικής πολιτικής (νομισματικής και δημοσιονομικής). Η νομισματική πολιτική θα πρέπει να βοηθήσει σημαντικά στην ρευστότητα του χρήματος και της αγοράς, μέσα από την ενίσχυση των επενδύσεων (ακόμη και των πληθωριστικών επενδύσεων), και παράλληλα θα συμβάλλει σημαντικά στην ενίσχυση και ενδυνάμωση της δημοσιονομικής πολιτικής ώστε να πραγματοποιηθεί η αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων και αύξηση της παραγωγικής δραστηριότητας και η επίτευξη της καλύτερης δυνατής-εφικτής λύσης, δηλαδή του σημείου Δ.

4. Η Εξέλιξη και οι Επιπτώσεις του Ελλείμματος και Χρέους στην Ελλάδα

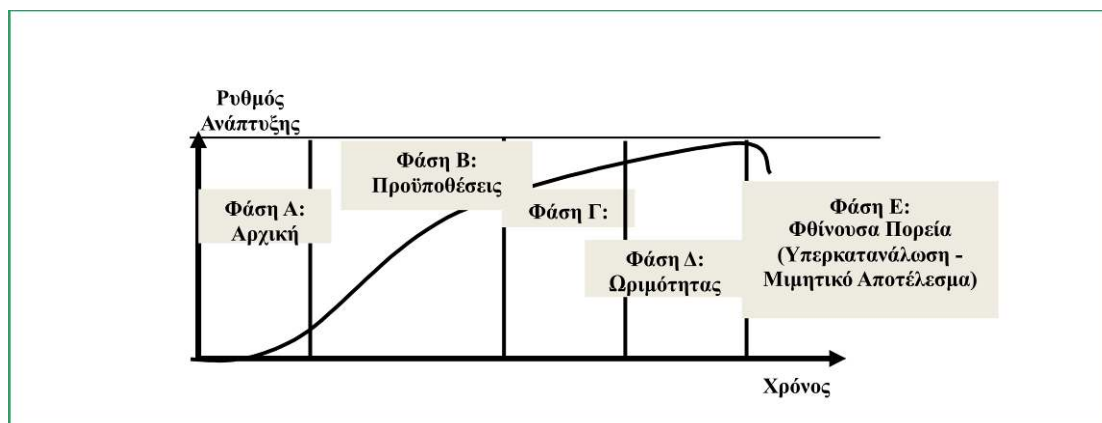
Με την διαχρονική ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας υπήρξε μια έντονη τάση για αύξηση των εισαγωγών, ιδιαίτερα σε μη-διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Ιδιαίτερα αυτό συνέβη σε πιο έντονο ρυθμό μετά την απελευθέρωση του εμπορίου και των δασμών με την τελωνιακή ένωση με την Ευρώπη. Οι εισαγωγές προϊόντων στις δεκαετίες του 1950, 1960 και 1970 αφορούν περισσότερο τα κεφαλαιουχικά προϊόντα (επενδυτικά προϊόντα και προϊόντα τεχνολογίας), ενώ υπάρχει μία μεταστροφή από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και ιδιαίτερα την δεκαετία 2000-2010 όπου αυξάνεται η τάση για περισσότερα καταναλωτικά προϊόντα (αποτελέσματα του υπέρ-καταναλωτισμού, της εισαγωγής ξένων προτύπων και του μιμητικού αποτελέσματος) που υποκατέστησαν σε ένα βαθμό την παραγωγή εγχώριων προϊόντων και επιδείνωσαν τα ελλείμματα και τα χρέη των νοικοκυριών (Gros and Mayer, 2010). Στο Διάγραμμα 2 παρατηρούμε σχηματικά τα διάφορα επίπεδα και φάσεις ανάπτυξης της Ελληνικής οικονομίας και τα αρνητικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας εξαιτίας του μιμητικού αποτελέσματος (δηλαδή της ραγδαίας αύξησης των εισαγόμενων καταναλωτικών αγαθών) με την μεγάλη επιδείνωση τόσο των δημόσιων ελλειμμάτων και χρεών, όσο και την μείωση του παραγωγικού ιστού της χώρας.

Κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970 τα σχετικά οικονομικά μεγέθη δείχνουν μια σημαντική αύξηση και ανάκαμψη της Ελληνικής οικονομίας (ΕΛΣΤΑΤ). Την ίδια χρονική περίοδο παρατηρούμε μια σημαντική αύξηση κατά πέντε περίπου φορές του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος. Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου την περίοδο από το 1962 μέχρι το 1972 παρουσιάζει συνεχείς αυξήσεις, με εξαίρεση την περίοδο του 1967 (Κορρές & Χιόνης).

Η σχέση των εξαγωγών προς τις εισαγωγές κυμαίνεται διαχρονικά μεταξύ 20%-80% για ορισμένους κλάδους. Διαχρονικά και ιδιαίτερα τις τρεις τελευταίες δεκαετίες η μεγάλη αύξηση των εισαγωγών εντείνει την αποδυνάμωση του εγχώριου παραγωγικού συστήματος και οδηγεί σε υπερδιόγκωση των ελλειμμάτων και των χρεών. Η διάρθρωση και η δραστηριότητα του δημόσιου τομέα επηρεάζει σημαντικά τα οικονομικά μεγέθη της χώρας. Σήμερα περίπου το 60% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος οφείλεται στην δραστηριότητα του δημόσιου τομέα, (Κορρές, Κουρλιούρος & Τσομπάνογλου, 2015).

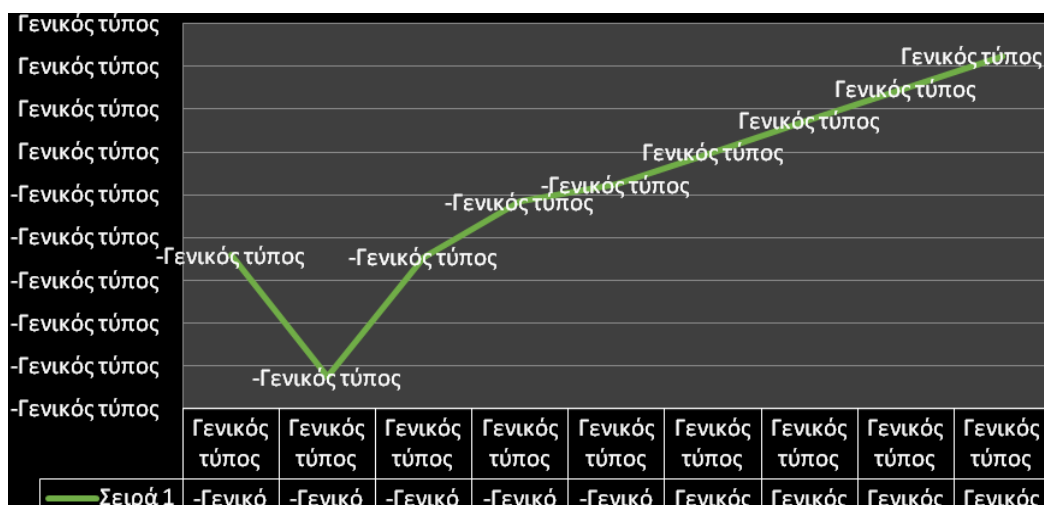
Σύμφωνα με τα οικονομικά δεδομένα για την Ελληνική οικονομία, το σύνολο των κρατικών δαπανών για την Ελληνική οικονομία ήταν κατά πολύ μεγαλύτερο του συνόλου των εσόδων, με συνέπεια την ελλειμματικότητα του προϋπολογισμού και την αύξηση του κρατικού χρέους. Σύμφωνα με τις στατιστικές, από το σύνολο των δημοσίων εσόδων, και πιο συγκεκριμένα τους άμεσους φόρους, το μεγαλύτερο ποσοστό (περίπου 80%) προέρχεται από την φορολόγηση των μισθωτών και συνταξιούχων και μόνο ένα μικρό ποσοστό (περίπου 20 %) από τις υπόλοιπες ομάδες επιτηδευματιών (European Commission, 2009).

Διάγραμμα 3: Επίπεδα και Φάσεις Ανάπτυξης: Το Μιμητικό Αποτέλεσμα

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Διάγραμμα 4: Δημοσιονομική προσαρμογή – αναθεωρημένοι στόχοι: Σταδιακή βελτίωση του πρωτογενούς πλεονάσματος κατά 1,5% του ΑΕΠ/έτος ως 2016

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 11,8% το 1960 σε 28,9% το 1980 και εκτινάχθηκε κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας, φθάνοντας το 1994 σε 114,0% και σε άνω του 142% το 2010. Ο υψηλός δημόσιος δανεισμός παραδοσιακά «ωθεί» τα επιτόκια δανεισμού προς τα άνω εκτοπίζοντας τις ιδιωτικές επενδύσεις, αφού αυξάνει το κόστος του χρήματος. Η διόγκωση των πληθωριστικών προσδοκιών ενισχύει την αβεβαιότητα για την πραγματική αξία των μελλοντικών αποδόσεων και αποθαρρύνει την ανάληψη επενδυτικών σχεδίων. Η Ελλάδα παραβίασε το κριτήριο δημοσιονομικού ελλείμματος της Ε.Ε. (που έθετε η συνθήκη του Μάαστριχτ για λιγότερο από 3% του ΑΕΠ) στην χρονική περίοδο από το 2001 ως το 2006, αλλά τελικά ικανοποίησε το συγκεκριμένο κριτήριο στην χρονική περίοδο 2007-2008, ενώ το συγκεκριμένο κριτήριο διαμορφώθηκε σε πολύ μεγάλα (αρνητικά) επίπεδα το 2009, με έλλειμμα που φθάνει στο 15,4% του ΑΕΠ. Τα μέτρα λιτότητας μείωσαν το έλλειμμα σε 9,4% του ΑΕΠ το 2010.

Το 2003 το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης ήταν 182 δις. €, ενώ το 2008 διαμορφώθηκε στα 262 δις. €, μια αύξηση δηλαδή της τάξης των 80 δις. €. Η αύξηση αυτή προήλθε κυρίως από τα 50 δις. € πήγαν για την πληρωμή τόκων, 10 δις. € αφορούσαν την πληρωμή αμυντικών εξοπλισμών, 2,5 δις. € αφορούσαν χρέη Νοσοκομείων και 7 δις. € ήταν οι υποχρεώσεις προς τα ασφαλιστικά ταμεία.

Να σημειωθεί ότι το 2009, το ελληνικό χρέος ήταν 298 δις. €, δηλαδή αυξημένο κατά 116 δις. €, σε σχέση με το 2003. Στο διάστημα 2003-2009 οι τόκοι που πληρώθηκαν ήταν 61 δις. €, 20 δις. € ήταν οι δαπάνες για εξοπλισμούς, χρέη νοσοκομείων και ασφαλιστικών ταμείων.

Αναφορικά με την αναθεώρηση του χρέους το 2009 από την Eurostat, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι καταγράφηκαν στο χρέος τα γνωστά SWAP του 2001 της Goldman Sachs, καθώς επίσης και σε συσσωρευμένες οφειλές των ΔΕΚΟ, που όμως ήταν γνωστές εντός και εκτός Ελλάδος από τους δημοσιευμένους ισολογισμούς.

Η κακή διαχείριση που έγινε το 2009, επιτάχυνε την συνολική εικόνα επιβάρυνσης των ελλειμμάτων και του χρέους. Πιο συγκεκριμένα, η κακή διαχείριση με την δαπάνη 10 δις. € στο τελευταίο τρίμηνο του 2009 αλλά και τον υπολογισμό αμυντικών δαπανών και νοσοκομειακών δαπανών είχαν ως άμεσο αποτέλεσμα την μεγέθυνση ελλειμμάτων και χρέους και επίσης να αυξηθεί το έλλειμμα στο 12,7% του ΑΕΠ.

Η προσπάθεια μείωσης των ελλειμμάτων και του χρέους δεν είχε ιδιαίτερα ικανοποιητικά αποτελέσματα, καθόσον δεν «συνδέθηκε» με την αναπτυξιακή διαδικασία και την παραγωγική ανασυγκρότηση και την ανταγωνιστικότητα, (Βαγιανός, Βέττας και Μεγίρ, 2010). Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το δημόσιο χρέος αυξάνεται στα 356 δις € και στα 371 δις € το 2012, ενώ εάν συνυπολογιστεί το ενδοκυβερνητικό χρέος, τότε το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης θα φτάσει τα 400,356 δις € το 2012. Ο δανεισμός της τελευταίας δεκαετίας κατευθύνθηκε κυρίως σε καταναλωτικούς σκοπούς, παρά σε επενδυτικούς σκοπούς. Παράλληλα, η Ελλάδα αντιμετώπισε προβλήματα στην συνέχιση του εξωτερικού δανεισμού και αναγκάστηκε να καταφύγει στον δανεισμό από την Ε.Ε. και το ΔΝΤ. Στο Διάγραμμα 4 παρατηρούμε την δημοσιονομική προσαρμογή, σύμφωνα με τους αναθεωρημένους στόχους του μεσοπρόθεσμου προγράμματος αναπροσαρμογής, όπου βασικός στόχος είναι η σταδιακή βελτίωση του πρωτογενούς πλεονάσματος κατά 1,5% του ΑΕΠ/έτος ως 2016, μέσω της αύξησης της παραγωγής, των δημοσίων εσόδων και της μείωσης των δημοσίων ελλειμμάτων.

Πίνακας 1: Κρατικά Χρέη στην Ευρωζώνη

	2011 (δισ. €)	2011 (ως % ΑΕΠ)	2020 (ως % ΑΕΠ)
Αυστρία	214	71,4	58,9
Βέλγιο	361	96,1	94,7
Φιλανδία	89	48,7	31,8
Γαλλία	1689	85,4	87,1
Γερμανία	2090	81,5	57,7

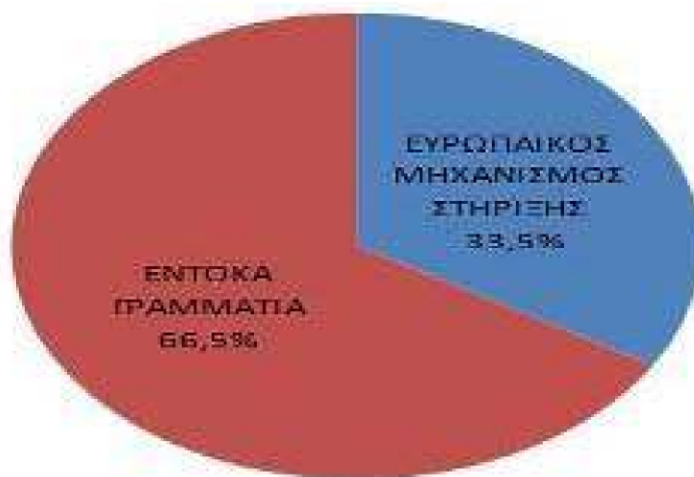
	2011 (δισ. €)	2011 (ως % ΑΕΠ)	2020 (ως % ΑΕΠ)
Ελλάδα	347	161,9	123,2
Ιρλανδία	162	103,3	99,2
Ιταλία	1884	121,4	115,8
Ολλανδία	389	64,6	56,8
Πορτογαλία	190	105,6	122,5
Ισπανία	706	69,6	74,2

Πηγή: Deutsche Bank & European Commission

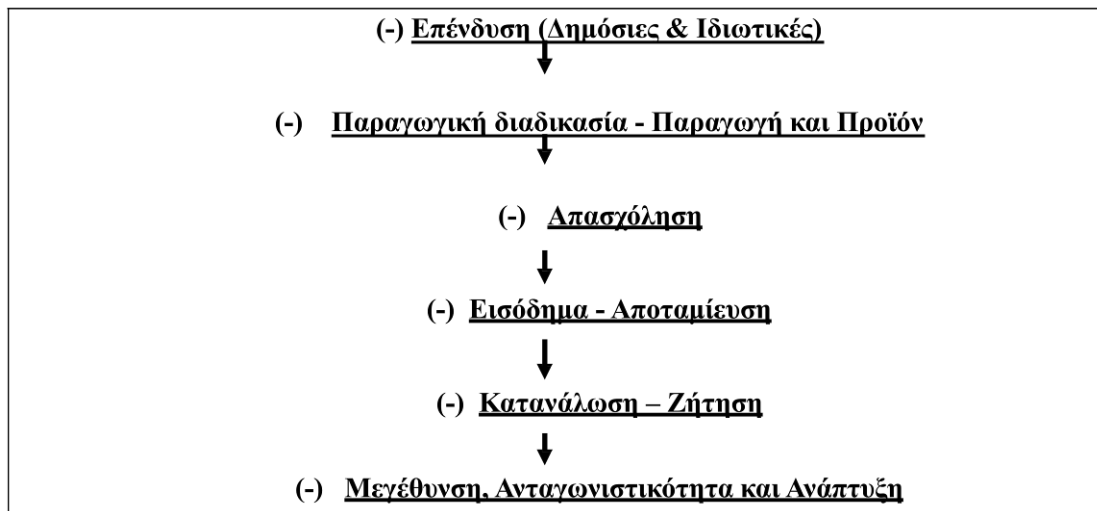
Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΔΔΗΧ στα το δημόσιο χρέος στα τέλη Ιουλίου του 2016 ανέρχεται στα 328,34 δισ. € έναντι 321,015 δισ. € στο τέλος Μαρτίου λόγω της εκταμίευσης της δόσης των 7,5 δισ. ευρώ της πρώτης αξιολόγησης η οποία τον Ιούλιο ως επί το πλείστο διατέθηκε για την αποπληρωμή των ελληνικών ομολόγων στην ΕΚΤ. Το διάγραμμα 5 παρουσιάζει την διάρθρωση και την δομή του ελληνικού χρέους,

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα κρατικά χρέη στην Ευρωζώνη. Το δημόσιο χρέος και το δημόσιο έλλειμμα της Ελλάδας παρουσιάζουν μια συνεχή αύξηση τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, που κυρίως οφείλεται στο «διεθνές μιμητικό αποτέλεσμα» (demonstration effect), δηλαδή ταυτόχρονα στην μείωση της παραγωγικής δραστηριότητας της χώρας και παράλληλα στην υπερβολική αύξηση της κατανάλωσης και των εισαγωγών. Επίσης το συνολικό κρατικό χρέος δημιουργείται και ενισχύεται από τα συνεχή κρατικά ελλείμματα και την αδυναμία των κυβερνήσεων να ασκήσουν αποτελεσματική διοίκηση και διαχείριση, ώστε να μπορέσουν να αξιοποιήσουν τους εγχώριους πόρους, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, και να καταπολεμήσουν την φοροδιαφυγή.

Διάγραμμα 5: Διάρθρωση του Ελληνικού Χρέους

Πηγή: Ο.Δ.Δ.Η.Χ. (2016)

Διάγραμμα 6: Φαύλος Κύκλος Πενίας

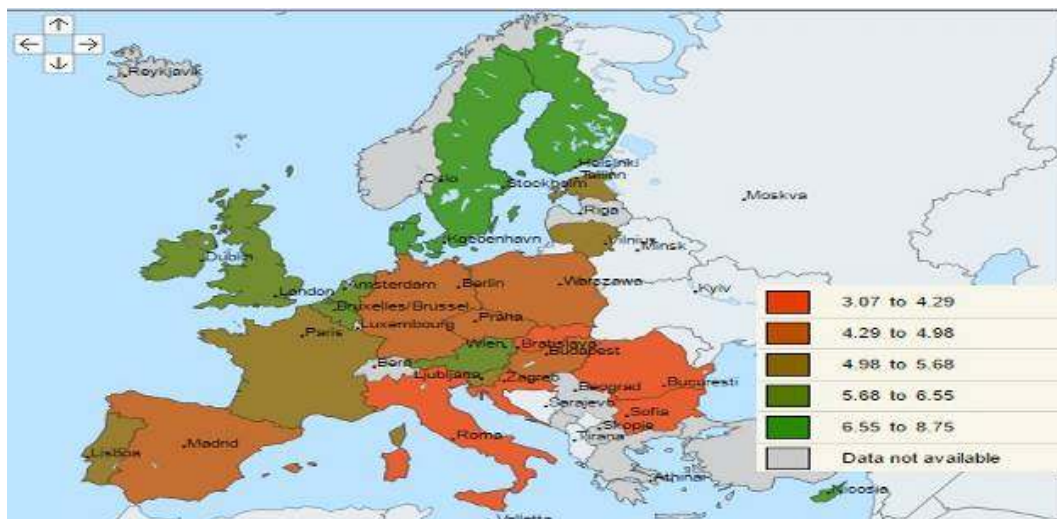
Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

5. Ανθρώπινο Δυναμικό και Ανάπτυξη

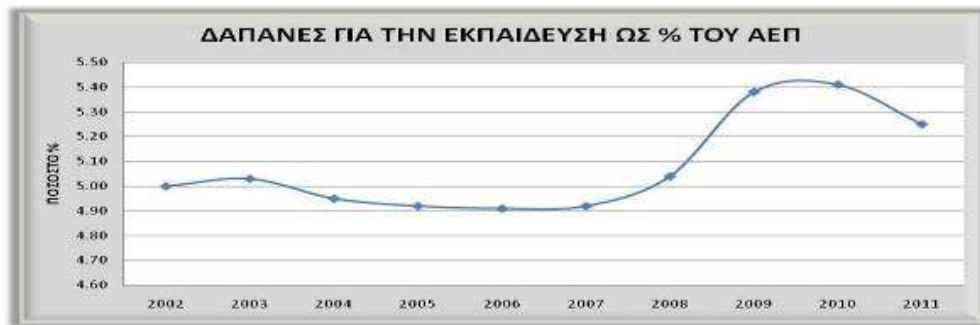
Το ανθρώπινο δυναμικό αποτελεί ένα από τους βασικούς πόρους και μια από τις πλέον βασικές πλουτοπαραγωγικές πηγές για την ανάπτυξη μιας οικονομίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα στον παράγοντα ανθρώπινο δυναμικό για την αναπτυξιακή διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, η Ε.Ε. στην ατζέντα 20-20, μεταξύ άλλων, θεωρεί τους ακόλουθους βασικούς

παράγοντες για την ανάπτυξη, (Κορρές, Κουρλιούρος & Τσομπάνογλου, 2015):

- (α). Την εκπαίδευση και το ανθρώπινο δυναμικό
- (β). Την καινοτομία
- (γ). Την απασχόληση
- (δ). Την κοινωνική ένταξη και
- (ε). Το κλίμα και την ενέργεια

Διάγραμμα 7: Δημόσιες Δαπάνες για την Εκπαίδευση στην Ε.Ε.

Πηγή: Eurostat (2016)

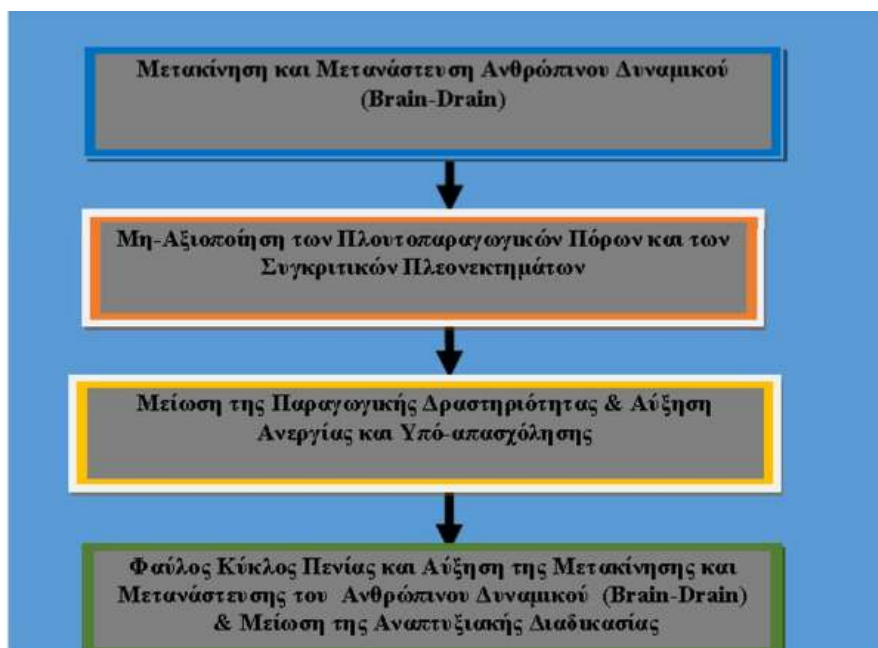
Διάγραμμα 8: Συνολικές δαπάνες της εκπαίδευσης ως επί τοις % του ΑΕΠ στην Ε.Ε.

Πηγή: Eurostat

Οι χώρες της Ε.Ε. δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στον παράγοντα ανθρώπινο δυναμικό, εκπαίδευση και εξειδίκευση, όπως φαίνονται από το Διάγραμμα-χάρτη 7 και το Διάγραμμα 8.

Η Ελλάδα διαθέτει ένα σημαντικό και αξιόλογο ανθρώπινο δυναμικό. Όμως την τελευταία δεκαετία, η συνεχής και εντεινόμενη φυγή στο εξωτερικό και η αφαίμαξη του ανθρώπινου δυναμικού (γνωστό ως «brain drain»), που συμβαίνει ιδιαίτερα λόγω της οικονομικής ύφεσης και της οικονομικής κρίσης, αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα και τις «ανοιχτές πληγές» για την ελληνική οικονομία. Να σημειωθεί ότι σύμφωνα με στοιχεία της Τραπέζης της Ελλάδος, το χρονικό διάστημα από το 2008-2015, υπολογίζεται ότι έχουν εγκαταλείψει την Ελλάδα πάνω από 427.000 άτομα που στην πλειοψηφία τους είναι εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό και όχι πλέον ανειδίκευτοι εργάτες, όπως συνέβαινε στο παρελθόν και στις δεκαετίες του 1950 και 1960, ενώ υπολογίζεται ότι το ελληνικό κράτος δαπάνησε για την εκπαίδευση των ανθρώπων αυτών ποσό περί τα 8 δισ. €.

Βασική αιτία για το «brain drain», δηλαδή της μετακίνησης και της μετανάστευσης του ανθρώπινου δυναμικού από την Ελλάδα στο εξωτερικό είναι η πολύ μεγάλη ανεργία, ιδιαίτερα στους νέους που εγγίζει και το 60 % και οι πολύ χαμηλοί μισθοί καθώς επίσης και η ολοένα εντεινόμενη οικονομική κρίση που οδηγεί στο φαινόμενο του «φαύλου κύκλου» της ανάπτυξης και βυθίζει την χώρα ολοένα σε μεγαλύτερη δίνη οικονομικής καχεξίας και υποανάπτυξης, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο ακόλουθο διάγραμμα.

Διάγραμμα 9: Ανθρώπινο Δυναμικό και Ανάπτυξη

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Η ελληνική οικονομία ενώ επωμίζεται το κόστος της μόρφωσης και ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού της, εν' συνεχεία η ελληνική οικονομία με την μετακίνηση και την μετανάστευση του ανθρώπινου δυναμικού στο εξωτερικό, χάνει μια από τις βασικές πλουτοπαραγωγικές-πηγές που θα μπορούσαν να αλλάξουν το τοπίο και να οδηγήσουν την χώρα στην ανάπτυξη και στην έξοδο από την οικονομική κρίση. Σύμφωνα με στοιχεία από μια πρόσφατη έρευνα της Endeavor Greece υπολογίζεται ότι από το 2008 έως το 2016, η μετακίνηση και η μετανάστευση του ανθρώπινου δυναμικού στο εξωτερικό έχει βοηθήσει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών υποδοχής, ενώ αντίστοιχα η Ελλάδα χάνει ένα πολύτιμο πλουτοπαραγωγικό πόρο που θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάπτυξη και φυσικά το αντίστοιχο παραγόμενο εισόδημα που πλέον δεν συγκεντρώνεται στην Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα, το μετακινούμενο ανθρώπινο δυναμικό που προέρχεται από την Ελλάδα έχει συμβάλει στην παραγωγή πάνω από 50 δισ. € για το ΑΕΠ στις χώρες υποδοχής, ενώ επίσης έχουν συμβάλει στα φορολογικά έσοδα με το ποσό των 9,1 δισ. € ετησίως αντίστοιχα. Σύμφωνα με στοιχεία από την έρευνα αυτή, το μετακινούμενο ανθρώπινο δυναμικό που προέρχεται από την Ελλάδα έχει συμβάλει στο ΑΕΠ των χωρών της Αγγλίας και της Γερμανίας περίπου 12,9 δισ. €.

Η Ε.Ε. θα πρέπει να επενδύσει περισσότερο στην διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης και της ανάπτυξης, ιδιαίτερα μέσα από την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού. Το «Στοίχημα» της ανάπτυξης εξαρτάται από τους ακόλουθους τρεις βασικούς ρυθμιστικούς παράγοντες:

- Το ανθρώπινο δυναμικό και την εκπαίδευση
- Την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων
- Την ανάπτυξη και της διαχείρισης καινοτομίας

Για να μπορέσει να επιτευχθεί η άριστη λύση που συνδέεται με το άριστο σημείο της αναπτυξιακής διαδικασίας (σημείο Δ του διαγράμματος 2) θα πρέπει να γίνει ένας νέος σχεδιασμός της οικονομικής πολιτικής με γνώμονα περισσότερο την ανάπτυξη και λιγότερο την πολιτική ανάπτυξης. Η αναπτυξιακή διαδικασία μπορεί να βασισθεί στο ανθρώπινο κεφάλαιο που θεωρείται ως βασικός και κεντρικός παράγοντας για την αναπτυξιακή διαδικασία. Η σωστή διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού σε συνδυασμό με την καινοτομία και τους υπάρχοντες πλουτοπαραγωγικούς πόρους θεωρούνται ως βασικοί παράγοντες για την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη και περαιτέρω για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και σταθερότητας.

6. Συμπεράσματα, Προτάσεις & Προοπτικές

Ο βασικός προβληματισμός στην Ευρωζώνη την τελευταία πενταετία είναι η κρίση χρέους, ιδιαίτερα των χωρών του Νότου. Βασικός παράγοντας για την αντιμετώπιση της κρίσης των ελλειμμάτων και του χρέους στην Ευρωζώνη είναι η ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων, της ανταγωνιστικότητας και η αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της κάθε χώρας.

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, οι βασικοί παράγοντες και συντελεστές για την ανάπτυξη μιας χώρας θεωρούνται οι φυσικοί πόροι και οι πρώτες ύλες, ο ανθρώπινος παράγοντας, η προσέλκυση κεφαλαιουχικών και η δημιουργία νέων τεχνολογικών αγαθών (δηλαδή κεφαλαίου και τεχνολογίας) και τέλος το μέγεθος της αγοράς που καθορίζει την ζήτηση και την παραγωγή αγαθών.

Η οικονομική πολιτική, μέσα από την νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό την αναπτυξιακή διαδικασία και τους ρυθμούς ανάπτυξης. Η ανάπτυξη «συνδέεται» άμεσα τόσο με την οικονομική μεγέθυνση όσο και με την κοινωνική ανάπτυξη. Επίσης η ανάπτυξη (ΑΕΠ) «συνδέεται» άμεσα και με το χρέος που υπολογίζεται πάντοτε ως ποσοστό του ΑΕΠ, σύμφωνα με τον ακόλουθο τύπο. Όσο αυξάνεται ο ρυθμός ανάπτυξης και το ΑΕΠ, τόσο μειώνεται το ποσοστό του χρέους, οπότε ο βασικός παράγοντας για την μείωση του χρέους είναι η αύξηση του ΑΕΠ. Πιο συγκεκριμένα, για να μπορέσει να επιτευχθεί η άριστη λύση που συνδέεται με το άριστο σημείο της αναπτυξιακής διαδικασίας (σημείο Δ του διαγράμματος) θα πρέπει να γίνει ένας νέος σχεδιασμός της οικονομικής πολιτικής με γνώμονα περισσότερο την ανάπτυξη και λιγότερο την πολιτική ανάπτυξης.

$$\text{Χρέος/ΑΕΠ Αναλογία} = \frac{\text{Κρατικό Χρέος}}{\text{Ονομαστικό ΑΕΠ}} \times 100$$

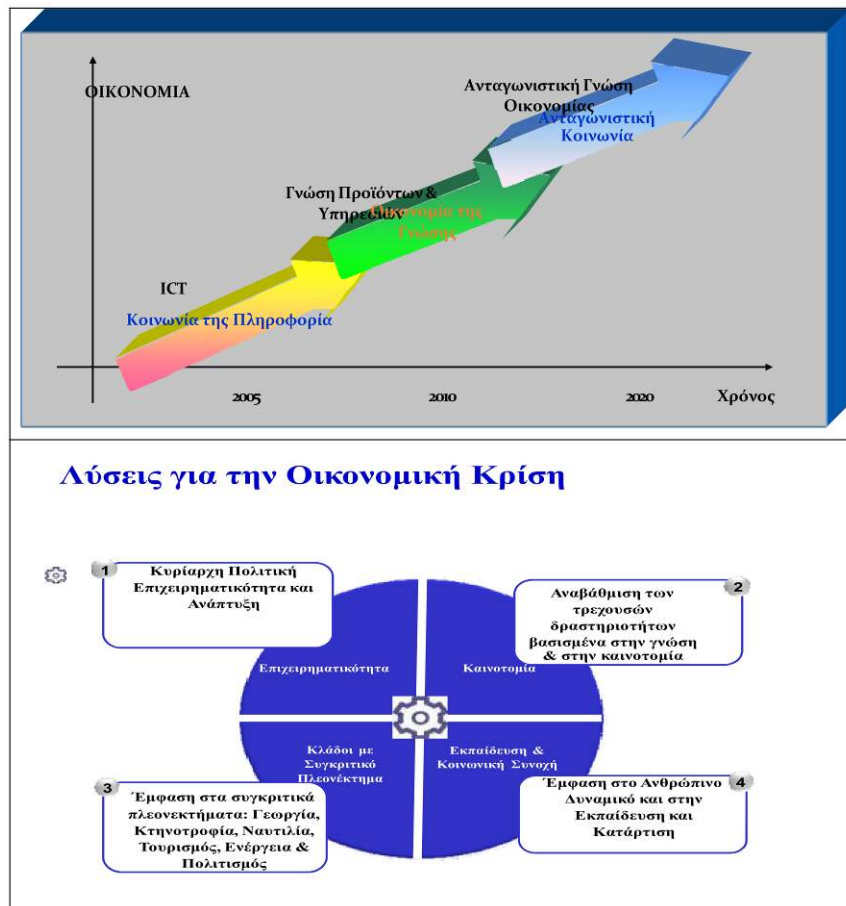
Αναγκαία συνθήκη για την οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη θεωρείται η επίτευξη της γενικής ισορροπίας στην οικονομία, που εν συνεχεία θα οδηγήσουν στην μείωση των ελλειμμάτων και την εξάλειψη των χρεών, να ισχύουν ταυτόχρονα η ισορροπία στην αγορά αγαθών και στην αγορά χρήματος. Η σημερινή κατάσταση στην Ευρωζώνη έχει εξασφαλίσει την ισορροπία στην αγορά χρήματος μέσα από τον έλεγχο της νομισματικής πολιτικής, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει ανισορροπία στην αγορά των αγαθών όπου η δημοσιονομική πολιτική δεν έχει καταφέρει την επίτευξη της σχετικής ισορροπίας και σταθερότητας στην οικονομία. Η επιτυχία της οικονομικής πολιτικής σηματοδοτεί και την επιτυχία και την βιωσιμότητα της Ευρωζώνης και εξαρτάται άμεσα από την επίτευξη του ρυθμού ανάπτυξης και του ΑΕΠ. Η Ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική θα πρέπει να δώσει έμφαση και ιδιαίτερη βαρύτητα περισσότερο στην πολιτική ανάπτυξης και οικονομικής μεγέθυνσης του ΑΕΠ, παρά στην πολιτική λιτότητας. Η πολιτική ανάπτυξης μπορεί εύκολα να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του χρέους και αφενός να ενισχύσει την σταθερότητα του νομίσματος- ευρώ και αφετέρου την βιωσιμότητα της Ευρωζώνης.

Προκειμένου να μειωθεί η αναλογία χρέος-ΑΕΠ, το ονομαστικό ΑΕΠ (δηλαδή η παραγωγή μια χώρας) πρέπει να αυξηθεί γρηγορότερα από το κυβερνητικό χρέος. Για να συμβεί αυτό, η οικονομία πρέπει να αυξήσει την παραγωγή (πραγματικό ΑΕΠ) και παράλληλα να μειώσει τις δημόσιες δαπάνες και τα δημόσια ελλείμματα. Η Ευρωζώνη σήμερα αντιμετωπίζει μια ιδιαίτερα σκληρή μάχη ενάντια στην κρίση χρέους. Η αβεβαιότητα είναι ιδιαίτερα μεγάλη για τις ευρωπαϊκές αγορές. Η εμπιστοσύνη των αγορών στην δανειοδότηση και στις επενδύσεις των ευρωπαϊκών χωρών δεν έχει ανακτηθεί πλήρως και οι προσδοκίες για έξοδο από την οικονομική κρίση και ανάπτυξη δεν είναι ορατές στο βραχυπρόθεσμο μέλλον. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (Ε.Κ.Τ.) αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός για την εδραίωση της νομισματικής και δημοσιονομικής ισορροπίας στην Ευρωζώνη καθώς επίσης και για την εδραίωση της εμπιστοσύνης και την επιτάχυνση της αναπτυξιακής διαδικασίας ώστε να επιτευχθεί η οικονομική και νομισματική σύγκλιση στα κράτη μέλη της Ευρωζώνης.

Στο άνω τμήμα του διαγράμματος 10 παρουσιάζεται μέσω της ανάλυσης χάσματος, δηλαδή της κάλυψης των αναγκαίων βημάτων, για την επιτάχυνση της αναπτυξιακής διαδικασίας στην Ελληνική οικονομία. Στο διάγραμμα 10 παρουσιάζονται ορισμένες από τις κυριότερες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα, η επένδυση στις νέες δραστηριότητες της πληροφορικής που ωθούν την οικονομία στην μετάβαση από την κοινωνία της πληροφορίας στην οικονομία της γνώσης και εν συνεχεία στην ανταγωνιστική κοινωνία και περαιτέρω στην αναπτυξιακή πορεία. Επίσης τα βασικά χαρακτηριστικά σημεία για τις προτάσεις στην Ελληνική οικονομία που μπορούν να συμβάλουν προς την κατεύθυνση αυτή είναι η επιχειρηματικότητα, η καινοτομία, η εκπαίδευση και η ανάπτυξη των κλαδικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων όπως παρουσιάζονται στο κάτω μέρος του διαγράμματος 10.

Συμπερασματικά, τα προβλήματα του δημόσιου χρέους και των ελλειμμάτων που αντιμετωπίζουν οι χώρες του Νότου, όπως για παράδειγμα η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Ισπανία αλλά και οι υπόλοιπες χώρες όπως το Βέλγιο και η Ιρλανδία, σε συνδυασμό με τις δυσκολίες χρηματοδότησης και πρόσβασης στις αγορές είναι ιδιαίτερα κρίσιμα για την αναπτυξιακή τους διαδικασία αλλά και την σταθερότητα και την συμμετοχή τους στο πλαίσιο της Ευρωζώνης. Βασική προϋπόθεση για την επιτάχυνση της αναπτυξιακής διαδικασίας που θα συμβάλει σημαντικά στην μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους είναι η αύξηση της παραγωγής και η καλή διαχείριση των πόρων (οικονομικών και ανθρώπινων).

Διάγραμμα 10: Ανάλυση Χάσματος για την Ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας και την Έξοδο από την Οικονομική Κρίση

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Βιβλιογραφία

1. Βαγιανός Δημήτρης, Νίκος Βέττας και Κώστας Μεγύρ (2010) «Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία,
2. Bank of International Settlements (2012) Database, Διάφορα Στατιστικά Στοιχεία.
3. Deutsche Bank (2014) Διάφορα Στατιστικά Στοιχεία.
4. Eichengreen, B. (2009) «The Crisis and the Euro», working paper, Elcano Royal Institute, Madrid, Spain.
5. ΕΛΣΤΑΤ (2014) Διάφορα Στατιστικά Στοιχεία.
6. Endeavor Greece (2016) «Μελέτη για το Ανθρώπινο Δυναμικό της Ελλάδας»,
7. European Commission (2009) «Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses». European Economy, Brussels. pp.1-87, Tab. Graph. Bibliogr.
8. Eurostat (2014) Διάφορα Στατιστικά Στοιχεία.
9. Gros, D. and T. Mayer. (2010) «Financial Stability beyond Greece: Making the most out of the European Stabilisation Mechanism», VoxEU.org, σελ.3-8.
10. Κέντρο Οικονομικών Ερευνών και Προγραμματισμού (1990) Η ανάπτυξη της Ελλάδας, Παρελθόν, Παρόν και Προτάσεις, Αθήνα.
11. Κορρές Γ. Κουρλιούρος Η. και Τσομπάνογλου Γ. (2003) Χωρική & Τοπική Κοινωνικό-Οικονομική Ανάπτυξη: Θεωρία, Μέθοδοι & Στρατηγικές, εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.

12. Κορρές Γ. και Χιόνης Δ. (2003) Ελληνική Οικονομία: Ανάλυση Βασικών Μεγεθών, εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
13. Lamy P. (2009) «Global crisis requires global solutions», World Trade Organization.
14. Stiglitz JE. (2006) «Making globalization work», Norton WW & Co, New York.
15. Τράπεζα Ελλάδας (2016) Διάφορα Στατιστικά Στοιχεία.
16. Visvizi A. (2012) «The crisis in Greece and the EU-IMF rescue package: Determinants and pitfalls», Acta Oeconomica, Vol. 62. No.1, pp. 15-39.

«ΕΥΡΩΠΗ 2020»: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Όλγα ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
olpapadop@gmail.com

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην επικρατούσα κατάσταση στο πεδίο της εκπαίδευσης και γενικότερα του ανθρώπινου κεφαλαίου, με την παρουσίαση στατιστικών στοιχείων της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), καλύπτοντας τη χρονική περίοδο από το 2010 έως το 2015.

Το ερώτημα που τίθεται στη συγκεκριμένη εργασία είναι ποια είναι η κατάσταση που επικρατεί στο πεδίο της εκπαίδευσης, στα πλαίσια της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», αλλά και ποια η συσχέτιση της εκπαίδευσης με την επικινδυνότητα παρουσίας της ανεργίας. Ένα ερώτημα εξαιρετικά κρίσιμο και επίκαιρο, μία ιδιαίτερα κρίσιμη χρονική περίοδο για την Ελλάδα στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης και της επιβολής φορολογικών μέτρων. Η κατανόηση της σημασίας της εκπαίδευσης και οι σχετικές με αυτήν προκλήσεις είναι θεμελιώδους σημασίας, τόσο βραχυπρόθεσμα, όσο και μακροπρόθεσμα για την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας, δεδομένου ότι το σημείο κλειδί για το μέλλον είναι η επένδυση σε ατομικές δεξιότητες και ικανότητες.

Λέξεις Κλειδιά: Εκπαίδευση, Ανθρώπινο Κεφάλαιο, Ανεργία, Ελλάδα, «Ευρώπη 2020».

1. Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της χρηματοπιστωτικής κρίσης, η οποία είναι πλέον αισθητή σε όλη την Ευρωζώνη, και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η όποια οικονομική και κοινωνική πρόοδος των προηγούμενων ετών έχει σε μεγάλο βαθμό εξαλειφθεί (European Commission, 2013: p. 3). Μετά από τη συνεχιζόμενη οικονομική αναταραχή, η ανεργία έχει σταθεροποιηθεί, παραμένοντας όμως σε υψηλά επίπεδα σε πολλά κράτη-μέλη, με έντονες διαφορές σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση (Eurofound, 2014). Όλα τα παραπάνω έχουν διαμορφώσει μία νέα πραγματικότητα για τις εθνικές οικονομίες και την αγορά εργασίας των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με στόχο τη δημιουργία περισσότερων θέσεων εργασίας και την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης (OECD, 2014a; Ostry, Berg & Tsangarides, 2014; Pickett, Wilkinson & de Vogli, 2014), με την παράλληλη σημασία που πρέπει να δίνεται στην εκπαίδευση (European Commission, 2015).

Οι μεταρρυθμίσεις έχουν μέχρι στιγμής επικεντρωθεί σε οικονομικά ζητήματα, αλλά είναι επίσης σημαντικό να επικεντρωθούν στην ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου και γενικότερα της εκπαίδευσης, καίρια χαρακτηριστικά, που μπορούν να δώσουν απαντήσεις στις οικονομικές και κοινωνικές προκλήσεις. Η κατανόηση του ανθρώπινου κεφαλαίου και οι σχετικές με αυτό προκλήσεις είναι θεμελιώδους σημασίας, τόσο βραχυπρόθεσμα, όσο και μακροπρόθεσμα για την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα των χωρών, δεδομένου ότι το κλειδί για το μέλλον είναι η επένδυση σε ατομικές δεξιότητες και ικανότητες. Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ανθρώπινο κεφάλαιο, μαζί με τη βασική έκφρασή του, την εκπαίδευση, έχει τοποθετηθεί υψηλά στην πολιτική ατζέντα. Πρώτον, για την περίοδο 2000-2010, σύμφωνα με τη Στρατηγική της Λισαβόνας, ο βασικός στόχος είναι η Ευρώπη να καταστεί «πιο ανταγωνιστική, βασιζόμενη στην οικονομία της γνώσης». Δεύτερον, για την περίοδο 2010-2020, ορίστηκε η «Ευρώπη 2020» ως αναπτυξιακή στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με σκοπό την επίτευξη μιας «έξυπνης, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς οικονομίας» (European Commission, 2010).

Η παρούσα εργασία στοχεύει να διευκολύνει τον αναγνώστη στην προσπάθεια εξοικειώσής του με τη σημασία και το ρόλο της εκπαίδευσης και γενικότερα του ανθρώπινου κεφαλαίου στην αγορά εργασίας. Ειδικότερα, παρουσιάζεται αρχικά η έννοια του κεφαλαίου ως όρου, για να καταλήξουμε στον ορισμό του ανθρώπινου κεφαλαίου και το σημαντικό

ρόλο που διαδραματίζει η εκπαίδευση στη διαμόρφωσή του. Παράλληλα, η εργασία προσπαθεί να αναλύσει το ανθρώπινο κεφάλαιο στην Ελλάδα, προκειμένου να παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το πόσο καλά αξιοποιεί το ανθρώπινο δυναμικό της, σύμφωνα με τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020», στα πλαίσια του πεδίου της εκπαίδευσης και των σχετικών στόχων. Η Ελλάδα είναι μια ιδανική μελέτη περίπτωσης, δεδομένου ότι η κρίση μετασημάτισε την αγορά εργασίας (Christopoulou & Monastiriotes, 2014; Matsaganis & Leventi, 2014; Papadopoulou, 2013, 2015; Ward-Warmedinger & Macchiarelli, 2013). Τέλος, παρουσιάζονται τα σχετικά συμπεράσματα και προτάσεις.

2. Το Ανθρώπινο Κεφάλαιο

Αρχικά στη μελέτη του κεφαλαίου, σημαντική είναι η συνεισφορά του οικονομολόγου Adam Smith, ο οποίος εισήγαγε τον οικονομικό όρο «κεφάλαιο» το 18ο αιώνα. Ο ίδιος υποστήριζε ότι η οικονομική δραστηριότητα δεν τροφοδοτείται μόνο από το εργατικό δυναμικό, αλλά από τις ικανότητες και ιδιότητες όλων των μελών της κοινωνίας.

Η ανάδειξη του κεφαλαίου ως σημαντικής οικονομικής έννοιας έλαβε χώρα στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και του 1960. Εκείνη την εποχή, οικονομολόγοι όπως ο Theodor Schultz άρχισαν να χρησιμοποιούν τον όρο «κεφάλαιο», για την ερμηνεία του ρόλου της εκπαίδευσης και της εξειδικευμένης γνώσης στην προαγωγή της ευημερίας και της ανάπτυξης. Υποστηρίζεται ότι τα άτομα επενδύουν στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση για να συγκεντρώσουν ένα απόθεμα δεξιοτήτων και ικανοτήτων, δηλαδή το κεφάλαιο που μπορεί να τους αποφέρει μακροπρόθεσμες αποδόσεις. Η συγκεκριμένη επένδυση μπορεί επίσης να ωφελήσει τις εθνικές οικονομίες και να βοηθήσει στην ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης (OECD, 2007).

Ο Gary Becker ήταν από τους πρώτους που χρησιμοποίησε τον όρο «ανθρώπινο κεφάλαιο» θεωρώντας την εκπαίδευση ως βασικό στοιχείο, με επιπτώσεις στην ανάπτυξη και τα εισοδήματα, μέσω της παραγωγικότητας και της ικανότητας της μάθησης (Becker, 1993: p. 54-55; Howitt, 2005). Γενικά, το ανθρώπινο κεφάλαιο περιλαμβάνει το σύνολο από ατομικά χαρίσματα και ικανότητες, έμφυτες ή επίκτητες, όπως οι φυσικές ικανότητες, το ταλέντο, οι γνώσεις και οι ειδικεύσεις. Ουσιαστικά, το ανθρώπινο κεφάλαιο αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια (Bloom, Canning & Sevilla, 2004). Επιπλέον, η εκπαίδευση διαδραματίζει καίριο ρόλο στη διαδικασία παραγωγής του ανθρώπινου κεφαλαίου και συγχρόνως στον καθορισμό των αποδοχών (Becker, 1964) και την παραγωγικότητα του ατόμου (Borjas, 2003; OECD, 2007; Goldin, 2016). Όσο διαρκεί η εκπαίδευση, το άτομο εργάζεται χωρίς να έχει άμεσα οφέλη, αλλά μελλοντικά αναμένει να αυξήσει τα κέρδη του, γιατί οι μελλοντικές αποδοχές αναμένονται να είναι υψηλότερες μετά την εκπαίδευση. Συνεπώς, η εκπαίδευση, η μαθητεία, η εξάσκηση και η επανεκπαίδευση και η δια βίου μάθηση αποτελούν μορφές επενδύσεων με μελλοντική απόδοση που αιτιολογούν την ανάπτυξη. Επιπλέον, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι μία παρατηρούμενη αύξηση στην ηλικία συμβάλλει στην αύξηση των αποδόσεων που προέρχονται από την εκπαίδευση, αφού είναι ακριβώς αυτές οι αποδόσεις που αναδεικνύονται σε μεγαλύτερες ηλικίες (Becker, 1993; Ehrlich, 2000).

2.1. Η Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου

Το ζήτημα της εξέλιξης του ατόμου έχει μελετηθεί σε πολλούς επιστημονικούς κλάδους. Όμως, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, η οικονομική πλευρά της ατομικής εξέλιξης στην αγορά εργασίας ερευνήθηκε μέσω της Θεωρίας του Ανθρώπινου Κεφαλαίου (Human Capital Theory).

Μεταξύ των πρωτεργατών της συγκεκριμένης θεωρίας συγκαταλέγονται οι Mincer (1958; 1974), Schultz (1961), Becker (1964), καθώς και ο Sweetland (1996).

Η Θεωρία του Ανθρώπινου Κεφαλαίου διόρθωσε σημαντικά τις ανεπάρκειες των κλασικών θεωριών οικονομικής μεγέθυνσης, ανάπτυξης και διανομής του εισοδήματος. Στη συγκεκριμένη θεωρία, οι διαφορές στις ατομικές απολαβές από την εργασία οφείλονται στο διαφορετικό απόθεμα ανθρώπινου κεφαλαίου. Ως εκ τούτου η Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου απαντά σε ερωτήματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση, αφού η εκπαίδευση θεωρείται από τους σημαντικότερους παράγοντες για την επίτευξη ατομικής και συνολικής ευημερίας (Humphreys, 2013). Παράλληλα, η συγκεκριμένη θεωρία συνδέεται με την άνιση

ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών, μέσω ερωτημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος της οικονομικής επιστήμης και είναι αυτός ακριβώς ο λόγος που η οικονομική επιστήμη βρίσκεται με τη σειρά της στο επίκεντρο της καθημερινότητας.

Σύμφωνα με τη Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου (Mincer, 1958; 1974), ο ρόλος της εκπαίδευσης και των εργασιακών διαδρομών είναι ζωτικός στη διαδικασία παραγωγής και στη συμπεριφορά των ατόμων στην αγορά εργασίας. Οποιαδήποτε δραστηριότητα, η οποία αυξάνει την ποιότητα της ανθρώπινης εργασίας και άρα την παραγωγικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Συνεπώς, η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο περιλαμβάνει όχι μόνο τις δαπάνες για εκπαίδευση και ειδίκευση, αλλά και τις δαπάνες για αναζήτηση εργασίας και για γενικότερη ενημέρωση στο τομέα της απασχόλησης. Ειδικότερα, οι επενδύσεις σε δεξιότητες και γνώση προσδιορίζουν τα μελλοντικά κέρδη από τις δραστηριότητες στην αγορά εργασίας (Mincer & Polachek, 1974). Ενώ διαφοροποιήσεις ως προς το φύλο αλλά και την εθνικότητα, όσον αφορά τις προσδοκίες για τα αποτελέσματα των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο, είναι αυτές που πιθανόν να οδηγήσουν σε ανισότητες ως προς το εισόδημα και τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας (Raijman & Semyonov, 1997).

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι η επένδυση στην εκπαίδευση είναι μια δραστηριότητα με κόστος στο παρόν και απόδοση στο μέλλον, αφού βελτιστοποιεί τις γνώσεις και τις ικανότητες του ατόμου. Το κόστος της επένδυσης στην εκπαίδευση είναι χρηματικό και μη χρηματικό, άμεσο και έμμεσο. Το άμεσο κόστος περιλαμβάνει για παράδειγμα τα δίδακτρα, τη διαφορά του κόστους διαβίωσης του εκπαιδευόμενου ατόμου αν χρειάζεται να μετακινηθεί σε άλλη πόλη ή χώρα για λόγους εκπαίδευσης. Το έμμεσο χρηματικό κόστος περιλαμβάνει τη χρηματική διαφορά που θα εισέπραττε το άτομο, εάν αντί να αφιερώνει τον προσωπικό χρόνο του σπουδάζοντας, τον αφιέρωνε σε δραστηριότητες με χρηματική απόδοση, όπως την εργασία. Ως εκ τούτου, η βασική συμβολή της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι ο προσδιορισμός των αμοιβών από την εργασία, όσο και η αιτιολόγηση της ύπαρξης και διαιώνισης των διαφορών στις αμοιβές μεταξύ των εργαζομένων (Chiswick, 1978).

Συμπερασματικά, μπορούμε πούμε ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου εκπαίδευσης, άρα γενικότερα του ανθρώπινου κεφαλαίου και της συμμετοχής στην αγορά εργασίας και των αντίστοιχων αμοιβών/αποδοχών. Το ανθρώπινο κεφάλαιο, μαζί με την εκπαίδευση, αποτελεί σημαντική ερμηνευτική μεταβλητή του εισοδήματος.

2.2. Η Επίδραση του Ανθρώπινου Κεφαλαίου στην Ανάπτυξη

Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, το ανθρώπινο κεφάλαιο καταδεικνύεται ως σημαντικός παράγοντας. Ειδικότερα, οι Chtouris & Miller (2014) υποστηρίζουν τη σημασία του ανθρώπινου κεφαλαίου και των συσχετίσεων του στη δημιουργία ή ακόμη και στην επίλυση της οικονομικής κρίσης.

Επιπλέον, το ανθρώπινο κεφάλαιο, άρα η εκπαίδευση, επιδρά άμεσα στην ανάπτυξη (Korres, 2010; Kokkinou, Korres, Papanis & Giavrimis, 2013) και ειδικότερα στην περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη (Korres, Kourliouros, Marmaras & Tsobanoglou, 2006; Frenkel & Leck, 2015). Όμως μιλώντας για ανάπτυξη θα πρέπει να υπερβαίνουμε την κλασική εκδοχή του όρου που επικεντρώνεται στην οικονομική πλευρά και να επικεντρωθούμε περισσότερο στην ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου ως βασικού στοιχείου για την επίτευξη και τη διασφάλιση μιας ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς. Ειδικότερα, σύμφωνα με αυτή τη νέα προσέγγιση, η ανάπτυξη θα αποσκοπεί στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, άρα στην εύρυθμη λειτουργία της αγοράς εργασίας (Διάγραμμα 1) (OECD, 2014a; Ostry, Berg & Tsangarides, 2014; Pickett, Wilkinson & de Vogli, 2014).

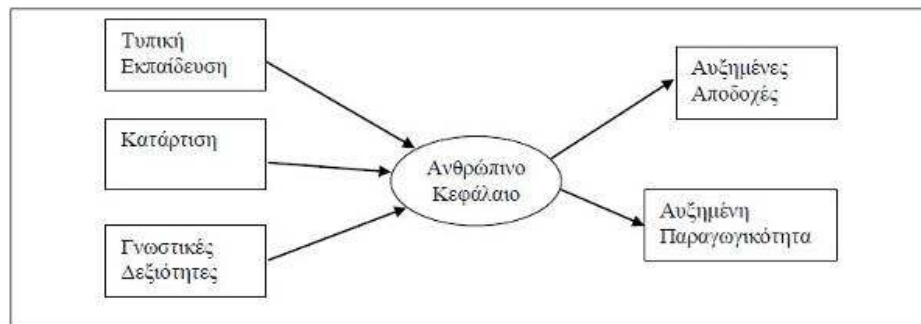
Διάγραμμα 1. Σχέση μεταξύ Ανθρώπινου Κεφαλαίου, Ανάπτυξης και Αγοράς Εργασίας.

Πηγή: Papadopoulou, (2015)

Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση (η διάρκεια και η ποιότητα της εκπαίδευσης) αποτελεί βασικό παράγοντα στη διαδικασία παραγωγής του ανθρώπινου κεφαλαίου, μαζί με την κατάρτιση εντός του χώρου εργασίας, τη μάθηση και τις γνωστικές δεξιότητες (Διάγραμμα 2). Η εκπαίδευση επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα, επηρεάζοντας τους άλλους παραγωγικούς συντελεστές, όσο και τη συνολική παραγωγικότητα. Επίσης, αυτό σημαίνει διαφορετικά αποτελέσματα σε ατομικό και σε εθνικό επίπεδο (εθνική οικονομία) (Διάγραμμα 2). Σύμφωνα με την Έκθεση Ανθρώπινου Κεφαλαίου (World Economic Forum, 2013: p. 3), «στον επιχειρηματικό κόσμο, το ανθρώπινο κεφάλαιο αποτελεί την οικονομική αξία που απορρέει από το σύνολο των δεξιοτήτων του απασχολούμενου». Από την άλλη, με όρους πολιτικής, το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι η ικανότητα του πληθυσμού να επηρεάζει θετικά την οικονομική ανάπτυξη».

Διάγραμμα 2: Αλληλεπιδράσεις του Ανθρώπινου Κεφαλαίου.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

3. Αξιολόγηση των Στόχων της Εκπαίδευσης στα Πλαίσια της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020»

Το ζήτημα του ανθρώπινου κεφαλαίου και της εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι αρκετά περίπλοκο, διότι ο κοινωνικός αντίκτυπος της κρίσης είναι μεγάλος, με την αυξανόμενη κοινωνική ανισότητα να απειλεί την κοινωνική συνοχή της χώρας. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη (Mitrakos, 2013), το μεγαλύτερο μερίδιο της ανισότητας οφείλεται στην εκπαίδευση και στην απασχόληση. Στα πλαίσια λοιπόν της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» (European Commission, 2010), οι πρωταρχικοί στόχοι στον τομέα της εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση διαμορφώνονται ως εξής:

1) Το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 30-34 ετών με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (π.χ. πανεπιστημίου ή τεχνολογικού εκπαιδευτικού ιδρύματος), θα πρέπει να είναι τουλάχιστον 40% (32% για την Ελλάδα).

2) Το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 18-24 ετών, που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση θα πρέπει να είναι μικρότερο από 10% (ομοίως <10%, για την Ελλάδα).

Ειδικότερα όσον αφορά την Ελλάδα, για τα έτη 2013, 2014 και 2015 ο πρώτος στόχος επιτυγχάνεται, αφού το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 30-34 ετών με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης καταμετρήθηκε αντίστοιχα 34.9%, 37.2% και 40.4%, παρουσιάζοντας αυξητική τάση (Πίνακας 1) (Eurostat, 2016a).

Πίνακας 1. Ποσοστά ατόμων 30-34 ετών στην Ελλάδα, με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Έτη	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ποσοστά	28.6	29.1	31.2	34.9	37.2	40.4

Πηγή: Eurostat, (2016a) (online data code: t2020_41)

Όσον αφορά τα ποσοστά μεταξύ των φύλων, τα οποία παρουσιάζουν συνολικά αυξητική τάση την τελευταία πενταετία, τα ποσοστά των γυναικών πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι σαφώς υψηλότερα, συγκριτικά με τα αντίστοιχα των ανδρών. Ως εκ τούτου, η παραπάνω τάση, σαφώς υποδηλώνει την υπεροχή των γυναικών στη τριτοβάθμια εκπαίδευση (Πίνακας 2) (Eurostat, 2016a).

Πίνακας 2. Ποσοστά ατόμων 30 -34 ετών στην Ελλάδα, ανά φύλο με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Έτη	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Άνδρες	26.2	26.8	28.1	30.8	32.9	35.3
Γυναίκες	31.1	31.5	34.2	39.0	41.6	45.5

Πηγή: Eurostat, (2016a) (online data code: t2020_41)

Συμπερασματικά, αν και η Ελλάδα παρουσιάζει ποσοστό ατόμων με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αρκετά υψηλό, και ειδικά για το 2015 ελαφρώς υψηλότερο από 40% (40.4%), επιβάλλεται να υπογραμμίσουμε τη σημαντική βελτίωση των σχετικών ποσοστών. Χαμηλά ποσοστά φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μπορούν να δημιουργήσουν κενά σε οικονομικούς τομείς που χαρακτηρίζονται από ένταση γνώσης και να επηρεάσουν την παραγωγικότητα της οικονομίας. Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι ένα από τα κύρια μελήματα της συγκεκριμένης δράσης είναι η τριτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία έχει χαρακτηριστεί ως κύριο πεδίο δράσης για την επίτευξη «έξυπνης ανάπτυξης».

Όσον αφορά το δεύτερο στόχο, που αφορά άτομα ηλικίας από 18 έως 24 ετών με κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τα οποία δεν ήταν σε πρόγραμμα περαιτέρω εκπαίδευσης ή κατάρτισης κατά τη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων εβδομάδων, που προηγήθηκαν της συλλογής των στοιχείων από την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat), για τα έτη από το 2010 έως το 2013, τα σχετικά ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης καταγράφηκαν υψηλότερα από 10%, παρουσιάζοντας όμως μειωμένη τάση, ανά έτος (Πίνακας 3). Ειδικά για το 2013, η επίτευξη ποσοστού μικρότερο από 10% δεν επιτυγχάνεται οριακά (το αντίστοιχο ποσοστό υπολογίστηκε στο 10.1%). Ενώ για τα έτη 2014 και 2015, επιτυγχάνεται ο συγκεκριμένος στόχος με ποσοστά 9.0% και 7.9% αντίστοιχα (Πίνακας 3) (Eurostat, 2016b).

Πίνακας 3. Ποσοστά ατόμων 18-24 ετών, που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση στην Ελλάδα.

Έτη	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ποσοστά	13.5	12.9	11.3	10.1	9.0	7.9

Πηγή: Eurostat, (2016b) (online data code: t2020_40).

Για τα ποσοστά μεταξύ των φύλων, το σχετικό ποσοστό εγκατάλειψης παρουσιάζεται υψηλότερο για τους άνδρες συγκριτικά με τις γυναίκες, για όλη τη διάρκεια της χρονικής περιόδου από 2010 έως 2015. Όμως, και στα δύο φύλα το σχετικό ποσοστό μειώνεται σημαντικά με την πάροδο των ετών (Πίνακας 4) (Eurostat, 2016b).

Πίνακας 4. Ποσοστά ατόμων 18 -24 ετών, ανά φύλο που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση στην Ελλάδα.

Έτη	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Άνδρες	16.4	15.9	13.7	12.7	11.5	9.4
Γυναίκες	10.6	10.0	8.9	7.5	6.6	6.4

Πηγή: Eurostat, (2016b) (online data code: t2020_40).

Συμπερασματικά, μπορούμε να καταλήξουμε ότι η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντική πρόοδο για το δεύτερο στόχο, γεγονός που υποδηλώνει τη θετική επίδραση των πολιτικών. Δεν θα πρέπει όμως να μειωθούν οι προσπάθειες για περαιτέρω μείωση των ποσοστών εγκατάλειψης από την εκπαιδευτική διαδικασία, αφού η πρόωρη εγκατάλειψη αποτελεί εμπόδιο στα πεδία της απασχόλησης και της οικονομικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, υψηλά ποσοστά επηρεάζουν αρνητικά, μέσω της έλλειψης δεξιοτήτων και προσόντων, τόσο την παραγωγικότητα όσο και την ανταγωνιστικότητα.

Ένα άλλο ερώτημα που προκύπτει είναι ποια η συσχέτιση μεταξύ ανεργίας και εκπαίδευσης; Ειδικότερα ποιο το μέτρο των δυσκολιών που τα άτομα με διαφορετικά επίπεδα εκπαίδευσης έχουν να αντιμετωπίσουν στην αγορά εργασίας και ποια η επίδραση της

εκπαίδευσης στη μείωση των πιθανοτήτων, ώστε το άτομο να μην περιέλθει σε κατάσταση ανεργίας;

Ο Πίνακας 5 παρουσιάζει ακριβώς την πιθανότητα άτομα ηλικίας 25-64 ετών να είναι άνεργα, ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης, στην ελληνική αγορά εργασίας. Παρά το γεγονός ότι υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης συνδέονται με μείωση της ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, για την Ελλάδα τα ποσοστά επικινδυνότητας παραμένουν ιδιαίτερα υψηλά. Επιπλέον, στη χώρα καταγράφονται οι υψηλότερες τιμές ανά επίπεδα εκπαίδευσης, συγκριτικά με τα υπόλοιπα κράτη που ανήκουν στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α) (OECD, 2014b).

Πιο συγκεκριμένα, για την περίοδο 2010-2013, η επικινδυνότητα ή οι πιθανότητες το άτομο να είναι άνεργο στην Ελλάδα, κατέγραφαν αυξητική τάση, παρουσιάζοντας τη μέγιστη τιμή το έτος 2013, για όλες τις εκπαιδευτικές κατηγορίες (ISCED 0-2, ISCED 3 & 4 και ISCED 5-8). Η συγκεκριμένη αυξητική τάση δικαιολογείται από το γεγονός της έναρξης της οικονομικής κρίσης στη χώρα, καθώς και της υπογραφής των μνημονίων, μαζί με την επιβολή μέτρων που σχετίζονταν με τον τομέα της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας. Επιπλέον, σε μία περίοδο που διακρίνεται από την ένταση της γνώσης και του ανθρώπινου κεφαλαίου, παρατηρούμε ότι τα άτομα με επίπεδο εκπαίδευσης: λιγότερο από πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή πρωτοβάθμια ή κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρουσιάζει την υψηλότερη επικινδυνότητα συγκριτικά με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές κατηγορίες (άνωτερη δευτεροβάθμια και μεταδευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση) (Πίνακας 5). Αντίθετα, για τα έτη 2014 και 2015, η επικινδυνότητα ανεργίας μειώνεται και στις τρεις κατηγορίες, αντικατοπτρίζοντας τη βελτίωση της οικονομίας. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι την καλύτερη απόδοση παρουσιάζουν οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, μη παραβλέποντας όμως το γεγονός ότι από το 2010 έως το 2015 κατέγραψαν σημαντική αύξηση +10.2 (Πίνακας, 5) (Eurostat, 2016c).

Πίνακας 5: Επικινδυνότητα ανεργίας (εκφρασμένη σε πιθανότητες) ανά επίπεδο εκπαίδευσης, για άτομα ηλικίας 25-64 ετών στην Ελλάδα.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Λιγότερο από πρωτοβάθμια εκπαίδευση, πρωτοβάθμια & κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ISCED 0-2)*						
Πιθανότητες	11.9	17.0	25.1	28.7	27.6	26.2
Ανώτερη δευτεροβάθμια & μεταδευτεροβάθμια (μη τριτοβάθμια) εκπαίδευση (ISCED 3 & 4)						
Πιθανότητες	12.8	17.8	24.5	28.1	27.7	25.5
Κάτοχοι πτυχίου, μεταπτυχιακού ή διδακτορικού διπλώματος (ISCED 5-8)						
Πιθανότητες	8.8	13.0	17.1	19.4	19.1	19.0

* Το μορφωτικό επίπεδο κωδικοποιείται σύμφωνα με τη Διεθνή Τυποποιημένη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης (ISCED).

Πηγή: Eurostat, (2016c) (online data code: tps00066)

4. Συμπεράσματα -Προτάσεις

Αν και υποστηρίζεται ότι η οικονομική κρίση είναι χρήσιμη και κατά κανόνα οδηγεί σε αναδιαμορφώσεις και νέα αναπτυξιακά μοντέλα (Harvey, 2010: σ. 23), η κρίση είναι ακόμα σε εξέλιξη. Αυτό σημαίνει ότι η ανίχνευση των συνεπειών της κρίσης στον ελληνικό χώρο και ιδιαίτερα στο τομέα της απασχόλησης και γενικά στην αγορά εργασίας, άρα και όλη η ανάλυση θα πρέπει να παραμείνει ένα έργο σε εξέλιξη. Πάρα ταύτα θα προχωρήσουμε σε μια σειρά προτάσεων για τη διατύπωση των ανάλογων πολιτικών, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους εμπλεκόμενους σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων.

Αρχικά, η ελληνική πολιτεία θα πρέπει να εστιάσει στη συστηματική βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης, μέσω των εκπαιδευτικών πολιτικών, προκειμένου να βελτιωθεί η συμβολή της εκπαίδευσης και συνακόλουθα του ανθρώπινου κεφαλαίου στη μεγέθυνση της οικονομίας. Συγχρόνως επειδή εκπαίδευση και ανθρώπινο κεφάλαιο ταυτίζονται, επιβάλλεται η παράλληλη βελτίωση της ποιότητας και έντασης του ανθρώπινου κεφαλαίου, αλλά και των επενδύσεων που σχετίζονται με αυτό. Αν και έχουν εντοπιστεί θετικές επιπτώσεις των πολιτικών, εντούτοις πρέπει να γίνουν περαιτέρω ενέργειες, ώστε να μειωθεί ακόμη

περισσότερο το ποσοστό της πρόωρης εγκατάλειψης από την εκπαίδευση και το σχολείο. Από την άλλη όμως παρατηρείται υψηλό ποσοστό φοιτητών που ξεπερνούν την επίσημη διάρκεια των σπουδών τους. Όλα τα παραπάνω υπογραμμίζουν την αναποτελεσματικότητα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά και την αναποτελεσματικότητα των δημόσιων επενδύσεων στην εκπαίδευση. Οι βασικές δράσεις θα πρέπει να περιλαμβάνουν την καθοδήγηση και την παροχή συμβουλευτικής για την υποστήριξη μαθητών και φοιτητών, σε όλα τα στάδια της σχολικής ζωής, ώστε να εξαλειφθεί το ποσοστό της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου αλλά και της στασιμότητας στο πανεπιστήμιο.

Επιπλέον, η ποιότητα της εκπαίδευσης θα πρέπει να βελτιωθεί και να καταστεί πιο άμεση η σχέση μεταξύ της αγοράς εργασίας και της εκπαίδευσης (κυρίως με τα πανεπιστήμια). Στόχος όλων των κρατικών πολιτικών είναι η παροχή εκπαίδευσης, η οποία όμως θα μπορεί να προσφέρει μελλοντική απασχόληση για όλους, μειώνοντας τις μεταναστευτικές κινήσεις στο εξωτερικό και περιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο «τη διαρροή εγκεφάλων». Ωστόσο, υπάρχει ένα μεγάλο χάσμα μεταξύ ζήτησης και προσφοράς. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος είναι επίσης η έλλειψη ελκυστικότητας της Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Vocational Education and Training - VET), που πρέπει να προσαρμοστεί καλύτερα στις ανάγκες της αγοράς εργασίας (European Commission, 2015).

Με την ύπαρξη αυξημένων ποσοστών ανεργίας, θα πρέπει να αναπτυχθούν πολιτικές που οδηγούν σε αύξηση των θέσεων απασχόλησης, έτσι ώστε να μειωθεί η φτώχεια. Στις συγκεκριμένες όμως πολιτικές πρέπει να διευκρινίζονται οι συνθήκες απασχόλησης και το ύψος των αποδοχών των θέσεων εργασίας που ενδεχομένως θα δημιουργηθούν. Και αυτό γιατί συνήθως οι εργαζόμενοι που υπάγονται στις κατηγορίες μερικής απασχόλησης και ελάχιστης εγγυημένης απασχόλησης εμφανίζουν παρόμοια ποσοστά φτώχειας με αυτά των ανέργων, γεγονός το οποίο θέτει υπό αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα των μέτρων που προωθούν τις ευέλικτες σχέσεις εργασίας και τη μερική απασχόληση. Ναι μεν πρέπει να επιτευχθούν επίπεδα πλήρους απασχόλησης, αλλά όχι επισφαλούς απασχόλησης, χωρίς τη διατάραξη και την απελευθέρωση των εργασιακών σχέσεων.

Ειδικά σε περιόδους οικονομικής κρίσης, η αναγκαιότητα για μια ριζική αλλαγή των εφαρμοζόμενων κοινωνικών πολιτικών είναι αρκετά αυξανόμενη. Είναι απαραίτητο η οικονομική πολιτική να περιλαμβάνει έναν πυλώνα κοινωνικής πολιτικής, ο οποίος να βασίζεται σε ένα «ενεργό κράτος πρόνοιας» με την παροχή εξατομικευμένων δράσεων προώθησης της απασχόλησης, εξασφαλίζοντας για εκείνους που δεν μπορούν να εργαστούν, τη δυνατότητα να ζήσουν αξιοπρεπώς και να συμβάλλουν όσο το δυνατόν περισσότερο στην κοινωνία.

Σε κάθε περίπτωση, η πολιτική απασχόλησης της Ελλάδας θα πρέπει να ακολουθήσει νέα πρότυπα στον τομέα της απασχόλησης, προκειμένου να ακολουθήσει το νέο σύνθημα «Νέες δεξιότητες για νέες θέσεις εργασίας» του Προγράμματος «Ευρώπη 2020». Συνεπώς, η Ελλάδα ως κράτος - μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να συμπορευθεί με τη γραμμή της ευρωπαϊκής πολιτικής, δεδομένου ότι χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη όχι μόνο αυξημένης ανεργίας αλλά και την ύπαρξη άτυπης οικονομίας. Η κατάσταση στον τομέα της απασχόλησης και στον ευρύτερο εργασιακό τομέα απαιτεί συνδυασμό πολλαπλών προσεγγίσεων και μεθόδων που θα αντιμετωπίζουν ολιστικά το πρόβλημα επειδή παρουσιάζει όχι μόνο οικονομικές συνέπειες, αλλά κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες σε κάθε άτομο ξεχωριστά.

Χωρίς καμία αμφιβολία η χώρα βρίσκεται σε ένα ιστορικό σταυροδρόμι. Αλλά το ερώτημα παραμένει αν η Ελλάδα θα κάνει πλήρη χρήση όλων των ενδιαφερομένων και των ευκαιριών, προκειμένου να επιτευχθεί η οικονομική και κοινωνική σταθερότητα, μαζί με την παράλληλη χρήση της κινητήριας δύναμης του ανθρώπινου κεφαλαίου και της εκπαίδευσης.

Βιβλιογραφία

1. Becker, S.G. (1964). "Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education", Chicago, IL: The University of Chicago Press.
2. Becker, S.G. (1993). "Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education (3rd ed.)", Chicago, IL: The University of Chicago Press.
3. Bloom, D.E., Canning, D. & Sevilla, J. (2004). "The Effect of Health on Economic Growth: A Production Function Approach", *World Development*, 32(1), 1-13.
4. Borjas, G. J. (2003). "Τα Οικονομικά της Εργασίας", Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
5. Chiswick, B. R. (1978). "The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-born Men. *Journal of Political Economy*", Vol. 86 (5), 897-921.
6. Christopoulou, R. & Monastiriotis, V. (2014). "The public private duality in wage reforms and adjustment during the Greek crisis", Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP) Research Paper, no. 9. Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).
7. Chtouris, S. & Miller, D. (2014). "Social Accumulation of Value for Economic Recovery-Research model (SAVER)". Στο Petropoulos, N. & Tsobanoglou, G.O. eds. *The Debt Crisis in the Eurozone: Social Impacts*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 32-55.
8. Ehrlich, I. (2000). "Uncertain Lifetime, Life Protection and the Value of Life Saving", *Journal of Health Economics*, Vol. 19 (3), 341-367.
9. Eurofound, (2014). "Eurofound yearbook 2013: Living and working in Europe". Publications Office of the European Union, Luxembourg.
10. European Commission, (2010). "Communication from the Commission. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth", European Commission, Brussels.
11. European Commission, (2013). "The European Union explained: Europe 2020: Europe's growth strategy", Publications Office of the European Union, Luxembourg.
12. European Commission, (2015). "Education and Training, Monitor 2015". http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/publications/monitor15_en.pdf
13. Eurostat, (2016a). "Europe 2020 indicators. Education, Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34". http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t20_2041&plugin=1
14. Eurostat, (2016b). "Europe 2020 indicators. Early leavers from education and training by sex". http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_40&plugin=1
15. Eurostat, (2016c). "Unemployment rates of the population aged 25-64 by educational attainment level". <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00066&plugin=1>
16. Frenkel, A. & Leck, E. (2015). "Spatial Aspects of Education-Job Matching and Job Selection in Israel". Paper presented in RSA Annual Conference: Global Growth Agendas: Regions, Institutions and Sustainability. Piacenza, 24-27/05.
17. Goldin, C. (2016). "Human Capital". Στο Diebolt, C. & Hauptert, M. eds. *Handbook of Cliometrics*. Berlin: Springer-Verlag, 55-86.
18. Harvey, D. (2010). "Το αίνιγμα του κεφαλαίου και οι κρίσεις του καπιταλισμού", Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

19. Howitt, P. (2005). "Health, Human Capital and Economic Growth: A Schumpeterian Perspective". Στο Lopez-Casasnovas, G., Rivera, B. & Currais, L. eds. *Health and Economic Growth: Findings and Policy Implications*. Cambridge, MA: MIT Press, 19-40.
20. Humphreys, J. (2013). "An alternative to the Mincer model of education". Στο *Proceedings of 42nd Australian Conference of Economists: Beyond the frontiers: New Directions in Economics*. Perth, Western Australia 7-10 July, (edited by Butler, D. & Mangano, M.) http://www.murdoch.edu.au/School-of-Management-and-Governance/_document/Australian-Conference-of-Economists/An-alternative-to-the-Mincer-model-of-education.pdf
21. Kokkinou, A., Korres, G.M., Papanis, E. & Giavrimis, P. (2013). "A Benchmarking Study for Human Capital in Europe". Στο Carayannis, E.G. & Korres, G.M. eds. *European Socio-economic Integration Challenges, Opportunities and Lessons Learned*. New York: Springer, 147-162.
22. Korres, G.M., Kourliouros, E., Marmaras, E. & Tsobanoglou, G.O. (2006). "Economic Geography and Regional Growth: An Empirical Evidence from Greece". Στο *Proceedings of 46th Congress of the European Regional Science Association (ERSA): Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean*. Volos 30/08-03/09.
23. Korres, G.M. (2010). "Human Capital and Education Policy in Greece", *The Cyprus Journal of Sciences*. Vol.8, 13-22.
24. Matsaganis, M. & Leventi, C. (2014). "Poverty and Inequality during the Great Recession in Greece", *Political Studies Review*, Vol 12 (2), 209-223.
25. Mincer, J. & Polachek, S. (1974). "Family Investments in Human Capital", *Journal of Political Economy*, Vol. 82 (2), S76-S108.
26. Mincer, J. (1958). "Investments in Human Capital and Personal Income Distribution", *Journal of Political Economy*, Vol.66 (4), 281-302.
27. Mincer, J. (1974). "Schooling, Earnings and Experience", New York: Columbia University Press.
28. Mitrakos, T. (2013). "Ανισότητα και φτώχεια: τάσεις και προκλήσεις". Presentation at the Centre of Planning and Economic Research (KEPE) workshop on social cohesion and the economic crisis, 30 May 2013.
29. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), (2007). "Beyond GDP – measuring progress, true wealth and the wellbeing of nations". Paris: OECD, Publications.
30. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), (2014a). "All on Board, Making Inclusive Growth Happen". OECD Inclusive Growth Initiative with support from the Ford Foundation, OECD Publishing.
31. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development), (2014b). "Education at a Glance 2014: OECD Indicator". OECD Publishing.
32. Ostry, J. D., Berg, A. & Tsangarides, C. (2014). "Redistribution, inequality, and sustainable growth: Reconsidering the evidence". Vox CEPR'S Policy Portal. <http://www.voxeu.org/article/redistribution-inequality-and-sustainable-growth>.
33. Papadopoulou, O. (2013). "The Gordian Knot of Labor Market in European Union and Greece", *Journal of Regional & Socio-Economic Issues*, 3(3), 5-23.
34. Papadopoulou, O. (2015). "The Value of Human Capital and Education. A Snapshot of Greece", *The Cyprus Journal of Sciences*, Vol. 13, 3-16.
35. Pickett, K., Wilkinson, R. & de Vogli, R. (2014). "Equality, Sustainability and Wellbeing". Στο *Proceedings of The Francqui International Conference: The EU's Fifth Project: Transitional Governance in the Service of Sustainable Societies*. Brussels, 8-9/5.

36. Raijman, R. & Semyonov, M. (1997). "Gender, Ethnicity, and Immigration: Double Disadvantage and Triple Disadvantage among Recent Immigrant Women in the Israeli Labor Market". *Gender and Society*, Vol. 11 (1), 108-125.
37. Schultz, T.W. (1961). "Investment in Human Capital", *American Economic Review*, Vol. 51 (1), 1-17.
38. Sweetland, S. R. (1996). "Human Capital Theory: Foundations of a Field of Inquiry", *Review of Educational Research*, Vol. 66 (3), 341-359.
39. Ward-Warmedinger, M.E. & Macchiarelli, C. (2013). "Transitions in Labour Market Status in the EU". Institute for the Study of Labor-IZA Discussion Paper, no. 7814. Bonn: Institute for the Study of Labor-IZA <http://ftp.iza.org/dp7814.pdf>.
40. World Economic Forum. (2013). "The Human Capital Report". World Economic Forum, Geneva.

Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ¹

Άννα ΛΙΓΩΜΕΝΟΥ

Αντιπρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου Διδάσκουσα στη Σχολή Αξιοματικών της Ελληνικής
Αστυνομίας
annaligmn@windowslive.com

Αιμιλία ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ-ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Λέκτορας του Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών
Επιστημών
epapaz@panteion.gr

Λάμπρος ΜΠΑΜΠΑΛΙΟΥΤΑΣ

Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και
Πολιτικών Επιστημών
babalioutas.l@dsa.gr

Περίληψη

Η διαρκής οικονομική ύφεση και τα αποτελέσματά της επιτάσσουν την θεσμική και συνταγματική ενδυνάμωση της Περιφέρειας, όχι μόνο ως αυτοδιοικούμενης μονάδας διοίκησης, αλλά και ως φορέα άσκησης της περιφερειακής πολιτικής της Ε.Ε. Η ενδυνάμωση των περιφερειακών δομών διοίκησης θα λάβει χώρα μέσα από τη θεσμική ενίσχυσή τους με περισσότερες αρμοδιότητες, αλλά και από την υιοθέτηση ενός σαφούς στρατηγικού «αποκεντρωτικού» σχεδιασμού με απο-πολιτικοποιημένες δομές αποκεντρωτικής διοίκησης, και σταθερή συνεργασία με όλες τις βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης. Μέσα από την συνεργασία αυτή θ' αναπτυχθεί μία έντονη διαλεκτική σχέση μεταξύ των δύο θεσμών διοικητικής οργάνωσης του Κράτους, ήτοι της διοικητικής αποκέντρωσης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, με σκοπό την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των παραμεθορίων, ορεινών και νησιωτικών περιοχών, μέσα και από ένα πλέγμα κανόνων που θα διέπει την πειθαρχημένη διαχείριση των οικονομικών πόρων, βάσει και των σύγχρονων κανόνων της δημόσιας ελεγκτικής, αλλά και της δράσης των ειδικών ελεγκτικών μηχανισμών του Κράτους.

Λέξεις-κλειδιά: Περιφερειακή ανάπτυξη, Τοπική αυτοδιοίκηση, Διοικητική αποκέντρωση, Τοπική Αυτοδιοίκηση (α' και β' βαθμού), Συντονιστής Αποκεντρωμένης Διοίκησης, Τοπικές υποθέσεις, Σύνταγμα 1975/86/2001/2008.

1. Εισαγωγή – Η συνταγματική κατοχύρωση της περιφερειακής ανάπτυξης

Η έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης² στο σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο, αποτελεί μία μεγάλη πρόκληση για τον συνταγματικό νομοθέτη, ο οποίος καλείται να οριοθετήσει τη νομική της διάσταση, χωρίς να παρεκκλίνει από τον πυρήνα της σύγχρονης οικονομίας, καθώς και των βασικών αρχών διοίκησης και ελεγκτικής. Το φλέγον ζήτημα της νομικής οριοθέτησης της περιφερειακής ανάπτυξης στη Χώρα, αποτελεί αρχικά μία πρόνοια της πολιτικής και πολιτειακής εξουσίας, η οποία καλείται να προσδώσει στην συνταγματική

¹ Το παρόν άρθρο αποτελεί εξέλιξη εισηγήσεως των συγγραφέων (υπό τον ίδιο τίτλο), στα πλαίσια του 19ου Επιστημονικού Συνεδρίου του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων, που διεξήχθη στη Λαμία 12-13 Μαΐου 2016. Βλ. σχετικά, 19ο Επιστημονικό Συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων «Οι περιφερειακές επιπτώσεις της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας και οι συνέπειές τους», Λαμία 12-13 Μαΐου 2016, Κείμενα Επιστημονικών Εισηγήσεων, σελ. 40 επ.

² Σε σχέση με τους αντικειμενικούς σκοπούς, βλ. Κόνσολας, Ν., 1997, Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική, εκδ. Παπαζήσης, σελ. 187 επ.

επιταγή έναν έντονα άμεσο και επιτακτικό και όχι κατευθυντήριο χαρακτήρα, με ιδιαίτερη έμφαση στο υφιστάμενο οικονομικό σύστημα³ και τον προγραμματισμό που ακολουθείται, είτε φιλελεύθερο, είτε ολοκληρωτικό⁴.

Το ισχύον Σύνταγμα της Χώρας στο άρθρο 106 παρ. 1 ορίζει ρητά ότι, «Για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του κοινωνικού συμφέροντος το Κράτος

προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας. Λαμβάνει τα επιβαλλόμενα μέτρα για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, από την ατμόσφαιρα και τα υπόγεια ή υποθαλάσσια κοιτάσματα, για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και την προαγωγή ιδίως της οικονομίας των ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών»⁵.

Εκ της ανωτέρω σαφούς συνταγματικής διατάξεως, η έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης συνδέεται άμεσα με την προαγωγή της τοπικής οικονομίας, κάθε περιοχής της Χώρας, ανεξαρτήτως της γεω-μορφολογικής ιδιομορφίας, με κύριο άξονα την αξιοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών και την ενίσχυση των βασικών οικονομικών ελευθεριών. Επομένως, η ανωτέρω έννοια έχει ήδη λάβει έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα, τον οποίο οφείλει να έχει υπόψη του, τόσο ο κοινός νομοθέτης, όσο και η κανονιστικώς δρώσα διοίκηση, ιδίως όταν προβαίνει στη διαίρεση της Χώρας σε διοικητικές περιφέρειες⁶, αλλά και σε ευρύτερες Περιφέρειες για την πρακτική εφαρμογή της πολιτικής της Ε.Ε. για την οικονομική και κοινωνική συνοχή, με την σύσταση των 5 Χωρικών Ενοτήτων⁷ (στα πλαίσια του Ε.Σ.Π.Α. 2007-2013), αλλά και των Αναπτυξιακών Περιφερειών με τον Ν. 1262/1982⁸, καθώς και με τους λοιπούς Νόμους που επακολούθησαν⁹.

Η επίτευξη της περιφερειακής ανάπτυξης εξαρτάται άμεσα από την αποκεντρωμένη οργανωτική δομή της Χώρας¹⁰, καθώς και από το status της τοπικής αυτοδιοίκησης, αναπτύσσοντας κατά τον τρόπο αυτό μία έντονα διαλεκτική σχέση με τους θεσμούς της διοικητικής αποκέντρωσης και της τοπικής αυτοδιοίκησης¹¹, στο πλαίσιο της απαιτούμενης συνεργασίας και αλληλεπίδρασής τους.

Το σύγχρονο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο των νομοθετικών ρυθμίσεων οφείλει, μέσα από τις ρυθμίσεις που εισάγει, να λάβει υπ' όψιν τη διοικητική αρχή της γενικότητας, με βασική υποχρέωση την εισαγωγή νομοθετικών ρυθμίσεων στο σύνολο των Τομέων που επηρεάζονται άμεσα και όχι μονοσήμαντα στον ειδικότερο κλάδο του οποίου επιχειρείται νομοθετικά η αναμόρφωση-μεταρρύθμιση¹², αλλά και το δημοσιονομικό συμφέρον της

³ Βλ. σχετικά, Τάχος, Αναστ., Διοικητικό Οικονομικό Δίκαιο, 7η εκδ., 1992, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 177 επ.

⁴ Βλ. σχετικά, Βαβούρας, Ιωάν., 1991, Οικονομική Πολιτική, Μέρος β', 2η εκδ., σελ. 17 επ.

⁵ Βλ. Μπαμπαλιούτας, Λ., 2007, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, Τόμος Α', εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 59.

⁶ Βλ. σχετικά, το π.δ. 51/1987, με το οποίο θεσπίστηκαν οι τέως 13 (κρατικές) Περιφέρειες, κατ'επιταγήν του άρθρου 61 παρ. 1 του Ν. 1622/1986.

⁷ Βλ. ενδεικτικά αντί άλλων, Μπαμπαλιούτας, Λ., 2007, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, Τόμος Α', ο.π., σελ. 476 επ. καθώς και Μπαμπαλιούτας, Λ. - Μητσόπουλος, Κ.,

⁸ Βλ. και Μπαμπαλιούτας, Λ., - Μητσόπουλος, Κ., 2013, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Περιφερειακή Πολιτική της Ε.Ε., εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 191.

⁹ Βλ. εντελώς ενδεικτικά τους Ν. 1892/1990, 2234/1994, 2324/1995, 2601/1998, 2860/2000, 2874/2000, 3016/2002, 329/2004, 3614/2007 και 4314/2014.

¹⁰ Βλ. Μπαμπαλιούτας, Λ., Τόμος Α', 2007, ο.π., σελ. 20 επ., 35 επ.

¹¹ Για το θεσμό της τοπικής αυτοδιοίκησης και τα βασικά χαρακτηριστικά του, βλ. ενδεικτικά αντί άλλων, Μπέσιλα-Βήκα, Ευρ., 2010, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Τόμος Ι, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 1 επ.

¹² Βλ. Τάχος, Αναστ., 1985, Διοικητική Επιστήμη, Συμβολή στην οντολογική έρευνα της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, 2η εκδ., σελ. 93

Χώρας, σε συνδυασμό με σαφείς και οριοθετημένους στόχους, κατά τις διατάξεις του Ν. 3230/2004¹³.

Επομένως μέσα από την έντονα διαλεκτική σχέση μεταξύ των θεσμών της διοικητικής αποκέντρωσης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, με εκείνου της περιφερειακής ανάπτυξης στο θεσμικό της επίπεδο, κάθε σύγχρονη διοικητική μεταρρύθμιση για την επίτευξη του βέλτιστου αποτελέσματος, απαιτεί την ύπαρξη πληροφόρησης των αναγκών (Reporting), προγραμματισμού (Planification) (τόσο από διοικητική άποψη, όσο και από οικονομική άποψη, με την χάραξη αναπτυξιακών προγραμμάτων σε συνδυασμό με τα χρησιμοποιούμενα μέσα), οργάνωσης (Organization) (με βάση τις πραγματικές ανάγκες της περιφερειακής διοίκησης και των αυτοδιοικούμενων οργανισμών), διεύθυνσης (Directing) (με σαφή στρατηγικό πλαίσιο και προσανατολισμό), συντονισμού (Coordination) (με την ανάπτυξη των διοικητικών ικανοτήτων των στελεχών), πρόσληψης ικανού προσωπικού (Staffing) (με ενίσχυση των υπηρεσιών της περιφέρειας), οικονομικά μέσα (Budgeting) (με ενίσχυση της οικονομικής αυτοτέλειας και διεύρυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας) και εντατικό έλεγχο (Control) (με σαφείς αποκλειστικές προθεσμίες, αλλά και διαδικασίες δημόσιας ελεγκτικής, που θα τονώνουν το αίσθημα εμπιστοσύνης των διοικουμένων και την αρχή της νομιμότητας της διοικητικής δράσης)¹⁴.

Το βασικό ζήτημα σε μία διοικητική μεταρρύθμιση, με σαφή αναπτυξιακό χαρακτήρα απαιτεί την ύπαρξη πολιτικής ουδετερότητας και την έλλειψη κομματικών παρεμβάσεων στο έργο των φορέων της διοίκησης, με ύπαρξη συμπαγούς κεντρικής διοίκησης, που θα διαφυλάσσει την ενότητα Κράτους και λαού, με αποτελεσματική διαίρεση του Κράτους σε επιμέρους διοικητικές γεωγραφικές ενότητες, χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ανωτέρω ενότητά του, με βάση τον ουσιαστικό άξονα της διοικητικής αποκέντρωσης κατ' άρθρο 101 του Συντάγματος¹⁵, καθώς και ενίσχυση των ΟΤΑ α' και β' βαθμού, με μεταβίβαση αρμοδιοτήτων και οικονομικών πόρων, όπως επιτάσσει το άρθρο 102 του Συντάγματος^{16 17},

¹³ Βλ. σχετικά, Μπαμπαλιούτας, Α., 2004, Ο Ν. 3230/2004 και η εισαγωγή της διοίκησης με στόχους στην ελληνική έννομη τάξη. Οι σύγχρονες πρακτικές του management και η ένταξή τους στην ελληνική δημόσια διοίκηση, ΕπιστΕπετΑρμενόπουλου, Τόμος 25ος, σελ. 172 επ.

¹⁴ Βλ. Μπαμπαλιούτας, Α., 2007, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, Τόμος Α', ο.π., σελ. 2 επ.

¹⁵ Σύμφωνα με το οποίο, «1. Η διοίκηση του Κράτους οργανώνεται σύμφωνα με το αποκεντρωτικό σύστημα. 2. Η διοικητική διαίρεση της Χώρας διαμορφώνεται με βάση τις γεωοικονομικές, κοινωνικές και συγκοινωνιακές συνθήκες. 3. Τα περιφερειακά όργανα του Κράτους έχουν γενική αποφασιστική αρμοδιότητα για τις υποθέσεις της περιφέρειάς τους. Τα κεντρικά όργανα του Κράτους, εκτός από ειδικές αρμοδιότητες, έχουν τη γενική κατεύθυνση, το συντονισμό και τον έλεγχο νομιμότητας των πράξεων των περιφερειακών οργάνων, όπως νόμος ορίζει. 4. Ο κοινός νομοθέτης και η Διοίκηση, όταν δρουν κανονιστικά, υποχρεούνται να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες των νησιωτικών και ορεινών περιοχών, μεριμνώντας για την ανάπτυξή τους.»

¹⁶ Σύμφωνα με το οποίο, «1. Η διοίκηση των τοπικών υποθέσεων ανήκει στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου και δεύτερου βαθμού. Υπέρ των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης συντρέχει τεκμήριο αρμοδιότητας για τη διοίκηση των τοπικών υποθέσεων. Νόμος καθορίζει το εύρος και τις κατηγορίες των τοπικών υποθέσεων, καθώς και την κατανομή τους στους επί μέρους βαθμούς. Με νόμο μπορεί να ανατίθεται στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης η άσκηση αρμοδιοτήτων που συνιστούν αποστολή του Κράτους. 2. Οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης έχουν διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια. Οι αρχές τους εκλέγονται με καθολική και μυστική ψηφοφορία, όπως νόμος ορίζει. 3. Με νόμο μπορεί να προβλέπονται για την εκτέλεση έργων ή την παροχή υπηρεσιών ή την άσκηση αρμοδιοτήτων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης αναγκαστικοί ή εκούσιοι σύνδεσμοι οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης που διοικούνται από αιρετά όργανα. 4. Το Κράτος ασκεί στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης εποπτεία που συνίσταται αποκλειστικά σε έλεγχο νομιμότητας και δεν επιτρέπεται να εμποδίζει την πρωτοβουλία και την ελεύθερη δράση τους. Ο έλεγχος νομιμότητας ασκείται, όπως νόμος ορίζει. Πειθαρχικές ποινές στα αιρετά όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης, εκτός από τις περιπτώσεις που συνεπάγονται αυτοδικαίως έκπτωση ή αργία, επιβάλλονται μόνο ύστερα από σύμφωνη γνώμη συμβουλίου που αποτελείται κατά πλειοψηφία από τακτικούς δικαστές, όπως νόμος ορίζει. 5. Το Κράτος λαμβάνει τα νομοθετικά, κανονιστικά και δημοσιονομικά μέτρα που απαιτούνται για την εξασφάλιση της οικονομικής αυτοτέλειας και των πόρων που είναι αναγκαίοι για την εκπλήρωση της αποστολής και την άσκηση των αρμοδιοτήτων των

εγκατάσταση στις ανωτέρω διοικητικές περιοχές δημοσίων υπηρεσιών και ικανού προσωπικού, τόσο σε ποσότητα, όσο και σε ποιότητα, με διαδικασίες που θα διέπονται από τις αρχές της ισότητας, της διαφάνειας και της αξιοκρατίας, υπό τον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής, θέσπιση του κατάλληλου μεταρρυθμιστικού θεσμικού πλαισίου άσκησης της δημόσιας διοίκησης.

2. Η μεταρρύθμιση στην αποκεντρωμένη διοίκηση (η απο-πολιτικοποίηση της διοικητικής αποκέντρωσης)

Η άσκηση της αποκεντρωμένης κρατικής διοίκησης για πολλά έτη είχε έντονα πολιτικό χαρακτήρα με την θέσπιση του τέως-κρατικού Νομάρχη (Ν. 3200/1955), του τέως Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας (Ν. 2503/1997), του τέως Γενικού Γραμματέα της Αποκεντρωμένης Διοίκησης (Ν. 3852/2010)¹⁸ και τούτο διότι κατείχε θέση εκπροσώπου της κεντρικής διοίκησης στην εδαφική Αποκεντρωμένη Διοίκηση, με status μετακλητού υπαλλήλου 1ου βαθμού των ειδικών θέσεων και με αρμοδιότητα –εκτός των άλλων- της άσκησης εποπτείας νομιμότητας επί των αποφάσεων των ΟΤΑ. Κατ’ ουσίαν η ανωτέρω εποπτεία είχε και στοιχεία πολιτικής εποπτείας νομιμότητας, από «ουσιαστικά» πολιτικά-διοικητικά πρόσωπα, με βάση ένα status το οποίο διακρινόταν από έλλειψη χρονικών και ουσιαστικών θεσμικών εγγυήσεων ως προς την άσκηση του έργου του.

Η απο-πολιτικοποίηση της άσκησης αποκεντρωμένης διοίκησης¹⁹ επήλθε με τη θέσπιση του μη κομματικού –πλέον- Συντονιστή της Αποκεντρωμένης Διοίκησης (άρθρο 28 Ν. 4325/2015). Η συνιστώμενη θέση είναι αντίστοιχη με εκείνη του Προϊσταμένου Γενικής Διεύθυνσης Υπουργείου και οι αποδοχές του Συντονιστή Αποκεντρωμένης Διοίκησης είναι αυτές που προβλέπονται για τη θέση του Γενικού Διευθυντή Υπουργείου. Ο Συντονιστής Αποκεντρωμένης Διοίκησης διορίζεται με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης για πενταετή θητεία, η οποία μπορεί να ανανεωθεί για μία ακόμη φορά, αποκτώντας κατά τον τρόπο αυτό χρονικές εγγυήσεις. Ο Συντονιστής της Αποκεντρωμένης Διοίκησης επιλέγεται, από το Συμβούλιο Υπηρεσιακής Κατάστασης Προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων του άρθρου 160 του Ν. 3528/2007 (ΦΕΚ Α’ 26), όπως ισχύει²⁰ και μπορεί να είναι, είτε δημόσιος υπάλληλος, είτε υπάλληλος Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου της κατηγορίας ΠΕ, ή ΤΕ, εφόσον :

οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης με ταυτόχρονη διασφάλιση της διαφάνειας κατά τη διαχείριση των πόρων αυτών. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την απόδοση και κατανομή, μεταξύ των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των φόρων ή τελών που καθορίζονται υπέρ αυτών και εισπράττονται από το Κράτος. Κάθε μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από κεντρικά ή περιφερειακά όργανα του Κράτους προς την τοπική αυτοδιοίκηση συνεπάγεται και τη μεταφορά των αντίστοιχων πόρων. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τον καθορισμό και την είσπραξη τοπικών εσόδων απευθείας από τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης.».

¹⁷ Βλ. Ράϊκος, Αθ., 2011, Συνταγματικό Δίκαιο, Οργανωτικό Μέρος II, 4η εκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 252.

¹⁸ Βλ. Μπαμπαλιούτας, Λ., 2013, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, Τόμος Β’, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 15 επ., Πικραμένος, Μιχ., 2012, Όψεις της διοικητικής οργάνωσης του Κράτους μετά τον Καλλικράτη, εκδ., Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 18 επ.

¹⁹ Η ανάγκη για πολιτικά ουδέτερη δημόσια διοίκηση αναφέρεται και στο εδάφιο 5.1 του Ν. 4336/2015 (ΦΕΚ Α’ 94), σύμφωνα με το οποίο, «Οι αρχές προτίθενται να εκσυγχρονίσουν και να ενισχύσουν σημαντικά την ελληνική διοίκηση και να εφαρμόσουν, σε στενή συνεργασία με την της Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ένα πρόγραμμα οικοδόμησης ικανοτήτων και αποπολιτικοποίησης της ελληνικής διοίκησης....».

²⁰ Βλ. το ανωτέρω άρθρο (όπως ισχύει μετά τ’ άρθρα 2 του Ν. 4275/2014 (ΦΕΚ Α’ 149/15.7.2014) και 43 παρ. 1 του Ν. 4308/2014 (ΦΕΚ Α’ 251/24.11.2014)), κατά το οποίο, «1. Συνιστάται στο Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης Συμβούλιο Υπηρεσιακής Κατάστασης Προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων. Το Συμβούλιο αυτό είναι αρμόδιο για την εν γένει υπηρεσιακή κατάσταση, εκτός των θεμάτων πειθαρχικού δικαίου και επιλογής, των Προϊσταμένων επιπέδου Γενικής Διεύθυνσης των δημοσίων υπηρεσιών, με την επιφύλαξη τυχόν ειδικότερων διατάξεων και με εξαίρεση την Ακαδημία Αθηνών, τα Πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ, καθώς επίσης και για τη συμμόρφωση προς δικαστικές αποφάσεις που αφορούν σε επιλογές Προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων που πραγματοποιήθηκαν από το εκάστοτε αρμόδιο όργανο για την επιλογή

α. έχει ασκήσει καθήκοντα Προϊσταμένου Γενικής Διεύθυνσης για ένα έτος τουλάχιστον ή
β. έχει 15 τουλάχιστον έτη συνολικής πραγματικής δημόσιας υπηρεσίας και έχει ασκήσει καθήκοντα Προϊσταμένου Διεύθυνσης για 3 τουλάχιστον έτη, και

γ. η επιλογή του στη θέση του Προϊσταμένου Γενικής Διεύθυνσης και στη θέση Προϊσταμένου Διεύθυνσης να προέκυψε από Υπηρεσιακό Συμβούλιο, εκτός εάν δεν πραγματοποιήθηκαν κρίσεις από το αρμόδιο κατά τις οικείες διατάξεις Υπηρεσιακό Συμβούλιο κατά την τελευταία διετία.

Για την επιλογή των επτά (7) Συντονιστών Αποκεντρωμένης Διοίκησης εκδίδεται Απόφαση - Προκήρυξη του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης²¹, η οποία αναρτάται στην ιστοσελίδα του προγράμματος «ΔΙΑΥΓΕΙΑ» (Ν.3861/2012, ΦΕΚ Α' 112), στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης και δημοσιεύεται σε μία ημερήσια εφημερίδα πανελλήνιας κυκλοφορίας. Οι αιτήσεις των υποψηφίων, οι οποίες πρέπει να αφορούν συγκεκριμένη Αποκεντρωμένη Διοίκηση, υποβάλλονται, με σύντομο βιογραφικό σημείωμα, στην υπηρεσία που ορίζεται στην προκήρυξη, εντός προθεσμίας δέκα (10) ημερών, η οποία και αρχίζει από την επομένη της δημοσίευσής της στην ημερήσια εφημερίδα πανελλήνιας κυκλοφορίας.

Η επιλογή πραγματοποιείται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων, που αξιολογούνται, όπως :

Προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων σύμφωνα με τις προϊσχύουσες διατάξεις περί επιλογής Προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων. 2. Το Συμβούλιο Υπηρεσιακής Κατάστασης Προϊσταμένων Γενικής Διεύθυνσης συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, είναι πενταμελές και αποτελείται από έναν Αντιπρόεδρο του ΑΣΕΠ, ο οποίος ορίζεται Πρόεδρος, δύο λειτουργούς του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους με βαθμό Νομικού Συμβούλου ή Παρέδρου, ένα μέλος του ΑΣΕΠ και έναν Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη, οι οποίοι υποδεικνύονται αρμοδίως. Γραμματέας του Συμβουλίου ορίζεται υπάλληλος της κατηγορίας ΠΕ του Υπουργείου Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης. Με την ως άνω απόφαση ορίζονται ο Πρόεδρος, τα μέλη και ο Γραμματέας του Συμβουλίου με ισάριθμους αναπληρωτές, οι οποίοι θα πρέπει να έχουν την ίδια ιδιότητα με τα τακτικά μέλη. Εισηγητές στο Συμβούλιο ορίζονται τα μέλη του από τον Πρόεδρο. 3. Η θητεία του Συμβουλίου Υπηρεσιακής Κατάστασης Προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων είναι τετραετής και λήγει την 31η Δεκεμβρίου του έτους λήξης της θητείας τους. 4. Κατά την πρώτη εφαρμογή του παρόντος η θητεία των μελών του Συμβουλίου αρχίζει από την ημερομηνία ορισμού τους και λήγει στις 31.12.2018.».

²¹ Βλ. σχετικά, την υπ' αριθμ. πρωτ. 44.466/17-12-2015 Απόφαση – Προκήρυξη αριθμ. 1ΣΑΔ/2015 του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης για την επιλογή των επτά (7) Συντονιστών Αποκεντρωμένων Διοικήσεων (ΑΔΑ : 6ΕΡΚ465ΦΘΕ-ΡΙΦ), κατόπιν της υπ' αριθμ. 27.524/18.10.2015 Απόφασης του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης «Επιλογή των Συντονιστών των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων» (ΦΕΚ Β' 2364 - ΑΔΑ: 6ΙΤ4465ΦΘΕ-ΘΤΟ).

α. τα επαγγελματικά προσόντα²², β. η εργασιακή - διοικητική εμπειρία²³, γ. οι ικανότητες-δεξιότητες²⁴ των υποψηφίων. Κατ' αυτόν τον τρόπο εισάγονται αντικειμενικά και μη πολιτικά κριτήρια για την επιλογή των Προϊσταμένων των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων σηματοδοτώντας μία νέα από-πολιτικοποιημένη τάση του κοινού νομοθέτη, βασιζόμενη σε σταθερά αξιοκρατικά κριτήρια, με βάση τον λόγο της προσωπικής αξίας κάθε υποψηφίου κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 4 παρ. 1, 5 παρ. 1 και 103 παρ. 7 του Συντάγματος²⁵.

Ρητώς ορίζεται ότι δεν επιτρέπεται να είναι υποψήφιος, για την επιλογή, υπάλληλος, που αποχωρεί, αυτοδικαίως, από την υπηρεσία εντός 3 ετών από τη λήξη της προθεσμίας υποβολής της υποψηφιότητάς του. Ο ως άνω περιορισμός δεν ισχύει στην περίπτωση, κατά την οποία, ο υπάλληλος περιλαμβάνει στην αίτησή του ρητή δέσμευση, ότι σε περίπτωση που επιλεγεί, παραμένει στην υπηρεσία του μέχρι τη λήξη της θητείας και πάντως όχι πέραν του 67ου έτους της ηλικίας του.

Επίσης, ρητώς αναφέρεται ότι δεν μπορεί να επιλεγεί εκείνος κατά του οποίου έχει επιβληθεί τελεσίδικα πειθαρχική ποινή ανώτερη του προστίμου των αποδοχών του, καθώς και εκείνος, που έχει παραπεμφθεί με αμετάκλητο βούλευμα, ή με απευθείας κλήση, στο ακροατήριο, για κακούργημα ή για πλημμέλημα της περίπτωσης α' της παρ. 1 του άρθρου 8

²² Ο βαθμός του βασικού τίτλου σπουδών πολλαπλασιάζεται με τον συντελεστή 25. Ο βαθμός του δεύτερου τίτλου σπουδών, εφόσον είναι της ίδιας εκπαιδευτικής βαθμίδας με τον βασικό τίτλο σπουδών, πολλαπλασιάζεται με τον συντελεστή 7. Για το διδακτορικό δίπλωμα προστίθενται 200 μόρια. Για τον μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, ετήσιας τουλάχιστον διάρκειας, προστίθενται 80 μόρια. Για την επιτυχή αποφοίτηση από την Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης προστίθενται 140 μόρια. Για την άριστη γνώση γλώσσας της Ευρωπαϊκής Ένωσης προστίθενται 80 μόρια και για την πολύ καλή γνώση 50 μόρια. Για την άριστη γνώση γλώσσας άλλων χωρών, εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, προστίθενται 50 μόρια, για τη δε πολύ καλή γνώση 30 μόρια. Για την πιστοποιημένη επιμόρφωση προστίθενται, ανά ημέρα, ένα μόνον επιμόρφωσης με ανώτατο όριο τα 50 μόρια.

²³ Ο χρόνος υπηρεσίας: μέχρι 300 μόρια (για κάθε έτος υπηρεσίας 10 μόρια με ανώτατο όριο τα 30 έτη). Χρόνος υπηρεσίας μεγαλύτερος του εξαμήνου λογίζεται ως πλήρες έτος. Ο χρόνος υπηρεσίας σε θέση Προϊσταμένου Γενικής Διεύθυνσης: μέχρι 154 μόρια (για κάθε συμπληρωμένο μήνα 2,11 μόρια με ανώτατο όριο τους 73 μήνες). Ο χρόνος υπηρεσίας σε θέση Προϊσταμένου Διεύθυνσης ή ενδιάμεσου (μεταξύ Διεύθυνσης και Τμήματος) επιπέδου: μέχρι 300 μόρια (για κάθε συμπληρωμένο μήνα 1,67 μόρια με ανώτατο όριο τους 180 μήνες). Ο χρόνος υπηρεσίας σε θέση Προϊσταμένου Τμήματος ή αυτοτελούς γραφείου: μέχρι 200 μόρια (για κάθε συμπληρωμένο μήνα 1,11 μόρια με ανώτατο όριο τους 180 μήνες). Το σύνολο των μορίων που μπορεί να λάβει υποψήφιος από το χρόνο υπηρεσίας σε θέση Προϊσταμένου Γενικής Διεύθυνσης, Προϊσταμένου Διεύθυνσης και Προϊσταμένου Τμήματος υπολογίζονται με ανώτατο όριο τους 180 μήνες και δεν μπορεί να υπερβεί τα 380 μόρια.

²⁴ (1) Υπηρεσιακή αξιολόγηση: μέχρι 200 μόρια. Τα κριτήρια της έκθεσης αξιολόγησης αξιολογούνται βάσει της βαθμολόγησής τους στις εκθέσεις αξιολόγησης και λαμβάνεται υπόψη ο μέσος όρος αυτής για κάθε κριτήριο με συντελεστή βαρύτητας 6.

(2) Ειδικές δραστηριότητες, μέχρι 80 μόρια συνολικά, όπως: - συγγραφικό έργο (άρθρα, μελέτες, προτάσεις) που σχετίζεται με αντικείμενο της δημόσιας διοίκησης γενικότερα, - εισηγήσεις, ανακοινώσεις σε συνέδρια, ημερίδες κ.λπ. συναφείς με το αντικείμενο της δημόσιας διοίκησης, γενικότερα, καθώς και η διενέργεια Ε.Δ.Ε. ή ανάκρισης που ανατίθενται στον υπάλληλο από την υπηρεσία του, στο πλαίσιο του πειθαρχικού ελέγχου, - εκπροσώπηση σε Συμβούλια, Επιτροπές ή Ομάδες Εργασίας, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό, ουσιαστικού περιεχομένου, - μέλη Δ.Σ., Πρόεδροι, Διοικητές και λοιπά όργανα διοίκησης Νομικών Προσώπων του Δημοσίου Τομέα.

(3) Η ηθική αμοιβή του επαίνου ή το μετάλλιο διακεκριμένων πράξεων, εφόσον σχετίζονται με το αντικείμενο της υπηρεσίας: 70 μόρια.

(4) Συνέντευξη: μέχρι 350 μόρια.

Ο βαθμός του υποψηφίου προκύπτει από την ορθότητα και την πληρότητα των απαντήσεων με τυχαίες ερωτήσεις μέσα από τράπεζα ερωτήσεων. Σκοπός της συνέντευξης είναι να μορφώσει το Συμβούλιο γνώμη για την προσωπικότητα, την ικανότητα και την καταλληλότητα του υποψηφίου για την άσκηση των καθηκόντων της θέσης για την οποία κρίνεται. Η συνέντευξη διενεργείται από το Συμβούλιο Υπηρεσιακής Κατάστασης Προϊσταμένων Γενικών Διευθύνσεων.

²⁵ Για την αρχή της αξιοκρατίας, βλ. σχετικά, Κοϊμτζόγλου, Ιωάν., 2003, Η αρχή της αξιοκρατίας στο δημόσιο δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, σελ. 17 επ.

του Ν. 3528/2007 (ΦΕΚ Α' 26), ήτοι για κλοπή, υπεξαίρεση (κοινή και στην υπηρεσία), απάτη, εκβίαση, πλαστογραφία, απιστία δικηγόρου, δωροδοκία, καταπίεση, απιστία περί την υπηρεσία, παράβαση καθήκοντος, καθ' υποτροπή συκοφαντική δυσφήμιση, καθώς και για οποιοδήποτε έγκλημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή έγκλημα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής.

Η ως άνω ρύθμιση καθίσταται ατελής, διότι θα πρέπει, λόγω και της φύσεως της συγκεκριμένης θέσεως στην ιεραρχική κλίμακα, έστω και αν δεν αναφέρεται ρητώς στην οικεία νομοθετική ρύθμιση, ν' αποκλεισθεί και η περίπτωση επιλογής ως Συντονιστή του προσώπου που έχει παραπεμφθεί, ως υπόδικος, με τελεσίδικο βούλευμα για τ' ανωτέρω κακουργήματα ή/και πλημμελήματα, έστω και αν το αδίκημα έχει παραγραφεί, του προσώπου όπου, λόγω καταδίκης, έχει στερηθεί τα πολιτικά του δικαιώματα και για όσο χρόνο διαρκεί η στέρηση αυτή, καθώς και του προσώπου όπου τελεί υπό στερητική δικαστική συμπαράσταση (πλήρη ή μερική), υπό επικουρική δικαστική συμπαράσταση (πλήρη ή μερική) και υπό τις δύο αυτές καταστάσεις.

Οι αρμοδιότητες του Συντονιστή της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης έχουν έναν σημαντικό και επιτελικό χαρακτήρα για την ανάπτυξη της Περιφέρειας και αφορούν σχεδόν όλους τους Τομείς των Δημοσίων Πολιτικών, όπως αυτές προβλέπονται από το ισχύον Σύνταγμα και προωθούν την ανάπτυξη και των επιμέρους τοπικών κοινωνιών.

3. Η μεταρρύθμιση στο θεσμικό πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης και το ζητούμενο της τοπικής ανάπτυξης - Η ενίσχυση του συνταγματικού ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης

Το θεσμικό πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης, από το 2010 με την ψήφιση του Ν. 3852/2010²⁶ (Πρόγραμμα Καλλικράτης) έως και την τρέχουσα χρονική περίοδο έχει υποστεί αρκετές σημαντικές αλλαγές, οι οποίες επηρέασαν την άσκηση διοίκησης επί των τοπικών υποθέσεων, λόγω και της υφιστάμενης οικονομικής κρίσεως στην οποία έχει περιέλθει η Χώρα ειδικότερα στα πλαίσια αναμόρφωσης των οργανωτικών δομών της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η αδήριτη ανάγκη για αναθεώρηση του άρθρου 102 του ισχύοντος Συντάγματος, αποτελεί μία επιτακτική συνταγματική ανάγκη, στο πλαίσιο της ενίσχυσης του δημοκρατικού και αναπτυξιακού ρόλου που καλούνται να διαδραματίσουν οι ΟΤΑ, μέσα από την κατοχύρωση θεσμών άμεσης δημοκρατίας²⁷, αλλά και το κυριότερο, μέσα και από την συνταγματική οριοθέτηση κανόνων συνεργασίας, τόσο με την κεντρική και την αποκεντρωμένη κρατική διοίκηση, όσο και με την σαφή οριοθέτηση κανόνων διαχείρισης των οικονομικών των ΟΤΑ προς την κατεύθυνση της πλήρους εφαρμογής της αρχής της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης²⁸ και των επιμέρους συνιστωσών της, όπως οι αρχές της αποδοτικότητας, της

²⁶ 26 Βλ. Μπαμπαλιούτας, Α., 2013, ο.π., σελ. 21 επ., Κτιστάκη, Στ., 2014, Εισαγωγή στη δημόσια διοίκηση, εκδ. Παπαζήσης, σελ. 69, Λαδιάς, Χρ., 2014, Ειδικά Θέματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εκδ. Παπαζήσης, σελ. 34 επ.

²⁷ Βλ. Νικολόπουλος, Ηλ., 2016, Η πληρέστερη συνταγματική κατοχύρωση των εννοιολογικών στοιχείων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ως στόχος της συνταγματικής αναθεώρησης του άρθρου 102, σε 19ο Επιστημονικό Συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων «Οι περιφερειακές επιπτώσεις της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας και οι συνέπειές τους», Λαμία 12-13 Μαΐου 2016, Κείμενα Επιστημονικών Εισηγήσεων, σελ. 46 επ.

²⁸ Για την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης (βλ. άρθρο 1 του Ν. 3871/2010). Σύμφωνα με την αρχή της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης, η διαχείριση της περιουσίας και των υποχρεώσεων των φορέων της Γενικής Κυβέρνησης, περιλαμβανομένων των φυσικών πόρων και των δημοσιονομικών κινδύνων της χώρας, πρέπει να διενεργείται με σωφροσύνη και με γνώμονα την εξασφάλιση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας.

Ειδικότερα, η αρχή αυτή εξειδικεύεται: α) στην αρχή της οικονομικότητας, β) στην αρχή της αποδοτικότητας και γ) στην αρχή της αποτελεσματικότητας.

α) Η αρχή της οικονομικότητας :

Η αρχή της οικονομικότητας, διέπει τη δράση και λειτουργία των υπηρεσιών του Δημοσίου, των Ν.Π.Δ.Δ. και των Ο.Τ.Α. και επιβάλλει, ως ειδικότερη εκδήλωση της γενικής αρχής της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης, την εκπλήρωση των σκοπών τους με την κατά το δυνατόν ελάχιστη

οικονομικότητας, της εύρυθμης λειτουργίας κ.ο.κ. Το ζητούμενο της συνταγματικής αναθεώρησης του άρθρου 102 του Συντάγματος δεν αποτελεί απλά μία τυποποιημένη συνταγματική διαδικασία, αλλά αποτελεί το βασικό στοιχείο ενίσχυσης, τόσο των διοικητικών δομών της τοπικής δημοκρατίας, όσο και των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της ελληνικής Περιφέρειας, μέσα από ένα υγιές οικονομικό περιβάλλον²⁹, με σταθερούς ελεγκτικούς μηχανισμούς³⁰ με ενδυνάμωση του ρόλου του Ελεγκτικού Συνεδρίου και των ελεγκτικών και διαχειριστικών αρχών των προγραμμάτων που εντάσσονται στην πολιτική της Ε.Ε. για την οικονομική και κοινωνική συνοχή³¹.

Η θεσμική μεταρρύθμιση του «Καλλικράτη» με τη δημιουργία της Περιφέρειας ως ΟΤΑ β' βαθμού στη θέση της τέως Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης³², αλλά και η θεσμική μεταβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης α' βαθμού με τη δημιουργία ορεινών και νησιωτικών Δήμων, συνέβαλλε σημαντικά στην προσπάθεια ενίσχυσης της περιφερειοποίησης της ελληνικής πολιτικής. Η προσπάθεια για εναρμόνιση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα και πρότυπα, βρίσκει εφαρμογή στον ρυθμιστικό ρόλο που διαδραματίζει η αιρετή Περιφέρεια στην ανάπτυξη των

επιβάρυνση του προϋπολογισμού τους (βλ. σχετικά και Πράξεις Ι Τμ. Ε.Σ. 263/2009, 259/2010, IV Τμ. 74/2004, 50/2005, 110/2007, VII Τμ. 54, 139/2006, 4, 263/2008). Άμεση συνέπεια των ανωτέρω είναι το γεγονός ότι το Δημόσιο και τα Ν.Π.Δ.Δ. δεν επιτρέπεται να προβαίνουν σε δαπάνες που δεν προβλέπονται από διάταξη Νόμου, εκτός εάν αυτές εξυπηρετούν τις λειτουργικές τους ανάγκες, ή συμβάλλουν στην επίτευξη των σκοπών τους (λειτουργικές δαπάνες). (Βλ. Πράξεις Ι Τμ. Ε.Σ. 263/2009, 252/2006, 18/2004, 74/2003 κ.λ.π.). Κατά τη διάταξη του άρθρου 1 του Ν. 3871/2010, η αρχή της οικονομικότητας επιβάλλει τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την υλοποίηση των κυβερνητικών πολιτικών πρέπει να διατίθενται έγκαιρα, στην ενδεδειγμένη ποιότητα και ποσότητα και στην καλύτερη τιμή με την χρήση των αναγκαίων μόνο διοικητικών πόρων.

β) Η αρχή της αποδοτικότητας :

Σύμφωνα με την αρχή της αποδοτικότητας, οφείλεται η τήρηση της βέλτιστης δυνατής σχέσης μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και των αποτελεσμάτων που επιτυγχάνονται.

γ) Η αρχή της αποτελεσματικότητας :

Κατά την αρχή της αποτελεσματικότητας, ελέγχεται η επίτευξη των συγκεκριμένων αντικειμενικών στόχων και των αποτελεσμάτων που έχουν εκ των προτέρων οριστεί. (Πρβλ. σχετικά και το Ν. 3230/2044 σχετικά με την εισαγωγή της «διοίκησης μέσω στόχων» στην ελληνική δημόσια διοίκηση).

²⁹ Με ενδυνάμωση των υφισταμένων υποδομών, βλ. Πετράκος, Γ. - Ψυχάρης, Γ., 2004, Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα, εκδ. Κριτική, σελ. 224 επ.

³⁰ Βλ. και σχετικά, Λιγωμένου, Άννα, 2008, Αρχές Ελεγκτικής Διαδικασίας στο Δημόσιο τομέα, σε Πρακτικά Ημερίδας «Ελεγκτικό Συνέδριο και ΑΕΙ» (14 Απριλίου 2008), σελ. 13 επ., Πουλής, Στ., 2016, Νέες μορφές ελέγχου από το Ελεγκτικό Συνέδριο : Το Ετήσιο Πρόγραμμα Ελέγχου, σε «Η Δημοσιονομική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα», Πρακτικά ΙΘ' Επιστημονικού Συμποσίου Αφιερωμένου στον Πρόεδρο ε.τ. του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Καραβοκύρη (Πέμπτη 12 και Παρασκευή 13 Μαρτίου 2015), Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς (Τομέας Νομικής Επιστήμης) – Ελεγκτικό Συνέδριο – Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιώς, σελ. 93 επ., Ζαχαράκη, Ελ.-Βεν., 2016, Η συμβολή της ενιαίας αρχής πληρωμών σε μια ορθολογική, ελεγχόμενη και ταχεία καταβολή των πάσης φύσεως αποδοχών των υπαλλήλων του Δημοσίου, στα ανωτέρω Πρακτικά, σελ. 105 επ., Ρακιντζής, Λέανδρ. – Σωκρ. και Ράπτη, Νικ., 2016, Ο οικονομικός έλεγχος των ΟΤΑ από τον Γενικό Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης, στα ανωτέρω Πρακτικά, σελ. 119 επ., Βενετσανοπούλου, Μ. και Μπαμπαλιούτας, Λ., 2016, Οι ειδικοί μηχανισμοί του Κράτους στο πλαίσιο της δημοσιονομικής μεταρρύθμισης, στα ανωτέρω Πρακτικά, σελ. 137 επ., Τσιάντη, Βασ., 2016, Ο έλεγχος των εσόδων Ο.Τ.Α. Α' βαθμού, Μια αναγκαία και επίκαιρη μεταρρύθμιση Ν. 3852/2010, στα ανωτέρω Πρακτικά, σελ. 191 επ., Σώρος, Ιωάν., 2016, Η συμβολή της λογιστικής και του ελέγχου στη δημοσιονομική διαχείριση, (Τυπική και Ουσιαστική Εφαρμογή), στα ανωτέρω Πρακτικά, σελ. 209 επ. Πρβλ. και Βενετσανοπούλου, Μ., 2014, Κακοδιοίκηση και διαφθορά στη Δημόσια Διοίκηση, εκδ., Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 32 επ.

³¹ Πρβλ. Μπαμπαλιούτας, Λ. - Μητσόπουλος, Κ., Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, ο.π., σελ. 246 επ., 308 επ.

³² Βλ. Χλέπας, Ν. - Πάσχος, Λ., 2010, Οι αρμοδιότητες των νέων δευτεροβάθμιων Ο.Τ.Α., σε Σωτηρέλης, Γ. - Ξηρός, Θ. (επιμ.), Από τη Νομαρχιακή στην Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση, Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εκδ. Παπαζήσης, σελ. 63 επ.

έργων που εντάσσονταν αρχικά στο Ε.Σ.Π.Α. Ι (2007-2013)³³ και που θ' αναπτυχθούν στα πλαίσια του νέου Κοινού Στρατηγικού Πλαισίου (2014-2020)³⁴, της πολιτικής της Ε.Ε. για την οικονομική και κοινωνική συνοχή³⁵.

Η διαλεκτική σχέση που καλείται να λάβει χώρα, δεν έχει μόνο έναν έντονο θεσμικό χαρακτήρα. Η απαιτούμενη συνεργασία όλων των μορφών και βαθμίδων διοίκησης, θα πρέπει να έχει έναν έντονα απο-πολιτικοποιημένο ρόλο, με βάση τις αρχές του σχεδιασμού της διοικητικής δράσης, της τεχνοκρατίας, της συνεργασίας και του «πνεύματος συνεργασίας», βασιζόμενη στις αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας που διέπουν το θεσμικό γίγνεσθαι της Ε.Ε., στην πορεία της διοικητικής σύγκλισης μεταξύ των Κρατών-μελών³⁶. Η ανωτέρω σχέση θα πρέπει να ενισχυθεί από τη δημιουργία σταθερού θεσμικού δημοσιονομικού πλαισίου, με ποιοτικά στοιχεία και με έμφαση στην ενδυνάμωση των Ελεγκτικών Αρχών και την δημιουργία μιας σταθερής ελεγκτικής διαδικασίας, χωρίς γραφειοκρατική δομή και καθυστέρηση στην παραγωγή ελεγκτικού έργου, αλλά πάντοτε με γνώμονα τον έλεγχο της νομιμότητας και κανονικότητας των δαπανών³⁷.

4. Επίλογος

Η επίτευξη της περιφερειακής ανάπτυξης στη Χώρα μας, απαιτεί γενναίες αποφάσεις σε επίπεδο κεντρικής εξουσίας και απο-πολιτικοποιημένη διοίκηση. Αποφάσεις που θα δώσουν την ευκαιρία για διαρθρωτικές αλλαγές, τόσο στο επίπεδο της άσκησης της κρατικής αποκεντρωμένης διοίκησης και στο αυτοδιοικούμενο επίπεδο, με ενίσχυση του αναπτυξιακού ρόλου (ιδίως) των Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού, όσο και στο επίπεδο των ελεγκτικών μηχανισμών του Κράτους.

Μία διαλεκτική σχέση μεταξύ διοικητικής αποκέντρωσης και τοπικής αυτοδιοίκησης απαιτεί σταθερό οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον, με σταθερή προσήλωση στις ευρωπαϊκές αρχές, σταθερούς και ενισχυμένους ελεγκτικούς μηχανισμούς³⁸ (ως ελέγχθη και ανωτέρω), με εμπιστοσύνη στο έργο τους, ειλικρινή, σαφή και ακριβή προϋπολογισμό, με προσήλωση στις βασικές αρχές του Δημοσίου Λογιστικού, αλλά και βούληση για ενδυνάμωση του «τοπικού γίγνεσθαι» με θεσμούς άμεσης δημοκρατίας³⁹.

Η περιφερειακή ανάπτυξη, θεσμικά, αφορά όλα τα δημόσια αγαθά, όπως για παράδειγμα η υγεία, η παιδεία, η δικαιοσύνη κ.ο.κ. Αφορά όμως και το εργασιακό και επιχειρηματικό περιβάλλον (ιδίως στους τομείς όπου υστερεί και με έμφαση στην επιχειρηματική δραστηριότητα των αυτοδιοικούμενων οργανισμών για την οικονομική ενδυνάμωσή τους⁴⁰),

³³ Βλ. Μπαμπαλιούτας, Λ. - Μητσόπουλος, Κ., 2014, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και περιφερειακή πολιτική της Ε.Ε., εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 188 επ., Λαδιάς, Χρ., 2013, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα, εκδ., Παπαζήσης, σελ. 157 επ.

³⁴ Βλ. Μπαμπαλιούτας, Λ. - Μητσόπουλος, Κ., 2014, ο.π., σελ. 294 επ., Λαδιάς, Χρ., 2013, ο.π., σελ. 174 επ., Λαδιάς, Χρ., 2015, Οι ευρωπαϊκές περιφέρειες σήμερα, εκδ. Παπαζήσης, σελ. 364 επ.

³⁵ Αναφορικά με την περιφερειακή σύγκλιση στην Ε.Ε., βλ. σχετικά, Λώλος, Σαρ., 2009, Οι Ελληνικές Περιφέρειες, Οικονομική σύγκλιση και συνοχή, εκδ. Gutenberg, σελ. 29 επ.

³⁶ Βλ. Σπανού, Καλλιόπη, 2001, Ελληνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, εκδ. Παπαζήσης, σελ. 27 επ.

³⁷ Για τον ασκούμενο έλεγχο νομιμότητας και κανονικότητας των δαπανών, βλ. ενδεικτικά, Κοκκίδου, Αλεξ., 2004, Οι αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου κατά το αναθεωρημένο άρθρο 98 του Συντάγματος, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 11 επ.

³⁸ Βλ. Βενετσανοπούλου, Μ., 2014, Κακοδιοίκηση και διαφθορά στη δημόσια διοίκηση, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 1-4.

³⁹ Βλ. ενδεικτικά, Νικολόπουλος, Ηλ., 2016, Η πληρέστερη συνταγματική κατοχύρωση των εννοιολογικών στοιχείων της τοπικής αυτοδιοίκησης, ως στόχος της συνταγματικής αναθεώρησης του άρθρου 102, σε 19ο Επιστημονικό Συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων «Οι περιφερειακές επιπτώσεις της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας και οι συνέπειές τους», Λαμία 12-13 Μαΐου 2016, Κείμενα Επιστημονικών Εισηγήσεων, σελ. 46 επ.

⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά αντί άλλων, Λαδιάς, Χρ. - Παπάζογλου, Αιμ. - Μπαμπαλιούτας, Λ., 2014, Η εφαρμογή του Προγράμματος «Καλλικράτης» για τη Νέα Αρχιτεκτονική Δομή της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης ως παράγων της Περιφερειακής εξειδίκευσης. Το ζήτημα

το οποίο δεν θα πρέπει να επηρεάζεται από πολιτικές σκοπιμότητες και νομοθετήματα που εξελίσσονται ως ανεφάρμοστα στην πράξη.

Η ορθή-χρηστή δημοσιονομική διαχείριση και ο έλεγχος των δημοσίων οικονομικών μέσα από τους θεσμούς της δημόσιας ελεγκτικής⁴¹ θα μπορέσει να δώσει τις βάσεις για ανάπτυξη της περιφέρειας, ενισχύοντας το αίσθημα εμπιστοσύνης των πολιτών και εγκαθιδρύοντας μία νέα σχέση τους με τους αποκεντρωμένους φορείς.

Βιβλιογραφία

1. Βαβούρας, Ιωάν., 1991, Οικονομική Πολιτική, Μέρος β', 2η εκδ. [4].
2. Βενετσανοπούλου, Μ., 2014, Κακοδιοίκηση και διαφθορά στη Δημόσια Διοίκηση, Ελεγκτικοί Μηχανισμοί, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσ/κη [30], [38].
3. Βενετσανοπούλου, Μ. - Μπαμπαλιούτας, Λ., 2016, Οι ειδικοί μηχανισμοί του Κράτους στο πλαίσιο της δημοσιονομικής μεταρρύθμισης, σε «Η Δημοσιονομική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα», Πρακτικά ΙΘ' Επιστημονικού Συμποσίου Αφιερωμένου στον Πρόεδρο ε.τ. του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Καραβοκύρη (Πέμπτη 12 και Παρασκευή 13 Μαρτίου 2015), Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς (Τομέας Νομικής Επιστήμης) – Ελεγκτικό Συνέδριο – Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιώς [30].
4. Ζαχαράκη, Ελ.-Βεν., 2016, Η συμβολή της ενιαίας αρχής πληρωμών σε μια ορθολογική, ελεγχόμενη και ταχεία καταβολή των πάσης φύσεως αποδοχών των υπαλλήλων του Δημοσίου, σε «Η Δημοσιονομική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα», Πρακτικά ΙΘ' Επιστημονικού Συμποσίου Αφιερωμένου στον Πρόεδρο ε.τ. του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Καραβοκύρη (Πέμπτη 12 και Παρασκευή 13 Μαρτίου 2015), Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς (Τομέας Νομικής Επιστήμης) – Ελεγκτικό Συνέδριο – Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιώς [30].
5. Κοϊμτζόγλου, Ιωάν., 2003, Η αρχή της αξιοκρατίας στο δημόσιο δίκαιο, εκδ. Αντ. Σάκκουλας [25].
6. Κοκκίδου, Αλ., 2004, Οι αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου κατά το αναθεωρημένο άρθρο 98 του Συντάγματος, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσ/κη [37].
7. Κόνσολας, Ν., 1997, Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική, εκδ. Παπαζήσης [2].
8. Κτιστάκη, Στ., 2014, Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση, εκδ. Παπαζήσης [26].
9. Λαδιάς, Χρ., 2013, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα, εκδ. Παπαζήσης [33], [34].
10. Λαδιάς, Χρ., 2014, Ειδικά Θέματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εκδ. Παπαζήσης [26].
11. Λαδιάς, Χρ., 2015, Οι ευρωπαϊκές περιφέρειες σήμερα, εκδ. Παπαζήσης [34].
12. Λαδιάς, Χρ. - Παπάζογλου, Αιμ. - Μπαμπαλιούτας, Λ., 2014, Η εφαρμογή του Προγράμματος «Καλλικράτης» για τη Νέα Αρχιτεκτονική Δομή της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης ως παράγων της Περιφερειακής εξειδίκευσης. Το ζήτημα της «Επιχειρηματικότητας» μέσω των Επιχειρήσεων των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η συμβολή της στην περιφερειακή ανάπτυξη, ΕφΔΔ, Τεύχος 5ο [40].
13. Λιγωμένου, Άννα, 2008, Αρχές Ελεγκτικής Διαδικασίας στο Δημόσιο τομέα, σε Πρακτικά Ημερίδας «Ελεγκτικό Συνέδριο και ΑΕΙ» (14 Απριλίου 2008) [30].
14. Λιγωμένου, Άννα, 2016, Έννοιες και Θεσμοί Λογιστικής και Ελεγκτικής του Δημοσίου Τομέα [41].

της «Επιχειρηματικότητας» μέσω των Επιχειρήσεων των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η συμβολή της στην περιφερειακή ανάπτυξη, ΕφΔΔ, Τεύχος 5ο, σελ. 668 επ.

⁴¹ Βλ. Λιγωμένου, Άννα, 2016, Έννοιες και Θεσμοί Λογιστικής και Ελεγκτικής του Δημοσίου Τομέα, σελ. 28 επ.

15. Λιγωμένου, Άννα-Παπάζογλου, Αιμ.-Μπαμπαλιούτας, Α., 2016, Η συνταγματική κατοχύρωση της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα – Η διαλεκτική της σχέση με τη διοικητική αποκέντρωση και την τοπική αυτοδιοίκηση, σε 19ο Επιστημονικό Συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων «Οι περιφερειακές επιπτώσεις της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας και οι συνέπειές τους», Λαμία 12-13 Μαΐου 2016, Κείμενα Επιστημονικών Εισηγήσεων [1].
16. Λώλος, Σ., 2009, Οι Ελληνικές Περιφέρειες, Οικονομική σύγκλιση και συνοχή, εκδ. Gutenberg [35].
17. Μπαμπαλιούτας, Α., 2004, Ο Ν. 3230/2004 και η εισαγωγή της διοίκησης με στόχους στην ελληνική έννομη τάξη. Οι σύγχρονες πρακτικές του management και η ένταξή τους στην ελληνική δημόσια διοίκηση, ΕπιστΕπετΑρμενόπουλου, Τόμος 25ος [13].
18. Μπαμπαλιούτας, Α., 2007, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, Τόμος Α', εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσ/κη [5], [7], [10], [14].
19. Μπαμπαλιούτας, Α., 2013, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, Τόμος Β', εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσ/κη [18], [26].
20. Μπαμπαλιούτας Α.,-Μητσόπουλος, Κ., 2014, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και Περιφερειακή Πολιτική της ΕΕ, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσ/κη [7], [8], [31], [33], [34].
21. Μπέσιλα–Βήκα, Ευρ., 2010, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Τόμος Ι, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσ/κη [11].
22. Νικολόπουλος, Ηλ., 2016, Η πληρέστερη συνταγματική κατοχύρωση των εννοιολογικών στοιχείων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ως στόχος της συνταγματικής αναθεώρησης του άρθρου 102, σε 19ο Επιστημονικό Συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων «Οι περιφερειακές επιπτώσεις της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας και οι συνέπειές τους», Λαμία 12-13 Μαΐου 2016, Κείμενα Επιστημονικών Εισηγήσεων [27], [39].
23. Πετράκος, Γ., και Ψυχάρης, Γ., 2004, Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα, εκδ. Κριτική [29].
24. Πικραμένος, Μ., 2012, Όψεις της διοικητικής οργάνωσης του Κράτους μετά τον Καλλικράτη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη [18].
25. Πουλής, Στ., 2016, Νέες μορφές ελέγχου από το Ελεγκτικό Συνέδριο : Το Ετήσιο Πρόγραμμα Ελέγχου, σε «Η Δημοσιονομική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα», Πρακτικά ΙΘ' Επιστημονικού Συμποσίου Αφιερωμένου στον Πρόεδρο ε.τ. του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Καραβοκύρη (Πέμπτη 12 και Παρασκευή 13 Μαρτίου 2015), Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς (Τομέας Νομικής Επιστήμης) – Ελεγκτικό Συνέδριο – Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιώς [30].
26. Ράϊκος, Αθ., 2011, Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος ΙΙ, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη [17].
27. Ρακιντζής, Λεάνδρ. – Σωκρ. - Ράπτη, Νικ., 2016, Ο οικονομικός έλεγχος των ΟΤΑ από τον Γενικό Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης, σε «Η Δημοσιονομική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα», Πρακτικά ΙΘ' Επιστημονικού Συμποσίου Αφιερωμένου στον Πρόεδρο ε.τ. του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Καραβοκύρη (Πέμπτη 12 και Παρασκευή 13 Μαρτίου 2015), Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς (Τομέας Νομικής Επιστήμης) – Ελεγκτικό Συνέδριο – Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιώς [30].
28. Σπανού, Καλλιόπη, 2001, Ελληνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, εκδ. Παπαζήσης [36].
29. Σώρος, Ιωάν., 2016, Η συμβολή της λογιστικής και του ελέγχου στη δημοσιονομική διαχείριση, (Τυπική και Ουσιαστική Εφαρμογή), σε «Η Δημοσιονομική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα», Πρακτικά ΙΘ' Επιστημονικού Συμποσίου Αφιερωμένου στον Πρόεδρο ε.τ. του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Καραβοκύρη (Πέμπτη 12 και Παρασκευή 13 Μαρτίου 2015), Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς (Τομέας Νομικής Επιστήμης) – Ελεγκτικό Συνέδριο – Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιώς [30].

30. Τάχος, Αναστ., 1985, Διοικητική Επιστήμη, Συμβολή στην οντολογική έρευνα της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, 2η εκδ., εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη [12].
31. Τάχος, Αναστ., Διοικητικό Οικονομικό Δίκαιο, 7η εκδ., 1992, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη [3].
32. Τσιάντη, Βασ., 2016, Ο έλεγχος των εσόδων Ο.Τ.Α. Α' βαθμού, Μια αναγκαία και επίκαιρη μεταρρύθμιση Ν. 3852/2010, σε «Η Δημοσιονομική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα», Πρακτικά ΙΘ' Επιστημονικού Συμποσίου Αφιερωμένου στον Πρόεδρο ε.τ. του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Καραβοκύρη (Πέμπτη 12 και Παρασκευή 13 Μαρτίου 2015), Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς (Τομέας Νομικής Επιστήμης) – Ελεγκτικό Συνέδριο – Δικηγορικός Σύλλογος Πειραιώς [30].
33. Χλέπας, Ν. και Πάσχος, Λ., 2010, Οι αρμοδιότητες των νέων δευτεροβάθμιων Ο.Τ.Α., σε Σωτηρέλης, Γ. και Ξηρός, Θ. (επιμ.), Από τη Νομαρχιακή στην Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση, Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εκδ. Παπαζήσης [32].

Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΩΝ ΣΤΟΧΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ-Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ‘DEMOCU’

Νεκταρία ΜΑΡΑΒΑ

Σύμβουλος Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Υπ. Διδάκτωρ ΤΟΠΑ, Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής
Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο
nmarava@gmail.com

Ανδρέας ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ

Επιστημονικός Συνεργάτης Δήμου Κορυδαλλού, Δήμος Κορυδαλλού
alexopandr@gmail.com

Αναστασία ΣΤΡΑΤΗΓΕΑ¹

Αναπλ. Καθηγ., Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων
Μηχανικών, ΕΜΠ
stratige@central.ntua.gr

Περίληψη

Ο ρόλος του πολιτισμού ως ενός σημαντικού πυλώνα στην αναπτυξιακή προσπάθεια των τοπικών κοινωνιών κερδίζει σήμερα ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον των σχεδιαστών και των κέντρων λήψης αποφάσεων, ως εργαλείο για την επιδίωξη στόχων τοπικής ανάπτυξης. Η ολοκληρωμένη διαχείριση των πολιτιστικών πόρων ενός τόπου, μέσα από την πρακτική του στρατηγικού πολιτιστικού σχεδιασμού για τη βιώσιμη αξιοποίησή τους και τη διαμόρφωση της ταυτότητάς του, αποτελεί ζητούμενο, ενώ έμφαση δίνεται πλέον στην προσέγγιση του συμμετοχικού πολιτιστικού σχεδιασμού, που επιχειρεί να αναδείξει τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στη διαχείριση πόρων ιδιαίτερης, για αυτές, αξίας. Η παρούσα εργασία εστιάζει στην παρουσίαση της εμπειρίας που αποκτήθηκε από την υλοποίηση ενός καινοτόμου συμμετοχικού εγχειρήματος στον Δήμο Κορυδαλλού, μέσα από την υλοποίηση του έργου ‘DemoCU’ (Democratic Culture). Πιο συγκεκριμένα, η εργασία εστιάζει στην παρουσίαση της μεθοδολογικής προσέγγισης που δομείται και των εργαλείων και τεχνικών που αξιοποιούνται με σκοπό τη συμμετοχική διατύπωση των στόχων για την ανάπτυξη ενός Ολοκληρωμένου Σχεδίου Διαχείρισης Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών της περιοχής μελέτης.

Λέξεις κλειδιά: πολιτιστικοί πόροι, πολιτιστικές δομές/υποδομές, τοπική ανάπτυξη, στρατηγικός συμμετοχικός πολιτιστικός σχεδιασμός

1. Εισαγωγή

Είναι σήμερα ευρέως παραδεκτό ότι η ανάπτυξη του πολιτισμού, *ως προϊόν κατάλληλου σχεδιασμού*, δημιουργεί ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή, αλλά και την επικοινωνία και αλληλεπίδραση των κοινωνικών ομάδων. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τομέα διαδραματίζουν σήμερα οι *φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης*, με την ανάληψη σειράς αρμοδιοτήτων από αυτό το επίπεδο λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτιστικής πολιτικής. Οι δράσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα του πολιτισμού συνιστούν «εργαλεία» με πολλαπλά θετικά αποτελέσματα για τις τοπικές κοινωνίες, συμβάλλοντας στην κοινωνική/πολιτιστική αναβάθμιση των πολιτών, στην ενεργοποίησή τους σε δημιουργικούς τομείς, στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και κυρίως των νέων, ενώ ακόμα μπορεί να αποτελέσει κινητήριο δύναμη για την τοπική οικονομική ανάπτυξη. Σημαντική παράμετρο για την ανάπτυξη αυτών των δράσεων αποτελεί η ανάπτυξη/υποστήριξη κατάλληλων υποδομών άσκησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων και η διασφάλιση ίσης πρόσβασης σε

¹ Υπεύθυνη για την επικοινωνία

αυτές όλων των κοινωνικών ομάδων. Κυρίαρχο ρόλο επίσης διαδραματίζουν οι *δομές της τοπικής αυτοδιοίκησης* που έχουν ως πεδίο ενασχόλησης την παροχή υπηρεσιών πολιτισμού, καθώς και κάθε άλλου είδους δομές του ιδιωτικού τομέα (συλλογικότητες), τυπικές ή άτυπες, που συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του πολιτιστικού γίνεσθαι μιας περιοχής.

Οι δυνατότητες προώθησης της πολιτιστικής ανάπτυξης μέσω των δομών της τοπικής αυτοδιοίκησης στηρίζονται, μεταξύ άλλων, στην ορθολογική χρήση των πόρων, στην ανταποδοτικότητα των πολιτιστικών αγαθών, στον θεσμό της χορηγίας, στην ανάπτυξη διαδημοτικών συνεργασιών, στον αποτελεσματικό συντονισμό των παρεμβάσεων, στα στελέχη του πολιτισμού και το τοπικό καλλιτεχνικό δυναμικό, στην άοκνη συνεργασία της τοπικής αυτοδιοίκησης με τους φορείς πολιτισμού, στον σχεδιασμό της κατάλληλης πολιτιστικής πολιτικής, στην αναζήτηση πόρων από ευρωπαϊκά και άλλα προγράμματα (Καραμπέκου και άλλοι 2012). Η αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος καθιστά τις τοπικές κοινότητες *κέντρα δημιουργικότητας και καινοτομίας*, με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και συνοχή.

Η παρούσα εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της στην παρουσίαση της εμπειρίας που αποκτήθηκε από την υλοποίηση ενός καινοτόμου συμμετοχικού εγχειρήματος για την ανάπτυξη ενός Ολοκληρωμένου Στρατηγικού Σχεδίου Διαχείρισης (ΟΣΣΔ) των Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών του Δήμου Κορυδαλλού. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζει τη *μεθοδολογική προσέγγιση* και τις *μεθόδους/εργαλεία* που αξιοποιήθηκαν για τη *συμμετοχική διατύπωση* των στόχων του εν λόγω σχεδίου, καθώς και τα αποτελέσματα της εφαρμογής της στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης. Έμφαση δίνεται στη συμμετοχική διάσταση και την προσπάθεια κινητοποίησης φορέων και πολιτών να εμπλακούν δημιουργικά και να συμβάλλουν στη διατύπωση στόχων, οι οποίοι αποτυπώνουν το όραμά τους για τον πολιτισμό στην πόλη τους και μπορούν να αποτελέσουν εφελτήριο για μια αποτελεσματικότερη διαχείριση των δυσμενών επιπτώσεων της τρέχουσας οικονομικής συγκυρίας με «όχημα» τον πολιτισμό.

2. Συμμετοχικός Πολιτιστικός Σχεδιασμός

Η παρούσα ενότητα εστιάζει αρχικά στον ρόλο του πολιτισμού ως ενός τομέα που διατρέχει οριζόντια τους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ από πολλούς θεωρείται ο τέταρτος πυλώνας της. Στη συνέχεια επικεντρώνεται στη σκιαγράφηση της έννοιας του συμμετοχικού σχεδιασμού, ενώ τέλος αναδεικνύει τη διασύνδεση του πολιτισμού και των συμμετοχικών διαδικασιών μέσα από την προσέγγιση του συμμετοχικού πολιτιστικού σχεδιασμού.

Ο πολιτιστικός σχεδιασμός ως πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης

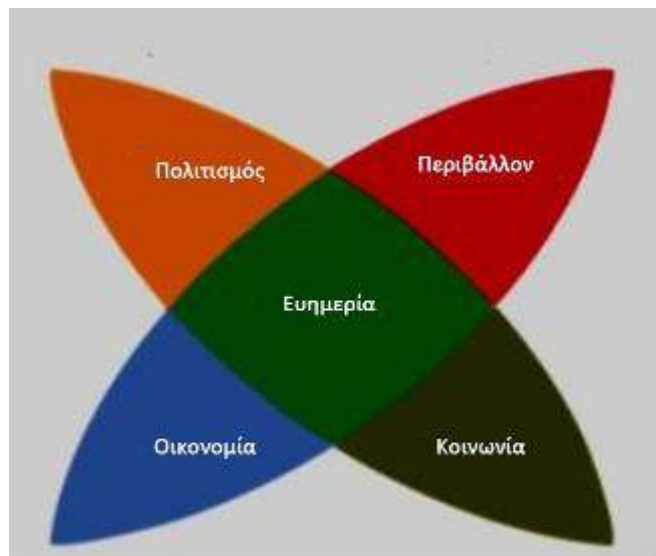
Η αντίληψη για τη σημασία του πολιτισμού ως κρίσιμου πυλώνα στην επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης (Διάγραμμα 1) αποκτά ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές. Μια κρίσιμη μάζα της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας είναι πεπεισμένη ότι η *ενσωμάτωση του πολιτισμού στην αναπτυξιακή στρατηγική* είναι ζωτικής σημασίας για την αποτελεσματική και βιώσιμη διαχείριση ενός μεγάλου αριθμού τοπικών προκλήσεων. Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι σήμερα, σε συνθήκες κρίσης, η οικονομία του πολιτισμού και της δημιουργίας βρίσκεται στην καρδιά της χάραξης αναπτυξιακών στρατηγικών σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο (Λαζαρέτου 2014, Stratigea και Katsoni 2015), επιδεικνύοντας μάλιστα αξιοπρόσεκτη ανθεκτικότητα.

Ο πολιτισμός, ως το σύνολο των δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην παραγωγή πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών χρησιμοποιώντας σπάνιους συντελεστές παραγωγής, είναι δυνατόν να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, ακόμη και σε μικρές τοπικές οικονομίες, αφού (Παχάκη και άλλοι 2000):

- Στηρίζεται σε *πόρους* που μπορούν να καταγραφούν σε οποιαδήποτε κοινωνία και επίπεδο ανάπτυξης, αξιοποιώντας την *ιδιομορφία και μοναδικότητα* των χαρακτηριστικών κάθε τόπου.
- Είναι *εντάσεως ανθρώπινου κεφαλαίου* και *τοπικών πόρων*, μπορεί δηλαδή να λειτουργήσει και σε μικρή χωρική κλίμακα.
- Χαρακτηρίζεται από *έντονη ευελιξία* κατά την οργάνωση και προβολή του, στοιχείο που του προσδίδει αντοχή σε δύσκολες οικονομικά περιόδους.

- Μπορεί να προσφέρει *αισθητικές και πνευματικές εμπειρίες* τόσο στον τοπικό πληθυσμό όσο και στους επισκέπτες του, δημιουργώντας έτσι *προστιθέμενη αξία* σε μια περιοχή.
- Επηρεάζει το γενικότερο *επίπεδο της δημόσιας ζωής*, ως παραγωγός δημόσιων αγαθών, ενώ παράλληλα συμβάλλει στη βελτίωση της αισθητικής μιας κοινωνίας.
- Η *αισθητική ανάπτυξη* που τον χαρακτηρίζει επηρεάζει την ποιότητα και εμπορευσιμότητα των περισσότερων αγαθών της αγοράς.
- Ως πολιτιστικό - καλλιτεχνικό κεφάλαιο, αποκτά όλο και μεγαλύτερη αξία με το πέρασμα του χρόνου

Διάγραμμα 1: Ο πολιτισμός ως ο τέταρτος πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης

Πηγή: New Zealand Ministry for Culture and Heritage, 2006

Η άνθιση του πολιτισμού δημιουργεί ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την επικοινωνία/αλληλεπίδραση των κοινωνικών ομάδων. Ο πολιτισμός αποτελεί πυλώνα για την ενημέρωση, την επιμόρφωση, την ευαισθητοποίηση, και την εν γένει κινητοποίηση των τοπικών πληθυσμών προς ευγενή ιδανικά και αξίες. Οι ζυμώσεις που λαμβάνουν χώρα μέσα από δράσεις πολιτισμού συμβάλουν στην ωρίμανση των κοινωνικών ομάδων και τη δημιουργία *υπεύθυνων και ενεργών πολιτών*.

Διαφαίνεται λοιπόν η ανάγκη κατανόησης των δεσμών και δυναμικών που αναπτύσσονται μεταξύ των πολιτιστικών, περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών μεταβλητών στην επιδίωξη της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης, διαμορφώνοντας ένα *συμμετοχικό πολιτιστικό σχέδιο* το οποίο, όπως διατυπώνει ο Hawkes (2001), πρέπει να είναι ένα πλάνο αρχών, να αποτελεί τη βάση των τοπικών σχεδιασμών και να εμπνέει όλες τις τομεακές πολιτικές. Η άποψη αυτή διατυπώνεται επίσης στο πλαίσιο του έργου INHERIT (2007), όπου σημειώνεται ότι ο πολιτισμός μπορεί να αποτελέσει τον θεμέλιο λίθο για μια βιώσιμη και διαρκή ανάπτυξη, οδηγώντας σε πολλαπλά ποιοτικά και ποσοτικά οφέλη για την οικονομία και την κοινωνία, με την προϋπόθεση ότι ενσωματώνει στόχους βιωσιμότητας. Στη βάση αυτή, ο πολιτισμός αποτελεί ολοένα και περισσότερο το αντικείμενο ενδιαφέροντος των σχεδιαστών και των κέντρων λήψης αποφάσεων ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης (Stratigea και Katsoni 2015).

Η έννοια του συμμετοχικού σχεδιασμού

Η διαδικασία του σχεδιασμού και ο ρόλος του σχεδιαστή σε αυτή, έχουν δεχτεί καταλυτικού χαρακτήρα επιρροές από τις σημαντικές πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών, που καθόρισαν σε σημαντικό βαθμό και την εξέλιξη των θεωρητικών προσεγγίσεων του σχεδιασμού (Forester 1993, Creighton 2005). Οι σύγχρονες θεωρήσεις αντιλαμβάνονται τον σχεδιασμό με μια περισσότερο ανθρωποκεντρική προσέγγιση (Ποζουκίδου 2000), οδηγώντας σε ένα νέο υπόδειγμα, όπου η

εμπειρική γνώση των αποδεκτών του σχεδιασμού –της κοινωνίας δηλαδή– αποκτά ιδιαίτερη αξία, αλληλεπιδρά και λειτουργεί συμπληρωματικά με την επιστημονική γνώση των σχεδιαστών, υπό το πλέγμα των περιορισμών του γενικότερου πλαισίου πολιτικής, εντός του οποίου ο σχεδιασμός ασκείται (Στρατηγέα 2015). Η διαδικασία του σχεδιασμού έτσι αποκτά νέο περιεχόμενο, θεωρητική και πρακτική βάση και περνά σε μια επόμενη φάση, με τη μετεξέλιξή της στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού, ο οποίος αποτελεί σήμερα την κυρίαρχη πρακτική για τη βελτίωση τόσο της ίδιας της διαδικασίας όσο και του αποτελέσματος του σχεδιασμού. Ο συμμετοχικός σχεδιασμός, όπως επισημαίνεται και από τον Καμχή (2007), συμβάλλει στη δημιουργία μιας πλατφόρμας επικοινωνίας μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των σχεδιαστών από τη μία πλευρά και της κοινωνίας από την άλλη, στην οποία επιχειρείται η τοποθέτηση σε ισότιμη βάση της επιστημονικής γνώσης, αλλά και κάθε συστήματος κατανόησης της πραγματικότητας που απορρέει από την κοινωνία, όπως ηθικές αξίες, πολιτισμικές παραδόσεις, κ.ά. Μέσα από την πλατφόρμα αυτή επιδιώκεται η διαβούλευση μεταξύ διαφορετικών ομάδων ενδιαφερόντων, αποτελώντας ταυτόχρονα πεδίο αναζήτησης συναινετικών λύσεων σε προβλήματα του σχεδιασμού, αλλά και πλατφόρμα κοινωνικής μάθησης. Όπως επισημαίνει ο Forester (1989), ο συμμετοχικός σχεδιασμός επιχειρεί, μέσα από τη διαπραγμάτευση μεταξύ των διαφόρων ομάδων, να οδηγήσει σε μια κατάσταση ισορροπίας, όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι στη διαδικασία του σχεδιασμού κατανοούν την αμοιβαία αλληλεξάρτησή τους εντός του κοινωνικού και οικονομικού πλαισίου στο οποίο δραστηριοποιούνται και, μέσα από αυτή τη θεώρηση, διαμορφώνουν νέες αντιλήψεις και αξίες.

Ένα σημαντικό στοιχείο της προσέγγισης του συμμετοχικού σχεδιασμού είναι η προσπάθεια διασφάλισης κοινωνικής δικαιοσύνης στη λήψη απόφασης και τις τελικές επιλογές μέσα από τη δημιουργία, από τον σχεδιαστή, βήματος έκφρασης των απόψεων όλων των κοινωνικών ομάδων. Στο πλαίσιο αυτό, η προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού μπορεί να αποτελέσει επίσης μια διαδικασία ανακατανομής δύναμης μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων (McGuirk 2001), με αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό κοινωνικών δομών και σχέσεων και την ισότιμη πρόσβαση όλων των ομάδων σε πόρους (Kanji και Greenwood 2001). Ταυτόχρονα, ο συμμετοχικός σχεδιασμός –κρινόμενος εκ του αποτελέσματος– αποτελεί μηχανισμό διασφάλισης κοινωνικής ειρήνης (Steyaert και Lisoir 2005), καθώς μπορεί να διασφαλίσει την εξομάλυνση των συγκρούσεων, τη δημιουργία συναινετικού κλίματος και τη δέσμευση των συμμετεχόντων στο τελικό προϊόν του σχεδιασμού, στοιχεία που διασφαλίζουν την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των αποφάσεων που απορρέουν από αυτόν.

Η εφαρμογή της προσέγγισης του συμμετοχικού σχεδιασμού καθοδηγείται σήμερα σε σημαντικό βαθμό και από τις εξελίξεις στα θέματα της χάραξης πολιτικής και τις ακολουθούμενες από τους φορείς διοίκησης πρακτικές, που μπορούν να ιδωθούν υπό το πρίσμα ενός νέου μοντέλου διακυβέρνησης (Pereira και Quintana 2002), το οποίο διαμορφώνεται από τα μέσα της δεκαετίας του '90 έως σήμερα. Στο νέο αυτό μοντέλο τα ζητήματα της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η συνεργασία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων μερών για τη χάραξη πολιτικής αποκτούν εξέχουσα σημασία.

Η συμμετοχική προσέγγιση του πολιτιστικού σχεδιασμού

Στις ενότητες που προηγήθηκαν επιχειρήθηκε να αναδειχθεί η σημασία τόσο του πολιτισμού ως βασικού πυλώνα στις σύγχρονες αναπτυξιακές στρατηγικές, με απώτερο στόχο την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης, όσο και της συμμετοχικής προσέγγισης στη διαδικασία του σχεδιασμού. Η ενσωμάτωση της συμμετοχικής σχεδιαστικής προσέγγισης στη διαχείριση του τομέα του πολιτισμού αποτελεί σήμερα μια πρακτική που κερδίζει διαρκώς έδαφος, αναδεικνύοντας την ανάγκη αλλά και την προστιθέμενη αξία του συμμετοχικού πολιτιστικού σχεδιασμού.

Ο συμμετοχικός πολιτιστικός σχεδιασμός μιας πόλης ως εργαλείο για την ολοκληρωμένη και βιώσιμη τοπική ανάπτυξη αποτελεί αντικείμενο διαβούλευσης μεταξύ των τοπικών αρχών διοίκησης, των φορέων και των πολιτών. Η συμμετοχική σχεδιαστική προσέγγιση στη διαχείριση τοπικών πολιτιστικών πόρων βοηθά τους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης:

- στην αναγνώριση και καλύτερη κατανόηση των πολιτιστικών πόρων και της αξίας τους για την τοπική κοινωνία,

- στη δόμηση ενός στρατηγικού σχεδίου αξιοποίησης αυτών, σύμφωνα με τις επιλογές όλων των τοπικών παραγόντων, διασφαλίζοντας έτσι την απαραίτητη συναίνεση στη χάραξη πολιτικής, και

- στην ολοκλήρωση των πολιτιστικών πολιτικών με πολιτικές που ασκούνται σε άλλα πεδία (π.χ. οικονομικές, κοινωνικές), με τον τομέα του πολιτισμού και τις σχετικές με αυτόν πολιτικές να αποτελούν τη βάση για την οικοδόμηση μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής πολιτικής, εναρμονισμένης με τις αξίες και τα οράματα των τοπικών κοινωνιών, ως απόρροια της πολιτιστικής ταυτότητας και διαδρομής τους. Η αναπτυξιακή αυτή πολιτική έχει στη βάση της ως δεδομένο ότι όλες οι πτυχές της πολιτιστικής ζωής μιας περιοχής μπορεί να αποτελέσουν εν δυνάμει ανεκτίμητους πόρους δημιουργίας και προόδου.

Μέσα από τον συμμετοχικό πολιτιστικό σχεδιασμό προβάλλονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής, καθώς και νέες ευκαιρίες πολιτιστικής δράσης, που στηρίζονται στην ορθολογική αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων, αλλά και των πολιτιστικών δομών και υποδομών μιας περιοχής. Αναδεικνύονται επίσης δυνατότητες εξειδίκευσης του ανθρώπινου δυναμικού, μέσω της προσπάθειας διατήρησης και ανάδειξης της πολιτιστικής ταυτότητάς της, καθώς και ανάπτυξης της οικονομίας του πολιτισμού και της δημιουργίας σε τοπικό επίπεδο, με θετική συμβολή στην οικονομική ευημερία, στην κοινωνική δικαιοσύνη, στην περιβαλλοντική υπευθυνότητα και στην πολιτιστική άνθηση. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ο καταλυτικός ρόλος των κέντρων λήψης αποφάσεων, έτσι ώστε τα αποτελέσματα του συμμετοχικού πολιτιστικού σχεδιασμού και οι σχετικές κατευθύνσεις πολιτικής που απορρέουν από αυτόν να ενσωματώνονται σε όλες τις διαστάσεις των τοπικών πολιτικών.

3. Η Συμμετοχική Προσέγγιση του 'DemoCU' στο Στάδιο της Διατύπωσης Σχεδιαστικών Στόχων

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία τονίζεται ιδιαίτερα ο ρόλος της συμμετοχής του κοινού σε όλα τα στάδια της διαδικασίας του σχεδιασμού για την αντιμετώπιση ενός παρόντος ή μελλοντικού σχεδιαστικού προβλήματος (Στρατηγέα 2015). Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού, καθώς αυτός αποτελεί στην ουσία του μια προσέγγιση που δίνει έμφαση στη διαδικασία με την οποία παράγεται το τελικό αποτέλεσμα του σχεδιασμού, κάθε στάδιο της οποίας αποτελεί ένα πεδίο διαβούλευσης, διαπραγμάτευσης, αλληλεπίδρασης, αναζήτησης του κοινού τόπου και λήψης των αντίστοιχων αποφάσεων. Για την υλοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας σε κάθε στάδιο του σχεδιασμού τίθενται οι στόχοι του εν λόγω σταδίου, ορίζονται οι συμμετέχοντες σε αυτό, σχεδιάζονται τα βήματα της διαδικασίας που ακολουθείται, επιλέγονται οι κατάλληλες μέθοδοι συμμετοχής, κ.λ.π. Η παρούσα ενότητα εστιάζει στην παρουσίαση της προσέγγισης που σχεδιάστηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος 'DemoCU'² και των μεθόδων που αξιοποιήθηκαν για την ουσιαστική εμπλοκή των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων στο στάδιο της διατύπωσης των στόχων του εν λόγω έργου, ένα ιδιαίτερα σημαντικό στάδιο, καθώς θέτει το πλαίσιο υλοποίησης όλων των επόμενων σταδίων της διαδικασίας σχεδιασμού.

3.1. Στάδια και Συμμετέχοντες

Ο στόχος του 'DemoCU' αφορά στην υλοποίηση μιας πολυεπίπεδης συμμετοχικής προσέγγισης για την ευαισθητοποίηση, ενεργοποίηση και προώθηση της συμμετοχής φορέων και πολιτών στη διαμόρφωση ενός Ολοκληρωμένου Στρατηγικού Σχεδίου Διαχείρισης των Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών του Δήμου Κορυδαλλού. Η πολυεπίπεδη συμμετοχική αυτή προσέγγιση ακολουθείται σε όλα τα στάδια της διαδικασίας του συμμετοχικού

² Το έργο 'DemoCU' ή με τον πλήρη τίτλο του «Ανάπτυξη Συμμετοχικής Μεθοδολογίας και e-Πλατφόρμας για τη Χάραξη Ολοκληρωμένης Πολιτιστικής Πολιτικής σε Τοπικό Επίπεδο – Πιλοτική Εφαρμογή στον Δήμο Κορυδαλλού», χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα «Είμαστε όλοι Πολίτες» 2009-2014, με Φορέα Επιχορήγησης τον Χρηματοδοτικό Μηχανισμό του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) (ΕΕΑ Grants) για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) στην Ελλάδα και Φορέα Διαχείρισης της Επιχορήγησης το Ίδρυμα Μποδοσάκη.

πολιτιστικού σχεδιασμού, συνιστώντας μια θεώρηση που αποσκοπεί στην κοινωνική ωρίμανση, τη συνεργασία και δικτύωση στο επίπεδο της περιοχής μελέτης με την εμπλοκή των πολιτών, των φορέων και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Το όλο εγχείρημα έχει ως απώτερο σκοπό του την αξιοποίηση του τομέα του πολιτισμού ως «όχημα» για την τοπική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι παρά το γεγονός ότι δεν υφίσταται ένα ιδεατό μοντέλο για την υλοποίηση του στρατηγικού σχεδιασμού (Joyce 2015), μια λογική αλληλουχία της διαδικασίας αυτού σε συγκεκριμένα βήματα και στάδια υλοποίησης ακολουθείται συνήθως στη διεθνή πρακτική (Creative City 2010, Μεταξάς και Λαλένης 2006).

Η συγκεκριμένη αλληλουχία απαντάει στα εξής βασικά ερωτήματα (Δεκλήρης 1989):

- Πού είμαστε σήμερα;
- Πού θέλουμε να είμαστε;
- Πώς θα πάμε;

Στην περίπτωση του συμμετοχικού πολιτιστικού σχεδιασμού, τα παραπάνω εμπλουτίζονται με δύο ακόμη βασικά ερωτήματα (Στρατηγέα και άλλοι 2016β; Ψαρρού 2013):

- Πώς θα ενισχυθεί η συμμετοχή των πολιτών και των πολιτιστικών φορέων;
- Πώς θα ενσωματωθεί η πολιτιστική διάσταση στον σχεδιασμό της περιοχής;

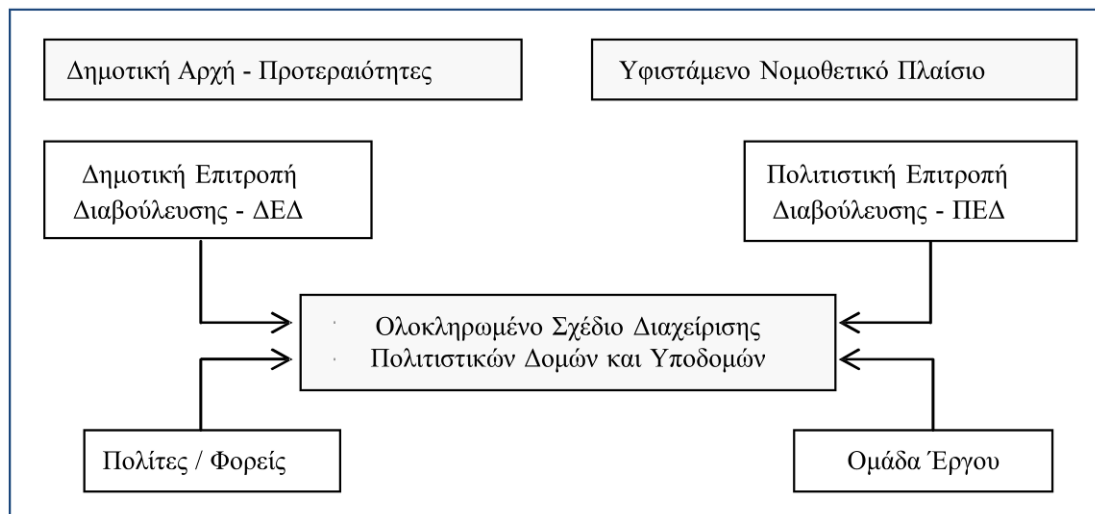
Σε κάθε στάδιο της παραπάνω λογικής αλληλουχίας, σχεδιάζονται και υλοποιούνται συγκεκριμένες δράσεις, με συγκεκριμένες μεθόδους συμμετοχής και συμμετέχοντες, επιχειρώντας να απαντήσουν αποτελεσματικά στα βασικά αυτά ερωτήματα.

Η απάντηση στο ερώτημα 'Που ΕΙΜΑΣΤΕ;' αποτελεί το πρώτο στάδιο του πολιτιστικού σχεδιασμού ή/και του στρατηγικού σχεδιασμού γενικότερα (Μεταξάς και Λαλένης 2006) και περιλαμβάνει την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης, τον προσδιορισμό του πολιτιστικού προφίλ της περιοχής, τη χαρτογράφηση / οπτικοποίηση των πολιτιστικών πόρων, δομών και υποδομών και τέλος την αξιολόγηση της περιοχής μελέτης και του πολιτιστικού προφίλ αυτής (Στρατηγέα και άλλοι 2015α; Ψαρρού, 2013).

Η απάντηση στο ερώτημα 'Που θέλουμε να ΕΙΜΑΣΤΕ;' αποτελεί το δεύτερο στάδιο του στρατηγικού σχεδιασμού, άρρηκτα συνδεδεμένο με το πρώτο. Στο στάδιο αυτό επιδιώκεται, μέσω της αξιολογικής αποτύπωσης των αποτελεσμάτων του πρώτου σταδίου, η διαμόρφωση κοινών στόχων και συγκεκριμένων στρατηγικών προτεραιοτήτων και κατευθύνσεων πολιτιστικής πολιτικής της υπό μελέτης περιοχής.

Στο έργο 'DemoCU', η παραπάνω διαδικασία υλοποιείται μέσα από σειρά σταδίων, στα οποία επιδιώκεται η συμμετοχή πολιτών και τοπικών ομάδων που έχουν ενδιαφέρον, επηρεάζονται ή μπορούν να συνεισφέρουν στη βελτίωση του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Οι εμπλεκόμενοι στη συμμετοχική διαδικασία διατύπωσης των στόχων παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2. Πιο συγκεκριμένα αυτοί είναι:

Διάγραμμα 2: Η έκφραση της έννοιας της συμμετοχής στο έργο 'DemoCU'

α) Η Πολιτιστική Επιτροπή Διαβούλευσης (ΠΕΔ), άτυπη επιτροπή που δημιουργείται στο πλαίσιο του 'DemoCU' και συνίσταται από εκπροσώπους πολιτιστικών φορέων της περιοχής μελέτης. Ο ρόλος της ΠΕΔ είναι να επικουρεί την προσπάθεια της ερευνητικής ομάδας, να συμβάλλει στην ανάπτυξη του τελικού Σχεδίου Διαχείρισης Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών του Δήμου Κορυδαλλού, καθώς επίσης να συμβάλλει στην επεξεργασία της πληροφορίας που συλλέγεται από τις ακολουθούμενες συμμετοχικές διαδικασίες και τη σταδιακή ενσωμάτωσή της στο τελικό σχέδιο.

β) Η Δημοτική Επιτροπή Διαβούλευσης (ΔΕΔ) του Δήμου Κορυδαλλού, επιτροπή με θεσμικό ρόλο στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στην τοπική αυτοδιοίκηση (Ν. 3852/2010, Άρθρο 76), που συνεισφέρει στη συμμετοχική διαδικασία, εκφράζοντας τις ανάγκες, επιλογές και προτεραιότητες των λοιπών ομάδων της τοπικής κοινωνίας, όπως αυτές εκπροσωπούνται στην εν λόγω επιτροπή.

γ) Οι πολίτες και οι φορείς πολιτισμού του Δήμου Κορυδαλλού, η παρουσία των οποίων αποσκοπεί στη συλλογή πληροφορίας σχετικής με τις απόψεις και τις προσδοκίες τους από την ανάπτυξη του πολιτιστικού τομέα στην περιοχή τους. Η πληροφορία αυτή διευρύνει τον ορίζοντα της ερευνητικής ομάδας σχετικά με τα χαρακτηριστικά, τις διαστάσεις και το περιεχόμενο του Ολοκληρωμένου Σχεδίου Διαχείρισης των Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών.

Η αξιοποίηση των παραπάνω ομάδων στη συμμετοχική διαδικασία διασφαλίζει τη διατύπωση/συλλογή των διαφορετικών απόψεων γύρω από τον τομέα του πολιτισμού για τη βελτίωση του τελικού παραγόμενου προϊόντος του πολιτιστικού σχεδιασμού. Η εμπλοκή ενός σημαντικού πλήθους πολιτών με διαφορετική προέλευση, υπόβαθρο, γνώση, κοινωνική και οικονομική κατάσταση, φύλο, κοινωνικές ιδιαιτερότητες, κ.λπ. διασφαλίζει την ίση δυνατότητα συμμετοχής όλων των κοινωνικών ομάδων στο συμμετοχικό σχεδιαστικό εγχείρημα του 'DemoCU', ικανοποιώντας μια βασική αρχή κάθε συμμετοχικής διαδικασίας.

Η μεθοδολογική προσέγγιση που δομήθηκε για τη συμμετοχική διατύπωση των στόχων του Ολοκληρωμένου Στρατηγικού Σχεδίου Διαχείρισης των Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών του Δήμου Κορυδαλλού περιλαμβάνει τρία διακριτά στάδια (Διάγραμμα 3):

- Το *πρώτο στάδιο* επικεντρώνεται στην εμβάθυνση στο εξωτερικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης, επιχειρώντας να αποκωδικοποιήσει τις εξελίξεις αυτού σχετικά με τον τομέα του πολιτισμού και τις επιπτώσεις τους τόσο στην περιοχή μελέτης όσο και στον τομέα του πολιτισμού ειδικότερα.

- Το *δεύτερο στάδιο* στοχεύει στην ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος της περιοχής μελέτης, με σκοπό να εμβαθύνει στα κοινωνικο-οικονομικά και άλλα χαρακτηριστικά της, αλλά και τα χαρακτηριστικά του πολιτιστικού τομέα σε αυτή, επιχειρώντας ακόμη τη συμμετοχική αξιολόγηση του εν λόγω τομέα. Από την ανάλυση αυτή απορρέει ένα σύνολο από σημαντικές διαπιστώσεις.

- Το *τρίτο στάδιο* επιχειρεί την κριτική αξιολόγηση της πληροφορίας που προκύπτει από τα δύο παραπάνω στάδια και, αξιοποιώντας τη συμμετοχική προσέγγιση, οριοθετεί τα κρίσιμα ζητήματα του τομέα του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης, με σκοπό την αποτελεσματικότερη διατύπωση των στόχων του Ολοκληρωμένου Στρατηγικού Σχεδίου Διαχείρισης των Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών.

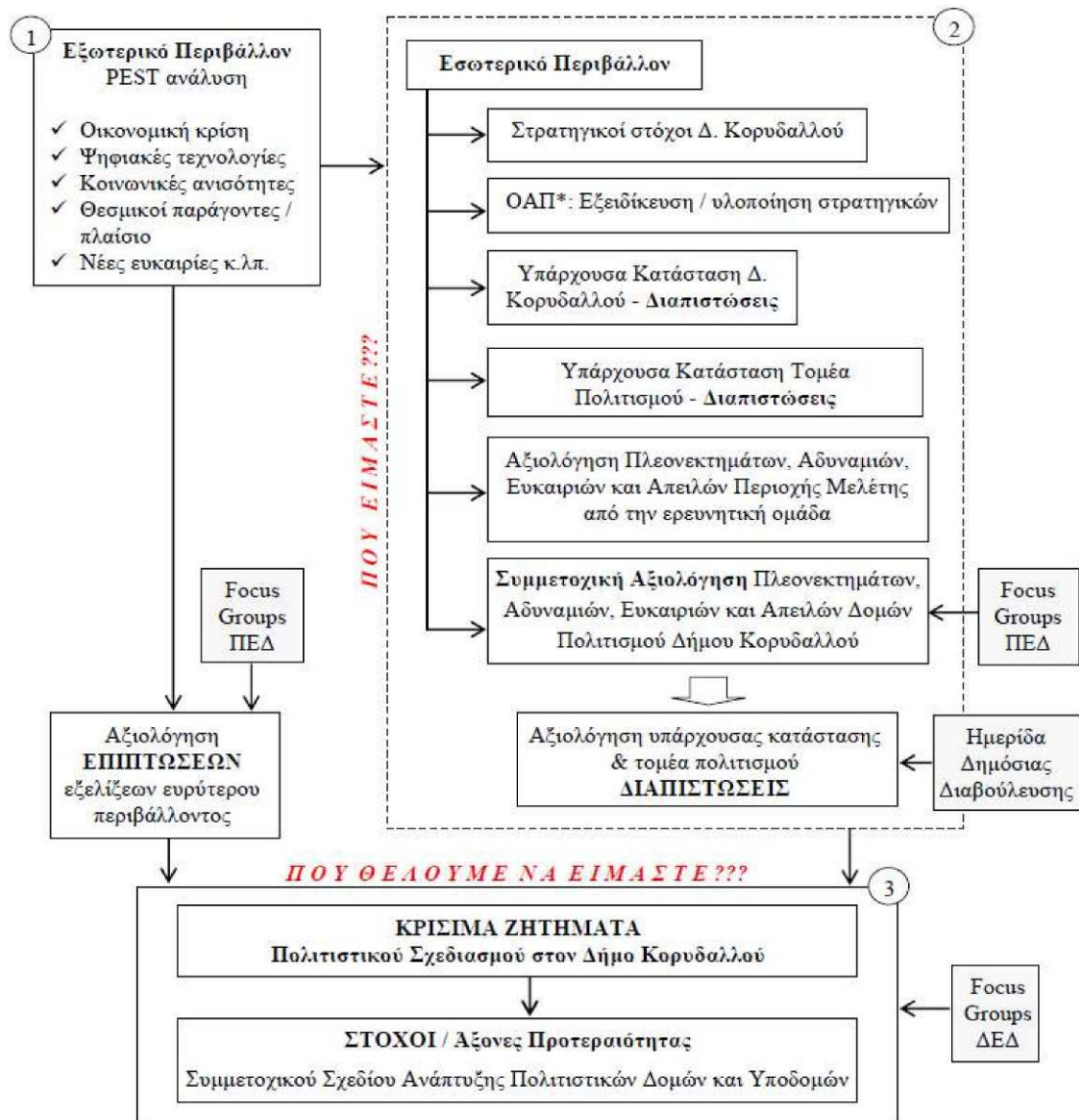
Η υλοποίηση των παραπάνω σταδίων στηρίζεται στην αξιοποίηση κατάλληλων *σχεδιαστικών εργαλείων* που δίνουν τη δυνατότητα μιας πιο συστηματικής εμβάθυνσης στα ζητήματα που εμπλέκονται και μιας περισσότερο συστηματικής οργάνωσης της συμμετοχικής διαδικασίας. Πιο συγκεκριμένα αξιοποιούνται:

- Η *προσέγγιση* PEST (Political, Economic, Societal and Technological) για την ανάλυση των εξελίξεων του εξωτερικού περιβάλλοντος. Η καταγραφή των εξελίξεων αυτών αποτελεί αντικείμενο μελέτης από την ερευνητική ομάδα. Η εκτίμηση των επιπτώσεών τους στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τομέα στην περιοχή μελέτης αποτελεί αντικείμενο της συμμετοχικής διαδικασίας που ακολουθείται, με σκοπό την ενημέρωση των συμμετεχόντων σχετικά με το περιβάλλον λήψης απόφασης, που οι εξελίξεις αυτές αναμένεται να διαμορφώσουν, και τη συμμετοχική αξιολόγηση των πιθανών επιπτώσεων από αυτό στην εξέλιξη του τομέα του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης (Διάγραμμα 3 – Ενότητα 1).

- Η *ποιοτική μέθοδος αξιολόγησης* SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats), η οποία αξιοποιείται για την αξιολόγηση του πολιτιστικού τομέα στην περιοχή μελέτης (εσωτερικό περιβάλλον).

• Η μέθοδος της *δημόσιας διαβούλευσης*, με τη βοήθεια της οποίας μέσα από μια οργανωμένη συζήτηση και αλληλεπίδραση μεταξύ της σχεδιαστικής ομάδας, της τοπικής αρχής και φορέων και πολιτών από την τοπική κοινωνία στο πλαίσιο ημερίδας διαβούλευσης, επικοινωνούνται οι σημαντικές διαπιστώσεις από την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης της περιοχής μελέτης και του τομέα του πολιτισμού, με σκοπό τη συλλογή της εμπειρικής γνώσης και αντίληψης γύρω από αυτές και την περαιτέρω βελτίωση και οριστικοποίησή τους (Διάγραμμα 3-Ενότητα 2). Η οριστικοποίηση των διαπιστώσεων, σε συνδυασμό με την πληροφορία που απορρέει από τα υπόλοιπα στάδια της συμμετοχικής διαδικασίας για τη διατύπωση των στόχων, οριοθετεί το πλαίσιο για την κωδικοποίηση των *κρίσιμων ζητημάτων* που πρέπει να αντιμετωπιστούν από το Ολοκληρωμένο Στρατηγικό Σχέδιο Διαχείρισης των Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών.

Διάγραμμα 3: Στάδια διατύπωσης στόχων στο πλαίσιο της συμμετοχικής προσέγγισης του ‘DemoCU’

* ΟΑΠ: Οργανισμός Άθλησης & Πολιτισμού Δήμου Κορυδαλλού

• Η μέθοδος των *Ομάδων Εστίασης –Focus Groups–*, η οποία αξιοποιείται για: (α) τη συμμετοχική αξιολόγηση των επιπτώσεων στον τομέα του πολιτισμού από τις εξελίξεις του εξωτερικού περιβάλλοντος, με τη συμμετοχή των μελών της ΠΕΔ (Διάγραμμα 3 – Ενότητα 1), (β) τη συμμετοχική αξιολόγηση του τομέα του πολιτισμού στον Δήμο Κορυδαλλού με τη συμμετοχή των μελών της ΠΕΔ (Διάγραμμα 3 – Ενότητα 2), και (γ) την οριστικοποίηση της αρχικής διατύπωσης των κρίσιμων ζητημάτων του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης, με τη συμμετοχή των μελών της ΔΕΔ (Διάγραμμα 3 – Ενότητα 3), που προσδίδει νομιμοποίηση

στην τελική διατύπωση των ζητημάτων αυτών προς περαιτέρω αξιοποίηση στο έργο, ενώ ταυτόχρονα διασφαλίζει την *αποδοχή σε πολιτικό επίπεδο*, καθώς η συγκεκριμένη επιτροπή αποτελεί συμβουλευτικό όργανο της δημοτικής αρχής.

- Τα *βιωματικά εργαστήρια*, που αποσκοπούν στην προσέγγιση συγκεκριμένων ομάδων-στόχων (π.χ. νέοι, ηλικιωμένοι) και τη διερεύνηση των ιδιαίτερων αναγκών τους στο πεδίο του πολιτισμού. Υλοποιήθηκαν 4 βιωματικά εργαστήρια με θέματα: «Ο πολιτισμός μας ενώνει», «Ο πολιτισμός αφορά και στην τρίτη ηλικία», «Πολυπολιτισμικός πολιτιστικός διάλογος» και «Οι νέοι δημιουργούν».

Η παραπάνω πολυεπίπεδη συμμετοχική διαδικασία οδηγεί στη συλλογή *ποιοτικής πληροφορίας*, η οποία επεξεργαζόμενη κατάλληλα από την ερευνητική ομάδα συμβάλλει στη συμμετοχική διατύπωση/οριστικοποίηση των τελικών στόχων του Ολοκληρωμένου Στρατηγικού Σχεδίου Διαχείρισης των Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών του Δήμου Κορυδαλλού.

3.2. Η Συμμετοχική Προσέγγιση στην Ανάλυση του Εσωτερικού Περιβάλλοντος

Η συμμετοχική προσέγγιση στο στάδιο αυτό του συμμετοχικού πολιτιστικού σχεδιασμού στοχεύει τόσο στην ανάλυση του εσωτερικού περιβάλλοντος –περιοχή μελέτης–, μέσα από τον προσδιορισμό και τη χαρτογράφηση των πολιτιστικών φορέων, όσο και στη διερεύνηση των αναγκών της τοπικής κοινωνίας, λαμβάνοντας υπόψιν και τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται σε μια περίοδο πολυεπίπεδης κρίσης.

Η διαθέσιμη πληροφορία των τεχνοκρατών και της πολιτικής ηγεσίας είναι δεδομένη, συνήθως ποσοτική οπότε δεν αποτυπώνει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της υπάρχουσας πραγματικότητας, ενώ πολλές φορές παρουσιάζει την πραγματικότητα αυτή με έναν μεροληπτικό τρόπο. Ακόμη, η τεχνοκρατική ανάλυση των διαθέσιμων δεδομένων δεν μπορεί πάντοτε να καλύψει τις ανάγκες σε πληροφορία, ποιοτική και ποσοτική. Στο συγκεκριμένο έργο, παρά το γεγονός της τεκμηριωμένης ανάλυσης της υπάρχουσας κατάστασης της περιοχής μελέτης από την ερευνητική ομάδα, το έλλειμμα γνώσης σε σχέση με τον αριθμό, το εύρος αλλά και τις αδυναμίες/δυνατότητες των πολιτιστικών φορέων της περιοχής ήταν πρόδηλο από την αρχή του έργου.

Ειδικότερα για τον προσδιορισμό του πολιτιστικού προφίλ της πόλης, ήταν εξ αρχής κατανοητό ότι μια ολοκληρωμένη αντίληψη, πέραν της καταγραφής των δομών/υποδομών πολιτισμού του Δήμου Κορυδαλλού, που αποτελούν τον βασικό πυρήνα πολιτιστικής δραστηριότητας στην πόλη, απαιτούσε τον προσδιορισμό/χαρτογράφηση όλων των πολιτιστικών πόρων της περιοχής, μέσα από την ενεργοποίηση σειράς παραγόντων, όπως της δημοτικής αρχής, της τοπικής κοινωνίας και των φορέων της, των φορέων πολιτισμού κ.λπ. Η ενεργοποίηση των παραπάνω παραγόντων στηρίχθηκε μεθοδολογικά σε δύο βασικές τεχνικές (βλ. Στρατηγέα και άλλοι 2015β):

- στην ανάλυση συμμετεχόντων και τον εντοπισμό των ομάδων που είναι κρίσιμο να εμπλακούν στη συμμετοχική διαδικασία, και
- στην κατάρτιση μιας στρατηγικής για την ενεργοποίηση των ομάδων αυτών, με την παράλληλη συστηματική παρακολούθηση της υλοποίησης της στρατηγικής αυτής από την ερευνητική ομάδα.

Έτσι η ανάληψη μιας σειράς δράσεων επικοινωνίας και η οργάνωση των αντίστοιχων συμμετοχικών διαδικασιών ήταν κρίσιμη για την επιτυχή υλοποίηση των στόχων του σταδίου της ανάλυσης του εσωτερικού περιβάλλοντος και συνέβαλε ουσιαστικά στην ενεργοποίηση/δέσμευση των συμμετεχόντων, στην παροχή προς την ερευνητική ομάδα της απαιτούμενης πληροφορίας για την πληρέστερη εικόνα των μελετώμενων προβλημάτων και στη δημιουργία «πρεσβευτών» του έργου στην τοπική κοινωνία.

Οι δράσεις εμπλοκής φορέων και πολιτών στο στάδιο ανάλυσης της υπάρχουσας κατάστασης περιλαμβάνουν (Πίνακας 1):

- Την εναρκτήρια συνάντηση του ‘DemoCU’, μια δράση επικοινωνιακού κυρίως χαρακτήρα, που αποσκοπούσε στην ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας σχετικά με το έργο και την αποκατάσταση επικοινωνίας με μια σημαντική για αυτό ομάδα, και συγκεκριμένα τους πολιτιστικούς φορείς με δράση στην περιοχή μελέτης. Η συνάντηση συνέβαλε στη δημιουργία ενός καταλόγου φορέων και ατόμων με σημαντική δράση, γνώση και βαθμό επιρροής στα πολιτιστικά δρώμενα. Από την πληροφορία αυτή δημιουργήθηκε, μέσα από

συγκεκριμένη διαδικασία επιλογής, η ΠΕΔ, ως άτυπο συντονιστικό και συμβουλευτικό όργανο διαβούλευσης με σημαντικό ρόλο σε όλη τη συμμετοχική μεθοδολογική προσέγγιση του 'DemoCU'.

- Διαβουλεύσεις με την ΠΕΔ, αξιοποιώντας τη συμμετοχική μέθοδο των Focus Groups, σε συγκεκριμένα στάδια της ανάλυσης της υπάρχουσας κατάστασης.
- Συλλογή πληροφορίας μέσω ερωτηματολογίων για σειρά ζητημάτων του συγκεκριμένου σταδίου προς εμπλουτισμό του γνωσιακού υπόβαθρου της ερευνητικής ομάδας. Η σχετική πληροφορία συλλέγεται από 70 πολιτιστικούς φορείς, που δραστηριοποιούνται στην περιοχή μελέτης σε ποικίλους τομείς της τοπικής πολιτιστικής δημιουργίας.
- Διενέργεια βιωματικών εργαστηρίων σε συγκεκριμένες ομάδες-στόχους για τη διερεύνηση των αναγκών τους και των τρόπων με τους οποίους μπορούν αυτές να εμπλακούν δημιουργικά σε δράσεις πολιτισμού.

Πίνακας 1: Σύνοψη πλαισίου συμμετοχικής διαδικασίας κατά την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης

Συμμετέχοντες	Μέθοδοι συμμετοχής	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ
Πολιτιστικοί φορείς Πολιτική ηγεσία Δήμου Στελέχη Δήμου Ακαδημαϊκοί (ΕΜΠ) Εμπειρογνώμονες (ΔΑΚΜ)	Εναρκτήρια συνάντηση Επικοινωνία έργου - στόχων 'DemoCU'	Συμμετοχική διάγνωση προβλημάτων / αδυναμιών / πλεονεκτημάτων • Πολιτιστικής πολιτικής Δήμου • Δομών / υποδομών • Πολιτιστικών φορέων ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ
Πολιτιστική Επιτροπή Διαβούλευσης - ΠΕΔ	1 δίωρη συνεδρία – Εφαρμογή συμμετοχικής μεθόδου Focus Groups	
Πολιτιστικοί φορείς Ομάδες Πολιτών	70 Ερωτηματολόγια 4 Βιωματικά Εργαστήρια	

Στην πρώτη συνεδρία της ερευνητικής ομάδας με την ΠΕΔ, συζητήθηκαν οι βασικές διαπιστώσεις της έκθεσης της υπάρχουσας κατάστασης του Δήμου, ενώ παράλληλα διερευνήθηκε η δυνατότητα συλλογής πληροφορίας μέσω δομημένων ερωτηματολογίων, τα οποία καταρτίστηκαν σε συνεργασία με αυτήν και συμπληρώθηκαν κατ' αρχάς από τα μέλη της.

Η συμμετοχική διαδικασία για την εμπλοκή των πολιτιστικών φορέων ξεκίνησε με τη διεξαγωγή μιας πρωτογενούς έρευνας προσδιορισμού του πολιτιστικού προφίλ της πόλης που διεξήχθη μέσω:

(α) τηλεφωνικής προσωπικής επικοινωνίας με τους φορείς, με τη βοήθεια των στελεχών του Δήμου, για την επικαιροποίηση του καταλόγου και τη δημιουργία μιας βάσης δεδομένων των πολιτιστικών φορέων της περιοχής μελέτης, και

(β) συμπλήρωσης δομημένων ερωτηματολογίων από τους πολιτιστικούς φορείς της πόλης που στόχευε, ανάμεσα σε άλλα, στον προσδιορισμό των βασικών πλεονεκτημάτων/μειονεκτημάτων της πολιτιστικής δραστηριότητας στην περιοχή μελέτης, των σχετικών με τους φορείς, τις υποδομές, την πολιτιστική πολιτική του Δήμου κ.ά.

Η μέθοδος συλλογής πληροφορίας με τη βοήθεια ερωτηματολογίων αν και δεν θεωρείται ότι εντάσσεται στις συμμετοχικές διαδικασίες (Στρατηγέα 2015), στο παρόν έργο αποτέλεσε ένα αρχικό στάδιο συμβουλευτικής της ερευνητικής ομάδας από τους τοπικούς φορείς, καθώς:

- οδήγησε στην αποτύπωση και αξιολόγηση των πολιτιστικών πόρων της περιοχής,
- αποτέλεσε το έναυσμα για μια συνεχή και αμφίδρομη επικοινωνία με τους φορείς,
- εν μέρει συμπληρώθηκε με διάλογο και προσωπική επικοινωνία των στελεχών του ΟΤΑ με τους φορείς, στο πλαίσιο προσωπικών συναντήσεων.

Ουσιαστικά οι φορείς κλήθηκαν να αξιολογήσουν, μέσα από την προσωπική τους γνώση και εμπειρία, την υφιστάμενη κατάσταση της πολιτιστικής δραστηριότητας της περιοχής, παρέχοντας πληροφορία που αξιοποιείται για την ανάλυση SWOT του τομέα του πολιτισμού. Με τον τρόπο αυτό, η ανάλυση SWOT παίρνει τη μορφή μιας συμμετοχικής αξιολόγησης από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους. Η αξιολόγηση του τομέα του πολιτισμού από τους πολιτιστικούς φορείς και τα μέλη της ΠΕΔ οδήγησε στη διατύπωση και ιεράρχηση:

- των πλεονεκτημάτων/αδυναμιών της πολιτιστικής πολιτικής του Δήμου, όπως αυτή ασκείται μέσω του θεσμοθετημένου οργάνου του (ΟΑΠ), και
- των πλεονεκτημάτων/αδυναμιών των πολιτιστικών φορέων/υποδομών της περιοχής μελέτης.

Τα ερωτηματολόγια συνέβαλλαν παράλληλα στη συλλογή ποιοτικής πληροφορίας σχετικά με τις δράσεις των εν λόγω φορέων, την αντίληψή τους για τις επιπτώσεις της κρίσης στη δράση τους και στην τοπική κοινωνία, αλλά και το όραμα και τον σχεδιασμό των δράσεών τους για τα επόμενα χρόνια, στοιχείο που αναμένεται να επηρεάσει σημαντικά τη μελλοντική εικόνα του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης.

3.3. Η Συμμετοχική Προσέγγιση στην Ανάλυση του Εξωτερικού Περιβάλλοντος

Ένα σημαντικό στάδιο για την υλοποίηση του πολιτιστικού στρατηγικού σχεδιασμού είναι η διερεύνηση των εξελίξεων του εξωτερικού περιβάλλοντος, εντός του οποίου θα ληφθούν οι όποιες αποφάσεις για την ανάπτυξη του τομέα του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης. Η διερεύνηση αυτή απαιτεί την εμβάθυνση σε μια σειρά από κυρίαρχες μεταβλητές, οι εξελίξεις των οποίων αναμένεται να οριοθετήσουν σειρά κρίσιμων ζητημάτων που πρέπει να ληφθούν υπόψη στη χάραξη της στρατηγικής.

Ένα χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυση των τάσεων του εξωτερικού περιβάλλοντος που μπορούν δυνητικά να επηρεάσουν είτε θετικά είτε αρνητικά μια επιχείρηση, έναν φορέα ή έναν τομέα (στη συγκεκριμένη περίπτωση τον τομέα του πολιτισμού), είναι η ανάλυση PEST (Political, Economic, Socio-cultural, Technological). Όσο μεγαλύτερη είναι η αβεβαιότητα και η πολυπλοκότητα του θέματος που μελετάται, τόσο μεγαλύτερη είναι η συμβολή της PEST.

Στο 'DemoCU', η αξιοποίηση της ανάλυσης PEST συνέβαλε ουσιαστικά στη μελέτη αρκετών τάσεων και εξελίξεων του μακροοικονομικού περιβάλλοντος –πολιτικό/ρυθμιστικό περιβάλλον, οικονομικό, τεχνολογικό και κοινωνικό. Η συμμετοχική εφαρμογή της ανέδειξε τάσεις εξέλιξης των παραπάνω περιβαλλόντων και τον βαθμό επιρροής τους στο υπό εξέταση πρόβλημα, που η αρχική διερεύνηση από την ερευνητική ομάδα δεν είχε εντοπίσει.

Ειδικότερα, η συμμετοχική προσέγγιση της ανάλυσης του εξωτερικού περιβάλλοντος διεξήχθη ως εξής:

- Αναλύθηκαν από την ερευνητική ομάδα σειρά κειμένων πολιτικής και, σε συνεργασία με εμπειρογνώμονες, επιχειρήθηκε μια πρώτη ανάγνωση των θεμελιωδών τάσεων των παραπάνω περιβαλλόντων, που αναμένεται να επηρεάσουν τον τομέα του πολιτισμού της περιοχής μελέτης.

- Διεξήχθη η συμμετοχική διαδικασία υλοποιώντας (Πίνακας 2):

α) μια ανοικτή συζήτηση με φορείς, πολίτες και ακαδημαϊκούς, όπου επιδιώχθηκε η αποτύπωση των

διαφορετικών απόψεων (συμφωνία ή μη) με τις τάσεις που είχε καταγράψει η ερευνητική ομάδα, καθώς και ο περαιτέρω εμπλουτισμός τους, και

β) ένα Focus Group με τα μέλη της ΠΕΔ, όπου παρουσιάστηκαν τα επεξεργασμένα αποτελέσματα του προηγούμενου σταδίου, ιεραρχήθηκαν οι τάσεις αυτές με βάση την πιθανότητα εμφάνισής τους και αναγνωρίστηκαν οι τρεις σημαντικότερες για κάθε ένα από τα περιβάλλοντα της ανάλυσης PEST. Ταυτόχρονα διατυπώθηκε η πιθανή επίδραση αυτών [θετική (+) ή αρνητική (-)] και η σχετική επεξήγησή της στην ανάπτυξη του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης (Πίνακας 3).

3.4. Συνθετική Συμμετοχική Αξιολόγηση-Διατύπωση Κρίσιμων Ζητημάτων

Σε περίοδο οικονομικής και δημοσιονομικής ύφεσης, ο στρατηγικός σχεδιασμός της πολιτιστικής ανάπτυξης μιας περιοχής θα πρέπει να είναι εστιασμένος, αξιοποιώντας με σύνεση ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους που βρίσκονται σε στενότητα. Η συμμετοχική διαδικασία, που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της ανοικτής διαβούλευσης για τις βασικές διαπιστώσεις από την υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής, ανέδειξε μια σειρά από ανάγκες/προβλήματα/απόψεις/οράματα πολιτών και φορέων, που δεν είναι εύκολο και εφικτό να αντιμετωπιστούν ούτε καν σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα.

Πίνακας 2: Σύνοψη πλαισίου συμμετοχικής διαδικασίας κατά την ανάλυση του εξωτερικού περιβάλλοντος

Συμμετέχοντες	Μέθοδοι συμμετοχής	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ
Πολιτική ηγεσία Δήμου Στελέχη Δήμου Ακαδημαϊκοί (ΕΜΠ) Εμπειρογνώμονες (ΔΑΚΜ) Πολιτιστικοί φορείς Πολίτες	Ανοικτή Συνάντηση Διάλογος Διαβούλευση	Επιδίωξη συμφωνίας στον καθορισμό των τάσεων Εμπλουτισμός τάσεων που καταγράφονται από την ερευνητική ομάδα
Πολιτιστική Επιτροπή Διαβούλευσης - ΠΕΔ	1 τρίωρη συνεδρία Εφαρμογή συμμετοχικής μεθόδου Focus Groups	

Πίνακας 3: Τάσεις εξωτερικού περιβάλλοντος που διερευνήθηκαν στο ‘DemoCU’ και η επίπτωσή τους στον τομέα πολιτισμού στον Δήμο Κορυδαλλού

Δυνάμεις του εξωτερικού περιβάλλοντος	Θετική Επίδραση	Αρνητική Επίδραση
Πολιτικό / Ρυθμιστικό Περιβάλλον		
<i>1^η τάση</i> Απαξίωση πολιτικού συστήματος		-
<i>2^η τάση</i> Πολιτική αστάθεια		-
<i>3^η τάση</i> Σημασία πολιτισμού για τη βιώσιμη ανάπτυξη στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των σχετικών προγραμμάτων της	+	
Οικονομικό Περιβάλλον		
<i>1^η τάση</i> Οικονομική ύφεση		-
<i>2^η τάση</i> Ασταθές δημοσιονομικό περιβάλλον		-
<i>3^η τάση</i> Νέες ευκαιρίες απασχόλησης και επιχειρηματικότητας	+	

Πηγή: Στρατηγέα και άλλοι, 2016α

Για την αντικειμενικότερη διαμόρφωση των στρατηγικών προτεραιοτήτων, με έμφαση σε τομείς που ενδεχομένως να έχουν σημαντικά πολλαπλασιαστικά οφέλη για την κοινωνία, επιλέχθηκε η αξιοποίηση του μεθοδολογικού εργαλείου της ανάλυσης SWOT. Απώτερος στόχος της χρήσης του συγκεκριμένου εργαλείου ήταν να αποτελέσει ένα συνεκτικό πλαίσιο λήψης στρατηγικών αποφάσεων και ανάληψης στρατηγικών δράσεων (Βαγιαννή και άλλοι 2003), που θα συμβάλει στην προσπάθεια ιεράρχησης και συσχετισμού των αποτελεσμάτων των προηγούμενων σταδίων, δηλαδή της ανάλυσης του εξωτερικού και εσωτερικού περιβάλλοντος (βλ. Διάγραμμα 3 – Ενότητες 1 και 2).

Απαντώντας στα ακόλουθα ερωτήματα:

- Πώς μπορούν να αξιοποιηθούν τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα;
- Πώς μπορούν να περιοριστούν ή παρακαμφθούν τα κυριότερα μειονεκτήματα;
- Πώς μπορούν να αξιοποιηθούν οι, πιθανότερες να παρουσιαστούν, ευκαιρίες;
- Πώς μπορούν να αντιμετωπιστούν οι, πιθανότερες να συμβούν, απειλές;

και ιεραρχώντας τη σημασία τους, επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση στην οριοθέτηση των στρατηγικών επιλογών στο πλαίσιο του σχεδιασμού που υλοποιείται στο ‘DemoCU’.

Μια συστηματικά οργανωμένη και συνεχώς ανατροφοδοτούμενη –δυναμική– SWOT ανάλυση (Dealtry 2001) καθ’ όλη τη διάρκεια του στρατηγικού σχεδιασμού συντελεί στην αποτελεσματική ανάδειξη στρατηγικών στόχων. Ο λόγος για αυτό έγκειται στο ότι η εφαρμογή της δεν αποτελεί έναν στατικό κατάλογο πλεονεκτημάτων, μειονεκτημάτων,

ευκαιριών ή απειλών, αλλά στηρίζεται σε μια ιεραρχική και τεκμηριωμένη παράθεση παραγόντων, ο συνδυασμός των οποίων φωτίζει τα ζητήματα στρατηγικής σημασίας, καθώς και πιθανές δράσεις για την αντιμετώπισή τους (Πίνακας 4).

Πίνακας 4: Βασικές διαστάσεις της μήτρας της ανάλυσης SWOT ως εργαλείο λήψης αποφάσεων

Εξωτερικό περιβάλλον	Απειλές (T)	Στρατηγικές S-T Αξιοποίηση πλεονεκτημάτων για την αποφυγή ή τον περιορισμό των απειλών	Στρατηγικές W-T Δρομολόγηση αμυντικών τακτικών για τον περιορισμό των αδυναμιών και την αποφυγή των απειλών
	Ευκαιρίες (O)	Στρατηγικές S-O Αξιοποίηση πλεονεκτημάτων στο πλαίσιο των διαθέσιμων ευκαιριών	Στρατηγικές W-O Βελτίωση των αδυναμιών που εμποδίζουν την αξιοποίηση των ευκαιριών
		Πλεονεκτήματα (S)	Αδυναμίες (W)
Εσωτερικό περιβάλλον			

Πηγή: Ιδία επεξεργασία από Weihrich (1982)

Το συγκεκριμένο εργαλείο βέβαια σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως μέθοδος «χωρίς προβλήματα και αδυναμίες» (Βαγιαννή και άλλοι 2003:121), καθώς η χρήση του μέχρι σήμερα έχει αναδείξει αρκετές από αυτές. Για παράδειγμα, «... σε πολλές περιπτώσεις η τεχνική περιορίζεται στην κατάρτιση εκτεταμένων καταλόγων παραγόντων, δίχως να τεκμηριώνεται η βαρύτητά τους ή να αξιολογείται η κρισιμότητά τους. Με τον τρόπο αυτό, η τεχνική μετατρέπεται σε καθαρά περιγραφική, γεγονός που καταλήγει στην αδυναμία δημιουργικής χρήσης της στα μετέπειτα στάδια της λήψης αποφάσεων ή της ανάλυσης συγκεκριμένων δράσεων και μέτρων» (Βαγιαννή και άλλοι 2003:121). Παράλληλα, μια άλλη σημαντική βασική αδυναμία της είναι η υποκειμενικότητα στην αξιολόγηση των διαφορετικών παραγόντων από τους συμμετέχοντες στην κατάρτιση του Πίνακα 4. Η πρώτη αδυναμία αντιμετωπίζεται με την οργανωμένη διεξαγωγή της μεθόδου από τεχνοκράτες διαφορετικών επιστημονικών ειδικοτήτων και τη συνεχή ανατροφοδότησή της κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού. Η δεύτερη αντιμετωπίζεται με τη συμμετοχική εφαρμογή της μεθόδου, όπου οι συμμετέχοντες εκπροσωπούν διαφορετικές ομάδες ενδιαφερόντων. Όσο πιο πολυπληθής είναι η συμμετοχή, τόσο η υποκειμενικότητα της μεθόδου περιορίζεται και κυριαρχούν οι παράγοντες που θεωρούνται σημαντικοί.

Στο έργο 'DemoCU', η συμμετοχική διαδικασία για τη συνθετική αξιολόγηση του τομέα του πολιτισμού (βλ. Διάγραμμα 3 – Ενότητα 3) όντως διεξήχθη με πολλαπλές ομάδες ενδιαφερόντων, σε διαφορετικές φάσεις του έργου, ενώ κορυφώθηκε με τη διεξαγωγή δύο Focus Groups, στα οποία συμμετείχαν (Πίνακας 5):

- στο πρώτο τα μέλη της ΠΕΔ, και
- στο δεύτερο τα μέλη της ΔΕΔ.

Τόσο η πρώτη όσο και δεύτερη από τις παραπάνω συνεδρίες ήταν αρκετά διευρυμένη, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα εκπροσώπησης διαφορετικών ομάδων της τοπικής κοινωνίας.

Ειδικότερα, η πρώτη –Focus Groups με ΠΕΔ– στόχευε παράλληλα στην ανάλυση της βαρύτητας των εξελίξεων του εξωτερικού περιβάλλοντος και στην αξιολόγηση των επιπτώσεων από αυτές στον τομέα του πολιτισμού στην περιοχή μελέτης, καθώς και στον εντοπισμό των διαφορετικών στρατηγικών προτεραιοτήτων που προέκυπταν από τον συνδυασμό τους με τα θετικά ή τα αρνητικά σημεία του εσωτερικού περιβάλλοντος. Ουσιαστικά, στον δομημένο διάλογο που πραγματοποιήθηκε σε δύο συνεδρίες, οι συμμετέχοντες συνέβαλλαν στην τεκμηριωμένη και αξιολογική πρόταση συγκεκριμένων στρατηγικών ζητημάτων. Οι κρίσιμες προτεραιότητες που προέκυψαν ιεραρχήθηκαν, με στόχο την επίτευξη συμφωνίας στη διατύπωση συγκεκριμένων *στρατηγικών στόχων*. Η διασφάλιση συναίνεσης πέρασε από διεργασίες και εντάσεις, με εμφανείς τις συγκρούσεις σε όλη τη διάρκεια των συνεδριών. Ο συντονιστής διαδραμάτισε καίριο ρόλο στη διαχείριση

των συγκρούσεων ως μέρος της δημιουργικής συμμετοχικής διαδικασίας, στοιχείο που συνέβαλε στην ενίσχυση του εποικοδομητικού διαλόγου.

Πίνακας 5: Σύνοψη πλαισίου συνθετικής συμμετοχικής αξιολόγησης

Συμμετέχοντες	Μέθοδοι συμμετοχής	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ
Ερευνητική ομάδα ΠΕΔ	1 τρίωρη συνεδρία – Εφαρμογή συμμετοχικής μεθόδου Focus Groups	• Ιεράρχηση κρίσιμων ζητημάτων • Διατύπωση στρατηγικών προτεραιοτήτων
Ερευνητική ομάδα Στελέχη Δήμου ΔΕΔ	1 τετράωρη συνεδρία – Εφαρμογή συμμετοχικής μεθόδου Focus Groups	ΣΥΜΦΩΝΙΑ • Ιεράρχησης προτεραιοτήτων εσωτερικού-εξωτερικού περιβάλλοντος • Κρίσιμων ζητημάτων • Στρατηγικών στόχων - προτεραιοτήτων

Παρά τις αντιθέσεις των, εμπλεκομένων στη συνεδρία, στελεχών, φορέων, πολιτών και πολιτικών στελεχών, ο προσεκτικός σχεδιασμός, η προσωπική επαφή και η επικοινωνία της ερευνητικής ομάδας πριν και μετά την διεξαγωγή του Focus Group συνέβαλε στη σημαντική εμπάθυνση στα κρίσιμα ζητήματα της πολιτιστικής ανάπτυξης (Διάγραμμα 3 – ενότητα 3) και στη διατύπωση, σχετικά ομόφωνων, στρατηγικών στόχων - προτεραιοτήτων.

Η διαβούλευση με τη θεσμοθετημένη ομάδα της ΔΕΔ ουσιαστικά συνέβαλε στην περαιτέρω αντικειμενικοποίηση και νομιμοποίηση των αποτελεσμάτων, δεδομένου ότι η συνθετική αξιολόγηση διεξήχθη από τα μέλη της ΔΕΔ ως εκπροσώπων διαφορετικών θεσμικών φορέων της πόλης, λειτουργώντας έτσι ως «ένα δεύτερο «φίλτρο» (μετά από αυτό της ΠΕΔ) στον τρόπο που η ερευνητική ομάδα του 'DemoCU' είχε προσεγγίσει και διατυπώσει τους βασικούς στρατηγικούς στόχους - άξονες προτεραιότητας του σχεδίου. Οι προτάσεις της ΔΕΔ, μέσα από τη συμμετοχική αυτή διαδικασία, οδήγησαν στη βελτίωση και την καλύτερη προσαρμογή των στρατηγικών στόχων που διατυπώνονται στις ανάγκες και τα δεδομένα της συγκεκριμένης τοπικής κοινωνίας.

4. Συμπεράσματα

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες καταγράφεται διεθνώς μια σημαντική στροφή των κέντρων λήψης αποφάσεων προς τη διεύρυνση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, με στόχο τη συμπερίληψη διαφορετικών οπτικών και προτεραιοτήτων στη χάραξη πολιτικής και την ανάπτυξη και εφαρμογή σχεδίων, προγραμμάτων κ.λπ. Ο συγκεκριμένος προσανατολισμός επηρεάζεται από μια σειρά παράγοντες όπως: (α) η αβεβαιότητα και οι προκλήσεις, ιδιαίτερα των αστικών περιοχών, που απαιτούν την αξιοποίηση κατανοημένης γνώσης, (β) η αλλαγή στο μοντέλο λήψης αποφάσεων από ένα συγκεντρωτικό σε ένα αποκεντρωτικό μοντέλο λήψης αποφάσεων, (γ) οι ραγδαίες εξελίξεις των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και η σημαντική επιρροή τους τόσο στο επίπεδο της πρόσβασης των πολιτών σε πληροφορία, όσο και σε αυτό της αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων και ομάδων, (δ) η ωρίμανση των τοπικών κοινωνιών, και η αναγνώριση της αλληλεξάρτησης των διαφορετικών ομάδων του κοινωνικού συνόλου (Στρατηγέα 2015). Παράλληλα, μια σειρά από διεθνείς και ευρωπαϊκοί οργανισμοί και πρωτοβουλίες αναδεικνύουν τη σημασία της συμμετοχής και της δυνατότητας που αυτή παρέχει για παρέμβαση της κοινωνίας των πολιτών στον σχεδιασμό των τοπικών πολιτικών (βλ. Ατζέντα 21 για τον πολιτισμό και τη συμμετοχική διαδικασία).

Η περίπτωση του ερευνητικού έργου του 'DemoCU', η εμπειρία του οποίου παρουσιάζεται στην παρούσα εργασία, υιοθέτησε τη συμμετοχική διαδικασία για τη διαμόρφωση ενός συμμετοχικού πολιτιστικού στρατηγικού σχεδίου. Ο πολιτιστικός σχεδιασμός, όπως υποστηρίζεται από τη σχετική βιβλιογραφία, θα πρέπει κατά βάσει να είναι ένας συμμετοχικός σχεδιασμός σε όλα τα στάδια κατάρτισης ενός στρατηγικού σχεδίου, από την ανάλυση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος, την αξιολόγησή του, τη διατύπωση κρίσιμων ζητημάτων και στρατηγικών προτεραιοτήτων έως τη διαμόρφωση ενός

πλαίσιου πολιτικής για την υλοποίησή του. Η ανάλυση που προηγήθηκε ανάδειξε τη σημασία της συγκεκριμένης συμμετοχικής διαδικασίας και τα πλεονεκτήματά της έναντι μιας απλά τεχνοκρατικής αντίληψης για την εκπόνηση ενός στρατηγικού σχεδίου.

Ειδικότερα, η υιοθέτηση και υλοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών που περιγράφονται παραπάνω συνέβαλε καθοριστικά στη διατύπωση των στόχων με μια «από κάτω προς τα πάνω προσέγγιση» (bottom-up), αξιοποιώντας κλασσικά σχεδιαστικά εργαλεία και μεθόδους συμμετοχής, όπως η ανάλυση PEST, η ανάλυση SWOT, η μέθοδος των Focus Groups, η δημόσια διαβούλευση, τα βιωματικά εργαστήρια κ.λπ. Το κυριότερο αποτέλεσμα της συμμετοχικής προσέγγισης του 'DemoCU' στο στάδιο της διατύπωσης των στόχων ενός στρατηγικού πολιτιστικού σχεδίου, που εξετάζει η παρούσα εργασία, ήταν σαφώς η βελτίωση της ποιότητας των αποφάσεων που ελήφθησαν σχετικά με τη διατύπωση των στόχων αυτών. Η πολυεπίπεδη συμμετοχή διαφόρων κοινωνικών ομάδων, καθώς και ομάδων ενδιαφερόντων που δραστηριοποιούνται στην πόλη του Κορυδαλλού, συνέβαλε στην αναγνώριση των κρίσιμων ζητημάτων, όπως τα αντιλαμβάνεται η τοπική κοινωνία, με συνέπεια οι στόχοι που τέθηκαν να είναι ρεαλιστικότεροι ως προς την αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών και προσαρμοσμένοι καλύτερα στην τοπική πραγματικότητα. Παράλληλα, δεδομένης της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας, επιδιώχθηκε μια συναινετική ιεράρχηση των επιδιωκόμενων προτεραιοτήτων στο μεσοπρόθεσμο διάστημα.

Η συγκεκριμένη συμμετοχική διαδικασία απαιτούσε τη συστηματική και οργανωμένη αλληλεπίδραση μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων και των εμπλεκόμενων ομάδων καθ' όλη τη διάρκεια των σταδίων της σχεδιαστικής προσέγγισης που σχεδιάστηκε. Η προσέγγιση αυτή απαιτούσε χρόνο και δέσμευση των τεχνοκρατών και της πολιτικής ηγεσίας, στοιχεία σημαντικά για την αποτελεσματικότητα της συμμετοχικής διαδικασίας και κυρίως τη δέσμευση της δεύτερης για υλοποίηση των στόχων που διατυπώθηκαν.

Κύριο χαρακτηριστικό της μεθοδολογικής προσέγγισης είναι η κατανόηση των αλληλοσυνδέσεων και αλληλοεπιδράσεων των σταδίων σχεδιασμού και των σχετικών συμμετοχικών διαδικασιών, καθώς και ο δυναμικός χαρακτήρας των εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν. Για παράδειγμα, το κλασσικό εργαλείο της SWOT ανάλυσης δεν υιοθετήθηκε απλά ως ένας τρόπος σύνοψης των βασικών συμπερασμάτων των δύο αναλύσεων που είχαν προηγηθεί, αλλά ως δυναμικό εργαλείο διάγνωσης, αξιολόγησης της κατάστασης και διατύπωσης στρατηγικών στόχων. Η κατανόηση βέβαια της συγκεκριμένης αλληλοσύνδεσης και δυναμικής δεν είναι μια απλή διαδικασία, για αυτό και συνήθως δεν επιτυγχάνεται ή/και δεν υιοθετείται.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι η υλοποίηση της μεθοδολογικής προσέγγισης που υιοθετείται, εκτός της τεχνοκρατικής αντίληψης και γνώσης, απαιτεί και έναν προσεκτικό σχεδιασμό για την ενεργοποίηση αλλά και την εκπαίδευση των συμμετεχόντων σε νέες πρακτικές μάθησης και συνεργασίας, καθώς και τη συστηματική παρακολούθηση της εφαρμογής του σχεδιασμού αυτού. Στο συγκεκριμένο έργο, η ενεργοποίηση και η κινητοποίηση της τοπικής κοινότητας διασφαλίστηκε από τα πρώτα στάδια, μέσα από την ενεργή πολιτική στήριξη που παρείχε ο Δήμος, δίνοντας πρόσβαση στην ερευνητική ομάδα σε ήδη υφιστάμενα δίκτυα πολιτισμού, παραχωρώντας τις υποδομές του για τη διενέργεια των συμμετοχικών διαδικασιών, διαθέτοντας το στελεχιακό δυναμικό του, συμμετέχοντας ενεργά στην υλοποίηση του επικοινωνιακού σχεδίου και μεσολαβώντας στην επικοινωνία του έργου με τους φορείς της τοπικής κοινωνίας.

Η ανάπτυξη επίσης της εμπιστοσύνης των συμμετεχόντων στο πρόσωπο της ερευνητικής ομάδας αποτέλεσε μια ιδιαίτερα επίπονη διαδικασία, η οποία απαίτησε από τα μέλη της ομάδας αυτής δέσμευση, αξιοπιστία, διάθεση χρόνου και ενέργειας, κατάλληλη επιλογή και αξιοποίηση μεθόδων και τεχνικών επικοινωνίας και σχεδιασμού, προσωπικές επαφές, διαφάνεια και ανοικτές διαβουλεύσεις, ικανότητα αποτελεσματικής διαχείρισης συγκρούσεων, κ.λπ. Μέσω των διαδικασιών αυτών αποκαταστάθηκε η καλή επικοινωνία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων μερών, στοιχείο που συνετέλεσε στη σταδιακή ωρίμανση της συμμετοχικής διαδικασίας και την εξ αυτής παραγωγή χρήσιμων για την τοπική κοινωνία αποτελεσμάτων, μέσα σε ένα κλίμα που χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα από δημιουργική αντιπαράθεση και συναίνεση. Η άσκηση συμμετοχικού σχεδιασμού του 'DemoCU' αποτέλεσε σίγουρα μια πολύτιμη εμπειρία για όλους τους εμπλεκόμενους και ένα ζωντανό παράδειγμα της ολοκλήρωσης της πολιτικής, της επιστημονικής και της εμπειρικής γνώσης στο τοπικό επίπεδο. Ένα παράδειγμα που προσθέτει αξία στην πεποίθηση για εμπλοκή

των τοπικών κοινωνιών στη διαχείριση των δημόσιων θεμάτων, ενσωματώνοντας στο προϊόν του σχεδιασμού τις ανησυχίες, τις προτεραιότητες και τις λύσεις που είναι ανεκτές. Με τον τρόπο αυτό, η όλη διαδικασία του στρατηγικού σχεδιασμού σε ένα αντικείμενο υψίστης προτεραιότητας, ένα βασικό αγαθό όπως είναι ο πολιτισμός, μπορεί να συντελέσει στην ουσιαστική τοποθέτηση αυτού ως του τέταρτου πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης, κινητοποιώντας δημιουργικά τις δυνάμεις της κοινωνίας σε μια εποχή που αυτό είναι πραγματικά κρίσιμο.

Βιβλιογραφία Ξενόγλωσση

1. Creative City, Cultural Planning Toolkit - A Partnership between 2010 Legacies Now and Creative City Network of Canada, Available at <http://www.creativecity.ca/database/files/library/cultural_planning_toolkit.pdf>, 2010.
2. Creighton, J., The Public Participation Handbook – Making Better Decisions through Citizens' Involvement, Jossey-Bass, San Francisco, 2005.
3. Forester, I., Planning in the Face of Power, University of California Press, Berkeley, 1989.
4. Forester, J., Critical Theory, Public Policy and Planning Practice: Toward a Critical Pragmatism, State University of New York Press, Albany, 1993.
5. Dealtry, R., Dynamic SWOT Analysis, <<http://www.swot-analysis.com>> (Accessed 26/11/2001), 2001.
6. Hawkes, J., The Fourth Pillar of Sustainability - Culture's Essential Role in Public Planning, Common Ground Publishing Pty Ltd, in association with the Cultural Development Network (Vic), 2001.
7. Joyce, P., Strategic Management in the Public Sector, London, Routledge, 2015.
8. INHERIT Project, Investing in Heritage – A Guide to Successful Urban Regeneration, Published by European Association of Historic Towns and Regions (EAHTR), Norwich, 2007.
9. Kanji, N. and Greenwood, L., Participatory Approaches to Research and Development, in IIED -Learning from Experience, IIED, London, 2001.
10. McGuirk, P.M., Situating Communicative Planning Theory: Context, Power and Knowledge, Environment and Planning A, 33(2), pp. 195-217, 2001.
11. New Zealand Ministry for Culture and Heritage, Cultural Well-Being and Local Government - Report 1: Definitions and Contexts of Cultural Wellbeing, <http://www.mch.govt.nz/files/report1.pdf> (Accessed 25.2 2016), 2006.
12. Pereira, A.G. and Quintana, S.C., From Technocratic to Participatory Decision Support Systems: Responding to the New Governance Initiatives, Journal of Geographic Information and Decision Analysis, 6:2, pp. 95- 107, 2002.
13. Steyaert, S. and Lisoir, H., Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment, 2005.
14. Stratigea, A. and Katsoni, V., A Strategic Policy Scenario Analysis Framework for the Sustainable Tourist Development of Peripheral Small Island Areas - The Case of Lefkada-Greece Island, European Journal of Futures Research (EJFR), 3:5, DOI: 0.1007/s40309-015-0063-z, SpringerOpen, pp. 1-17 (<<http://dx.doi.org/10.1007/s40309-015-0063-z>>), 2015.
15. Weihrich, H., The TOWS Matrix—A Tool for Situational Analysis, Long Range Planning, Volume 15, Issue 2, pp. 54-66, 1982.

Ελληνική

1. Βαγιαννή, Ελ., Ιωσηφίδης, Θ. και Πετανίδου, Θ., Η Χρήση της Ανάλυσης SWOT στον Χωρικό και Αναπτυξιακό Σχεδιασμό: Η Περίπτωση του Οικοτουριστικού Σχεδιασμού

στον Πολιχνίτο Λέσβου, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 20-21/2003 ISSN 1105-3267, σ. 119- 137, 2003.

2. Δεκλήρης, Μ., Η Συστηματική Σχεδίαση της Δημόσιας Πολιτικής, στο βιβλίο: Διοίκηση Συστημάτων, Εκδόσεις Αν Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989.
3. Καμχής, Μ., Η Ενοποίηση του Ευρωπαϊκού Χώρου 1986-2006: Ένα Σχεδιαστικό Εγχείρημα Μεγάλης Κλίμακας, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2007.
4. Καραμπέκου, Α., Μιχαήλογλου, Κ., Νικολακοπούλου, Χ. και Χαραλαμπόγλου, Μ., Ο Τοπικός Πολιτισμός ως Μοχλός Ανάπτυξης: Η Περίπτωση της Περιφέρειας Ηπείρου, Citybranding.gr (http://www.citybranding.gr/2012/07/blog-post_25.html), 2012.
5. Λαζαρέτου, Σ., Η Έξυπνη Οικονομία: Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα – Μπορούν να Αποτελέσουν Προοπτική Εξόδου από την Κρίση; Τράπεζα της Ελλάδος, Νο 175, Φεβρουάριος, 2014.
6. Μεταξάς, Θ. και Λαλένης, Κ., Ο Στρατηγικός Σχεδιασμός ως Τύπος Σχεδιασμού και ως Εργαλείο Αποτελεσματικής Αστικής Διαχείρισης, Αειχώρος, Τόμος 5, Τεύχος 1, σελ. 4-37, 2006.
7. Ν. 3852/2010, Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης, ΦΕΚ 87/τ. Α'/07-06-2010, 2010.
8. Παχάκη, Κ., Αγγελίδου, Φ., Αναστασάκου, Ζ.Ν., Δεδεγιάν, Β., Κουνάρης, Ε., Λέρτα, Σ., Μπαλτζάκης, Π., και Τερροβίτη - Χειμωνίτη, Στ., Ο Πολιτισμός ως Κλάδος Οικονομικής Δραστηριότητας, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Εκθέσεις: 32, Αθήνα, 2000.
9. Ποζουκίδου, Γ., Μοντέλα Χρήσεων Γης - Ανασκόπηση και Προοπτικές του Ρόλου τους στον Χωρικό Σχεδιασμό, Αειχώρος, 13, σ. 118-141, 2000.
10. Στρατηγέα, Α., Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα, Πρόγραμμα Κάλιπος, Αθήνα, ISBN 978-960-603-241-7, <<http://repository.kallipos.gr/handle/11419/5428>> (ηλεκτρονικό βιβλίο), 2015.
11. Στρατηγέα, Α., Σωμαράκης, Γ., Παπαδοπούλου, Χ.-Α., Παναγιωτοπούλου, Μ. και Μαραβά, Ν., Ανάπτυξη Συμμετοχικής Μεθοδολογικής Προσέγγισης Έργου 'DemoCU', Έκθεση Π.2, Ερευνητικό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Συμμετοχικής Μεθοδολογίας και e-Πλατφόρμας για τη Χάραξη Ολοκληρωμένης Πολιτιστικής Πολιτικής σε Τοπικό Επίπεδο – Πιλοτική Εφαρμογή στο Δήμο Κορυδαλλού – 'DemoCU'», Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες» του Χρηματοδοτικού Μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), 2015-16 (<http://www.democu.gr/>), DOI: 10.13140/RG.2.1.1925.8480, 2015α.
12. Στρατηγέα, Α. και άλλοι, Ανάπτυξη Σχεδίου Δράσεων Επικοινωνίας του Έργου 'DemoCU', Έκθεση Π.1, Ερευνητικό πρόγραμμα «Ανάπτυξη Συμμετοχικής Μεθοδολογίας και e-Πλατφόρμας για τη Χάραξη Ολοκληρωμένης Πολιτιστικής Πολιτικής σε Τοπικό Επίπεδο – Πιλοτική Εφαρμογή στο Δήμο Κορυδαλλού– 'DemoCU'», Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες» του Χρηματοδοτικού Μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), 2015-16 (<http://www.democu.gr/>), 2015β.
13. Στρατηγέα, Α., Μαραβά, Ν., Αλεξόπουλος, Α., Σωμαράκης, Γ. και Παναγιωτοπούλου, Μ., Ανάπτυξη Τελικού Σχεδίου Διαχείρισης Πολιτιστικών Δομών και Υποδομών Δήμου Κορυδαλλού, Έκθεση Π.3.1, Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες» του Χρηματοδοτικού Μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), Πρόσκληση «Προαγωγή των Δημοκρατικών Αξιών, συμπεριλαμβανομένων των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», 2015-16, DOI: 10.13140/RG.2.1.1336.0248, 2016α.

14. Στρατηγέα, Α., Μαραβά, Ν. και Αλεξόπουλος, Α., Οδηγός Καλών Πρακτικών για τον Συμμετοχικό Πολιτιστικό Σχεδιασμό σε Τοπικό Επίπεδο, Έκθεση ΙΙΙ.2, Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες» του Χρηματοδοτικού Μηχανισμού του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), Πρόσκληση «Προαγωγή των Δημοκρατικών Αξιών, συμπεριλαμβανομένων των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», 2015-16, DOI: 10.13140/RG.2.1.2908.8884, 2016β.
15. Ψαρρού, Μ., Ο Δημοκρατικός Προγραμματισμός στον Τομέα του Πολιτισμού, <http://www.citybranding.gr/2013/02/blog-post_26.html#more> (Πρόσβαση 23/4/2016), 2013.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΩΣ ΠΥΛΩΝΑΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ

Γιώργος ΣΩΜΑΡΑΚΗΣ

Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών,
ΕΜΠ
gesomara@gmail.com

Μαρία ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών,
ΕΜΠ
mapanagiot@yahoo.gr

Μαρία ΛΑΜΠΡΟΥ

Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών,
ΕΜΠ
labritsa@hotmail.com

Αναστασία ΣΤΡΑΤΗΓΕΑ¹

Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών,
ΕΜΠ
stratige@central.ntua.gr

Περίληψη

Ο πολιτισμός θεωρείται σήμερα ως ο τέταρτος πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης (UCLG 2009, Hawkes 2001), διαδραματίζοντας έναν οριζόντιο ρόλο στην υποστήριξη των λοιπών τριών πυλώνων, δηλαδή της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής προστασίας, και αποτελώντας με αυτόν τον τρόπο ένα συνεκτικό στοιχείο οριζόντιου χαρακτήρα, που διατρέχει τους προαναφερόμενους τρεις πυλώνες. Έτσι η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στηρίζεται στη θεώρηση ότι ο πολιτισμός αποτελεί έναν τομέα που λειτουργεί ενωτικά, δημιουργικά και πολλαπλασιαστικά για την πολυεπίπεδη και πολυδιάστατη ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών, ενώ μπορεί να αποτελέσει πυρήνα κοινωνικής ενσωμάτωσης και ενδυνάμωσης της κοινωνικής ευθύνης. Στο πλαίσιο αυτό, οι πολιτικές αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσα από μια ολοκληρωμένη προσέγγισή της, βρίσκονται σήμερα στην καρδιά των στρατηγικών για την τοπική ανάπτυξη. Η παρούσα εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της στη βιώσιμη αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της οικιστικής ενότητας Κισσάμου Χανίων, μιας διακριτής χωρικής οντότητας του ελλαδικού χώρου ως προς την πολιτιστική της ιδιομορφία και ταυτότητα. Η εργασία ενσωματώνει σε όλα τα στάδια της σχεδιαστικής προσέγγισης τη συμμετοχική θεώρηση, με σκοπό: (α) την καταγραφή / χαρτογραφική αποτύπωση των υλικών και κυρίως των άυλων πολιτιστικών πόρων της περιοχής μελέτης, (β) την κατανόηση της αξίας των πόρων αυτών για την τοπική κοινωνία, για μια αποτελεσματικότερη και προσαρμοσμένη στις τοπικές ιδιαιτερότητες σχεδιαστική προσπάθεια, (γ) τον σχεδιασμό ενός προτύπου αξιοποίησής τους - πολιτιστικές διαδρομές και πόλοι πολιτιστικής ανάπτυξης- με την αρωγή της τοπικής κοινωνίας. Έτσι επιδιώκει να υλοποιήσει στην πράξη τη ρήση του Kaufmann (2011), «ό,τι ρυθμίζεται τοπικά πρέπει και να αποφασίζεται τοπικά, με τη συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων».

Λέξεις κλειδιά: πολιτιστικοί πόροι, τοπική ανάπτυξη, συμμετοχικός πολιτιστικός σχεδιασμός

¹ Υπεύθυνη για την επικοινωνία

1. Εισαγωγή

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και πολυμορφίας αξιολογείται σήμερα ως *«τόσο απαραίτητη για την ανθρωπότητα, όσο και η βιοποικιλότητα για τη φύση»*. Σύμφωνα με την «Οικουμενική Διακήρυξη της UNESCO για την Πολιτιστική Πολυμορφία» (No. Φ09222/5772), που υιοθετήθηκε από τη Γενική Διάσκεψη του 2001, η ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής πολυμορφίας αποτελεί *«ηθική επιταγή, άρρηκτα συνδεδεμένη με τον σεβασμό για την αξιοπρέπεια του ατόμου»*. Όπως εξάλλου έχει επανειλημμένως τονίσει και ο σύγχρονος Ευρωπαίος διανοητής Edgar Morin, σήμερα *«μια πολιτική για την ανθρωπότητα, είναι μια πολιτική που σέβεται το άτομο στην ολότητά του, την ανάγκη για αλληλεγγύη και την ανθρώπινη πολυμορφία»* (Γενική Γραμματεία Πολιτισμού, 2013).

Η βιώσιμη αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συνδυασμό με τη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία, καλούνται σήμερα να διαδραματίσουν έναν καίριο ρόλο στην εφαρμογή της Στρατηγικής για την Ευρώπη 2020 για μια *«έξυπνη, διατηρήσιμη και δίχως αποκλεισμούς ανάπτυξη»*, θέτοντας έτσι την πολιτιστική ανάπτυξη στην καρδιά του ευρωπαϊκού αναπτυξιακού εγχειρήματος. Η αντίληψη ότι ο πολιτισμός αποτελεί έναν τομέα που λειτουργεί ενωτικά, δημιουργικά και πολλαπλασιαστικά για την ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και της Ευρώπης στο σύνολό της αποτελεί πλέον συνείδηση και καταγράφεται σε σημαντικά σχετικά *κείμενα πολιτικής*. Ταυτόχρονα, η αντίληψη αυτή ορίζει κατευθύνσεις για την ενδυνάμωση του ρόλου του πολιτισμού και την αξιοποίησή του, μέσα από μια *ολοκληρωμένη προσέγγιση* που συνεκτιμά τις διαφορετικές του διαστάσεις και λειτουργεί ως *μοχλός ανάπτυξης* για τις τοπικές κοινωνίες (Duxbury και άλλοι 2015).

Τα παραπάνω αποκτούν ιδιαίτερη αξία για την Περιφέρεια Κρήτης, μια περιφέρεια της ελληνικής επικράτειας, η διαδρομή και ανάπτυξη της οποίας είναι αιώνες τώρα στενά συνυφασμένη με την έννοια του *πολιτισμού*. Οι διαφορετικές πτυχές της έννοιας του πολιτισμού έχουν αποτυπωθεί με την παρουσία σημαντικών πόρων, τόσο πολιτιστικού ενδιαφέροντος – υλικούς και άυλους – (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, έθιμα και παραδόσεις της τοπικής κοινωνίας, μουσική παράδοση, χορός, πρότυπο Κρητικής διατροφής, κ.ά.), όσο και φυσικού ενδιαφέροντος, όπως η διαμόρφωση φυσικών τοπίων και σχηματισμών ως προϊόν της μακρόχρονης παράδοσης του πρωτογενούς τομέα.

Ταυτόχρονα, η Περιφέρεια Κρήτης αποτελεί έναν υψηλής προτεραιότητας *τουριστικό προορισμό* σε παγκόσμιο επίπεδο, κυρίαρχο στοιχείο της ελκυστικότητας του οποίου αποτελεί ακριβώς η μεγάλη αυτή ποικιλία των *πολιτιστικών πόρων*, σε συνδυασμό με το μεσογειακό κλίμα, την Κρητική διατροφή κ.λπ. Δεδομένης της σημαντικότητας των πόρων αυτών για την περιφερειακή οικονομία, αλλά και της δυνατότητας που παρέχουν για τη δημιουργία ενός περισσότερο ποιοτικού και εναλλακτικού προτύπου τουριστικής ανάπτυξης, η ανάγκη βιώσιμης αξιοποίησής τους αποτελεί ένα μέλημα υψίστης σημασίας, στενά συνδεδεμένο με τα ενδιαφέροντα των τοπικών κοινωνιών και με σημαντικά οφέλη τόσο για τον τοπικό πληθυσμό, όσο και για τους επισκέπτες της. Άλλωστε, η έννοια της *βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης* αποτελεί σήμερα μια στρατηγική επιλογή σε παγκόσμιο επίπεδο [COM(2007) 621 final], με την ποιότητα και τη διαφοροποίηση του «προϊόντος» των τουριστικών προορισμών να αποτελούν τον πυρήνα της ανάπτυξης αυτής (Reever 2002, Stratigea και Katsoni 2015).

Η παρούσα εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της σε μια συγκεκριμένη χωρική ενότητα της Περιφέρειας Κρήτης, την πρώην Επαρχία Κισσάμου. Η περιοχή μελέτης περιλαμβάνει σήμερα τον νέο Καλλικρατικό Δήμο της Κισσάμου και ένα μέρος του Δήμου Πλατανιά. Αποτελεί δε μια διακριτή χωρική οντότητα του ελλαδικού χώρου στη βάση της πολιτιστικής της ιδιομορφίας και ταυτότητας, που έχει διαμορφωθεί μέσα από την αγροτική παράδοση, την ιστορική διαδρομή, τα ήθη και τα έθιμα, την ιδιαίτερη μορφολογία της, την αφθονία των πολιτιστικών της πόρων κ.λπ. Ο στόχος της εργασίας είναι η *αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής αυτής ως όχημα για την ισόρροπη ανάπτυξή της*, επιχειρώντας την επιτυχή διασύνδεση του πολιτιστικού αποθέματος με την τουριστική δραστηριότητα, σε αρμονία και με σεβασμό στην ιδιαίτερη ταυτότητα της περιοχής. Ο συγκεκριμένος στόχος επιτυγχάνεται μέσα από μια *πολυεπίπεδη συμμετοχική σχεδιαστική προσέγγιση* για την αξιοποίηση των πολιτιστικών της πόρων, μια «από κάτω προς τα πάνω» (bottom-up) δηλαδή προσέγγιση, που στηρίζεται στην εμπλοκή των κέντρων λήψης αποφάσεων, των πολιτών,

αλλά και των ομάδων ενδιαφερόντων (stakeholders) στα διαφορετικά στάδια της διαδικασίας του εν λόγω σχεδιαστικού εγχειρήματος.

2. Μεθοδολογική Προσέγγιση

Η *σχεδιαστική προσέγγιση* που δομείται στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται στο Σχήμα 1. Αποτελείται από *τρεις ενότητες* και συγκεκριμένα:

- Την *πρώτη ενότητα* που εξετάζει την έννοια του πολιτισμού υπό το πρίσμα τόσο του πλαισίου πολιτικής σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, όσο και της σχέσης του πολιτισμού με άλλους τομείς, π.χ. τον τουρισμό, τον αγροδιατροφικό τομέα, αλλά και αυτόν των Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας (ΤΠΕ), μια σχέση η οποία αποτυπώνεται από τη δυναμική εμφάνιση του τομέα της Δημιουργικής Πολιτιστικής Βιομηχανίας (Cultural Creative Industry – CCI) (Throsby 2001, Miller 2009, WIFO 2010, UNCTAD 2010, Λαζαρέτου 2014, Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2014 κ.ά.). Η επισκόπηση αυτή αποσκοπεί στην κατανόηση των δεδομένων του εξωτερικού περιβάλλοντος, εντός του οποίου το αποτέλεσμα του σχεδιαστικού εγχειρήματος θα υλοποιηθεί, αξιοποιώντας και τη σχέση του με λοιπούς τομείς δραστηριότητας.
- Την *δεύτερη ενότητα*, η οποία επιχειρεί την εμβάθυνση στο φυσικό, πολιτιστικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης, με έμφαση στην καταγραφή και οπτικοποίηση των πολιτιστικών της πόρων. Ταυτόχρονα επιχειρεί την αξιολόγηση των δύο αυτών ενοτήτων (υπάρχουσα κατάσταση και πολιτιστικοί πόροι) με τη βοήθεια της ποιοτικής μεθόδου SWOT και τη συμμετοχή τοπικών παραγόντων – *συμμετοχική αξιολόγηση*.
- Την *τρίτη ενότητα*, στην οποία δομούνται δύο διακριτά *σενάρια* βιώσιμης αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων, η διατύπωση των οποίων οριστικοποιείται μέσα από τις υιοθετούμενες συμμετοχικές διαδικασίες.

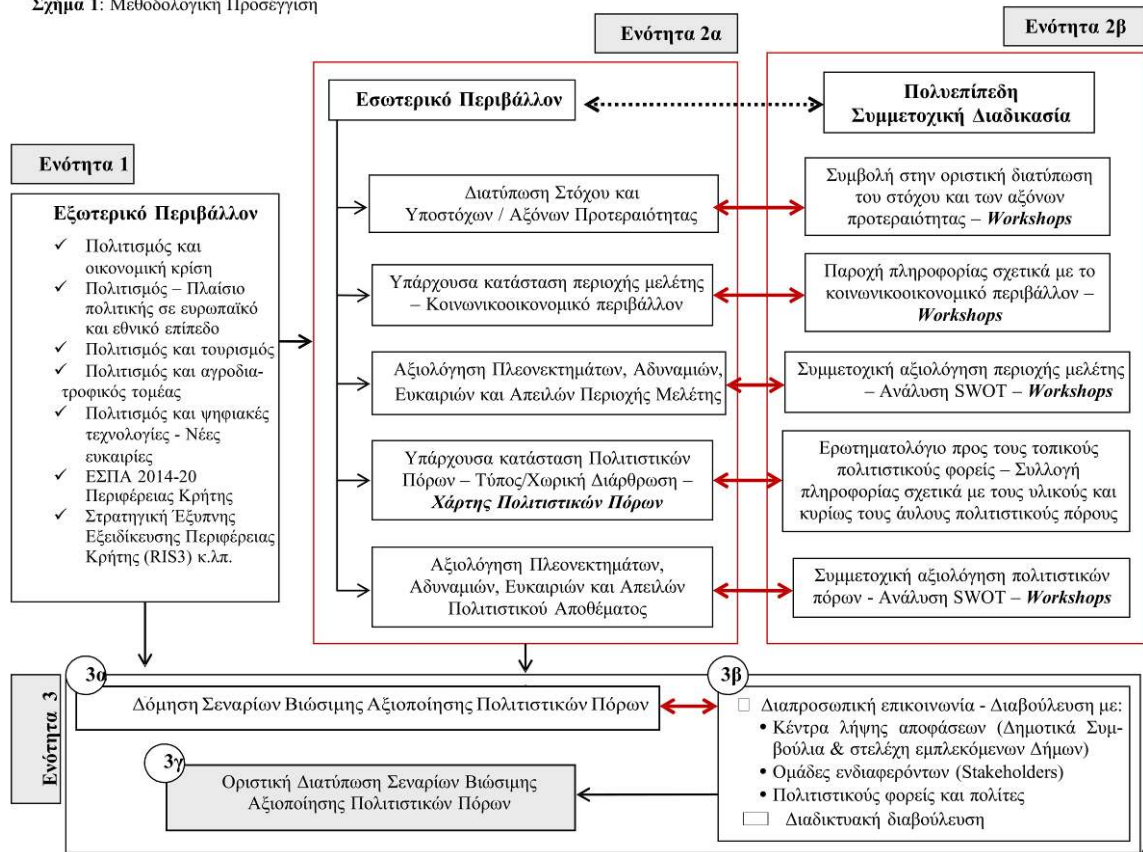
Στο Σχήμα 1 αποτυπώνεται επίσης η *πολυεπίπεδη συμμετοχική προσέγγιση* που υιοθετείται και η οποία επιχειρεί να εμπλέξει τις διαφορετικές ομάδες της τοπικής κοινωνίας (κέντρα λήψης αποφάσεων, ομάδες ενδιαφερόντων, φορείς αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, πολιτιστικούς φορείς, πολίτες κ.λπ.) σε όλα τα επιμέρους στάδια της διαδικασίας του χωρικού σχεδιασμού. Για τον σκοπό αυτό αξιοποιείται τόσο η *διαπροσωπική επικοινωνία*, μέσα από την οργάνωση σειράς workshops στα διάφορα στάδια της διαδικασίας, όσο και η *διαδικτυακή επικοινωνία*, μέσα από:

- (α) τη συλλογή πληροφορίας μέσω διαδικτύου σχετικά με τους υλικούς και άυλους πολιτιστικούς πόρους της περιοχής μελέτης (ερωτηματολόγιο προς τους φορείς, σε συνεργασία με την Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισάμου – ΕΠΟΦΕΚ), και
- (β) τη *διαδικτυακή διαβούλευση* των σεναρίων που δομούνται στο πλαίσιο του πολιτιστικού σχεδιασμού, μέσα από τις διαδικτυακές πλατφόρμες των εμπλεκόμενων Δήμων.

Με βάση τη μεθοδολογική προσέγγιση που απεικονίζεται στο Σχήμα 1, η *συμμετοχική διαδικασία* επιχειρεί να εμπλέξει τους συμμετέχοντες:

- στη διατύπωση του στόχου και των *υποστόχων / αξόνων προτεραιότητας* για την επίδιωξη του στόχου,
- στην *ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης* της περιοχής, επιχειρώντας τη συλλογή πρόσθετης πληροφορίας σχετικής με τα προβλήματα και τις αδυναμίες της περιοχής, αλλά και τα στοιχεία με θετικό πρόσημο που διαθέτει,
- στην *αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης* της περιοχής, μέσα από την αξιοποίηση της εμπειρικής γνώσης των συμμετεχόντων και την αποκωδικοποίηση της ποιοτικής πληροφορίας από σειρά workshops που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορες οικιστικές ενότητες της περιοχής μελέτης,
- στην *πλήρη καταγραφή των πολιτιστικών πόρων*, με τη συλλογή πληροφορίας σχετικά με τους υλικούς, και κυρίως τους άυλους πολιτιστικούς πόρους και την αξία αυτών για την τοπική κοινωνία (αξιοποίηση σχετικού ερωτηματολογίου προς τους πολιτιστικούς φορείς)

Σχήμα 1: Μεθοδολογική Προσέγγιση

3. Εξωτερικό Περιβάλλον

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο τομέας του πολιτισμού νοείται σήμερα ως ένας «στρατηγικός πόρος» (Διαδικτυακός Τόπος Υπ. Εξωτερικών - <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/>), με την πολιτιστική κληρονομιά να αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής της ΕΕ για το 2020. Οι συνέργειες του πολιτιστικού και του δημιουργικού τομέα με άλλους τομείς αναμένεται να προωθήσουν την καινοτομία, την οικονομική βιωσιμότητα και την κοινωνική ενσωμάτωση. Σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση της αξιοποίησης του στρατηγικού αυτού πόρου αναμένεται να διαδραματίσει το φάσμα των κατευθύνσεων πολιτικής και των χρηματοδοτικών εργαλείων, που θα υποστηρίξουν την προσπάθεια ανάδειξης του πολιτισμού των διαφορετικών περιοχών της ΕΕ, προβάλλοντας την αξία του μέσα από την ανάδειξη της πολυμορφίας του. Μια σημαντική παρέμβαση προς την κατεύθυνση αυτή αποτελεί το νέο μεγάλο πρόγραμμα για τον πολιτισμό «Δημιουργική Ευρώπη 2014-2020», που συνεχίζει τις δράσεις παλαιότερων προγραμμάτων και εμπλουτίζεται με νέες. Στόχος του είναι η επιβράβευση των επιδόσεων, η ανάδειξη της αριστείας και η προβολή του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης.

Ακόμη, με το πρόσφατο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 8ης Σεπτεμβρίου 2015 για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης [2014/2149(INI)] τίθενται οι βάσεις για μια νέα προσέγγιση του τομέα του πολιτισμού, η οποία εμβαθύνει στις πολιτιστικές, οικονομικές, κοινωνικές, ιστορικές, εκπαιδευτικές, περιβαλλοντικές και επιστημονικές του διαστάσεις και δίνει έμφαση:

- στη διάδοση του πολιτιστικού αποθέματος και των αξιών που αυτό μεταφέρει προς διάφορες ομάδες αποδεκτών, και
- στην αύξηση της ευαισθητοποίησης και τη διάδοση του αποθέματος γνώσης γύρω από τα θέματα του πολιτισμού προς τις μελλοντικές γενεές, για τη συνέχιση της πολιτιστικής διαδρομής στον χρόνο κάθε επιμέρους χωρικής οντότητας.

Σε εθνικό επίπεδο, η στρατηγική της χώρας για την ανάπτυξη των πολιτιστικών πόρων, όπως αυτή έχει διατυπωθεί διαχρονικά, κωδικοποιείται στον Πίνακα 1 και οριοθετεί

το περιβάλλον εντός του οποίου επιχειρείται η διατύπωση των στόχων του παρόντος σχεδιαστικού εγχειρήματος, με σκοπό τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής της Οικιστικής Ενότητας Κισσάμου.

Ο πολιτισμός κατέχει μια σημαντική θέση στους τομείς που υποστηρίζονται στο πλαίσιο της στρατηγικής της χώρας για την Έξυπνη Εξειδίκευση, αποτελώντας έναν από τους οκτώ τομείς προτεραιότητας [Προτεραιότητα 8 – Πολιτισμός – Τουρισμός και Πολιτιστικές & Δημιουργικές Βιομηχανίες (ΠΔΒ)]. Στο πλαίσιο αυτό, βασική επιδίωξη είναι η ανάδειξη του «διπόλου πολιτισμού-τουρισμού» ως κινητήριας δύναμης της ψηφιακής επιχειρηματικότητας της χώρας για την ανάπτυξη διεθνώς ανταγωνιστικών, προηγμένων προϊόντων και υπηρεσιών στον χώρο του πολιτισμού και του τουρισμού, βασισμένων σε νέες τεχνολογίες αιχμής (Αριθμ. 82193/ΕΥΣΣΑ 1810, Έγκριση Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης 2014–2020, ΦΕΚ 1862 / 27 Αυγούστου 2015).

Η εξειδίκευση της παραπάνω τομεακής προτεραιότητας στο επίπεδο της Περιφέρειας Κρήτης, όπως αυτή διατυπώνεται στη Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης της εν λόγω Περιφέρειας (Αστική Διαχείριση Α.Ε., 2014), αναγνωρίζει την Κρήτη ως έναν επώνυμο, με διεθνή αίγλη, τουριστικό προορισμό, με ισχυρή επιχειρηματική βάση στον τομέα αυτό, με διασυνδέσεις και επενδύσεις σημαντικής κλίμακας. Η ισχυρή της θέση στην τουριστική αγορά στηρίζεται στον πλούτο των πολιτιστικών της πόρων, καθιστώντας το πολιτιστικό απόθεμα ως το συγκριτικό της πλεονέκτημα. Κεντρικός στόχος σε επίπεδο περιφέρειας είναι η περαιτέρω ανάδειξη του «διπόλου πολιτισμού-τουρισμού» και η διεύρυνση, αλλά και ποιοτική αναβάθμιση των τουριστικών ροών, η άρση της εποχικότητας και η διάχυση της τουριστικής δραστηριότητας προς περιοχές της ενδοχώρας, μέσα από την αξιοποίηση και ανάδειξη των ιδιαίτερων πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών και των ποιοτικών «προϊόντων» που αυτά μπορούν να συνθέσουν. Οι εν λόγω κατευθύνσεις έχουν ήδη αποτυπωθεί και στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) Κρήτης την περίοδο 2007-13, ενώ αποτελούν κατευθυντήριους αναπτυξιακούς άξονες και στο ΠΕΠ 2014-2020.

Πίνακας 1: Πλαίσια Χάραξης Πολιτιστικής Πολιτικής – Στρατηγικές Κατευθύνσεις σε Εθνικό Επίπεδο

Εθνική Στρατηγική	
Εθνικό Επίπεδο (Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (Απόφαση Αριθμ. 24208, 2009, ΦΕΚ1138/11.06.2009: σελ.14346)	<i>[...] Η διατήρηση και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και του τοπίου καθώς και η αντιμετώπιση των επιπτώσεων που σχετίζονται με τις κλιματικές αλλαγές αποτελούν βασική προϋπόθεση για την επίτευξη ενός αειφόρου τουρισμού, ο οποίος επιδρά με θετικό τρόπο στην απασχόληση και την ανάπτυξη.</i>
Εθνική Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης 2014-2020 (ΓΓΕΤ, 2015)	Εστιάζει, μεταξύ άλλων, στους τομείς: • Αγροδιατροφής • Τουρισμού • Πολιτισμού • Περιβάλλοντος
Περιφερειακή Στρατηγική - Περιφέρεια Κρήτης	
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2007-2013	Δημιουργία διακριτής/αναγνωρίσιμης περιφερειακής ταυτότητας μέσα από: • Προβολή τοπικών ποιοτικών προϊόντων. • Αειφορική περιβαλλοντική διαχείριση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. • Προστασία - ανάδειξη φυσικού περιβάλλοντος και πολιτιστικού αποθέματος. • Συνδυασμένη αξιοποίηση τουριστικών και πολιτιστικών πόρων.
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-2020	ΟΡΑΜΑ: «Δυναμική και Βιώσιμη Κρήτη» • Αξιοποίηση ΤΠΕ. • Αγροδιατροφικός τομέας - Κρητική διατροφή ως «άυλη πολιτισμική κληρονομιά». • Διαχείριση φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.
Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης Περ. Κρήτης 2014-20 (Αστική Διαχείριση Α.Ε., 2014)	Σημαντικοί πυλώνες: • Αγροτική παραγωγή. • Τουρισμός. Ανάδειξη πολιτιστικού-τουριστικού συμπλέγματος ως ηγετικού σε παγκόσμια κλίμακα).

Πηγή: Στρατηγέα και άλλοι, 2015

Το όραμα του αναπτυξιακού σχεδίου για την Κρήτη, στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020, είναι: «Δυναμική και Βιώσιμη Κρήτη» (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Κρήτης 2014-20, 2014).

Ο όρος «Δυναμική» αναφέρεται στην ύπαρξη μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής εξόδου από την κρίση, με επενδύσεις και ενίσχυση των διασυνδέσεων και του εξαγωγικού χαρακτήρα των «Δυναμικών Τομέων: αγροδιατροφή, πολιτισμός, τουρισμός, περιβάλλον, οικονομία της γνώσης».

Ο χαρακτηρισμός «Βιώσιμη» αφορά σε όρους οικονομικούς (ανάπτυξη που στηρίζεται σε χαρακτηριστικά της Περιφέρειας σταθερής διαχρονικής αξίας όπως «πολιτισμός – Κρητική διατροφή», όπου υπάρχει ισχυρό υπόβαθρο για την ενίσχυση της εξωστρέφειας και της ανταγωνιστικότητας), περιβαλλοντικούς (προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων) και κοινωνικούς (ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς, με παράλληλη αντιμετώπιση των φαινομένων φτώχειας και ενίσχυση των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων).

4. Εσωτερικό Περιβάλλον

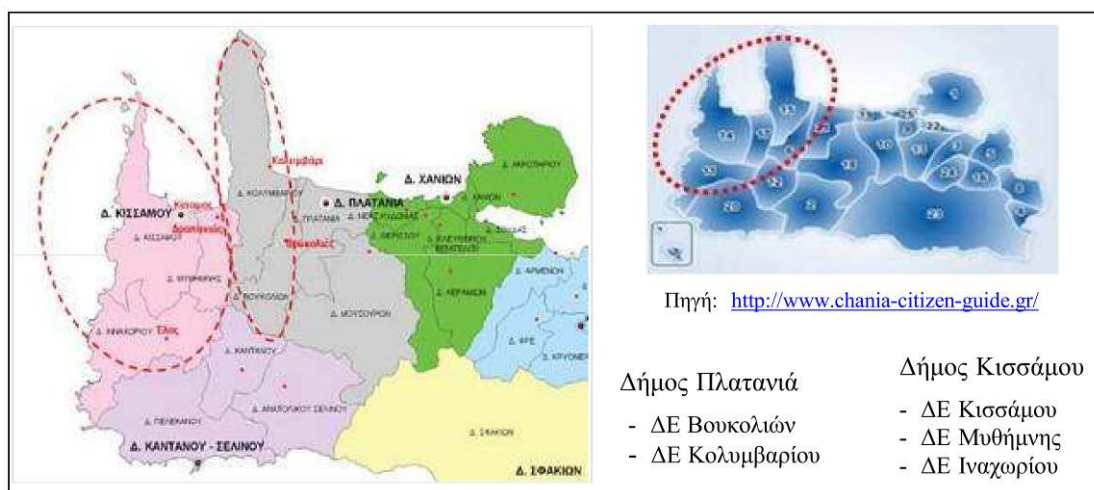
4.1. Η Περιοχή Μελέτης

Η περιοχή μελέτης αποτελείται από τους Καλλικρατικούς Δήμους Κισσάμου και Πλατανιά (μέρος του δεύτερου) (Χάρτης 1). Οι εν λόγω Δήμοι, σύμφωνα με την απογραφή του 2011, έχουν πληθυσμό 10.790 και 16.874 κατοίκους αντίστοιχα.

Η εμβάθυνση στα κοινωνικοοικονομικά και άλλα χαρακτηριστικά των επιμέρους χωρικών ενοτήτων της περιοχής μελέτης οδηγεί σε μια σειρά από συμπεράσματα σχετικά με το εσωτερικό περιβάλλον της, τα οποία συνοψίζονται ως ακολούθως (Στρατηγέα και άλλοι 2015):

- Η περιοχή αποτελεί μια ξεχωριστή οντότητα στη βάση της πολιτιστικής της ταυτότητας και παράδοσης.
- Στην τοπική οικονομία κυριαρχεί ο τριτογενής τομέας, με σημαντική παρουσία επίσης του πρωτογενούς τομέα παραγωγής, ενώ ο δευτερογενής υπολείπεται σημαντικά.

Χάρτης 1: Η Περιοχή Μελέτης

- Τα διαχρονικά πληθυσμιακά μεγέθη της περιοχής καταδεικνύουν έναν πληθυσμό που γηράσκει, ενώ ανανεώνεται (φυσική αύξηση – γεννήσεις) με όλο και πιο βραδείς ρυθμούς.

- Η μείωση της φυσικής αύξησης του πληθυσμού και τα φαινόμενα αστικοποίησης οδηγούν, μεταξύ άλλων, σε πληθυσμιακή αποδυνάμωση των οικισμών της ενδοχώρας των εμπλεκόμενων Δήμων.

- Το παράκτιο τμήμα της περιοχής εμφανίζει, σε αρκετά σημεία του, σημαντικές τάσεις ανάπτυξης μαζικού τουρισμού, ξεπερνώντας, σε κάποιες περιπτώσεις, τη φέρουσα ικανότητα των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται. Αντίθετα, η ενδοχώρα της περιοχής βρίσκεται, σε σχέση με το παράκτιο τμήμα, σε κάποιας μορφής αναπτυξιακή υστέρηση, με κυρίαρχη δραστηριότητα αυτήν του πρωτογενούς τομέα.

- Η πρόσβαση στο βόρειο μέτωπο της περιοχής είναι σχετικά καλή μέσα από τον Βόρειο Οδικό Άξονα Κρήτης (BOAK). Στο δυτικό της τμήμα η ποιότητα της πρόσβασης υποβαθμίζεται μέσα από ένα μάλλον ανεπαρκές (για τον φόρτο που έχει, ιδιαίτερα κατά την θερινή περίοδο) δίκτυο. Τέλος, η ενδοχώρα, ιδιαίτερα στο ορεινό τμήμα της, εμφανίζει σημαντικό έλλειμμα ως προς την πρόσβαση (επάρκεια και ποιότητα οδικού δικτύου).

- Οι σε αφθονία πολιτιστικοί πόροι της περιοχής και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που απορρέουν από αυτούς δεν είναι επαρκώς αξιοποιημένα και συνδεδεμένα με την τουριστική δραστηριότητα, με την περιοχή να αναπτύσσεται (στο παράκτιο τμήμα της) ως πόλος μαζικού τουρισμού, με τις όποιες πιέσεις αυτό συνεπάγεται στους φυσικούς της πόρους (νερό, ενέργεια, ρύπανση θαλάσσιου χώρου κ.λπ.), αλλά και στο κοινωνικό πρότυπο και τις αλλοιώσεις που επέρχονται σε αυτό από ένα τέτοιο πρότυπο ανάπτυξης.

- Ο πολιτισμός και η πολιτιστική ταυτότητα διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο στα κοινωνικά πρότυπα και την κοινωνική ανάπτυξη, ιδιαίτερα στην ενδοχώρα της περιοχής,

που βρίσκεται σε κάποια «απόσταση» από τις επιρροές της τουριστικής ανάπτυξης και του μαζικού προτύπου που αυτή ακολουθεί.

- Ο πολιτιστικός σχεδιασμός δεν είναι πλήρως ενσωματωμένος στον στρατηγικό σχεδιασμό των δύο εμπλεκόμενων Δήμων, ενώ δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς, στο επίπεδο των τοπικών διοικήσεων, το συγκριτικό πλεονέκτημα του πλούσιου πολιτιστικού αποθέματος.

- Σημαντικό ρόλο για τη διατήρηση και ανάδειξη του πολιτιστικού αποθέματος διαδραματίζουν οι τοπικοί πολιτιστικοί φορείς, όπου καταγράφεται ένας σημαντικός αριθμός που δραστηριοποιείται στις διαφορετικές οικιστικές ενότητες, ενώ σημαντικός είναι και ο ρόλος της Ένωσης Πολιτιστικών Φορέων Επαρχίας Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ) για την οργάνωση και τον συντονισμό των δράσεων των τοπικών φορέων και την προσπάθεια ενσωμάτωσης των δράσεων αυτών σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο για την ανάδειξη και διατήρηση του Κισσαμίτικου πολιτισμού και ταυτότητας.

4.2. Καταγραφή – Χαρτογραφική Αποτύπωση Πολιτιστικών Πόρων

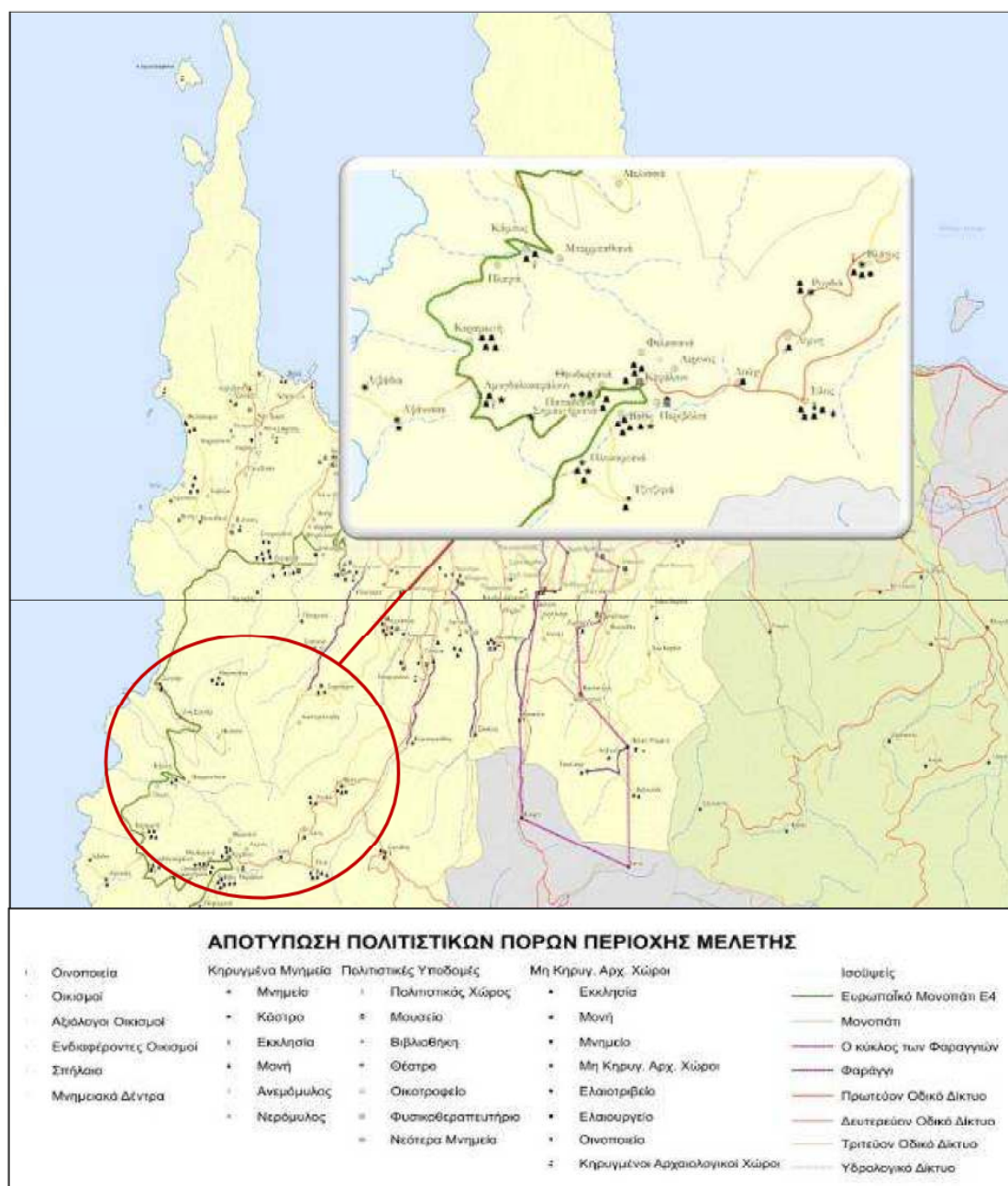
Στην περιοχή καταγράφεται ένας σημαντικός αριθμός πολιτιστικών πόρων. Οι υλικοί πολιτιστικοί πόροι φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος (περιοχές NATURA 2000, φαράγγια, μνημεία της φύσης, αρχαιολογικοί χώροι, παραδοσιακοί οικισμοί, εκκλησίες, κάστρα, νερόμυλοι, ανεμόμυλοι, γεφύρια κ.ά.), η θέση και τα χαρακτηριστικά τους καταγράφονται και οπτικοποιούνται για τη δημιουργία του Χάρτη Πολιτιστικών Πόρων της περιοχής (βλ. Χάρτη 2). Επίσης καταγράφονται οι άυλοι πολιτιστικοί πόροι της (βλ. Στρατηγέα και άλλοι 2015). Η καταγραφή και αξιολόγηση των πολιτιστικών πόρων, υλικών και άυλων, με τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, αποτελεί τη βάση για τη δόμηση των σεναρίων βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης της περιοχής.

4.3. Η Συμμετοχική Προσέγγιση

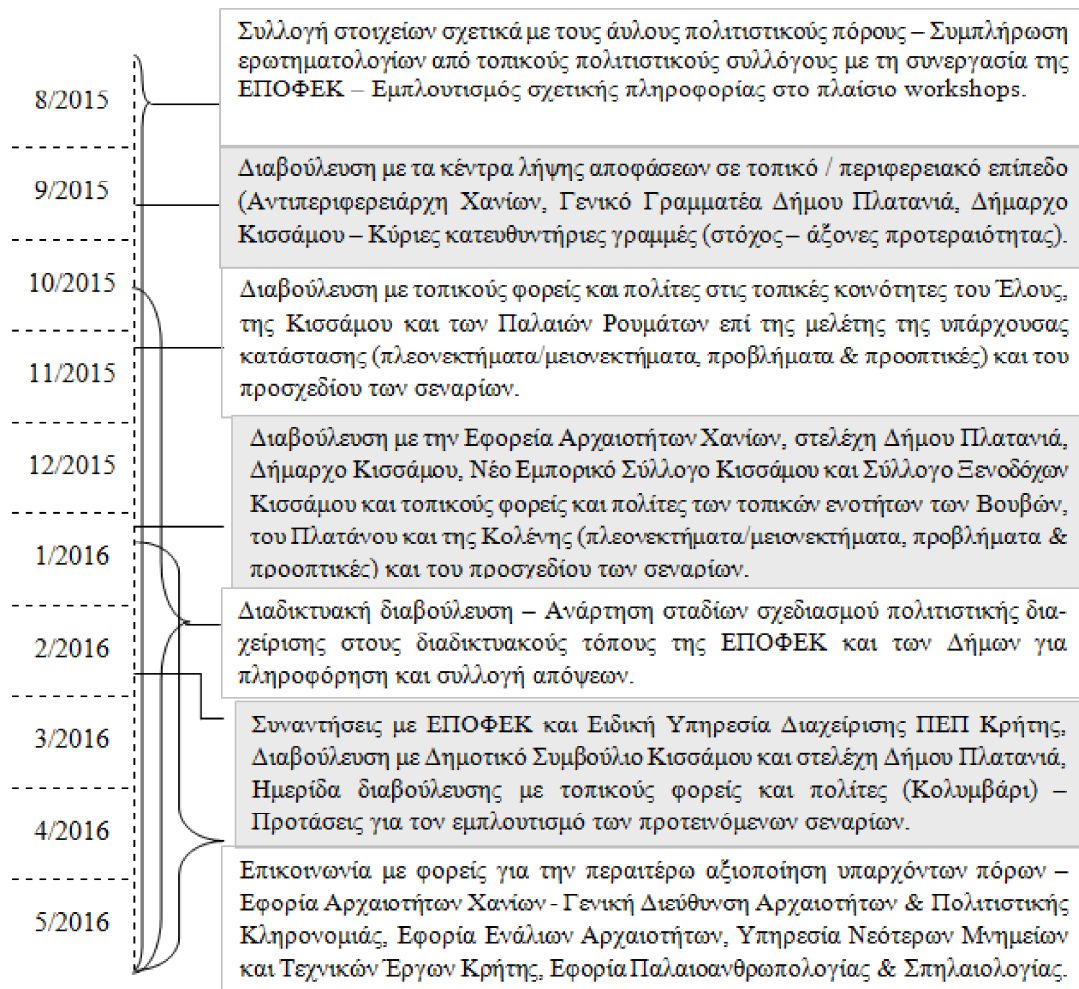
Αναπόσπαστο μέρος του πολιτισμού ενός τόπου αποτελεί η τοπική κοινωνία, η παρουσία και δραστηριότητα της οποίας συντελεί σε μεγάλο βαθμό στη δημιουργία, διατήρηση και διάδοση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών και της πολιτιστικής του ταυτότητας (Πούλιος κ.ά. 2015). Έτσι «κάθε διαδικασία πολιτιστικού σχεδιασμού δεν μπορεί παρά να είναι μια συμμετοχική διαδικασία» (Στρατηγέα και άλλοι 2016α), μια διαδικασία διαβούλευσης μεταξύ όλων των ομάδων της τοπικής κοινωνίας (κέντρων λήψης αποφάσεων, ομάδων ενδιαφερόντων και πολιτών), που αποσκοπεί στην ολοκληρωμένη και βιώσιμη διαχείριση των πολιτιστικών πόρων και στη δημιουργία αμοιβαίων ωφελειών για όλους (Irvin και Stansbury 2004, Duxbury και άλλοι 2015).

Η παρούσα εργασία υιοθετεί τη *συμμετοχική προσέγγιση* και εμπλέκει σε αυτή ένα σημαντικό εύρος ομάδων και έναν αριθμό ατόμων από την τοπική κοινωνία σε όλα τα στάδια λήψης απόφασης. Πρωταγωνιστικό ρόλο στη συμμετοχική διαδικασία και την επικοινωνία / αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία στο παρόν σχεδιαστικό εγχείρημα διαδραμάτισε η Ένωση Πολιτιστικών Φορέων Κισσάμου (ΕΠΟΦΕΚ) (πρωτοβουλία της οποίας απετέλεσε και η όλη προσπάθεια) και η *τοπική διοίκηση*. Αυτοί αποτέλεσαν τη «γέφυρα» της επικοινωνίας της ερευνητικής ομάδας με τις λοιπές ομάδες συμμετεχόντων και ειδικότερα με εκπροσώπους του αγροτικού τομέα και της μεταποίησης, του εμπορικού κόσμου, του τουρισμού, της αρχαιολογικής υπηρεσίας, των πολιτιστικών συλλόγων, των γυναικείων συλλόγων, των τοπικών συμβουλίων κ.λπ. Η διαρκής αρωγή της ΕΠΟΦΕΚ ήταν ιδιαίτερα καθοριστική καθ' όλη τη διάρκεια του συμμετοχικού πολιτιστικού σχεδιασμού για τη διάδραση με την τοπική κοινωνία.

Χάρτης 2: Οπτικοποίηση σε ΣΓΠ των Πολιτιστικών Πόρων της Περιοχής Μελέτης

Πηγή: Στρατηγέα και άλλοι, 2015

Σχήμα 2: Στάδια Συμμετοχικής Προσέγγισης στο πλαίσιο του Πολιτιστικού Σχεδιασμού

Τα στάδια και το χρονοδιάγραμμα των συμμετοχικών διαδικασιών, έως και το στάδιο της δόμησης των σεναρίων πολιτιστικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης, παρουσιάζονται στο Σχήμα 2. Η υλοποίηση των συμμετοχικών διαδικασιών συνέβαλε αποφασιστικά:

- Στην κατανόηση της αξίας των τοπικών πολιτιστικών πόρων για την τοπική κοινωνία και κουλτούρα, στοιχείο καθοριστικό για την αξιοποίηση των πόρων αυτών με σεβασμό και ιδιαίτερη ευαισθησία για την προστασία τους και τη διατήρησή τους για τις επόμενες γενιές.
- Στη συλλογή πληροφορίας σχετικά με τις πολιτικές προτεραιότητες μέσα από τη διαβούλευση με τα κέντρα λήψης αποφάσεων (Περιφερειακή Ενότητα Χανίων και εμπλεκόμενοι Δήμοι).
- Στη συλλογή πληροφορίας σχετικής με την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης (τοπική οικονομία, παραδοσιακές δραστηριότητες και η σχέση τους με το πολιτιστικό προφίλ της περιοχής, το κοινωνικό προφίλ, το αξιακό σύστημα, κ.λπ.).
- Στην αξιολόγηση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της περιοχής μελέτης, καθώς και στην καταγραφή των προβλημάτων της υπάρχουσας κατάστασης, πληροφορία που συμβάλλει στη συμμετοχική αξιολόγηση με τη βοήθεια της ανάλυσης SWOT.
- Στη συλλογή πληροφορίας σχετικής με τους πολιτιστικούς πόρους, η οποία εμπλουτίζει τόσο το μέρος των υλικών όσο, και κυρίως, το μέρος των άυλων πολιτιστικών πόρων.
- Στην αξιολόγηση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων και του βαθμού αξιοποίησης των διαθέσιμων πολιτιστικών πόρων, πληροφορία που συμβάλλει στη συμμετοχική αξιολόγησή τους με τη βοήθεια της ανάλυσης SWOT.
- Στη διαβούλευση με τα κέντρα λήψης αποφάσεων, τους φορείς και τους πολίτες για τον εμπλουτισμό και την τελική διατύπωση των σεναρίων πολιτιστικής ανάπτυξης.

Η επικοινωνία / αλληλεπίδραση στο πλαίσιο της συμμετοχικής διαδικασίας έλαβε χώρα μέσα από:

- Διαβούλευση με φορείς της τοπικής και περιφερειακής διοίκησης, στα αρχικά στάδια του σχεδιασμού, για την αποσαφήνιση και ενσωμάτωση των πολιτικών προτεραιοτήτων στα επιμέρους στάδια του σχεδιασμού και τη διασφάλιση συναίνεσης σχετικά με τον στόχο και τους άξονες προτεραιότητας για την επίτευξή του.

- Ερωτηματολόγια για την απόκτηση πληροφορίας σχετικής με το πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής από τους πολιτιστικούς συλλόγους, με τη συνεργασία της ΕΠΟΦΕΚ.

- Διαπροσωπική επικοινωνία της ερευνητικής ομάδας με ομάδες της τοπικής κοινωνίας, στο πλαίσιο σειράς workshops, που οργανώθηκαν με την αρωγή της ΕΠΟΦΕΚ και της τοπικής διοίκησης σε διάφορες τοπικές κοινότητες της περιοχής μελέτης (Ελος, Κίσσαμος, Παλαιά Ρούματα, Βούβες, Πλάτανος, Κολένη και Κολυμβάρι). Οι συναντήσεις απευθύνονταν είτε συνολικά στις διάφορες εμπλεκόμενες στον σχεδιασμό ομάδες, είτε στοχευμένα σε συγκεκριμένες ομάδες (π.χ. Νέος Εμπορικός Σύλλογος Κισσάμου, Σύλλογος Ξενοδόχων Κισσάμου κ.λπ.).

- Συνεργασία με ομάδες ειδικών σε θέματα πολιτισμού και διαχείρισης πολιτιστικών πόρων. Η συνεργασία αυτή είχε τη μορφή τόσο διαπροσωπικής (Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων) όσο και διαδικτυακής επικοινωνίας (Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας Νότιας Ελλάδος, Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων και Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Κρήτης) και αποσκοπούσε στη συλλογή πληροφορίας και εξειδικευμένης γνώσης σε συγκεκριμένα ερωτήματα της ερευνητικής ομάδας σχετικά με την αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων της περιοχή μελέτης. Οι εν λόγω φορείς συνέδραμαν ουσιαστικά την όλη προσπάθεια, μελετώντας τις προτεινόμενες λύσεις και επισημαίνοντας σε αυτές τους πολιτιστικούς πόρους εκείνους που μπορούσαν να αξιοποιηθούν στην περιοχή μελέτης, καθώς και εκείνους που, για μια σειρά από λόγους που συνδέονταν κυρίως με την προστασία τους, δεν ήταν εφικτή η αξιοποίησή τους.

Η πληροφορία που συγκεντρώθηκε στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης συμμετοχικής προσέγγισης εμπλούτισε τα αντίστοιχα στάδια της διαδικασίας σχεδιασμού (βλ. Σχήμα 1) και οριστικοποίησε εν γένει το γνωσιακό υπόβαθρο στο οποίο στηρίχτηκε το επόμενο στάδιο, αυτό δηλαδή της δόμησης σεναρίων πολιτιστικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης.

5. Δόμηση Σεναρίων Βιώσιμης Αξιοποίησης Πολιτιστικών Πόρων

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η διαδικασία δόμησης εναλλακτικών σεναρίων που ακολουθείται στην παρούσα εργασία, καθώς και τα δύο εναλλακτικά σενάρια που δομούνται για την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης στην περιοχή μελέτης. Ακόμη περιγράφεται συνοπτικά η συμμετοχική διαδικασία που ακολουθήθηκε για την οριστικοποίηση των προτεινόμενων σεναρίων.

5.1. Στάδιο δόμησης σεναρίων

Η διαδικασία της δόμησης εναλλακτικών σεναρίων παρουσιάζεται στο Σχήμα 3 και απεικονίζει τη λογική δόμησης τεσσάρων σεναρίων με βάση δύο άξονες αβεβαιότητας (Slocum 2005, GEO Resource Book 2007) που στην προκειμένη περίπτωση αναφέρονται:

- Στο βαθμό ολοκλήρωσης των πολιτιστικών πόρων, όπου γίνεται η διάκριση σε χαμηλό και υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης.

- Στο χωρικό πρότυπο που κάθε σενάριο υιοθετεί, όπου γίνεται η διάκριση μεταξύ ενός συγκεντρωτικού και ενός αποκεντρωτικού προτύπου αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων.

Η παραπάνω θεώρηση απορρέει από την αξιοποίηση δύο βασικών αξόνων προτεραιότητας, όπως αυτοί περιγράφηκαν στην προηγούμενη ενότητα, και συγκεκριμένα:

- του άξονα προτεραιότητας 2, που αποσκοπεί στην ολοκλήρωση φυσικών και πολιτιστικών πόρων, και

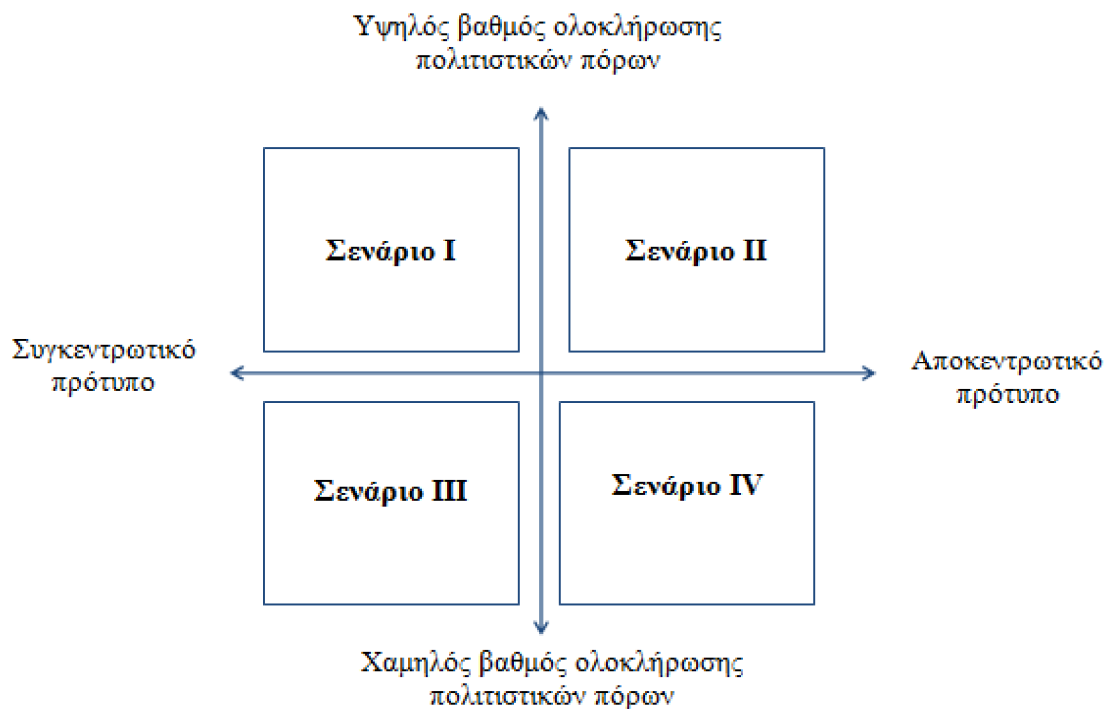
- του άξονα προτεραιότητας 3, που επιδιώκει την ισόρροπη ανάπτυξη πολιτιστικών «προϊόντων» στη βάση των διαθέσιμων πόρων κάθε επιμέρους υποενότητας της περιοχής μελέτης.

Οι δύο παραπάνω άξονες αβεβαιότητας συνδέονται κυρίως με πολιτικές προτεραιότητες και πιο συγκεκριμένα με τις επιλογές της περιφερειακής αρχής σε σχέση με την αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων γενικότερα της Περιφέρειας Κρήτης και την αντίστοιχη κατανομή των σχετικών πόρων.

Με βάση τη λογική αυτή ανάπτυξης των σεναρίων, δομούνται τέσσερα διακριτά σεναρία, τα οποία έχουν ως ακολούθως (Σχήμα 3):

- Σενάριο I: επιδιώκει έναν υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης των πολιτιστικών πόρων φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, που αξιοποιούνται στη βάση ενός συγκεντρωτικού χωρικού προτύπου αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων της περιοχής συνολικά.
- Σενάριο II: εμπεριέχει έναν υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης των πολιτιστικών πόρων, η θεώρηση της αξιοποίησης των οποίων εστιάζει, από χωρική άποψη, σε ένα αποκεντρωτικό πρότυπο, το οποίο επιδιώκει την ανάπτυξη πιο περιορισμένων χωρικά «πολιτιστικών πόλων/πυρήνων», που αποκτούν μια ιδιαίτερη ταυτότητα στη βάση των συγκεκριμένων πολιτιστικών πόρων προς αξιοποίηση που διαθέτουν.
- Σενάριο III: το σενάριο αυτό, ως προς τη χωρική του ανάπτυξη, ακολουθεί τη λογική δόμησης του Σεναρίου I –συγκεντρωτικό πρότυπο χωρικής ανάπτυξης– επιδιώκοντας όμως έναν χαμηλότερο βαθμό ολοκλήρωσης των πολιτιστικών πόρων.
- Σενάριο IV: το σενάριο αυτό ακολουθεί το αποκεντρωτικό πρότυπο του Σεναρίου II, επιδιώκοντας έναν επίσης χαμηλότερο βαθμό ολοκλήρωσης των πολιτιστικών πόρων κάθε περιοχής.

Σχήμα 3: Πλαίσιο Δόμησης Εναλλακτικών Σεναρίων

Πηγή: Στρατηγέα και άλλοι, 2016β

Μια πρώτη ποιοτική αξιολόγηση των παραπάνω τεσσάρων σεναρίων, καθοδηγούμενη από:

- την εμβάθυνση στο εσωτερικό περιβάλλον –περιοχή μελέτης–, μέσα από την οποία έχει διαμορφωθεί η εικόνα ότι οι πολιτιστικοί πόροι φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος είναι στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους στη συγκεκριμένη περιοχή, με τους φυσικούς πόρους να διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό την άυλη πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής (παραδόσεις, έθιμα, τρόπος ζωής, καλλιεργητικό πρότυπο κ.λπ.), αλλά και να διαμορφώνονται από αυτή (π.χ. τοπία ως προϊόν της ανθρώπινης καλλιεργητικής δραστηριότητας),
- τη χωρική κατανομή των πόρων αυτών και την εναλλαγή ή χωρική συνύπαρξη υλικών πολιτιστικών πόρων φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος,
- τη δυνατότητα ανάπτυξης συνεργειών μέσα από την ολοκληρωμένη θεώρηση πολιτιστικών πόρων φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος και την αξιοποίηση αυτών για τη δημιουργία ποικίλων πολιτιστικών συμπλεγμάτων,

- τις σύγχρονες εξελίξεις του εξωτερικού περιβάλλοντος και τις κατευθύνσεις που αυτές θέτουν σχετικά με την ολοκληρωμένη βιώσιμη αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων, λαμβάνοντας υπόψη πόρους τόσο του φυσικού όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος,
- τις εξελίξεις στον τομέα του τουρισμού σε παγκόσμια κλίμακα και την ανάγκη δημιουργίας σύνθετων και ποιοτικών πολιτιστικών προϊόντων, μέσα από την ήπια αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, για την προσφορά στους επισκέπτες πολιτιστικών εμπειριών σε συνδυασμό με την αναψυχή, και τέλος
- τις σύγχρονες απόψεις για την ολοκληρωμένη προσέγγιση στην αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων, λαμβάνοντας υπόψη τις φυσικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές, πολιτικές, τεχνολογικές και λοιπές διαστάσεις, οδηγεί στην απόρριψη των Σεναρίων III και IV, τα οποία επιδιώκουν έναν χαμηλότερο βαθμό ολοκλήρωσης των πολιτιστικών πόρων και την επιλογή, προς παραπέρα διερεύνηση, των εναλλακτικών Σεναρίων I και II.

Τα σενάρια που επιλέγονται προς περαιτέρω εμβάθυνση έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό τον υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης των πολιτιστικών πόρων, ενώ η ειδοποιός διαφορά τους είναι το χωρικό πρότυπο αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων. Έτσι το Σενάριο I υιοθετεί ένα συγκεντρωτικό χωρικό πρότυπο, ενώ το Σενάριο II ένα αποκεντρωτικό χωρικό πρότυπο. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι και τα δύο σενάρια αντιμετωπίζουν την περιοχή μελέτης ως μια ενιαία πολιτιστική οντότητα (ενιαία πολιτιστική κληρονομιά) και περιλαμβάνουν εκτός από την υλική (χωρικό πρότυπο κατανομής πολιτιστικών πόρων) και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά.

Σενάριο I – Ανάπτυξη Θεματικών Πολιτιστικών Δικτύων

Το σενάριο αυτό, συνδυάζοντας έναν υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης και ένα συγκεντρωτικό πρότυπο αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων, συνιστά μια συνολική θεώρηση της περιοχής και την προοπτική πολιτιστικής και εν γένει ανάπτυξης της μέσα από ένα σύνολο θεματικών πολιτιστικών δικτύων/διαδρομών. Τα θεματικά αυτά δίκτυα διατρέχουν τους σημαντικότερους πολιτιστικούς πόρους και είναι τα κάτωθι (βλ. Χάρτη 1):

- Δίκτυο αρχαιολογικού ενδιαφέροντος – αξιοποιεί τους σημαντικούς αρχαιολογικούς πόρους και αποτελείται από τρεις επιμέρους διαδρομές. Αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών με ιστορικά και πολιτιστικά ενδιαφέροντα.
- Δίκτυο αγροτικής παράδοσης – αξιοποιεί την πλούσια αγροτική παράδοση της περιοχής, διασυνδέοντας σχετικούς μουσειακούς χώρους (π.χ. Μουσείο Ελιάς Βουβών) και χώρους παραδοσιακών μεταποιητικών δραστηριοτήτων (π.χ. τοπικά οινοποιεία) που αναδεικνύουν την παράδοση αυτή. Συμβάλλει στην προστασία, διατήρηση και ανάδειξη της αγροτικής ταυτότητας και της επίδρασής της στα πολιτιστικά δρώμενα της περιοχής.
- Δίκτυο φυσικών πόρων / φυσικής κληρονομιάς – διασυνδέει αξιόλογους φυσικούς πόρους (σπήλαια, φαράγγια, μνημεία της φύσης κ.ά.) και επιχειρεί να προσελκύσει επισκέπτες με οικολογικά ενδιαφέροντα. Αποτελείται από δύο διαδρομές, ενώ επιπρόσθετα περιλαμβάνει τμήμα του ευρωπαϊκού μονοπατιού E4, καθώς και τον «Κύκλο των Φαραγγιών» (υφιστάμενη διαδρομή περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος).
- Δίκτυο Πόρων Θρησκευτικού Ενδιαφέροντος – διασυνδέει πόρους θρησκευτικού ενδιαφέροντος (εκκλησίες και μονές ιδιαίτερης πολιτιστικής αξίας), προβάλλοντας ένα ιδιαίτερο στοιχείο της τοπικής παράδοσης, το θρησκευτικό. Το δίκτυο επιχειρεί να τονώσει τον θρησκευτικό τουρισμό στην περιοχή, δεδομένων των αξιόλογων σχετικών πόρων. Δεσπόζουσα θέση στο δίκτυο αυτό κατέχει η Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης.

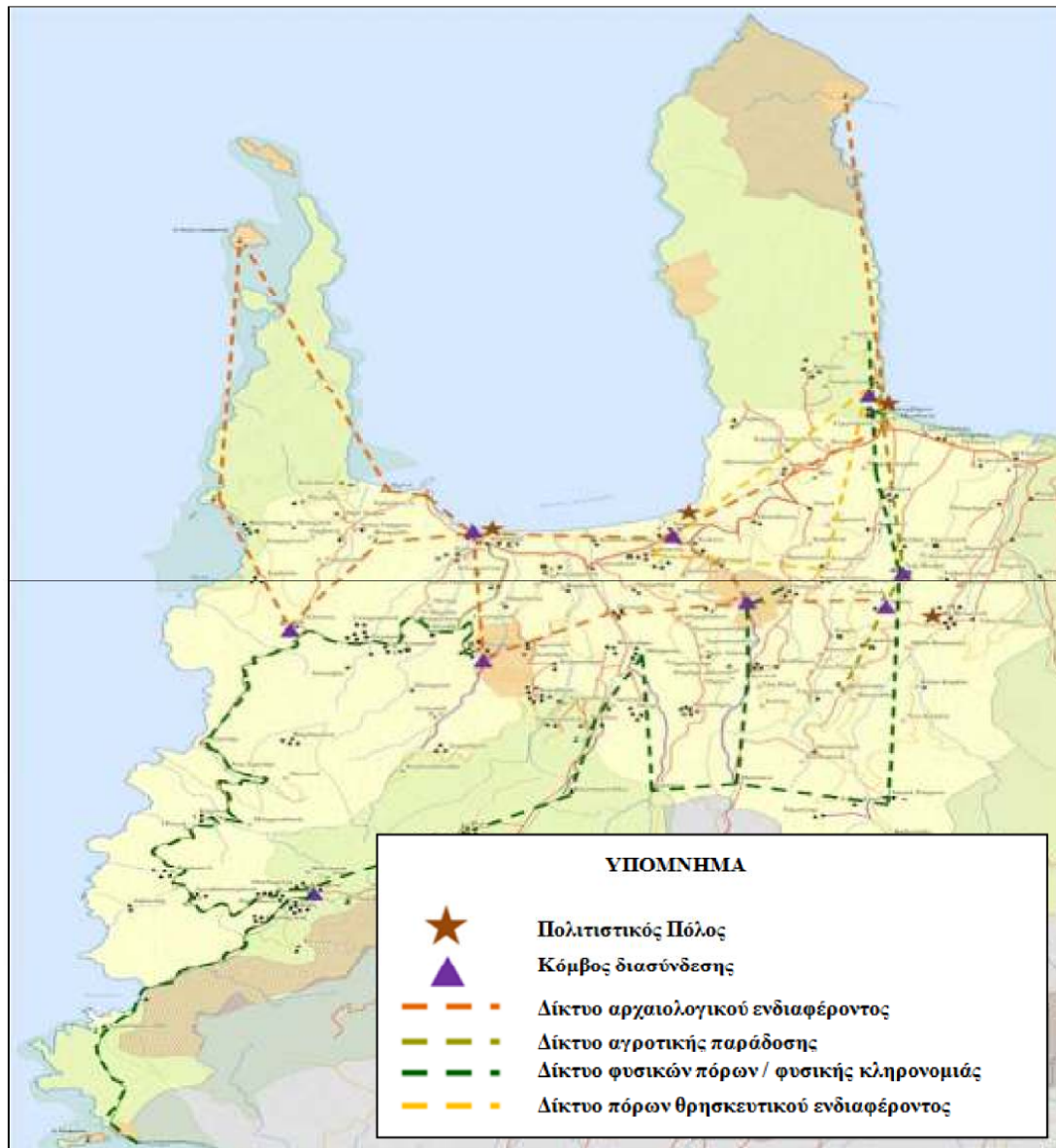
Συμπληρωματικό ρόλο στο Σενάριο I κατέχουν οι κόμβοι διασύνδεσης των θεματικών δικτύων και οι πολιτιστικοί πόλοι (βλ. Χάρτη 3).

- Οι εννέα κόμβοι διασύνδεσης (Κίσσαμος, Ρόκκα, Άνω Βούβες, Γλώσσα, Κεφάλιον, Νωπήγεια, Πολυρρήνια, Πλάτανος, Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης) επιτρέπουν την ολοκλήρωση των θεματικών δικτύων και των επιμέρους διαδρομών τους σε ένα πολυθεματικό σύμπλεγμα, το οποίο εκτείνεται σε ολόκληρη την περιοχή μελέτης και προσφέρει ποικιλία εναλλακτικών πολιτιστικών επιλογών για τον τοπικό πληθυσμό και τους επισκέπτες.

- Οι πολιτιστικοί πόλοι έχουν διακριτή ταυτότητα και ρόλο στο πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής και τις απαραίτητες υποδομές για την εξυπηρέτηση του ρόλου αυτού. Οι πόλοι αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

- Κίσσαμος – δυναμικός οικισμός με σημαντικό πληθυσμό και πλήθος πολιτιστικών πόρων, υποδομών και δραστηριοτήτων κυρίως αρχαιολογικού ενδιαφέροντος (π.χ. Αρχαιολογικό Μουσείο).

Χάρτης 3: Σενάριο Ι – Ανάπτυξη Θεματικών Πολιτιστικών Δικτύων/Διαδρομών

Πηγή: Στρατηγέα και άλλοι, 2016β

- Ευρωμεσογειακό Κέντρο Νεότητας – διατήρηση και διάδοση τοπικών παραδοσιακών καλλιεργητικών πρακτικών σε νέες ηλικιακές ομάδες, με δυνατότητες φιλοξενίας ατόμων και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.
- Κολυμβάρι – οικισμός με τουριστική ανάπτυξη, συγκέντρωση μουσειακών και θρησκευτικών χώρων ιδιαίτερης σημασίας (πχ. Ορθόδοξος Ακαδημία Κρήτης) και δυνατότητες διοργάνωσης πολιτιστικών και άλλων δραστηριοτήτων υπερτοπικού χαρακτήρα (π.χ. συνεδρίων).
- Βουκολιές – χώρος πολλαπλών χρήσεων για τη φιλοξενία πολιτιστικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, με έμφαση στην αγροτική παραγωγή, στη (γυναικεία) επιχειρηματικότητα και στις νέες τεχνολογίες.

Σενάριο II – Πολυκεντρικό Μοντέλο Αξιοποίησης Πολιτιστικών Πόρων

Το δεύτερο σενάριο αποσκοπεί στην ισόρροπη πολυκεντρική αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων με έμφαση στην τοπική ανάπτυξη. Για τον σκοπό αυτό περιφερειοποιεί

την περιοχή σε εννέα επιμέρους υποπεριοχές, με βάση τη χωρική διάρθρωση και ταυτότητα των πολιτιστικών πόρων που εμπεριέχουν, τη μορφολογία του εδάφους και την ισόρροπη ανάπτυξη, αποσκοπώντας στη δημιουργία χωρικών ενοτήτων που εμφανίζουν στοιχεία συμπληρωματικότητας ως προς την πολιτιστική φυσιογνωμία που τους αποδίδεται στο Σενάριο II.

Χάρτης 4: Σενάριο II – Ανάπτυξη Πολυκεντρικού Προτύπου Αξιοποίησης Πολιτιστικών Πόρων

Πηγή: Στρατηγέα και άλλοι, 2016β

Κάθε μια από τις υποπεριοχές αυτές περιλαμβάνει έναν πυρήνα (κέντρο υποπεριοχής) και μικρότερης εμβέλειας πολυθεματικές πολιτιστικές διαδρομές (διασύνδεση υλικών πολιτιστικών πόρων), οι οποίες έχουν εμπλουτιστεί με στοιχεία άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (έθιμα, παραδόσεις, πανηγύρια κ.ά.). Πιο συγκεκριμένα οι περιοχές αυτές είναι (βλ. Χάρτη 4):

- Περιοχή 1 – αρχαιολογική και οικολογική ταυτότητα (αρχαιολογικοί χώροι, περιοχές Natura 2000, βιότοποι CORINE, Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους – ΤΙΦΚ, κ.ά.).
- Περιοχή 2 – ταυτότητα πεδινής αγροτικής περιοχής, με σημαντική παρουσία πολιτιστικών πόρων (αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, ΤΙΦΚ, Τμήμα ευρωπαϊκού μονοπατιού E4 κ.ά.).
- Περιοχή 3 – ταυτότητα παραθαλάσσιας περιοχής, με οικολογικό ενδιαφέρον (τμήμα ευρωπαϊκού μονοπατιού E4, βιότοποι Corine κ.ά.) και ενδιαφέροντες οικισμούς.
- Περιοχή 4 – οικολογική ταυτότητα (περιοχές Natura 2000, βιότοποι Corine, ΤΙΦΚ κ.ά.), με πληθώρα αρχαιολογικών χώρων, θρησκευτικών και ιστορικών μνημείων.

- Περιοχή 5 – ταυτότητα ημιορεινής περιοχής οικολογικού / γεωλογικού ενδιαφέροντος (φαράγγια, σπήλαιο, περιοχή Natura 2000 κ.ά.).
- Περιοχή 6 – ταυτότητα πεδινής-ημιορεινής αγροτικής περιοχής, με παρουσία σημαντικών πολιτιστικών πόρων (αρχαιολογικοί χώροι, αξιόλογες εκκλησίες, πολιτιστικές υποδομές κ.ά.).
- Περιοχή 7 – ταυτότητα ορεινής / ημιορεινής περιοχής, με συγκεντρώσεις πολιτιστικών πόρων (φαράγγια, πολιτιστικές υποδομές κ.ά.).
- Περιοχή 8 – ταυτότητα πεδινής αγροτικής περιοχής, με ποικίλους πολιτιστικούς πόρους (σπήλαιο, μουσείο, αρχαιολογικοί χώροι, κ.ά.).
- Περιοχή 9 – οικολογική και θρησκευτική ταυτότητα (περιοχές Natura 2000, ΤΙΦΚ Καταφύγιο Αγρίας Ζωής, αξιόλογες εκκλησίες και μονές κ.ά.).

5.2. Συμμετοχική διαδικασία στο πλαίσιο των σεναρίων

Για τα προτεινόμενα σενάρια έγινε σειρά διαβουλεύσεων με την τοπική κοινωνία, έτσι ώστε να επιτευχθεί η όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη επικοινωνία τους, καθώς και να συλλεχθεί πληροφορία σχετικά με τις απόψεις, τις προτάσεις, τα οράματα κ.λπ. των τοπικών παραγόντων και της τοπικής κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα υλοποιήθηκε:

- Διαβούλευση με φορείς της τοπικής διοίκησης (παρουσιάσεις σε Δημοτικά Συμβούλια και στελέχη των εμπλεκόμενων Δήμων).
- Διαβούλευση με πολιτιστικούς φορείς και την τοπική κοινωνία σε διαφορετικές οικιστικές ενότητες της περιοχής μελέτης.
- Διαβούλευση, στο πλαίσιο ημερίδας, με φορείς της τοπικής και περιφερειακής διοίκησης, επαγγελματικούς φορείς, πολιτιστικούς συλλόγους, πολίτες, κ.λπ.
- Διαδικτυακή διαβούλευση, με την αξιοποίηση των διαδικτυακών τόπων των εμπλεκόμενων Δήμων (βλ. Σχήμα 2), όπου αναρτήθηκαν τα σχετικά κείμενα και οι χάρτες των σεναρίων για την ενημέρωση φορέων και πολιτών και τη συλλογή των απόψεων/προτάσεων τους σχετικά με αυτά.

Η ολοκλήρωση των διαβουλεύσεων σχετικά με τα σενάρια πολιτιστικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης οδήγησε στη συλλογή ποιοτικής πληροφορίας. Η πληροφορία αυτή αποκωδικοποιήθηκε και, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, ενσωματώθηκε στην τελική διατύπωση των δύο σεναρίων. Επόμενο στάδιο της διαδικασίας είναι η αξιολόγηση των σεναρίων, η διατύπωση του πλαισίου πολιτικής που θα το υλοποιήσει, καθώς και η διαβούλευση του πλαισίου αυτού με την τοπική κοινωνία.

6. Συμπεράσματα

Οι πολιτιστικοί πόροι αποτελούν ένα σημαντικό κεφάλαιο για κάθε τοπική κοινωνία, καθώς αποτυπώνουν τις μνήμες, την ιστορική της διαδρομή, την παράδοση, τις κοινωνικές αξίες, το πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης κ.λπ. Ταυτόχρονα, η ιδιαίτερη πολιτιστική κληρονομιά και η συλλογική μνήμη κάθε περιοχής ή κοινωνικού συνόλου αποτελεί αναντικατάστατο και σημαντικό υπόβαθρο για τη σύγχρονη και μελλοντική ανάπτυξή του.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η προστασία, η διατήρηση, η ερμηνεία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής πολυμορφίας κάθε περιοχής αποτελεί μια σημαντική σχεδιαστική πρόκληση (Duxbury και άλλοι 2015, Stratigea και Katsoni 2015). Η διαχείριση της κληρονομιάς αυτής, μέσα στα πλαίσια των διεθνώς αναγνωρισμένων και κατάλληλα εφαρμοζόμενων κανόνων, ανήκει ή πρέπει να ανήκει στην ευθύνη της κοινότητας όπου αυτή βρίσκεται ή της ομάδας που τη διαφυλάττει. Η προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων πρέπει να αποτελεί όχι μόνο μέλημα αλλά και δικαίωμα των τοπικών κοινωνιών. Στο πλαίσιο αυτό, κάθε σχετική άσκηση πολιτιστικού σχεδιασμού απαιτεί μια «από κάτω προς τα πάνω» προσέγγιση, με στόχο να αφουγκραστεί και να ενσωματώσει τις απόψεις όλων των διαφορετικών ομάδων (κέντρα λήψης αποφάσεων, ομάδες ενδιαφερόντων και πολίτες) στον τρόπο αξιοποίησης των πόρων αυτών και στη διαμόρφωση, με βάση αυτούς, μιας ταυτότητας του τόπου που να συνάδει με την τοπική πραγματικότητα και ταυτόχρονα να διασφαλίζει την προστασία των πόρων αυτών και τη συνέχιση της πολιτιστικής διαδρομής κάθε περιοχής στον χρόνο.

Στη δύσκολη οικονομική συγκυρία που διανύει η χώρα, η ανάληψη πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση, μεταξύ άλλων, μιας καινοτόμου και βιώσιμης αξιοποίησης των διαθέσιμων πολιτιστικών πόρων της θεωρείται από πολλούς ως βασικός πυλώνας για την επανεκκίνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας και την έξοδο από την κρίση. Συγκριτικό πλεονέκτημα για το σκοπό αυτό αποτελεί το ιδιαίτερα αξιόλογο και πλούσιο πολιτιστικό αλλά και φυσικό απόθεμα που διαθέτει, προϊόν του αποτυπώματος της μακρόχρονης ιστορικής διαδρομής της. Το απόθεμα αυτό αποτελεί έναν σημαντικό πόρο προς αξιοποίηση. Η ανάδειξη και προβολή του μπορεί να ανοίξει ένα παράθυρο προς νέες ευκαιρίες δράσης, συμβάλλοντας (Στρατηγέα και άλλοι 2015):

- στη στήριξη των τοπικών οικονομιών και τη δημιουργία προστιθέμενης αξίας,
- στη διατήρηση της ποιότητας του αποθέματος αυτού,
- στην οικονομική και κοινωνική συνοχή και την περιφερειακή ανάπτυξη,
- στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των τοπικών πληθυσμών.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί, ως μια άσκηση συμμετοχικού πολιτιστικού / αναπτυξιακού σχεδιασμού, να αναδείξει τα παραπάνω, αξιοποιώντας σύγχρονες μεθοδολογικές σχεδιαστικές προσεγγίσεις και εργαλεία του συμμετοχικού σχεδιασμού. Για τον σκοπό αυτό, εμβαθύνει στα βήματα της μεθοδολογικής προσέγγισης που απαιτούνται για τη σκιαγράφηση του περιβάλλοντος, εντός του οποίου λύσεις αξιοποίησης του πολιτιστικού κεφαλαίου της περιοχής μελέτης πρέπει να αναζητηθούν. Η γνώση αυτή οριοθετεί τις επιλογές που είναι διαθέσιμες για την επιδίωξη του στόχου. Ταυτόχρονα, η συμμετοχική προσέγγιση αποτελεί το «φίλτρο» μέσα από το οποίο περνούν οι επιλογές αυτές, έτσι ώστε η σχεδιαζόμενες λύσεις (σενάρια, πολιτικές υλοποίησής τους) να διασφαλίζουν την ευρύτερη δυνατή συναίνεση και να επιτυγχάνουν, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, το «πάντρεμα» της επιστημονικής και της εμπειρικής γνώσης με τις πολιτικές επιλογές των κέντρων λήψης αποφάσεων και τις εξελίξεις του ευρύτερου περιβάλλοντος, εντός του οποίου οι όποιες κατευθύνσεις πολιτιστικής πολιτικής θα υλοποιηθούν.

Βιβλιογραφία Ξενόγλωσση

1. COM(2007) 621 final, Agenda for a Sustainable and Competitive European Tourism, Communication from the Commission, Commission of the European Communities, Brussels, 19.10.2007.
2. Duxbury, N., Garrett-Petts, W.F. and MacLennan, D. (Eds), Cultural Mapping as Cultural Inquiry Routledge Advances in Research Methods, 1st Edition, ISBN: 978-1-138-82186-6, 2015.
3. GEO Resource Book, A Training Manual on Integrated Environmental Assessment and Reporting, Module Overviews, United Nations Environmental Programme – UNEP, International Institute for Sustainable Development – IISD, 2007.
4. Hawkes, J., The Fourth Pillar of Sustainability - Culture's Essential Role in Public Planning, Common Ground Publishing Pty Ltd in association with the Cultural Development Network (Vic), 2001.
5. Irvin A. P. and Stansbury, J., Citizen Participation in Decision Making: Is it Worth the Effort? Public Administration Review, Vol. 64, Issue 1, pp. 55–65, February, 2004.
6. Kaufmann, S.-Y., The European Citizens' Initiative: A Great Responsibility for Federalists, Federalist Debate, 24, No2, pp. 7-10, 2011.
7. Miller, T., From Creative to Cultural Industries, Cultural Studies, Vol. 23, No 1, pp. 88-99, 2009.
8. Reeve, M., Measuring the Economic and Social Impact of the Arts: A Review, Arts Council England, UK, 2002.
9. Slocum, N., Participatory Methods Toolkit - A Practitioner's Manual: Scenario Building Exercise, In Steyaert, S. and Lisoir, H. (Eds.), Participatory Methods Toolkit – A Practitioner's Manual, King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment, 2005.

10. Stratigea, A. and Katsoni, V., A Strategic Policy Scenario Analysis Framework for the Sustainable Tourist Development of Peripheral Small Island Areas - The Case of Lefkada-Greece Island, *European Journal of Futures Research (EJFR)*, 3:5, DOI: 0.1007/s40309-015-0063-z, SpringerOpen, pp. 1-17, (<http://dx.doi.org/10.1007/s40309-015-0063-z>), 2015.
11. Throsby, D., *Economics and Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
12. UCLG – United Cities and Local Governments, *Agenda 21 for Culture - Culture and Sustainable Development: Examples of Institutional Innovation and Proposal of a New Cultural Policy Profile*, ISBN: 978-84-692-6502-4, Available at <http://www.cities-localgovernments.org> and <http://www.agenda21culture.net>, 2009.
13. UNCTAD, *Creative Economy Report 2010 - A Feasible Development Option*, United Nations, 2010.
14. WIFO European Competitiveness Report, European Commission – DG Enterprise and Industry, Chapter 5, “Innovation and Competitiveness of the Creative Industries in the EU”, pp. 163-191, 2010.

Ελληνική

1. Απόφαση Αριθμ. 24208, ΦΕΚ 1138, Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αυτού, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 11 Ιουνίου 2009, σελ. 14345-14364, 2009.
2. Απόφαση Αριθμ. 82193/ΕΥΣΣΑ 1810, Έγκριση Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης 2014–2020, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 1862, 27 Αυγούστου, 2015.
3. Αστική Διαχείριση Α.Ε., Στρατηγική Έξυπνης Ειδίκευσης Περιφέρειας Κρήτης (RIS Crete), Ενδιάμεση Διαχειριστική Αρχή Περιφέρειας Κρήτης, Δεκέμβριος, 2014.
4. Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ), Εθνική Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση 2014-2020, 2015.
5. Γενική Γραμματεία Πολιτισμού, Πρόταση για τη Διαμόρφωση Πολιτικής Τομέα Πολιτισμού 2014-2020, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, Αθήνα, Μάιος, 2013.
6. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πολιτιστικός και Οπτικοακουστικός Τομέας, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ISBN: 978-92-79-41536-4, Doi:10.2775/1186, 2014.
7. No.Φ09222/5772 ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ UNESCO ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑ, Υιοθετήθηκε κατά την 31η Σύνοδο της Γενικής Διάσκεψης της UNESCO, Παρίσι, 2 Νοεμβρίου, 2001.
8. Λαζαρέτου, Σ., «Η Έξυπνη Οικονομία: Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα – Μπορούν να Αποτελέσουν Προοπτική Εξόδου από την Κρίση;», Τράπεζα της Ελλάδος, No 175, Φεβρουάριος, 2014.
9. Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Χωρικής Ενότητας Κρήτης - Νήσων Αιγαίου 2007 – 2013.
10. Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης 2014-20 βάσει του στόχου «επενδύσεις για την ανάπτυξη και την απασχόληση», (2014) (υποβληθείσα πρόταση CCI 2014GR16M2OP011).
11. Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν.-Γ., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ. και Τουλούπα, Σ., Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη, Τμήμα Κοινωνικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα, Πρόγραμμα Κάλιπος, Αθήνα, ISBN 978-960-603-444-2, <http://hdl.handle.net/11419/2394> (ηλεκτρονικό βιβλίο), 2015.

12. Στρατηγέα, Α., Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα, Πρόγραμμα Κάλλιππος, Αθήνα, ISBN 978-960-603-241-7, <http://repository.kallipos.gr/handle/11419/5428> (ηλεκτρονικό βιβλίο), 2015.
13. Στρατηγέα, Α., Κατσώνη, Β., Χατζηχρήστος, Θ., Λέκα, Α., Παπαδοπούλου, Χ.-Α., Λάμπρου, Μ., Σωμαράκης, Γ. και Παναγιωτοπούλου, Μ., Στάδιο Ι - Στόχοι, Ανάλυση Υπάρχουσας Κατάστασης, Δυναμική, Ερευνητικό Πρόγραμμα «Στρατηγικός Σχεδιασμός (Master Plan) Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά», Δήμος Κισσάμου, Δήμος Πλατανιά, Περιφερειακή Ενότητα Χανίων, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2015-16, 2015.
14. Στρατηγέα, Α., Μαραβά, Ν. και Αλεξόπουλος, Α., Οδηγός Καλών Πρακτικών για τον Συμμετοχικό Πολιτιστικό Σχεδιασμό σε Τοπικό Επίπεδο, Πρόγραμμα «Είμαστε Όλοι Πολίτες», Χρηματοδοτικός Μηχανισμός του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) 2009-2014 για τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), Πρόσκληση «Προαγωγή των Δημοκρατικών Αξιών, συμπεριλαμβανομένων των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», 2015-16, ΜΚΟ Δίκτυο Απασχόλησης και Κοινωνικής Μέριμνας, Δήμος Κορυδαλλού, Ε.Μ.Π., 2016α.
15. Στρατηγέα, Α., Λάμπρου, Μ., Σωμαράκης, Γ. και Παναγιωτοπούλου, Μ., Στάδιο ΙΙ - Δόμηση και Αξιολόγηση Σεναρίων Πολιτιστικής Ανάπτυξης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά, Ερευνητικό Πρόγραμμα «Στρατηγικός Σχεδιασμός (Master Plan) Πολιτιστικής Πολιτικής και Βιώσιμης Ανάπτυξης Δήμων Κισσάμου και Πλατανιά», Δήμος Κισσάμου, Δήμος Πλατανιά, Περιφερειακή Ενότητα Χανίων, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2015-16, 2016β.

Διαδικτυακοί τόποι

1. Διαδικτυακός τόπος Υπ. Εξωτερικών - <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/esoteriki-agora-tomeakes-politikes.html?page=15>
2. Δημιουργική Ευρώπη 2014-2020 - <http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/>

ΕΥΘΥΓΡΑΜΜΙΣΗ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΙ. ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Όλγα ΓΙΩΤΗ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης
opapadak@panteion.gr

Αντωνία Π. ΟΜΠΑΪΝΤΟΥ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Διπλωματούχος Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης
antonia_obaidou@hotmail.com

Περίληψη

Η πρόσφατη μεταρρύθμιση της κοινής γεωργικής πολιτικής της ΕΕ έχει σαφή περιβαλλοντικό προσανατολισμό μέσω της προώθησης της βιώσιμης γεωργίας με παράλληλη επιδίωξη ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας του γεωργικού τομέα. Ένας από τους στόχους της είναι η ενίσχυση των περιβαλλοντικών επιδόσεων που επιδιώκεται να πραγματοποιηθεί μέσω μιας υποχρεωτικής συνι-στώσας των αμέσων ενισχύσεων για οικολογική μέριμνα.

Η τελική επιτυχία μιας πολιτικής ωστόσο, δεν κρίνεται τόσο από την καλή ή όχι πρόθεση που καταγράφεται κατά την κατάρτισή της, αλλά από την πραγματική αποδοχή της από όσους καλούνται να την εφαρμόσουν. Εν προκειμένω, ζητούμενο δεν είναι απλώς η ένταξη των ευρωπαϊών συνολικά και των Ελλήνων αγροτών ειδικότερα στις προβλέψεις χρηματοδότησης από την νέα ΚΓΠ αλλά η ουσιαστική της εφαρμογή η οποία αναβαθμίζει τους αγρότες σε παρόχους δημοσίων υπηρεσιών. Σε προηγούμενες περιόδους η εφαρμογή σύμφωνα με το γράμμα αλλά όχι με το πνεύμα της ΚΓΠ είχε ως αποτέλεσμα την εξολοκλήρου προσαρμογή των καλλιεργειών προς επιδοτούμενα είδη χωρίς πρόβλεψη για άλλου τύπου επιπτώσεις.

Στην Ελλάδα η οικονομική κρίση και η ανεργία είχαν ως αποτέλεσμα να αρχίσει να διαφαίνεται μια στροφή ενός αριθμού νέων ατόμων που προσβλέπουν στην αγροτική παραγωγή ως διέξοδο. Εάν ο πρωτογενής τομέας αντιμετωπιστεί ως ένας από τους πυλώνες εξόδου από την κρίση, αυτό θα πρέπει να συμβεί κατά τρόπο ικανό να αναδείξει το συγκριτικό του πλεονέκτημα, το οποίο δεν μπορεί να αναζητηθεί στην ποσότητα αλλά την ποιότητα και που μπορεί να συνδυαστεί με τον μικρό κλήρο. Η μεταρρύθμιση της ΚΓΠ μπορεί να αποτελέσει μια νέα ευκαιρία καθώς η παραγωγή ποιοτικών αγροτικών προϊόντων με αξιοποίηση τόσο των νέων τεχνολογιών όσο και του συγκριτικού πλεονεκτήματος της ελληνικής υπαίθρου που δίνει την δυνατότητα παραγωγής διαφορετικών προϊόντων, μπορεί να αναδειχθεί σε ευκαιρία αντιμετώπισης της κρίσης.

Στην εργασία αυτή επιδιώκεται να αναζητηθεί το επίπεδο ενημέρωσης των αγροτών σε σχέση με την μεταρρύθμιση της ΚΓΠ, η δυνατότητα και η διάθεσή τους να την ενστερνιστούν και να την στηρίξουν κατά τρόπο που θα επιφέρει αποτελέσματα που δεν θα αποσκοπούν μόνον στην εκταμίευση των προβλεπόμενων επιδοτήσεων, αλλά και στην συνολική επιτυχία της πολιτικής που έχει υιοθετηθεί. Τα συμπεράσματα από μια έρευνα αυτού του περιεχομένου μπορούν να αποτελέσουν εισροές για την ευθυγράμμιση της χώρας προς την πολιτική αυτή.

Προκειμένου να απαντηθούν τα σχετικά ερωτήματα πραγματοποιείται έρευνα μέσω τυποποιημένων ερωτηματολογίων και διερευνητικών συνεντεύξεων στους γεωργούς στην περιφέρεια Θεσσαλίας (η οποία αποτελεί την κατεξοχήν αγροτική περιφέρεια της χώρας) αναφορικά με την ένταξη τους στα περιβαλλοντικά μέτρα της νέας Προγραμματικής περιόδου και την πραγματοποίηση ή μη ελέγχων κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Η έρευνα εστιάζει επίσης στην εμπειρία από προηγούμενα προγράμματα και διερευνά τον τρόπο πραγματοποίησης των ελέγχων. Ακόμη εξετάζεται η δυνατότητα επίδρασης της αγροτικής ανάπτυξης στην άμβλυνση της οικονομικής κρίσης και τις επιπτώσεις της σε περιφερειακό επίπεδο, αξιολογούνται τα αποτελέσματα σε σύγκριση με την προηγούμενη

Προγραμματική περίοδο και επιδιώκεται η αποτύπωση τρόπων ελέγχου, η ανθεκτικότητα του γεωργικού χώρου και οι τρόποι αντιμετώπισης της ύφεσης μέσω προγραμμάτων και μέτρων αντιμετώπισης της διαφθοράς τόσο κατά την διαδικασία του ελέγχου όσο και ως προς την λήψη προληπτικών μέτρων για την αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων.

Τέλος παρατίθενται τα συμπεράσματα με έμφαση στους αναπτυξιακούς παράγοντες της Περιφέρειας και προτάσεις αναφορικά με την επίλυση των δυσκολιών στη διαδικασία ελέγχου και αξιολόγησης των γεωργών που εντάσσονται στα μέτρα μείωσης της νιτρορρύπανσης και τις βιολογικές καλλιέργειες όπως και προτάσεις για τη διαδικασία ανακατανομής φορέων και μέσων του τρόπου χρηματοδότησης, ενώ αξιολογείται ο βαθμός επίδρασης της διαδικασίας ελέγχου στην εξέλιξη και ανάπτυξη του γεωργικού χώρου.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινή Γεωργική πολιτική, Περιφέρεια Θεσσαλίας, περιβαλλοντικός προσανατολισμός γεωργίας.

1. Εισαγωγή

Η μισή έκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) αποτελεί αντικείμενο γεωργικής εκμετάλλευσης. Το γεγονός αυτό και μόνο προβάλλει τη σημασία της γεωργίας για το φυσικό περιβάλλον της ΕΕ. Η γεωργία και η φύση αλληλεπιδρούν σε βάθος. οι πολιτικές της ΕΕ και ιδιαίτερα η Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ) στοχεύουν ολοένα περισσότερο στην αποτροπή των κινδύνων υποβάθμισης του περιβάλλοντος, ενθαρρύνοντας ταυτόχρονα τους γεωργούς να συνεχίσουν να παίζουν θετικό ρόλο στη διατήρηση της υπαίθρου και του περιβάλλοντος με στοχοθετημένα μέτρα αγροτικής ανάπτυξης και με συμβολή στη διασφάλιση της κερδοφορίας της γεωργίας στις διάφορες περιφέρειες της ΕΕ. Όσον αφορά τους Νέους Αγρότες, η ποιότητα των αγροτικών προϊόντων, η ασφάλεια του καταναλωτή και η περιβαλλοντική μέριμνα είναι παράγοντες που επηρεάζουν την παραγωγή των καλλιεργειών.

Τα τελευταία χρόνια και λόγω της οικονομικής συγκυρίας της χώρας πραγματοποιείται στροφή των νέων στην γεωργία. Μάλιστα η στροφή αυτή εστιάζεται προς τις λεγόμενες νέες καλλιέργειες ή καινοτόμες εκτροφές. Έρευνες και μελέτες υποδεικνύουν και τη θέληση των γονιών να γίνουν τα παιδιά τους αγρότες.

Επειδή σήμερα όσο ποτέ άλλοτε το ζητούμενο στην Ελληνική γεωργία είναι η ποιότητα και η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της, η γεωργική παραγωγή είναι απαραίτητο να ασκηθεί κάτω από ένα τρίπτυχο: Ποιότητα προϊόντων - Ασφάλεια καταναλωτή - Περιβαλλοντική μέριμνα.

Βασικός στόχος του νέου Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020 είναι η μεταστροφή από τη συμβατικού τύπου γεωργία στη γεωργία ποιότητας με στόχο η χώρα να μπορέσει να γίνει πιο ανταγωνιστική.

Έξι είναι οι βασικές προτεραιότητες των δράσεων του νέου ΠΑΑ (ποσά κοινοτικών πόρων):

1. Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στον γεωργικό τομέα με κατανομή 292 εκατ. ευρώ (6,2% της κοινοτικής συμμετοχής).

2. Ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας, προώθηση καινοτόμων γεωργικών τεχνολογιών και βιώσιμη διαχείριση των δασών με κατανομή 713 εκατ. ευρώ (15,11%).

3. Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων με κατανομή 347,7 εκατ. ευρώ (7,4%).

4. Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που συνδέονται με τη γεωργία και τη δασοπονία με κατανομή 1.825 εκατ. ευρώ (38,7%).

5. Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων, στήριξη του προσανατολισμού προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και ανθεκτικότητα των τομέων της γεωργίας, των τροφίμων και των δασών στην κλιματική αλλαγή με κατανομή 897 εκατ. ευρώ (19,01%).

6. Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές με κατανομή 584,3 εκατ. ευρώ (12,4%).

Η Γεωργική Οικονομία μπορεί να γίνει μια παραγωγική και αποδοτική διαδικασία, προς όφελος των αγροτών και Ελληνικής Οικονομίας.

2. Μεθοδολογία

Η έρευνα στηρίχτηκε σε πρωτογενή στοιχεία τα οποία συγκεντρώθηκαν από δείγμα 50 αγροτών της Θεσσαλίας. Χρησιμοποιήθηκε τυποποιημένο ερωτηματολόγιο. Η περιοχή επελέγη λόγω του ιδιαίτερα έντονου αγροτικού χαρακτήρα όσο και της ένταξης της στα προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (μέτρα νιτρορύπανσης και βιολογικών καλλιεργειών).

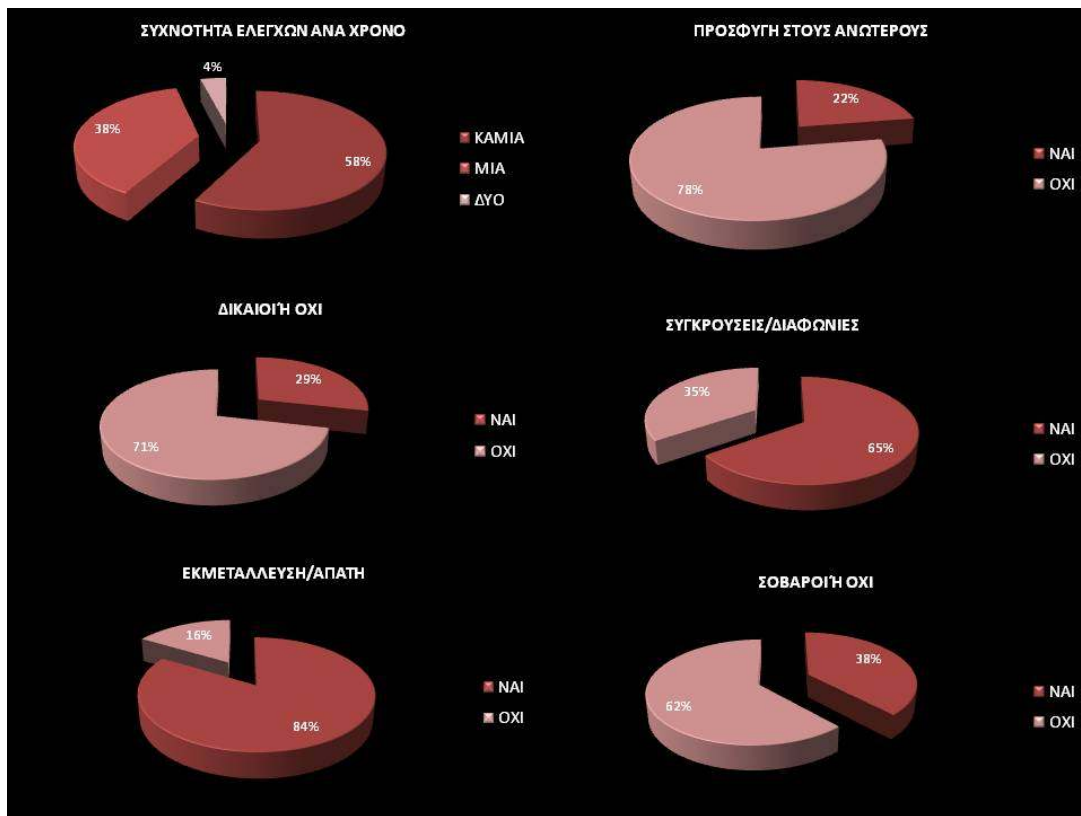
Επιπλέον, οι τέσσερις μεγάλες πόλεις της περιφέρειας (Λάρισα, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Βόλος), αποτελούν σημαντικά κέντρα εμπορίου ή επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων. Το δείγμα δεν είναι τυχαίο αλλά κρίσεως διότι δεν διενεργούμε περιγραφική αλλά αναλυτική στατιστική και ως εκ τούτου χρειάζεται να διασφαλιστεί η μέγιστη παραλλακτικότητα στις τιμές των διαφόρων μεταβλητών.

Για την επεξεργασία των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS 19. Αναλυτικότερα, πραγματοποιήθηκε έλεγχος κανονικότητας των μεταβλητών με τεστ Kolmogorov – Smirnov και Shapiro- Wilk πραγματοποιήθηκε τεστ διμεταβλητής συσχέτισης Pearson r σε επίπεδο σημαντικότητας 1% (**) και 5% (*). Ο συντελεστής συσχέτισης Pearson r καταδεικνύει την ύπαρξη ή όχι σχέσης μεταξύ δύο μεταβλητών και υπολογίζει τη μορφή αυτής της σχέσης (θετική ή αρνητική) αλλά και την έντασή της (επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας). Στη συνέχεια εφαρμόστηκε ανάλυση παραγόντων. Σκοπός της ανάλυσης παραγόντων (ΑΠ) είναι να συνοψίσει τις σχέσεις ανάμεσα σε ένα μεγάλο αριθμό μεταβλητών με έναν περιεκτικό και ακριβή τρόπο, ώστε να βοηθήσει να γίνει αντιληπτή μια έννοια ή ιδιότητα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τη χρησιμοποιούμε για να φτιάξουμε διακριτά προφίλ (αγροτών).

3. Αποτελέσματα

Σύμφωνα με τα διαγράμματα ποσοστών παρατηρούμε ότι, στο σύνολο των ερωτηθέντων αγροτών το 58% δεν ελέγχθηκε ούτε μία φορά στην διάρκεια ενός έτους, το 38% ελέγχθηκε μία φορά και το 4% δύο φορές. Από το σύνολο των ελεγχθέντων αγροτών μόλις το 29% θεωρεί δίκαιους τους ελέγχους και το 38% σοβαρούς. Η πλειοψηφία το 71% και το 62% αντίστοιχα θεωρεί τους ελέγχους άδικους και μη σοβαρούς. Αναφορικά με την προσφυγή στους ανωτέρους για την επίλυση προβλημάτων μόλις το 22% κατέφυγε θεωρώντας τις υπηρεσίες μη έγκυρες. Το 65% των ερωτηθέντων έχει συγκρουστεί ή διαφωνήσει κατά την διάρκεια των ελέγχων και το 84% θεωρεί πως υπάρχουν συνάδελφοι που εκμεταλλεύονται ή εξαπατούν κατά τη διάρκεια ενός προγράμματος χρηματοδότησης.

Διαγράμματα Ποσοστών

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων αγροτών θεωρεί ελλιπή την ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς καθιστώντας την πρώτη προτεραιότητα για τις υπηρεσίες και αναφέρουν προβλήματα στους τομείς των χρηματοδοτήσεων και σημαντικές καθυστερήσεις που δυσχεραίνουν την εργασία τους και την παραμονή τους στο πρόγραμμα.

Πίνακας 1: Συσχετίσεις

		Συχνότητα Ελέγχων ανά Έτος	Σοβαρο ί ή Όχι	Δίκαι οι ή Όχι	Υποκειμενικ οί ή Αντικειμενικ οί	Εύστοχ οι ή Όχι	Συγκρούσε ις/Διαφωνί ες	Προσφυγ ή στους Ανωτέρω υς	Εκμετάλλευ ση/Απάτη	Επίπεδο Μόρφωσ ης
Συχνότητα Ελέγχων ανά Έτος	Pearson Correlati on	1	0,414	0,154	0,414	0,347	,422**	-0,157	-0,013	-0,054
	N	50	21	21	21	19	50	50	50	50
Σοβαροί ή Όχι	Pearson Correlati on	0,414	1	,806**	1,000**	1,000**	-0,369	0,155	-,589**	0,292
	N	21	21	21	21	19	21	21	21	21
Δίκαιοι ή Όχι	Pearson Correlati on	0,154	,806**	1	,806**	,880**	-0,23	0,067	-,533*	,444*
	N	21	21	21	21	19	21	21	21	21
Υποκειμενικοί ή Αντικειμενικοί	Pearson Correlati on	0,414	1,000**	,806**	1	1,000**	-0,369	0,155	-,589**	0,292
	N	21	21	21	21	19	21	21	21	21
Εύστοχοι ή Όχι	Pearson Correlati on	0,347	1,000**	,880**	1,000**	1	-0,136	0,108	-,623**	0,432
	N	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Συγκρούσεις/ Διαφωνίες	Pearson Correlati on	,422**	-0,369	-0,23	-0,369	-0,136	1	-0,114	-0,014	0,15
	N	50	21	21	21	19	50	50	50	50

		Συχνότητα Ελέγχων ανά Έτος	Σοβαρο ί ή Όχι	Δίκαι οι ή Όχι	Υποκειμενικ οί ή Αντικειμενικ οί	Εύστοχ οι ή Όχι	Συγκρούσε ις/Διαφωνί ες	Προσφυγ ή στους Ανωτέρω ς	Εκμετάλλευ ση/Απάτη	Επίπεδο Μόρφωσ ης
	N	50	21	21	21	19	50	50	50	50
Προσφυγή στους Ανωτέρους	Pearson Correlati on	-0,157	0,155	0,067	0,155	0,108	-0,114	1	-0,19	0,085
	N	50	21	21	21	19	50	50	50	50
Εκμετάλλευση / Απάτη	Pearson Correlati on	-0,013	-,589**	-,533*	-,589**	-,623**	-0,014	-0,19	1	0,042
	N	50	21	21	21	19	50	50	50	50
Επίπεδο Μόρφωσης	Pearson Correlati on	-0,054	0,292	,444*	0,292	0,432	0,15	0,085	0,042	1
	N	50	21	21	21	19	50	50	50	50
Κύρια Απασχόληση	Pearson Correlati on	-0,035	0,208	0,106	0,208	0,351	-0,08	0,102	-0,042	-0,239
	N	50	21	21	21	19	50	50	50	50
Αποδοχή Υπαρξης Περιβαλλοντι κών Προβλημάτων	Pearson Correlati on	-0,268	0,123	-0,066	0,123	0	-0,144	,296*	-0,068	0,23
	N	48	20	20	20	18	48	48	48	48

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία (SPSS)

Ερμηνεύοντας τον πίνακα συσχετίσεων παρατηρούμε πως οι αγρότες που έχουν δεχτεί τους περισσότερους ελέγχους ανά έτος είτε αυτοί που έχουν διαφωνήσει ή διαπληκτιστεί κατά το παρελθόν περισσότερο με ελεγκτές των προγραμμάτων. Όσοι θεωρούν τους ελέγχους που πραγματοποιήθηκαν σοβαρούς, δίκαιους, αντικειμενικούς και εύστοχους είναι αυτοί επίσης που δεν έχουν αντιληφθεί κάποια μορφή εξαπάτησης ή εκμετάλλευσης από συναδέλφους τους κατά τη διάρκεια προγραμμάτων χρηματοδότησης. Οι αγρότες που θεωρούν ή γνωρίζουν πως υπάρχουν συνάδερφοι τους που έχουν εκμεταλλευτεί ή εξαπατήσει κατά τη διάρκεια προγραμμάτων είναι και αυτοί που θεωρούν τους ελέγχους που έχουν πραγματοποιηθεί στους ίδιους ως άδικους, μη σοβαρούς, υποκειμενικούς και άστοχους. Το υψηλό επίπεδο μόρφωσης συνδέεται με αγρότες που θεωρούν τους ελέγχους που πρέπει να πραγματοποιούνται δίκαιους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η γεωργία ως κύρια απασχόληση δε συνδέεται αποκλειστικά με κάποια άλλη μεταβλητή και είναι πλήρως ανεξάρτητη. Επιπρόσθετα, οι αγρότες που αναγνωρίζουν την ύπαρξη περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι και αυτοί που σε περιπτώσεις διαφωνιών καταφεύγουν στους ανωτέρους των υπηρεσιών γεωργίας.

Πίνακας 2: Ανάλυση Κυρίων Συνιστωσών

	Συνιστώσα		
	1	2	3
Επίπεδο Μόρφωσης	,490	,415	,310
Συχνότητα Ελέγχων ανά Έτος	,456	-,122	,638
Σοβαροί ή Όχι	,965	,072	-,039
Δίκαιοι ή Όχι	,942	-,066	,002
Υποκειμενικοί ή Αντικειμενικοί	,965	,072	-,039
Εύστοχοι ή Όχι	,965	,072	-,039
Συγκρούσεις/Διαφωνίες	-,418	,431	,565
Προσφυγή στους Ανωτέρους	,102	,618	-,146
Εκμετάλλευση/Απάτη	-,713	,453	-,159
Αγρότης από Επιλογή	-,007	,730	-,255
Κύρια Απασχόληση	,428	,452	-,395

**Αποδοχή Ύπαρξης
Περιβαλλοντικών Προβλημάτων** -,067 ,632 ,381

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 3 components extracted.

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία (SPSS)

Σύμφωνα με την ανάλυση κυρίων συνιστωσών παρατηρούμε τρία προφίλ αγροτών. Αρχικά τους αγρότες με υψηλό επίπεδο μόρφωσης που έχουν την γεωργία ως κύρια απασχόληση και θεωρούν τους ελέγχους σοβαρούς, δίκαιους, αντικειμενικούς και εύστοχους χωρίς να έχουν διαπληκτιστεί κατά το παρελθόν με τους ελεγκτές ούτε να έχουν παρατηρήσει κάποια εκμετάλλευση ή απάτη από άλλον συνάδερφο κατά τη διάρκεια ενός προγράμματος χρηματοδότησης. Εμφανίζουν θετική στάση προς το όλο σύστημα. Δείχνουν καθολικότητα της εμπιστοσύνης δηλαδή και προς συναδέλφους και προς ελεγκτές. Παρατηρούνται επίσης αγρότες που έχουν τη γεωργία ως κύρια απασχόληση και το επάγγελμα το ακολούθησαν από επιλογή, υψηλό επίπεδο μόρφωσης και κατά το παρελθόν έχουν διαπληκτιστεί/διαφωνήσει με ελεγκτές κατά τη διαδικασία ελέγχου. Αυτή η κατηγορία αγροτών είναι που αποδέχεται την ύπαρξη περιβαλλοντικών προβλημάτων και σε περιπτώσεις διαφωνιών έχουν καταφύγει σε ανωτέρους στα τμήματα υπηρεσιών της Διεύθυνσης Αγροτικής Οικονομίας και Κτηνιατρικής. Στην τελευταία κατηγορία εμφανίζονται οι αγρότες που δεν έχουν τη γεωργία ως κύρια απασχόληση, παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συχνότητα ελέγχων ανά έτος έχουν διαπληκτιστεί/διαφωνήσει με υπαλλήλους/ελεγκτές κατά τη διάρκεια ενός προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης και είναι στην κατηγορία που αποδέχονται την ύπαρξη περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Βιβλιογραφία

1. Doran, J.W., Saffey, M. (1997) 'Defining and assessing soil health and sustainable productivity', Biological Indicators of Soil Health, CAB International, New York.
2. Gioti-Papadaki O. 2008. Urban Development and Urban Policy in the European Union, in the context of the knowledge economy. Studies in Regional & Urban Planning. 11b, 87-104.
3. Gioti-Papadaki O. & Papadaki H. 2011. The policy of managing the migration flows to the European Union and Greece. ERSΑ GR.
4. Gioti-Papadaki O. 2014. The beginning of Dis-integration in the European Union. Journal of Regional & Socio-Economic Issues. 4(1), 85-100 4.
5. Gioti-Papadaki O. 2013. European Cohesion Policy: The choice to adopt strategies of economic transformation and smart specialization. ERSΑ GR 5.
6. Gioti-Papadaki O. 2012a. European Cohesion Policy and the Particularity of the Island Regions. Journal of Regional and Socio-economic Issues. 2(2), 95-108 6.
7. Gioti-Papadaki O. 2012b. European Environmental Policy and the Strategy 'Europe 2020'. Regional Science Inquiry. 4(1), 151-158.
8. Ladas C., Obaidou A., Papadopoulou E. & Hasanagas N. 2013. The problems and policies of urban noise pollutions in noise zones: The cases of Greece and Spain. Noise exposure and effects on health, Noise action plans, annoyance maps, Echopolis Conference, "EchoPolis - Days of Sound". 1-2 October, 2013. Athens.
9. Man Yu (2000) 'Economic and environmental evaluation of precision farming practices in irrigated cotton production – Dissertation in agricultural and applied economics' – Texas Tech University.
10. Sadler E. J., Russell G. (1997) – 'The state of site-specific management for agriculture', Madison WI USA.
11. Norušis, M. (2005), Οδηγός ανάλυσης δεδομένων με το SPSS 12.0, Εκδόσεις Κλειδάριθμος, Αθήνα.

12. Vosti S., Reardon T. (1999) - 'Sustainability, Growth, and Poverty Alleviation: A Policy and Agroecological Perspective', Publisher: Springer.
13. Δαουντόπουλος, Γ., (2002) "Αειφορική γεωργία: Το όραμα της ελληνικής γεωργίας" Περιοδικό Γεωργία – Κτηνοτροφία, Ιανουάριος 2002.
14. Κουτσούρης, Α., (2002) 'Αειφορική γεωργία' Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Ζυγός.
15. Σιαρδός, Γ.,(2002), 'Αειφορική γεωργία και ανάπτυξη', Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Ζυγός.
16. Λαδιάς Χ., Ομπαϊντού Α. & Βάλη Ευ. 2013. Αγροπεριβαλλοντικά μέτρα στο πλαίσιο της προστασίας του καταναλωτή και του περιβάλλοντος δικαίου (χωροταξικές πολιτικές). Μελέτη περίπτωσης Περιφέρειας Θεσσαλίας. 11ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο του Πανεπιστημίου Πατρών με θέμα «Αγροτική οικονομία, υπαίθρος χώρος, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη». Ιούνιος 2013.
17. Λαδιάς Χ., Χασάναγας Ν., Ομπαϊντού Α. 2014β. Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο της περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα: Παράμετροι αγροτικής επιχειρηματικότητας στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. 12ο Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα: «Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη: σύγχρονες προκλήσεις». Ελληνικό Τμήμα της Ευρωπαϊκής και Διεθνούς Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (RSAI, ERSA). 27-28 Ιουνίου 2014. Αθήνα.
18. Παπαδοπούλου Ε., Ομπαϊντού Α., Λαδιάς Χ. & Χασάναγας Ν. 2012. Χωροταξικές Διαστάσεις των χαρακτηριστικών των Γεωργών και της Γεωργικής Δραστηριότητας. Προβλήματα και Προοπτικές. Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης. 3(1), 75-85.
19. Παπαδοπούλου Ε., Παπάς Α., Ναστης, Σ. (2008), Συλλογικές δράσεις στην προστασία του περιβάλλοντος: η περίπτωση της ολοκληρωμένης διαχείρισης παραγωγής, Δράση Jean Monnet, Πρακτικά συνεδρίου, Προστασία, αποκατάσταση και βιώσιμη ανάπτυξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στην Ευρώπη, Θεσσαλονίκη 2008, σελ.305-315.

ΗΘΙΚΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΧΗ ΕΓΓΥΗΣΕΩΝ ΣΤΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΕΜΠΜΕ ΣΕ ΣΕΡΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ ΟΡΕΙΝΩΝ, ΗΜΙΟΡΕΙΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΔΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Χρυσάνθη ΜΠΑΛΩΜΕΝΟΥ
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
hjlpr6543@hol.gr, balomenou@tutors.eap.gr

Μαριάνθη ΜΑΛΙΑΡΗ*
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
mmaliari@otenet.gr
*corresponding author

Περίληψη

Στην εργασία αυτή μελετήσαμε τους εμφολοχωρούντες ηθικούς κινδύνους κατά την παροχή Εγγυήσεων στη δανειοδότηση των Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΜΠΜΕ) και προβήκαμε σε μια εμπειρική διερεύνησή τους, στην εφαρμογή του προγράμματος του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ), με εστίαση στους Σερραίους επιχειρηματίες που έλαβαν τα συγκεκριμένα δάνεια.

Στόχος μας ήταν η ενδελεχής εξέταση της διαφορετικής συμπεριφοράς όσον αφορά τη διαχείριση- αποπληρωμή των εγγυημένων, από Δημόσιους φορείς, δανείων, τόσο από τα Πιστωτικά Ιδρύματα, όσο και από τους δανειολήπτες. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην ανάδειξη του σοβαρού προβλήματος των αναφυόμενων σχετικών ηθικών κινδύνων και συνακόλουθα στην κατάθεση προτάσεων για την άμβλυνσή τους. Το γεγονός ότι τα εκατομμύρια ευρώ που δόθηκαν μέσω του ΤΕΜΠΜΕ σε επιχειρηματίες στην πλειονότητά τους προστέθηκαν στο Δημόσιο Χρέος της χώρας -όπως σαφώς καταδεικνύεται στην παρούσα μελέτη μας- καθιστά την έρευνά μας άκρως επίκαιρη.

Στο πλαίσιο αυτό οι αναφορές στους ηθικούς κινδύνους και στην έννοια της οικοδομητικής ασάφειας στον τραπεζικό χώρο που απαντώνται στα συγγράμματα κύρια των Campbell Andrew & Lastra Rosa, του P. Krugman, του Wood Geoffrey, των Ρόκα & Γκόρτσου, του Ν. Κόνσολα και της Χ. Μπαλωμένου συνιστούν τον πυρήνα της χρησιμοποιηθείσας βιβλιογραφίας στην παρούσα εισήγηση. Πέραν της στοχευμένης αυτής βιβλιογραφίας και με δεδομένο ότι μετά από 7 συνεχή έτη ύφεσης το χρέος της Ελλάδας απασχολεί το σύνολο της διεθνούς οικονομικής επιστημονικής κοινότητας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η παρούσα χρηματοοικονομική κρίση έχει στιγματίσει τη ραχοκοκαλιά της Ελληνικής οικονομίας ήτοι τις ΜΠΜΕ- στο literature review μας παρουσιάζονται, μεταξύ άλλων και εκτενείς αναφορές, για τη χώρα μας, των βραβευμένων με Νόμπελ οικονομολόγων J. Stiglitz και P. Krugman. Τις εν γένει βιβλιογραφικές αναφορές συμπληρώνουν παλαιότερες δικές μας, συναφούς αντικειμένου, δημοσιεύσεις.

Η παρούσα μελέτη συνιστά συνέχεια παλαιότερων ερευνών μας και αποτελείται από το ανωτέρω, συνοπτικώς περιγραφέν, θεωρητικό και εμπειρικό τμήμα, με έμφαση τώρα στην διάκριση σε επιχειρηματίες ορεινών, ημιορεινών και πεδινών περιοχών. Ειδικότερα, στην εν λόγω εμπειρική έρευνα συμμετείχαν 188 Σερραίοι επιχειρηματίες. Το σύνολο των ερωτηθέντων έλαβε δάνειο από το ΤΕΜΠΜΕ. Η επεξεργασία των στοιχείων έγινε με τη χρήση μεθόδων τόσο περιγραφικής στατιστικής, όπου υπολογίζουμε το μέσο όρο, την τυπική απόκλιση, το συντελεστή μεταβλητότητας όσο και επαγωγικής στατιστικής όπου υπολογίζουμε το συντελεστή συσχέτισης.

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, συνάδουν, σε μεγάλο βαθμό, με τη σχετική χρησιμοποιηθείσα βιβλιογραφία.

Λέξεις κλειδιά: Ηθικός Κίνδυνος, Επιχειρηματικότητα, Ύφεση, ΤΕΜΠΜΕ, Ελλάδα

1. Εισαγωγή

Πεδίο έρευνας της εργασίας μας αποτελεί η διερεύνηση σε υφεσιακό μακροοικονομικό περιβάλλον της ύπαρξης μετρήσιμων ηθικών κινδύνων κατά την αποπληρωμή από τους έλληνες επιχειρηματίες εγγυημένων από το Ελληνικό Δημόσιο (ή άλλους αντίστοιχους φορείς) δανείων. Συγκεκριμένα, μελετήσαμε τα προγράμματα του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ) στην περιφερειακή Ενότητα Σερρών.

Με την Ευρώπη σε «βαθιά ύφεση» (Krugman 2012, σελ. 33) όπως προαναφέραμε, η στρόφιγγα της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων έκλεισε όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και στο υπόλοιπο ευρωπαϊκό νότο. Ο βραβευμένος με Νόμπελ Οικονομίας κ. Stiglitz αναφέρει χαρακτηριστικά σε πρόσφατη συνέντευξή του σε Γερμανικό επιστημονικό περιοδικό: «Η χρηματοδότηση των μικρών και των μεσαίων επιχειρήσεων δεν λειτουργεί σε καμία από τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου.» (Tagesspiegel 2015). Ο ίδιος συνεχίζει: «Αυτό που σκοτώνει την Ελλάδα δεν είναι μόνο η έλλειψη αποδοτικότητας στον δημόσιο τομέα, αλλά και στον ιδιωτικό. Όταν το τραπεζικό σύστημα είναι τόσο κατεστραμμένο στην Ελλάδα τόσο δεν μπορεί να κάνει πολλά για τις μικρές και τις μεσαίες επιχειρήσεις, και η Ελλάδα είναι μια χώρα των μικρών και των μεσαίων επιχειρήσεων. Πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος να ξεκινήσει και πάλι η χρηματοδότησή τους» (Tagesspiegel 2015).

Το ΤΕΜΠΜΕ στην έναρξη της ύφεσης προσπάθησε να βοηθήσει την παροχή ρευστότητας παρέχοντας την εγγύησή του για τη δανειοδότηση των Μικρών και Πολύ Μικτών Επιχειρήσεων με κεφάλαια κίνησης.

Είναι κοινός τόπος ότι τα κόκκινα δάνεια στη χώρα μας αυξήθηκαν με γεωμετρική πρόοδο τα τελευταία χρόνια. Έχοντας ως δεδομένο ότι κάποια δάνεια αποπληρώνονται θέλαμε να εξετάσουμε αν οι δανειολήπτες έχουν την ίδια συμπεριφορά απέναντι στα δάνειά τους. Είδαμε -όπως θα αναλύσουμε στην εμπειρική έρευνα- ότι οι ίδιοι δανειολήπτες είναι ενήμεροι στις υποχρεώσεις τους απέναντι στα πιστωτικά ιδρύματα ενώ δεν καλύπτουν τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο δάνεια όπως το δάνεια ΤΕΜΠΜΕ. Και σε αυτό το σημείο προέκυψε από τη μελέτη η ύπαρξη μετρήσιμων ηθικών κινδύνων στη δανειοδότηση των επιχειρήσεων.

Η σχέση των πιστωτικών ιδρυμάτων με τους ηθικούς κινδύνους έχει μελετηθεί μέχρι τώρα κυρίως στον τομέα των καταθέσεων. Ειδικά στον δανειστή Έσχατης Προσφυγής, η ύπαρξη ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας (constructive ambiguity) με στόχο τη μείωση των ηθικών κινδύνων έχει αναλυθεί τόσο από τους Campbell Andrew & Lastra Rosa, (2009) όσο και από τους Ρόκα Ν. & Γκόρτσο Χ., (2012). Με δεδομένη την εγγύηση των καταθέσεων από το Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων, κάποιες τράπεζες προσέφεραν υψηλά επιτόκια με τις γνωστές συνέπειες στις κυπριακές τράπεζες την άνοιξη του 2013.

Τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας σε 188 Σερραίους επιχειρηματίες που έλαβαν άτοκα ή χαμηλότοκα δάνεια από το ΤΕΜΠΜΕ, καταλήγουν ότι υφίστανται μετρήσιμοι ηθικοί κίνδυνοι στην παροχή εγγυήσεων αναφορικά με την δανειοδότηση επιχειρήσεων. Η χρονική επιλογή της έρευνας (Ιούνιος 2013) έδινε χρονικό περιθώριο ενός έτους από τη λήξη της τελευταίας δόσης των δανείων ΤΕΜΠΜΕ για την εξέταση της πορείας αποπληρωμής τους.

Η εργασία αποτελείται από δύο τμήματα, το θεωρητικό και το εμπειρικό. Στο θεωρητικό μέρος που διαιρείται σε τρία υποκεφάλαια, στο πρώτο αναφερόμαστε στην ύφεση στην Ελλάδα και στην Περιφερειακή Ενότητα Σερρών, στο δεύτερο στο πρόγραμμα ΤΕΜΠΜΕ & και στο τρίτο στους ηθικούς κινδύνους. Στο τέλος του πρώτου τμήματος ακολουθεί η παράθεση των ερευνητικών ερωτήσεων. Στο δεύτερο εμπειρικό τμήμα, παρουσιάζεται η έρευνά μας σε Σερραίους δανειοδοτηθέντες από το ΤΕΜΠΜΕ επιχειρηματίες. Τα συμπεράσματα της έρευνας συνάδουν τόσο με τα αναφερόμενα στη σχετική βιβλιογραφία.

1α. Ύφεση στην Ελλάδα και επιπτώσεις στην επιχειρηματικότητα της Π.Ε. Σερρών

Για την εξέταση του θέματος των ηθικών κινδύνων με δεδομένο ότι συνδέονται άρρηκτα με το γενικότερο μακροοικονομικό περιβάλλον αρχικά μελετήσαμε τα σύγχρονα συγγράμματα αναγνωρισμένων οικονομολόγων. Έχοντας ως δεδομένο ότι η ύφεση επηρεάζει τα πάντα στην ελληνική οικονομία και φυσικά και την αποπληρωμή δανείων κρίναμε σκόπιμο να ξεκινήσουμε με την ύφεση. Σύμφωνα με τον Ρ. Krugman «η Ευρώπη μοιάζει να παίρνει ελαφρύ προβάδισμα (από τις ΗΠΑ) στην κούρσα για την καταστροφή» (Krugman 2012, σελ. 193) Ο ίδιος για την Ελλάδα για την Ελλάδα αναφέρει «κι ύστερα ήρθε η

Ελληνική κρίση... Η κατάρρευση ερμηνεύτηκε ως αλληγορία για τους κινδύνους της δημοσιονομικής ασωτίας. Τα κράτη που βρίσκονταν αντιμέτωπα με σοβαρές δημοσιονομικές δυσκολίες απειλούνταν με κατάρρευση εμπιστοσύνης στις αγορές και ενδεχομένως με απόλυτη καταστροφή.» (Krugman 2012, σελ. 218)

Η εμπειρική έρευνα έλαβε χώρα στην Περιφερειακή Ενότητα Σερρών, οπότε κρίθηκε σκόπιμη η παρουσίαση στοιχείων τόσο από την ΕΛΣΤΑΤ όσο και από αναγνωρισμένους θεσμικούς τοπικούς φορείς. Στον παρακάτω πίνακα (Μπαλωμένου & Μαλιάρη 2016, σελ. 125) παρουσιάζουμε την πορεία του τοπικού ΑΕΠ και του αριθμού των Σερραϊκών επιχειρήσεων, μέχρι το 2013 που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ.

Πίνακας 1: ΑΕΠ και αριθμός των επιχειρήσεων στην Π.Ε. Σερρών

ΕΤΟΣ	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*	2013*
ΑΕΠ	1.48 7	1.563	1.568	1.712	1.841	1.839	1.888	2.084	2.071	2.030	2.004	1.859	1.756	1.700
ΑΡ. Ε	12.7 84	12.73 8	13.51 6	14.26 8	14.14 6	14.13 3	14.49 9	14.79 9	14.95 6	15.02 1	14.58 5	12.66 6	12.77 3	12.07 8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ(<http://www.statistics.gr/>) α) ΑΕΠ όλα τα έτη, β) αριθμός επιχειρήσεων έτη 2000-2010

Πηγή:Επιμελητήριο Σερρών(<http://www.serreschamber.gr/>)για τις επιχειρήσεις μέλη του έτη 2011-2013

Είναι δεδομένο ότι τόσο το Α.Ε.Π. όσο και ο αριθμός των Επιχειρήσεων βαίνουν μειούμενα από το 2008 και μετά. Το Επιμελητήριο Σερρών μας παρείχε πιο πρόσφατα στοιχεία τα οποία παρουσιάζουμε στον παρακάτω πίνακα 2.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε τον αριθμό ανά κλάδο των Σερραϊκών επιχειρήσεων οι οποίες είναι μέλη του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Σερρών.

Πίνακας 2: Αριθμός επιχειρήσεων- μελών του Επιμελητηρίου Σερρών στην Π. Ε. Σερρών

ΚΛΑΔΟΙ	Ιανουάριος 2010	Ιανουάριος 2012	Ιανουάριος 2014	Ιανουάριος 2016
Εμπόριο	4.180	4.423	4.146	3.733
Μεταποίηση	4.026	1.641	1.531	1.374
Υπηρεσίες	5.897	5.828	5.663	5.126
ΣΥΝΟΛΟ	14.103	11.892	11.340	10.233

Πηγή: Επιμελητήριο Σερρών (<http://www.serreschamber.gr>) – Ιανουάριος 2016

Όπως βλέπουμε ο αριθμός των επιχειρήσεων σε όλους τους κλάδους βαίνει μειούμενος μετά από 6 συνεχή έτη ύφεσης. Συνεπώς οι τοπικές επιχειρήσεις πλήττονται από την εμβάθυνση της ύφεσης. Εδώ επισημαίνουμε ότι η μεγάλη μείωση του αριθμού των μεταποιητικών επιχειρήσεων οφείλεται στα πιο αυστηρά κριτήρια που τέθηκαν για το χαρακτηρισμό μιας επιχείρησης ως μεταποιητικής το 2011 και πολλές επιχειρήσεις άλλαξαν κλάδο. Η περαιτέρω μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων δηλώνει και ότι δεν είμαστε ακόμη στον «πάτο του βαρελιού». Η ανάκαμψη της τοπικής οικονομίας δεν είναι άμεσα ορατή.

1β. Ταμείο Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ)

Το Ταμείο Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ) χορήγησε τα τέλη της περασμένης δεκαετίας άτοκα ή χαμηλότοκα δάνεια σε επιχειρήσεις. Με την πρώτη φάση του προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ –Α΄ φάσης που ξεκίνησε την 1-1-2009 και ολοκληρώθηκε την 8-4-2009 χορηγήθηκαν συνολικά 3.234.968.175,48€ σε 27069 επιχειρήσεις με τη μορφή άτοκου δανείου και με την δεύτερη φάση του προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ –Β΄ φάσης που ξεκίνησε την 9-4-2009 και ολοκληρώθηκε την 31-12-2010 χορηγήθηκαν συνολικά 2.043.512.795,03€ σε 30308 επιχειρήσεις με τη μορφή χαμηλότοκου δανείου. Εκτός από το επιτόκιο (άτοκο/χαμηλότοκο), η βασική διαφορά των δύο φάσεων ήταν ότι για την ένταξη στην πρώτη φάση ήταν απαραίτητη προϋπόθεση η ύπαρξη τριών συνεχόμενων κερδοφόρων χρήσεων την προηγούμενη τριετία ενώ στη δεύτερη φάση τα κριτήρια ελαστικοποιήθηκαν και αρκούσε να εμφανίζει κερδοφορία ο μέσος όρος των τριών τελευταίων χρήσεων. Μία άλλη βασική διαφορά ήταν το μέγιστο ύψος χρηματοδότησης στην

πρώτη φάση ήταν 350000€ ενώ στη δεύτερη ήταν κατά πολύ μικρότερο στις 125000€. Το αν το ΤΕΜΠΜΕ εκπλήρωσε τον κύριο σκοπό του που ήταν η παροχή ρευστότητας στην πραγματική οικονομία τίθεται σε αμφιβολία σύμφωνα και με προηγούμενες έρευνές μας. Χαρακτηριστικά είχαμε αναφέρει (C. Balomenou –M. Maliari UDDEVALLA SYMPOSIUM, BERGAMO 2011) «Η χρήση των ατόκων δανείων από επιχειρηματίες που δεν έλαβαν ποτέ άλλο δάνειο δεν βοήθησε τη μεταφορά ρευστότητας στην πραγματική οικονομία».

Με το Νόμο 3912/2011 το ΤΕΜΠΜΕ υποκαταστάθηκε από το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (ΕΤΕΑΝ). Μέχρι τον χειμώνα του 2015 οπότε και εξαντλήθηκαν τα κονδύλια σε όλες τις περιφέρειες της Ελλάδος (η κατανομή έγινε ανά περιφέρεια -NUTS2 level), η ΕΤΕΑΝ παρείχε εγγυημένα δάνεια κυρίως μέσω του Ταμείου Επιχειρηματικότητας (ΤΕΠΠΧ). Βλέποντας τόσο οι ελληνικές τράπεζες όσο και οι αρμόδιες αρχές την κακή χρήση των άτοκων κεφαλαίων εφαρμόζουν στο ΤΕΠΠΧ αυστηρότατους ελέγχους. Από το ένα άκρο που ήταν η παροχή μέσω ΤΕΜΠΜΕ εκατοντάδων χιλιάδων ευρώ χωρίς την προσκόμιση οπουδήποτε δικαιολογητικού-τιμολογίου, το ΤΕΠΠΧ κατέληξε στο άλλο άκρο της παροχής κεφαλαίων μετά από εξονυχιστικούς ελέγχους, όπου περικόπτεται ακόμη και δαπάνη ενός ευρώ αν δεν είναι συμβατή με το επιχειρηματικό σχέδιο. Βέβαια οι ηθικοί κίνδυνοι στο ΤΕΠΠΧ εκτιμούμε ότι θα είναι μειωμένοι.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα δάνεια ΤΕΜΠΜΕ όπως και όλα τα εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο δάνεια που δεν εξοφλούνται από τους δανειολήπτες οφείλονται μετά την κατάρπτωση της εγγύησης στις κατά τόπους Δημόσιες Οικονομικές Υπηρεσίες (Δ.Ο.Υ.) και τελικά στην συντριπτική τους πλειοψηφία προστίθενται στο Δημόσιο χρέος. Το γεγονός ότι οι έλληνες συνεπείς φορολογούμενοι καλούνται να υποστούν υπέρμετρη φορολογία και μεγάλες περικοπές μισθών για να πληρώσουν τελικά τις δαπάνες κοινωνικής επίδειξης κάποιων «επιχειρηματιών» θέτει επιτακτικά το θέμα του ελέγχου των παρεχόμενων εγγυήσεων. Για αυτό και ακριβώς το λόγο οι παρασχεθείσες εγγυήσεις ενέχουν και σοβαρούς ηθικούς κινδύνους.

1γ. Ηθικοί κίνδυνοι

Για πολλούς η έννοια της ηθικής είναι ούτως ή άλλως ασύμβατη με την επιχειρηματικότητα. Στις παραδόσεις που κουβαλάμε εδώ και χιλιάδες χρόνια σε αυτόν τον τόπο, ο θεός του εμπορίου Ερμής είναι ταυτόχρονα και ο θεός της κλεψιάς. Όταν ξεκινήσαμε αυτό τον κύκλο μελετών -παραβλέποντας σκοπίμως τους ψυχολογικούς παράγοντες- διαβλέπαμε τη διαφορετική αντιμετώπιση τόσο των τραπεζικών ιδρυμάτων όσο και των δανειοληπτών στα δάνεια που διασφαλιζόνταν με κρατικές εγγυήσεις. Από την πολύχρονη εμπειρία και των δύο συγγραφέων σε τραπεζικά ιδρύματα είχαμε τη βεβαιότητα ότι οι δανειολήπτες εξοφλούν πρώτα τα δάνεια για τα οποία δεν υπάρχει εγγύηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που απασχόλησε τον τύπο τα χρόνια της οικονομικής επέκτασης ήταν τα εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο στεγαστικά δάνεια προς κοινωνικές μειονότητες όπως οι ΡΟΜΑ ή οι παλιννοστούντες ομογενείς από της χώρας της πρώην ΕΣΣΔ τα οποία ουσιαστικά δεν αποπληρώνονται από τους δανειολήπτες αλλά εξοφλούνται στις τράπεζες από τον Γενικό Λογιστήριο του Κράτους και προστίθενται στο δημόσιο χρέος της Ελλάδος.

Στον τραπεζικό χώρο έχουν μελετηθεί εκτενώς οι ηθικοί κίνδυνοι κατά την παροχή εγγυήσεων τόσο στον τομέα των καταθέσεων/επενδύσεων με το Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων –Επενδύτων ΤΕΚΕ) όσο και κατά την άσκηση από πλευράς κεντρικών τραπεζών του ρόλου δανειστή έσχατης προσφυγής που θα αναλύσουμε παρακάτω.

Το ΤΕΚΕ εγγυάται αποζημίωση 100.000€ ανά ίδρυμα και ανά καταθέτη και 30.000 ανά ίδρυμα και ανά επενδυτή. Η χρησιμότητα του Συστήματος Εγγύησης Καταθέσεων και Επενδύσεων είναι μεγάλη, καθόσον αποτελεί έναν από τους πλέον σημαντικούς μηχανισμούς πρόληψης / ανακοπής κρίσεων που συνθέτουν το <<Προστατευτικό Δίκτυο>> του τραπεζικού συστήματος, μέσω της ακόλουθης διττής λειτουργίας του:

- Αδρανοποίηση του κινήτρου των καταθετών για εσπευσμένη ανάληψη των καταθέσεών τους από τις τράπεζες που φημολογείται ή είναι πράγματι προβληματικές.

- Διατήρηση της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος, με την ανακοπή της εξέλιξης συνθηκών πανικού στο σύνολο του τραπεζικού συστήματος (δηλ. ομαδική ανάληψη καταθέσεων από τις εμπορικές τράπεζες), κάτι που θα επέφερε βαρύ πλήγμα στη ρευστότητά τους και εξαντλεί την καθαρή τους θέση (Ρόκας Ν., Γκόρτσος Χ., 2012)

Ο εμφιλοχωρών εδώ ηθικός κίνδυνος (moral hazard), εστιάζει στον εφησυχασμό /αδρανοποίηση του κινήτρου των καταθετών να παρακολουθούν και να ελέγχουν τη φερεγγυότητα των τραπεζών και εν γένει πιστωτικών ιδρυμάτων, στα οποία εμπιστεύονται τις καταθέσεις τους (Μπαλωμένου Χ. 2015). Ο Krugman αναφέρει: «Η Class-Steagall (act) περιόριζε το μέγεθος του ρίσκου που μπορούσαν να αναλάβουν οι τράπεζες, πράγμα απολύτως απαραίτητο με δεδομένη την καθιέρωση της ασφάλισης καταθέσεων, που θα μπορούσε να δημιουργήσει τεράστιο «ηθικό κίνδυνο». Δηλαδή μπορούσε να δημιουργήσει μια κατάσταση όπου οι τραπεζίτες θα είχαν δυνατότητα να συγκεντρώνουν ένα σωρό χρήματα χωρίς να δίνουν λογαριασμό σε κανέναν- μα αφού είναι όλα ασφαλισμένα στην κυβέρνηση- , και μετά να δεσμεύουν αυτά τα χρήματα σε επενδύσεις υψηλών κερδών και υψηλού ρίσκου, υπολογίζοντας ότι αν το νόμισμα ερχόταν κορώνα θα κέρδιζαν και αν ερχόταν γράμματα θα έχαναν οι φορολογούμενοι.» (Krugman 2013, σελ. 78), και συνεχίζει: Αλλά «Η απορύθμιση -που επήλθε με την ψήφιση της Gramm-Leach-Bliley act (1999)- δημιούργησε μια κλασσική περίπτωση ηθικού κινδύνου, όπου οι ιδιοκτήτες οργανισμών αποταμιεύσεων και δανείων είχαν κάθε κίνητρο να υιοθετήσουν εξαιρετικά ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Εξάλλου, τους καταθέτες δεν τους ενδιέφερε τι έκανε η τράπεζά τους, ήταν ασφαλισμένοι έναντι των απωλειών. Έτσι η έξυπνη κίνηση για έναν τραπεζίτη ήταν να χορηγήσει υψηλότοκα δάνεια σε δανειολήπτες αμφιβόλου πιστοληπτικής ικανότητας, συνήθως εργολάβους ακινήτων. Αν όλα πήγαιναν καλά η τράπεζα θα αποκόμιζε μεγάλα κέρδη, στην αντίθετη περίπτωση ο τραπεζίτης απλώς γύριζε την πλάτη του.» (Krugman 2013, σελ. 88). Οι αρνητικές συνέπειες τόσο στη λειτουργία των τραπεζικών ιδρυμάτων όσο και στην κοινωνία με βασική συνέπεια την αύξηση του κόστους χρήματος είναι δεδομένες. Η ύπαρξη εγγύησης για το ποσό των 100.000€ συνετέλεσε στη δημιουργία αθέμιτου ανταγωνισμού στις τράπεζες και τελικά ίσως να επιτάχυνε την κρίση στην Κύπρο την άνοιξη του 2013. Τέλος ο χρόνος θα δείξει αν θα επέλθει περιορισμός των προαναφερθέντων ηθικών κινδύνων με την εφαρμογή των διατάξεων της Dodd-Frank Wall street reform act (2010) δυνάμει της οποίας επιχειρείται μια λιγότερο αυστηρή επαναπροσέγγιση των διατάξεων της Class-Steagall υπό την έννοια ότι η εν λόγω πράξη θέτει περιορισμούς στη δυνατότητα των τραπεζών να χρησιμοποιούν τα κεφάλαια των καταθετών τους για risky επενδύσεις χωρίς όμως να τους επιβάλλεται η αλλαγή της οργανωτικής τους δομής (ήτοι, διενέργεια εργασιών – παροχή προϊόντων Universal Banking). Προτεινόμενα μέτρα αποτελεσματικής αντιμετώπισης του προαναφερόμενου κινδύνου είναι: α) Η ενίσχυση της κεφαλαιακής επάρκειας των πιστωτικών ιδρυμάτων, η οποία μάλιστα, σύμφωνα με τις επιταγές του Συμφώνου της Βασιλείας, θα πρέπει να είναι ανάλογη των αναλαμβανομένων κινδύνων και β) Σε περιόδους οικονομικής ευημερίας, η δυνατότητα ύπαρξης περιορισμού της κάλυψης, από πλευράς Ταμείου Εγγύησης Καταθέσεων, προς αποφυγή ολοσχερούς αδρανοποίησης του κινήτρου των καταθετών να παρακολουθούν και να ελέγχουν τη φερεγγυότητα των τραπεζών και εν γένει πιστωτικών ιδρυμάτων, στα οποία εμπιστεύονται τις καταθέσεις τους (Μπαλωμένου Χ. 2015). Για παράδειγμα το ποσό των 20.000€ που κάλυπτε προ δεκαετίας το ΤΕΚ ήταν στην κατεύθυνση της διατήρησης της ψυχολογίας των μικροκαταθετών αλλά απέτρεπε την αύξηση των ηθικών κινδύνων.

Μελέτη των ηθικών κινδύνων έχει γίνει και στο δανειστή έσχατης προσφυγής (Lender of Last Resort). Οι Κεντρικές Τράπεζες των επιμέρους Κρατών-Μελών της Ε.Ε., υπό ομαλές οικονομικές συνθήκες, δρουν ως Δανειστές Έσχατης Ανάγκης/Προσφυγής που αποτελεί έναν εκ των προστατευτικών μέσων-μηχανισμών που συνθέτουν το “Δίχτυ Ασφαλείας” του Τραπεζικού Συστήματος, αλλά όχι ανεξαρτήτως διαπιστωμένων προβλημάτων ρευστότητας ή φερεγγυότητας. Συγκεκριμένα, υπάρχει αναγκαιότητα παρέμβασης μιας Κεντρικής Τράπεζας, με την ιδιότητα του Δανειστή έσχατης Προσφυγής όταν οι εμπορικές τράπεζες εμφανίζουν προβλήματα ρευστότητας, προσωρινού χαρακτήρα (με διαπιστωμένη αδυναμία άντλησης ρευστότητας, από άλλη πηγή), προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος μετατροπής τους σε προβλήματα φερεγγυότητας. Αξίζει να επισημάνουμε τη διαφορά στην έννοια των προβλημάτων ρευστότητας που παρατηρούνται όταν μια τράπεζα δεν έχει την ικανότητα να ανταποκριθεί χωρίς απώλειες σε απρόσμενη ζήτηση ρευστού (αναντιστοιχία ληκτότητας στοιχείων παθητικού και ενεργητικού, αλλά θετική καθαρή θέση της τράπεζας), σε αντιδιαστολή με το πρόβλημα φερεγγυότητας, που προκύπτει όταν η αξία των στοιχείων του παθητικού υπερβαίνει εκείνη των στοιχείων του ενεργητικού. Ο κίνδυνος που ελλοχεύει, το πρόβλημα ρευστότητας να μεταλλαχθεί σε αφερεγγυότητα, σε περίπτωση που τα

αναληφθέντα χρήματα παραμένουν υπό τη μορφή ρευστών έξω από το τραπεζικό σύστημα είναι μεγάλος (Μπαλωμένου Χ. 2015).

Δεν είναι επισήμως θεσμοθετημένη, ως μη έχουσα ούτε σε εθνικό αλλά ούτε και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, καταστατική βάση, ωστόσο είναι επιθυμητή η ύπαρξη ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας (constructive ambiguity), όσον αφορά την άσκηση του ρόλου του Δανειστή Έσχατης Προσφυγής από τις Κεντρικές Τράπεζες, προς αντιμετώπιση – περιορισμό του αναφερόμενου ηθικού κινδύνου (Moral Hazard) για μείωση της πειθαρχίας της αγοράς, που προκύπτει από το γεγονός ότι όταν οι εμπορικές τράπεζες γνωρίζουν, *arriori* και είναι βέβαιες ότι θα αναχρηματοδοτηθούν την επαύριον μιας κρίσης, εφησυχάζουν και κατ' αυτό τον τρόπο, μειώνεται το κίνητρό τους για συνετή διαχείριση (Ρόκας Ν., Γκόρτσος Χ. , 2012).

Υπό μη ομαλές συνθήκες, μπορεί να μην υφίσταται δυνατότητα τήρησης της αρχής της ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας. Η ασκούσα το ρόλο του Δανειστή Έσχατης Προσφυγής, αρχή, πρέπει γενικώς να απευθύνεται και να δανείζει, τράπεζες, προσφέροντας καλές εγγυήσεις/εξασφαλίσεις, σε αυτή την περίπτωση, ο ρόλος των κεντρικών τραπεζών, θα επικεντρώνεται όχι στο να αποφασίζουν αν θα στηρίξουν ή όχι μια τράπεζα που τους ζητά βοήθεια, αλλά απλά στο να αξιολογούν την ποιότητα των προσφερομένων εξασφαλίσεων και κατόπιν να παρέχουν τη βοήθειά τους.

Συνεπώς, η ύπαρξη, υπό κανονικά συνθήκες, της αρχής της ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας που εστιάζει στο ότι εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των Κεντρικών Τραπεζών, να ασκήσουν ή όχι το ρόλο τους, ως Δανειστές Έσχατης Ανάγκης/Προσφυγής (LOLR), προς αποφυγήν του εμφιλοχωρούντος ηθικού κινδύνου (moral hazard) στο πλαίσιο της παρούσας παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης, όπου η αβεβαιότητα και η ταχύτητα μεταβολής των οικονομικών συνθηκών είναι μεγάλη, τείνει να αλλάξει. Στην πραγματικότητα, έχει αλλοιωθεί η έννοια, δοθέντος ότι οι συμμετέχοντες στην τραπεζική και εν γένει οικονομική αγορά, επιθυμούν την ύπαρξη μικρής ασάφειας, από πλευράς των κεντρικών τραπεζών της χώρας τους. Επιπροσθέτως, δέον να επισημανθεί, ότι σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), η αρχή /έννοια της ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας, κατ' ουσίαν, αδρανοποιείται, καθόσον η ΕΚΤ, είναι, εκ της φύσεώς της, πάντοτε ο αυστηρός ρυθμιστής (Campbell Andrew & Lastra Rosa, 2009).

Συνοψίζοντας λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι κατά τη διάρκεια μεγάλων – σοβαρών χρηματοοικονομικών κρίσεων, όπως η τρέχουσα, οι Κεντρικές Τράπεζες, πρέπει να δανείζουν, σε λογικά πλαίσια, φθηνά (με χαμηλά επιτόκια). Επίσης θα πρέπει να αποδέχονται, σε ορισμένες, έκτακτες περιπτώσεις και μη επαρκείς εξασφαλίσεις και υπό τιαύτας συνθήκες, να διασώζουν τις συστημικές τράπεζες, ακόμη και αν αντιμετωπίζουν προβλήματα φερεγγυότητας, χωρίς όμως η εν λόγω διάσωση να περιλαμβάνει και τους ιδιοκτήτες τους. Σε κάθε περίπτωση, οι παραταθείσες, ανωτέρω, αλλαγές στον κλασικό ρόλο του Δανειστή Έσχατης Ανάγκης, εκτιμάται ότι θα καταστήσουν αποτελεσματικότερη τη λειτουργία του, υπό την προϋπόθεση ότι θα συνδυασθούν με στρατηγικές αναμόρφωσης του Τραπεζικού Συστήματος, καθόσον μια σύγχρονη οικονομία, δεν μπορεί να αναπτυχθεί, αν και το Τραπεζικό και εν γένει Χρηματοπιστωτικό της Σύστημα δεν λειτουργεί αποτελεσματικά-αποδοτικά.

Παραλληλίζοντας τον εμφιλοχωρούντα ηθικό κίνδυνο στο TEKE και στο δανειστή έσχατης προσφυγής καταλήγουμε ότι κοινό σημείο των εγγυήσεων είναι η αύξηση των ηθικών κινδύνων.

Δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς οι ηθικοί κίνδυνοι στην παροχή εγγυήσεων στα δάνεια που χορηγούν οι Τράπεζες. Τι ωθεί μια τράπεζα να «επαναπαύεται» στην εγγύηση και να μην καταβάλλει ουσιαστικές προσπάθειες για την είσπραξη αυτών των οφειλών; Είναι μόνο οι τράπεζες υπεύθυνες ή μήπως το δημόσιο που παρείχε στην εγγύησή του σε μη αξιόχρεους δανειολήπτες φέρει το μέγιστο μερίδιο ευθύνης; Η κρίση είναι η αιτία ή η αφορμή για την μετατροπή σε μη αξιόχρεων κάποιων κατηγοριών δανειοληπτών; Σε αυτά και σε άλλα ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να συνεισφέρουμε στη βιβλιογραφία αποδεικνύοντας πέρα από την ηθική διάσταση με στατιστικά δεδομένα την ισχυρή ύπαρξη ηθικών κινδύνων.

1δ. Ερευνητικές ερωτήσεις

Σε προγενέστερες μελέτες μας είχαμε ασχοληθεί με τα προγράμματα του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (TEMΠΜΕ) και είχαμε αναλύσει το

profile των δανειοληπτών Το κύριο ερώτημά μας σε αυτή την έρευνα εστίασε στην πιθανότητα ύπαρξης διαφορετικής συμπεριφοράς των δανειοληπτών απέναντι στα εγγυημένα και μη δάνειά τους. Η δημιουργία ηθικών κινδύνων ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δανειοληπτών ήταν το πεδίο διερεύνησης. Θέλαμε να συνδέσουμε την δημιουργία ηθικών κινδύνων με τον κλάδο –υπήρχε σύνδεση, με το υψόμετρο- υπήρχε πάλι σχέση, ενώ δεν υπήρχε ισχυρή συσχέτιση ανάλογα με το επίπεδο αστικοποίησης όπως θα δούμε στο αμέσως επόμενο μέρος της έρευνας.

2. Εμπειρική έρευνα σε Σερραίους επιχειρηματίες

2.1. Τα δεδομένα

Η παρούσα έρευνα συνιστά συνέχεια προηγούμενων ερευνών που δημοσιεύτηκαν στο SPATIUM REVIEW, Beograd, July 2013 & RSI, Ελληνική έκδοση, Δεκέμβριος 2013. Ένα άλλο τμήμα της έρευνας παρουσιάστηκε στο συνέδριο ERSA Greece, Αθήνα 2015. Σε αυτή τη φάση συμμετείχαν 188 (οι μισές περίπου από τις συνολικές) επιχειρήσεις της Περιφερειακής Ενότητας Σερρών που έλαβαν δάνεια από το ΤΕΜΠΙΜΕ. Η υποβολή των ερωτηματολογίων έλαβε χώρα σε τρεις φάσεις. Η πρώτη 1- 6-2012 έως 30-6-2012, η δεύτερη από την 25-5-2013 έως την 20-6-2013 και η τρίτη από την 4-7-2014 έως την 20-7-2014 μόνο στους επιχειρηματίες που είχαν υπερήμερες οφειλές στη δεύτερη φάση της έρευνας για να εξετάσουμε αν υπάρχουν κάποιοι που εξόφλησαν. Στην τελική φάση είχαν παρέλθει δύο χρόνια από τη λήξη της τελευταίας δόσης των δανείων ΤΕΜΠΙΜΕ και το σύνολο των υπολοίπων δανείων ΤΕΜΠΙΜΕ ήταν υπερήμερα. Για να εξετάσουμε τους ηθικούς κινδύνους, θέλαμε να δούμε για πρώτη φορά τη συνολική συμπεριφορά των δανειοληπτών απέναντι στις δανειακές τους υποχρεώσεις και να συγκρίνουμε την αποπληρωμή των εγγυημένων και των υπολοίπων δανείων. Επίσης εξετάσαμε αν υπάρχουν διαφορές των επιχειρηματιών ανάλογα με τον τόπο δραστηριοποίησης ορεινή-ημιορεινή- πεδινή περιοχή και αστική –ημιαστική –αγροτική περιοχή ή κατά κλάδο.

Ο διαχωρισμός σε ορεινή –ημιορεινή –πεδινή περιοχή βασίστηκε στο χαρακτηρισμό περιοχών του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Ο διαχωρισμός σε αστική-ημιαστική και αγροτική περιοχή έγινε με βάση τις έδρες των δήμων, όπου αστική περιοχή θεωρείται η πόλη των Σερρών, ημιαστικές θεωρούνται οι έδρες τόσο οι έδρες των Καλλικρατικών δήμων όσο και οι έδρες των πρώην Καποδιστριακών Δήμων και τέλος αγροτική θεωρούνται τα χωριά. Οι επιχειρήσεις που εδρεύουν στις Εθνικές οδούς και οι ελάχιστες εναπομείνουσες στη ΒΙΠΕ Σερρών είναι η τέταρτη κατηγορία και τέλος συμπεριλάβαμε τους Σερραίους επιχειρηματίες που έλαβαν δάνεια από τραπεζικά καταστήματα των Σερρών αλλά δραστηριοποιούνται εκτός Σερρών κυρίως στη γειτονική Θεσσαλονίκη (core region). Η διάκριση κατά κλάδο έγινε με συνδυασμό κριτηρίων στα οποία συμπεριλάβαμε και ποιοτικά. Για παράδειγμα διαχωρίσαμε τους ελεύθερους επαγγελματίες στη γενική κατηγορία και στους επιστήμονες ήτοι, φαρμακοποιούς, ιατρούς, δικηγόρους, οικονομολόγους λογιστές, καθηγητές, ιδιοκτήτες φροντιστηρίων κτλ. Οι κατασκευαστές αποτελούν ειδική κατηγορία γιατί ο κλάδος τους επλήγη όσο κανένας άλλος από την κρίση. Ο κλάδος των βιοτεχνών –βιομηχάνων (δευτερογενής τομέας) και οι έμποροι συμπληρώνουν τις πέντε κατηγορίες.

Τέλος, στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων κάναμε την παραδοχή ότι οι συμμετέχοντες ήταν απόλυτα ειλικρινείς αναφορικά με την σχέση τους με το Τραπεζικό σύστημα.

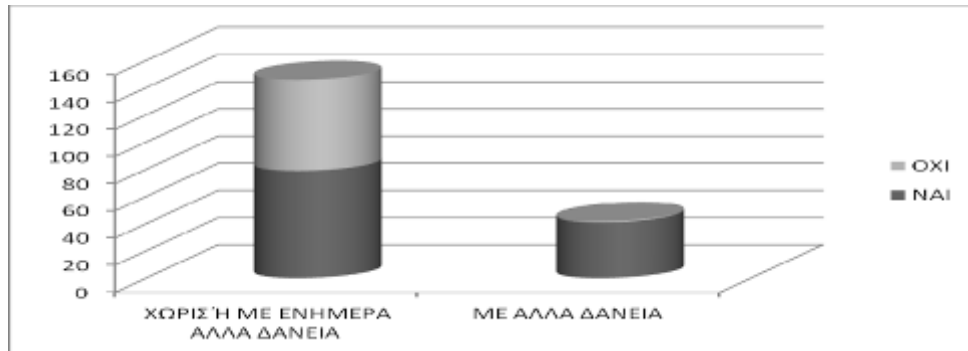
2.2. Περιγραφική στατιστική και συσχετίσεις

Θα αναλύσουμε τα αποτελέσματα χρησιμοποιώντας τις μεταβλητές 1 για τις επιχειρήσεις με εξοφλημένα δάνεια ΤΕΜΠΙΜΕ και 2 για τις επιχειρήσεις με υπερήμερα δάνεια ΤΕΜΠΙΜΕ, ή τις μεταβλητές 1 για τις επιχειρήσεις με εξοφλημένα τα μη εγγυημένα δάνεια και 2 για τις επιχειρήσεις με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια. Κατόπιν θα υπολογίσουμε τα κύρια μεγέθη της περιγραφικής στατιστικής, το μέσο όρο και την τυπική απόκλιση και ο συντελεστή μεταβλητότητας. Επίσης θα υπολογίσουμε το πιο κοινό μέγεθος της επαγωγικής στατιστικής, τον συντελεστή συσχέτισης.

2.3. Αποτελέσματα

Στο σχήμα 1 παρουσιάζουμε την αποπληρωμή των δανείων ΤΕΜΠΜΕ. Επαναλαμβάνουμε ότι το υπόλοιπο των δανείων ΤΕΜΠΜΕ τη χρονική στιγμή της έρευνας (6/2013) ήταν υπερήμερο και εξοφλείται από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους μέσω της ενεργοποίησης της παρασχεθείσας εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου.

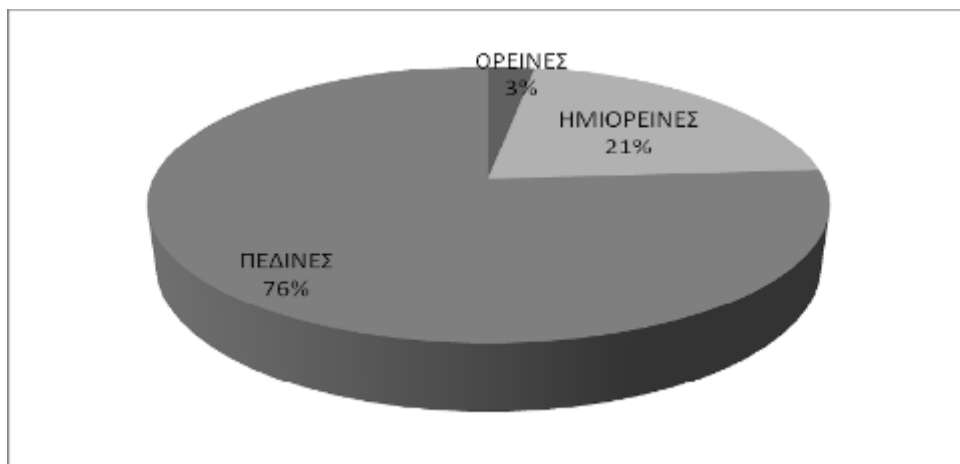
Σχήμα 1: Οφειλόμενα δάνεια του ΤΕΜΠΜΕ

Είναι δεδομένο ότι οι δανειολήπτες ανταποκρίνονται με τελείως διαφορετικό τρόπο στις υποχρεώσεις που απορρέουν από εγγυημένα δάνεια. Ο μέσος δανειολήπτης εξοφλά κατά προτεραιότητα τα μη εγγυημένα δάνεια. Ο ένας και μοναδικός επιχειρηματίας που πράττει διαφορετικά (εξόφλησε το εγγυημένο δάνειο και οφείλει το τραπεζικό) αποτελεί την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα.

Όπως αναφέραμε ήδη στα δεδομένα, στόχος μας ήταν η εξέταση της συμπεριφοράς των επιχειρηματιών ανάλογα με τον τόπο δραστηριοποίησης ορεινή-ημιορεινή-πεδινή περιοχή. Στο παρακάτω σχήμα 2 παρουσιάζουμε την κατανομή του δείγματος.

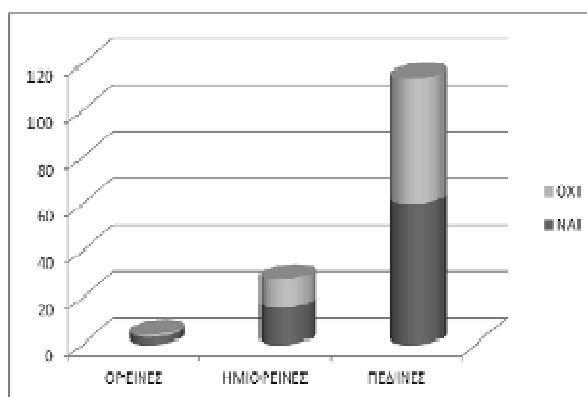
Σχήμα 2: Κατανομή δανείων ΤΕΜΠΜΕ σε Ορεινές, Ημιορεινές και πεδινές περιοχές

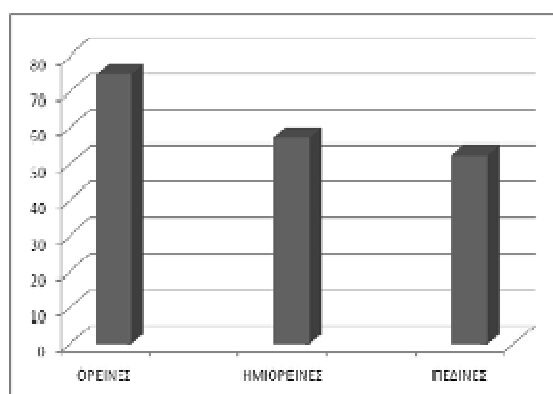
Το δείγμα στις ορεινές περιοχές είναι μικρό, αλλά μικρό είναι το ποσοστό του πληθυσμού των Σερρών που κατοικεί ή δραστηριοποιείται στους ορεινούς όγκους. Άλλωστε η Π.Ε. Σερρών είναι κατ' εξοχή πεδινή περιοχή. Στη συνέχεια θέλαμε να εξετάσουμε αν υπάρχει στατιστικά μετρήσιμη διαφορά στους δανειολήπτες στην αποπληρωμή των εγγυημένων από το δημόσιο και των υπολοίπων δανείων.

Παρακάτω στο σχήμα 3 παρουσιάζουμε πόσοι από τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους οφείλουν το ΤΕΜΠΜΕ, ενώ και στο σχήμα 4 το ποσοστό αυτών των επιχειρηματιών ανάλογα με τη θέση της επιχείρησης Ορεινή- Ημιορεινή-Πεδινή. Στον πίνακα 4 παρουσιάζουμε αντίστοιχα τα στατιστικά μεγέθη.

Σχήμα 3: Επιχειρηματίες με ενήμερα μη ενήμερα εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο ημιορεινές δάνειο στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Σχήμα 4: Ποσοστό Επιχειρηματιών με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Πίνακας 3: Στατιστικά μεγέθη - Ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

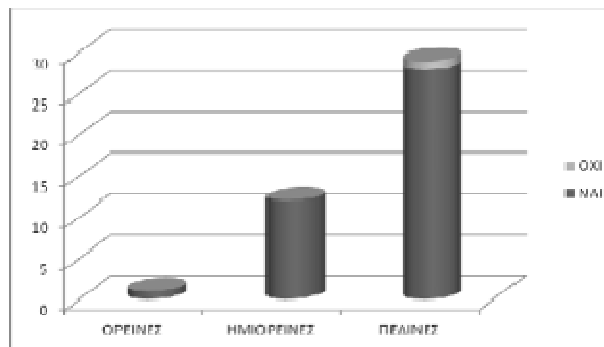
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΟΡΕΙΝΕΣ	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ	ΠΕΔΙΝΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	4	28	114
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1,25	1,428571	1,473684
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	1,527525	15,30795	64,95383
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,40408	0,993538	0,999121
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	1,22202	10,71557	44,07581

Μελετώντας στα άνω σχήματα 3 και 4 τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δάνειά τους, βλέπουμε ότι οι επιχειρηματίες των ορεινών περιοχών (αν και το δείγμα είναι μικρό) είναι αυτοί που εξοφλούν πρώτα τα μη εγγυημένα δάνεια ενώ οφείλουν τα εγγυημένα από το Ελληνικό δημόσιο ΤΕΜΠΕ σε μεγαλύτερο ποσοστό, άρα έχουν περισσότερες πιθανότητες εμφάνισης εμφιλοχωρούντων ηθικών κινδύνων σε σύγκριση με αυτούς των ημιορεινών και πεδινών περιοχών. Αυτό ίσως εξηγείται εν μέρει από το γεγονός ότι οι επιχειρηματίες ορεινών περιοχών λαμβάνουν μεγαλύτερες ενισχύσεις. Για παράδειγμα από τους ενταγμένους στο πρόγραμμα 1.1.2 του ΥΠΑΑΝ το 2014, οι νέοι αγρότες των ορεινών περιοχών έλαβαν επιδότηση μέχρι 20.000€ ενώ των πεδινών περιοχών μέχρι 17.500€. Με δεδομένο ότι με σύμφωνα την προηγούμενη μελέτη (Μπαλωμένου & Μαλιάρη, ERSA Greece 2015) «Συνάγεται ότι οι διαφορές δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές ανά επίπεδο αστικοποίησης», (ανάλυση κατά επίπεδο αστικοποίησης και παρακάτω),

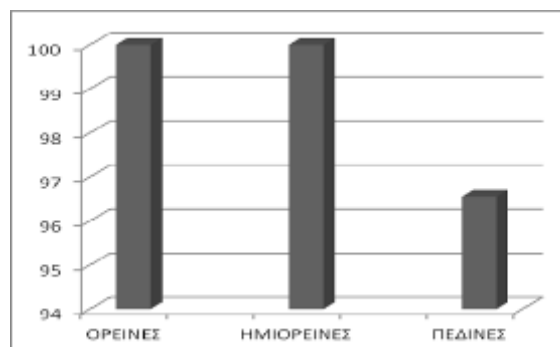
συμπεραίνουμε ότι ενώ οι ηθικοί κίνδυνοι δεν διαφέρουν ανάλογα με το επίπεδο αστικοποίησης, υφίστανται μετρήσιμες διαφορές ανάλογα με το υψόμετρο.

Στο παρακάτω σχήμα 5 παρουσιάζουμε πόσοι από τους επιχειρηματίες που είναι ασυνεπείς στις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους οφείλουν το ΤΕΜΠΕ, και στο σχήμα 6 το ποσοστό αυτών των επιχειρηματιών. Όπως προαναφέραμε, μόνο ένας επιχειρηματίας πεδινής περιοχής εξόφλησε το εγγυημένο δάνειο και οφείλει τα υπόλοιπα. Στον πίνακα 6 παρουσιάζουμε αντίστοιχα τα στατιστικά μεγέθη.

Σχήμα 5: Επιχειρηματίες με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο δάνειο στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Σχήμα 4: Ποσοστό Επιχειρηματιών με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Πίνακας 4: Στατιστικά μεγέθη – Υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

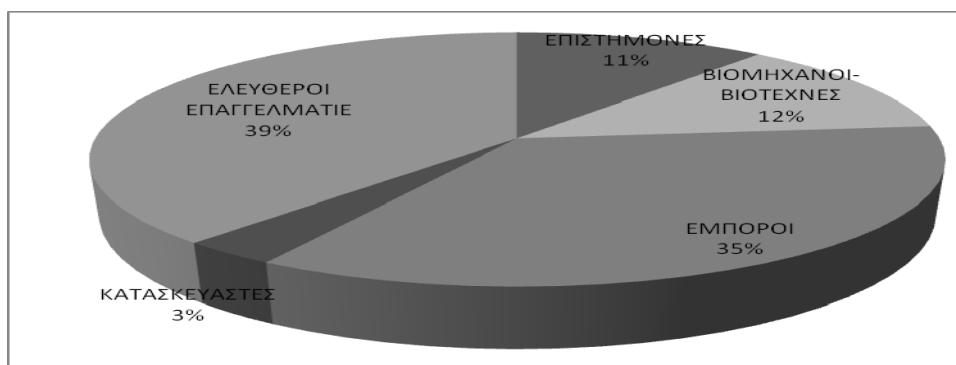
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΟΡΕΙΝΕΣ	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ	ΠΕΔΙΝΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	1	12	29
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1	1	1,034483
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	0,57735	6,082763	15,885
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,020578	0,991902	0,999933
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	0,57735	6,082763	15,3555

Μελετώντας τους επιχειρηματίες που είναι ασυνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δάνειά τους βλέπουμε ότι δεν υφίστανται στατιστικά μετρήσιμες διαφορές ανάλογα με το υψόμετρο.

Στόχος ήταν η εξέταση και κατά κλάδο των ηθικών κινδύνων. Δεν χρησιμοποιήσαμε τη διάκριση σε παροχή υπηρεσιών, εμπόριο, μεταποίηση, αλλά θέλαμε να δούμε και συμπεριφορά κάποιων ομάδων. Όπως αναφέρθηκε στα δεδομένα, ο κατασκευαστικός κλάδος που είχε άνθηση την προηγούμενη δεκαετία, θέλαμε να εξεταστεί χωριστά, γιατί θεωρούμε ότι υπέστη και τη μεγαλύτερη κρίση. Στους ελεύθερους επαγγελματίες διακρίναμε αφ' ενός

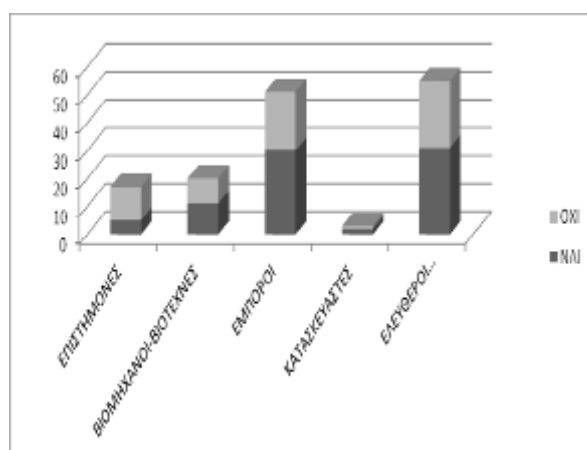
τους επιστήμονες, στους οποίους συμπεριλάβαμε τους γιατρούς, φαρμακοποιούς, δικηγόρους, λογιστές και εκπαιδευτικούς και αφ' ετέρου τους υπόλοιπους. Ο κλάδος του εμπορίου είναι ένας, και η βιομηχανία με τη βιοτεχνία επίσης ένας κλάδος.

Στο σχήμα 7 παρουσιάζεται η κατανομή κατά κλάδο με την ως άνω περιγραφή του δείγματος.

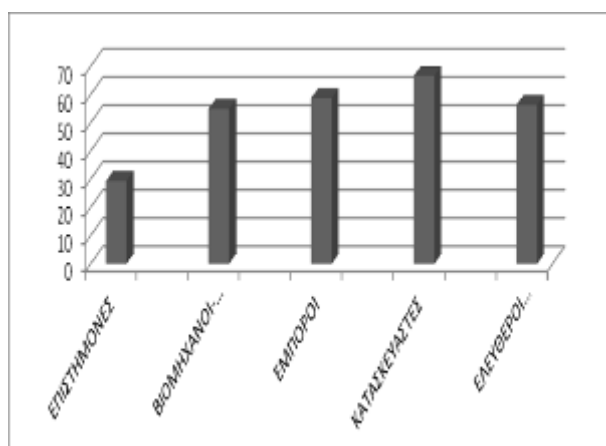

Παρακάτω στο σχήμα 7 παρουσιάζουμε κατά κλάδο πόσοι από τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους οφείλουν το ΤΕΜΠΜΕ, ενώ και στο σχήμα 8 φαίνεται το ποσοστό αυτών των επιχειρηματιών. Στον πίνακα 5 παρουσιάζουμε τα αντίστοιχα στατιστικά μεγέθη.

Σχήμα 7: Επιχειρηματίες με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερέμμερο εγγυημένο κατά κλάδο

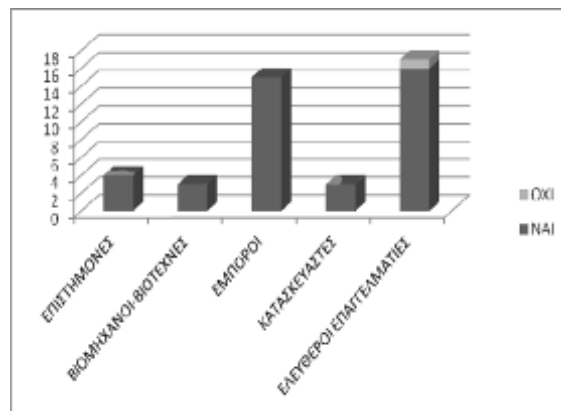
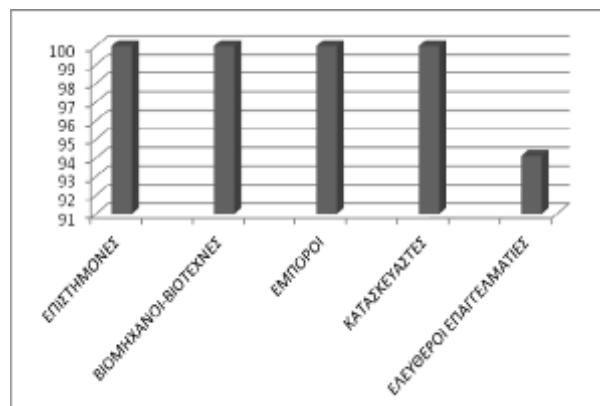
Σχήμα 8: Ποσοστό Επιχειρηματιών με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο

Πίνακας 5: Στατιστικά μεγέθη - Ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΕΠΙΣΤΗ- ΜΟΝΕΣ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΙ- ΒΙΟΤΕΧΝΕΣ	ΕΜΠΟΡΟΙ	ΚΑΤΑ- ΣΚΕΥΑΣΤΕΣ	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΕΠΑΓΓ/ΤΙΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	17	20	51	3	55
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1,705882	1,45	1,411765	1,333333	1,436364
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	8,962886	10,69268	28,58321	1	30,89229
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,741025	0,996316	0,989896	0,090271	0,997409
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	5,254106	7,37426	20,24644	0,75	21,50729

Μελετώντας στα άνω σχήματα 5 και 6 τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δάνειά τους, Οι ελεύθεροι επαγγελματίες επιστήμονες έχουν τη μικρότερη διαφορά ποσοστών εξόφλησης εγγυημένων και μη δανείων. Η μόρφωση ίσως επιδρά και στη γενικότερη συμπεριφορά του επιχειρηματία. Οι κατασκευαστές επηρεασμένοι όσο κανένας άλλος από την κρίση παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό επιχειρηματιών με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο δάνειο. Το γεγονός ότι η προσκόμιση φορολογικής, ασφαλιστικής και τραπεζικής ενημερότητας είναι απαραίτητη για τη λήψη χρημάτων από το δημόσιο, άρα και για τη συμμετοχή σε δημόσια έργα, ώθησε τους κατασκευαστές να δώσουν απόλυτη προτεραιότητα στα μη εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο δάνεια, με δεδομένη την εξαιρετικά χρονοβόρα διαδικασία κατάπτωσης της εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου. Οι υπόλοιποι, ήτοι, οι λοιποί ελεύθεροι επαγγελματίες, οι έμποροι και οι βιομήχανοι-βιοτέχνες εμφανίζουν κοινή συμπεριφορά.

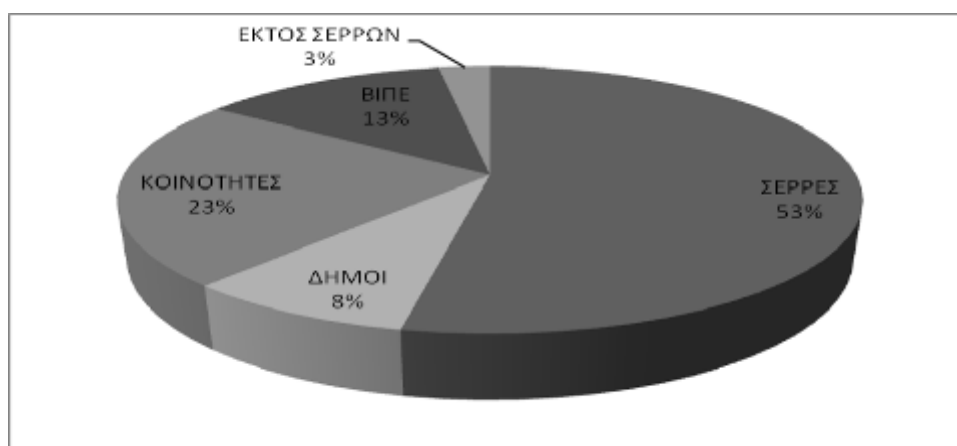
Σχήμα 9: Επιχειρηματίες με υπερήμερα μη δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο κατά κλάδο**Σχήμα 10: Ποσοστό Επιχειρηματιών με εγγυημένα υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο**

Πίνακας 6: Στατιστικά μεγέθη - Υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΕΠΙΣΤΗ- ΜΟΝΕΣ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΙ- ΒΙΟΤΕΧΝΕΣ	ΕΜΠΟΡΟΙ	ΚΑΤΑ- ΣΚΕΥΑΣΤΕΣ	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΕΠΑΓΓ/ΤΙΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	4	3	15	3	17
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1	1	1	1	1,058824
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	1,527525	1	7,81025	1,290994	8,041559
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,8879	0,787393	0,99537	0,787393	0,999183
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	1,527525	1	7,81025	1,290994	7,594805

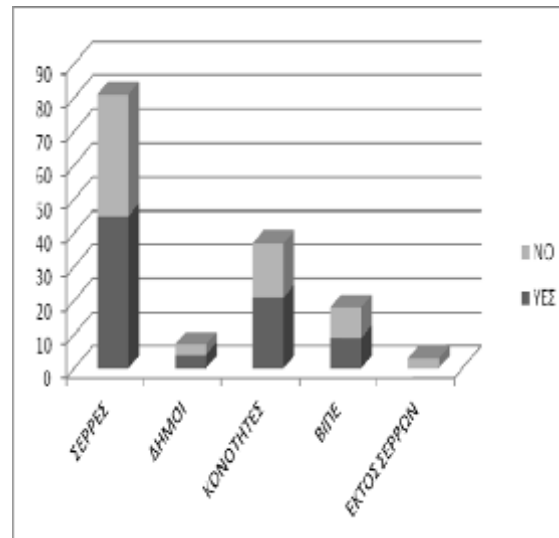
Μελετώντας τους επιχειρηματίες που είναι ασυνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δάνειά τους συνάγουμε ότι δεν υφίστανται στατιστικά μετρήσιμες διαφορές ανάλογα με τον κλάδο.

Παρακάτω εξετάζουμε τον ηθικό κίνδυνο κατά επίπεδο αστικοποίησης. Επιλέξαμε συνειδητά να περιλάβουμε στο δείγμα τους Σερραίους επιχειρηματίες που έλαβαν δάνεια από τραπεζικά καταστήματα των Σερρών αλλά οι επιχειρήσεις τους εδρεύουν σε core regions όπως η γειτονική Θεσσαλονίκη. Παρότι το δείγμα είναι πολύ μικρό στις core regions αποτελεί ένδειξη για την συμπεριφορά επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στις μεγαλουπόλεις.

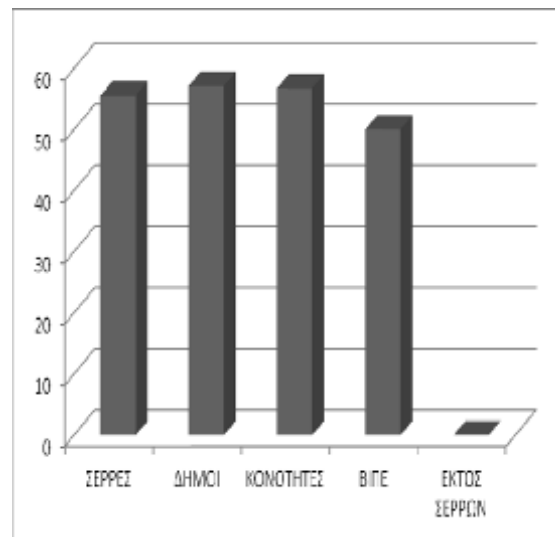
Σχήμα 11: Κατανομή δανείων ΤΕΠΜΠΕ κατά επίπεδο αστικοποίησης

Παρακάτω στα σχήματα 12,13 και στον πίνακα 7 παρουσιάζονται τα δεδομένα

Σχήμα 12: Επιχειρηματίες με ενήμερα μη με ενήμερα εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο επίπεδο αστικοποίησης

Σχήμα 13: Ποσοστό Επιχειρηματιών μη εγγυημένα δάνεια κατά επίπεδο αστικοποίησης

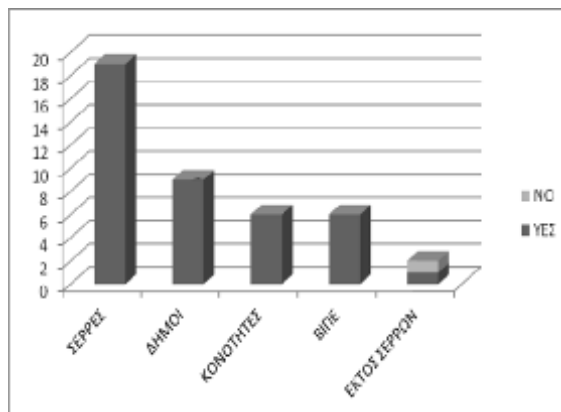
Πίνακας 7: Στατιστικά μεγέθη - Ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά επίπεδο αστικοποίησης

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΣΕΡΡΕΣ	ΔΗΜΟΙ	ΚΟΝΟΤΗΤΕΣ	ΒΙΠΕ	ΕΚΤΟΣ ΣΕΡΡΩΝ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	81	7	37	18	3
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1,444444	1,428571	1,432432	1,5	2
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	45,90207	3,21455	20,50203	9,539392	1
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,999016	0,928522	0,995751	0,989521	-0,10869
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	31,77836	2,250185	14,31274	6,359595	0,5

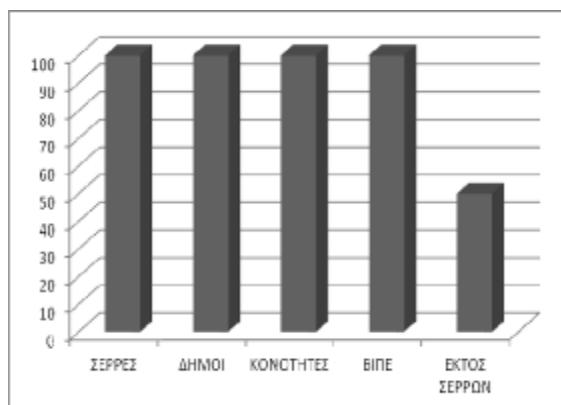
Με εξαίρεση τις Σέρρες, οι συσχετίσεις είναι είτε μικρές είτε αρνητικές. Έχουμε κοινή συμπεριφορά των «αστών» και των «αγροτών» -και οι δύο κατηγορίες οφείλουν και τα μη εγγυημένα δάνεια περίπου στο ίδιο υψηλό ποσοστό, ενώ ο «ημιαστού» ανταποκρίνεται

καλύτερα στις υποχρεώσεις τους. Γενικά όμως το επίπεδο αστικοποίησης δεν εμφανίζει ιδιαίτερες διαφορές στην πιθανότητα εμφάνισης επιφυλασσόμενων ηθικών κινδύνων

Σχήμα 14: Επιχειρηματίες με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο επίπεδο αστικοποίησης

Σχήμα 15: Ποσοστό Επιχειρηματιών με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά επίπεδο αστικοποίησης

3. Συμπεράσματα

Το κύριο ερώτημα που τέθηκε στην παρούσα έρευνα ήταν η απόδειξη της δημιουργίας ηθικών κινδύνων και οι στατιστικά μετρήσιμες διαφορές στη συμπεριφορά των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Τα αποτελέσματα αποδεικνύουν τόσο την ύπαρξη μετρήσιμων ηθικών κινδύνων όσο και σημαντικές διαφορές στις υπό μελέτη κατηγορίες επιχειρηματιών. Από τη μελέτη της ύφεσης σε τοπικό επίπεδο στον τομέα της επιχειρηματικότητας καταλήξαμε ότι η βαθιά ύφεση στην Ελλάδα συνεχίζεται και επηρεάζει όλες τις πτυχές της οικονομικής και όχι μόνο ζωής των κατοίκων αυτής της χώρας.

Σε αυτό το περιβάλλον οι ελάχιστοι διαθέσιμοι πόροι πρέπει να διανέμονται με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η βέλτιστη αξιοποίησή τους. Η παροχή εγγυήσεων κυρίως από το Ελληνικό Δημόσιο προς τις Τράπεζες πρέπει να λαμβάνει υπ' όψη τη δεδομένη ισχυρή ύπαρξη ηθικών κινδύνων που είναι και το κύριο συμπέρασμά μας. Από τη δειγματοληπτική έρευνά μας προέκυψε ότι ούτε οι τράπεζες, ούτε οι δανειολήπτες αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο τα εγγυημένα δάνεια. Οι τράπεζες δεν εξαντλούν τη δυνατότητα είσπραξης από τους πιστούχους και οι πιστούχοι εξοφλούν πρώτα τις οφειλές προς τα πιστωτικά ιδρύματα. Γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη πολλών δανειοληπτών με τακτοποιημένες οφειλές στα πιστωτικά ιδρύματα και υπερήμερα δάνεια ΤΕΜΠΜΕ, με εξαίρεση μόνον ένα να οφείλει μόνο σε τράπεζα και όχι στο ΤΕΜΠΜΕ. Δηλαδή όλες οι κατηγορίες δανειοληπτών,

παρά τις επιμέρους διαφορές, εξόφλησαν, κατά απόλυτη προτεραιότητα, τα μη εγγυημένα δάνειά τους.

Εξετάζοντας τη χωρική δραστηριότητα των Σερραίων Επιχειρηματιών διαπιστώσαμε ότι επικεντρώθηκε στην πόλη των Σερρών (πεδινή περιοχή), ενώ ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη στους ορεινούς όγκους της Περιφερειακής ενότητας Σερρών.

Παρά το μικρό μέγεθος του δείγματος στις ορεινές περιοχές, καταλήξαμε ότι υπάρχουν στατιστικά μετρήσιμες διαφορές των επιχειρηματιών ανάλογα με το θέση της επιχείρησης (ορεινή, ημιορεινή, πεδινή περιοχή). Οι επιχειρηματίες των ορεινών περιοχών έχουν περισσότερες πιθανότητες ανάπτυξης ηθικών κινδύνων.

Το επίπεδο αστικοποίησης (αστική-ημιαστική και αγροτική περιοχή) δεν εμφανίζει ιδιαίτερες διαφορές στην πιθανότητα εμφάνισης εμφιλοχωρούντων ηθικών κινδύνων.

Από την ανάλυσή μας συνάγουμε ότι η παροχή εγγύησης προς επιστήμονες έχει τις μικρότερες πιθανότητες εμφάνισης ηθικών κινδύνων.

Έχοντας ως δεδομένο ότι η έλλειψη ελέγχων κατά την εκταμίευση συνετέλεσε στην αύξηση των ηθικών κινδύνων, προτείνουμε οι παροχές εγγυήσεων να συνοδεύονται από σταδιακές εκταμιεύσεις με αυστηρότατους ελέγχους. Επίσης θα προτείναμε ένα συνδυασμό της παροχής εγγύησης με λήψη επιδότησης όπως για παράδειγμα έγινε με το εγγυημένο Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας (ΤΑΕ) τα δάνεια του οποίου δόθηκαν μόνο σε αγρότες που είχαν ήδη ενταχθεί σε Σχέδιο Βελτίωσης και θα έλαβαν επιδότηση το 40% έως 60% της καθαρής αξίας της επένδυσης.

Η εργασία αυτή προσφέρει το έναυσμα για τη συστηματική μελέτη των ηθικών κινδύνων και συνιστά την απαρχή μιας προσπάθειας των συγγραφέων στην περαιτέρω ανάλυσή τους. Αποτελεί βασικό μας στόχο η διαπεριφερειακή διερεύνηση των εμφιλοχωρούντων ηθικών κινδύνων σε επίπεδο αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών. Η έρευνα συνεχίζεται...

Βιβλιογραφία

1. Campbell Andrew & Lastra Rosa "Revisiting the Lender of Last Resort" Banking & Finance Law Review, 24.3: (Jun 2009): 453-497
2. Herr, Hansjörg "The European Central Bank and the US Federal Reserve as Lender of Last Resort" Panoeconomicus, 61.1 (2014): 59-78
3. Krugman P., (2012). "Στατατήστε την ύφεση τώρα", ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2012
4. Stiglitz J., (2013). "Inequality Is Not Inevitable", New York Times, January 19
5. Wood, Geoffrey E, "The lender of last resort reconsidered" Journal of Financial Services Research, 18, 2,3; (Dec 2000): 203-227
6. Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία <http://www.statistics.gr> (πρόσβαση στις 2016-2-9) <http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/> (παροχή στοιχείων στις 2015-2-16)
7. Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (ETEAN ΑΕ) <http://www.etean.com.gr> (πρόσβαση στις 2014-02-26)
8. Επιμελητήριο Σερρών. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.serreschamber.gr> (πρόσβαση στις 2016-02-15) & <http://www.eves.gr> (πρόσβαση στις 2016-02-15)
9. Κόνσολας Ν., "Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική", Παπαζήση, Αθήνα, 1997
10. Μπαλωμένου Χ., "Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα και οι Διαδικασίες Αξιολόγησης Επενδυτικών Σχεδίων", Παπαζήση, Αθήνα, 2003
11. Μπαλωμένου Χ., "Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων", Πανεπιστημιακές Σημειώσεις ΕΑΠ, 2015
12. Ρόκας Ν. & Γκόρτσος Χ. (2012) "Στοιχεία τραπεζικού δικαίου", Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
13. Ρόντος Κ. & Παπάνης Ε. "Στατιστική Έρευνα", Σιδέρη, Αθήνα 2007

Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων: [http:// www.teke.gr](http://www.teke.gr) (πρόσβαση στις 2015-03-15)

Papers in conference

1. Balomenou C. & Maliari M., “Support of Local Entrepreneurship: An Empirical Investigation for Serres –Greece”. RESPAG Review, Beograd, 2013
2. Μπαλωμένου Χ. & Μαλιάρη Μ. (2013), Στήριξη των ΜΜΕ σε περιόδους κρίσης: Εμπειρική διερεύνηση των προγραμμάτων ΤΕΜΠΜΕ στην περιοχή των Σερρών. Συνέδριο ΜΕΚΔΕ, Μέτσοβο Σεπτέμβριος 2013 & RSI Ελληνική έκδοση 12/2013.
4. Μπαλωμένου Χ. & Μαλιάρη Μ. “Ηθικοί κίνδυνοι κατά την παροχή εγγυήσεων σε περιόδους κρίσης: Εμπειρική διερεύνηση του προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ στην Περιφερειακή Ενότητα Σερρών”, Συνέδριο ERSΑ Greece, Αθήνα, Ιούνιος 2015
5. Μπαλωμένου Χ. & Μαλιάρη Μ. “Ο ρόλος του ΕΣΠΑ στη στήριξη των επιχειρήσεων σε περιόδους ύφεσης στην Περιφερειακή Ενότητα Σερρών – Ελλάδα”, Κείμενα Επιστημονικών Εισηγήσεων, 19ο Συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων, (Σελ.124-130), Λαμία 2016

ΓΕΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΜΗΤΡΩΟ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΜΙΑΣ ΣΤΑΣΗΣ. Η ΠΡΩΤΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΛΑΡΙΣΑΣ

Αντωνία Π. ΟΜΠΑΪΝΤΟΥ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
antonia_obaidou@hotmail.com

Νίκη Γ. ΚΑΡΑΜΠΑ

ΤΕΙ Ηπείρου
nikarampa@yahoo.gr

Χαράλαμπος Α. ΖΗΣΗΣ

ΤΕΙ Ηπείρου
xarisisis123@yahoo.com

Περίληψη

Η παρούσα ερευνητική εργασία πραγματοποιήθηκε με στόχο την παρουσίαση, ανάλυση και αξιολόγηση του νέου θεσμού του Γ.Ε.ΜΗ και της Υπηρεσίας Μιας Στάσης ορίζοντας σαν περιοχή μελέτης το Νομό Λάρισας. Καταγράφονται οι υποδομές που υποστηρίζουν την ΥΜΣ, οι κατηγορίες επιχειρήσεων που υπάγονται-εξαιρούνται, οι διάφορες καινοτομίες που εισάγει η λειτουργία της ΥΜΣ στον τρόπο λειτουργίας του κράτους και τα οφέλη. Στη συνέχεια, περιγράφεται η περιοχή μελέτης, που είναι ο Νομός Λάρισας. Αρχικά παρουσιάζονται γενικά στοιχεία του Νομού, όπως χωροταξικά, κοινωνικά αλλά και οικονομικά στοιχεία, αποτυπώνοντας την έκταση, τον πληθυσμό, την απασχόληση και το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν της περιοχής. Το ερευνητικό της μέρος ολοκληρώνεται με δείγμα το σύνολο των εταιρειών (υφιστάμενων, νεοιδρυθέντων, διαγραφέντων) μετά τη λειτουργία και του νέου θεσμού και για την περίοδο 2012-2016. Πραγματοποιείται ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τις νομικές μορφές που επιλέγονται διαχρονικά και ακολουθεί μια συγκριτική μελέτη των ευρημάτων. Η έρευνα ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση της λειτουργίας του θεσμού και την παράθεση συμπερασμάτων και προτεινόμενων λύσεων.

Λέξεις κλειδιά: Γενικό Εμπορικό Μητρώο, Υπηρεσία Μιας Στάσης, Νέος Θεσμός, Νομός Λάρισας, Εταιρείες.

1. Εισαγωγή

Αρχικά γίνεται παρουσίαση των βασικών εννοιών Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ.) και της Υπηρεσίας μιας Στάσης (ΥΜΣ). Δίνεται το θεσμικό πλαίσιο εφαρμογής καθώς και οι υποδομές στήριξης της ΥΜΣ. Στην συνέχεια ξεκαθαρίζεται η σύνδεση μεταξύ ΥΜΣ και Γ.Ε.ΜΗ καθώς και οι στόχοι και τα βήματα αυτών. Τέλος, και πριν την παρουσίαση του ερευνητικού κεφαλαίου αποσαφηνίζονται οι διαδικασίες εγγραφής στο σύστημα.

Το Γενικό Εμπορικό Μητρώο (Γ.Ε.ΜΗ.)

Η ανάγκη συγκρότησης ενός ενιαίου πλαισίου οργάνωσης, ενημέρωσης και χρήσης των μητρώων της δημόσιας διοίκησης αποτελούσε ανέκαθεν πάγια απαίτηση των συναλλασσόμενων με τους φορείς του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα. Ιδιαίτερα για την επιχειρηματική κοινότητα, οι επικαλύψεις στοιχείων, τα προβλήματα στην ονοματολογία, οι διαφορετικές κωδικοποιήσεις, η αποσπασματική συγκέντρωση στοιχείων από φορείς, η έλλειψη στοιχείων ιστορικότητας επιχειρήσεων κ.λπ., αποτελούσαν μερικά μόνο από τα προβλήματα τα οποία αντιμετώπιζε, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται προβλήματα στις διαδικασίες του γενικότερου επιχειρείν.

Για όλους αυτούς τους λόγους, ήταν πάγιο αίτημα του εμπορικού κόσμου της χώρας εδώ και πολλά χρόνια η δημιουργία ενός ενιαίου εμπορικού μητρώου. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι

η δημιουργία ενός Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ.) όλων των νομικών μορφών επιχειρήσεων στην Ελλάδα θα βοηθήσει στην παρακολούθηση των εμπορικών επιχειρήσεων από την πολιτεία και την καλύτερη εξυπηρέτηση των ιδίων των επιχειρήσεων από την κεντρική διοίκηση και τους αρμόδιους φορείς της. Εξάλλου, πολλές χώρες διεθνώς έχουν υλοποιήσει παρόμοια μητρώα όπως το HOUSE OF COMPANIES (Αγγλία), PUBLIC REGISTER (Αμερική, Σιγκαπούρη), και άλλες. Για τις χώρες αυτές, το ηλεκτρονικό εμπορικό μητρώο επιχειρήσεων αποτελεί παράγοντα διαφάνειας, εξασφάλισης των συναλλαγών (ασφάλεια και αξιοπιστία) και επιτάχυνσης διαδικασιών και λήψης αποφάσεων σε επιχειρησιακό αλλά και πολιτειακό επίπεδο.

Έτσι και στην Ελλάδα, η θεσμοθέτηση του Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ.), σε συνδυασμό με την αναβάθμιση του ρόλου των Επιμελητηριακών Φορέων μέσω της μετεξέλιξης τους σε «καταστήματα μίας στάσης» (one-stop-shop), αποτελούν καθοριστικές αλλαγές στον άξονα της απλοποίησης των γενικότερων διαδικασιών του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, οι οποίες στοχεύουν τόσο στην κάλυψη αναγκών και απαιτήσεων των πάσης φύσεως εμπλεκομένων, όσο και στην ουσιαστική χρήση και αξιοποίηση των πληροφοριών που συλλέγονται. Η λειτουργία μιας σύγχρονης και ενημερωμένης κεντρικής βάσης μητρώου επιχειρήσεων διευκολύνει απεριόριστα στη μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών δημιουργίας ή μεταβολής μιας επιχείρησης, αλλά και έκδοσης και υποβολής πιστοποιητικών «εταιρικής ενημερότητας» για όλες σχεδόν τις συναλλαγές μιας εταιρείας. Παράλληλα, ένα γενικό και ενιαίο μητρώο επιχειρήσεων, δημιουργεί ευρύτερες προϋποθέσεις πληροφόρησης και εκμετάλλευσης της πληροφορίας για ολόκληρο τον δημόσιο τομέα. Χάρη σ' αυτό, γίνεται εφικτή η αποτελεσματικότερη στατιστική παρακολούθηση των στοιχείων των επιχειρήσεων, η ακριβέστερη άσκηση πολιτικής, νομοθετικής ή και ελεγκτικής εξουσίας προς τις επιχειρήσεις αλλά και σε σχέση με αυτές.

Το έργο του Γ.Ε.ΜΗ. στοχεύει στη ριζική αναμόρφωση της λειτουργίας των επιμέρους (κατακερματισμένων) μητρώων επιχειρήσεων πάσης νομικής μορφής, το πέρασμα δηλαδή από το σημερινό χειρόγραφο-κατά κύριο λόγο-τρόπο επεξεργασίας πληροφοριών και τη σημερινή διαχείριση εργασίας, σε ένα ενιαίο περιβάλλον αυτοματοποιημένης επεξεργασίας και υψηλής αποδοτικότητας ενός Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ.).

Το Γ.Ε.ΜΗ. αποτελεί-μεταξύ των άλλων-όργανο δημοσιότητας, στατιστικής ανάλυσης σε εθνικό επίπεδο και μέσο προστασίας των τρίτων τόσο για την ΓΓΕ και για το τμήμα του ΓΕΜΗ που την αφορά όσο και για τον ευρύτερο δημόσιο τομέα όταν ολοκληρωθεί το σύνολο του έργου

Η Υπηρεσία Μίας Στάσης (Υ.Μ.Σ.)

Η Υπηρεσία μίας στάσης φιλοδοξεί να απλοποιήσει και να επιταχύνει τις διαδικασίες σύστασης και λειτουργίας για κάθε μορφής εμπορική εταιρία στη χώρα μας:

- μειώνοντας δραστικά τα εμπόδια που δυσχεραίνουν την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και αποτρέπουν ένα νέο, κυρίως, επιχειρηματία να συστήσει τη δική του επιχείρηση,
- εξοικονομώντας χρόνο και χρήμα για το νέο επιχειρηματία, απαλλάσσοντας τη δημόσια διοίκηση από σημαντικό διοικητικό κόστος,
- καταπολεμώντας φαινόμενα διαφθοράς που πηγάζουν από την πολυπλοκότητα του
- διοικητικού μηχανισμού,
- δημιουργώντας ένα ηλεκτρονικό δίκτυο συνεργασίας μεταξύ πολλών υπηρεσιών που θα επιτρέπει στο εξής τη εξυπηρέτηση πολιτών και επιχειρήσεων.

Ως «Υπηρεσία Μίας Στάσης» για τη σύσταση ομορρύθμων και ετερορρύθμων εταιριών (κάθε μορφής) ορίζονται οι αρμόδιες Υπηρεσίες του Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ.) του άρθρου 2 του ν. 3419/2005 (ΦΕΚ 297 Α'), όπως αυτός τροποποιείται με το άρθρο 13 του παρόντος νόμου, καθώς και τα Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών (Κ.Ε.Π.) που λαμβάνουν την «πιστοποίηση παροχής υπηρεσιών μιας στάσης».

Ως «Υπηρεσία Μίας Στάσης» για τη σύσταση εταιριών περιορισμένης ευθύνης, ανωνύμων εταιριών, καθώς και σε όλες τις άλλες περιπτώσεις που για τη σύσταση συντάσσεται συμβολαιογραφικό έγγραφο, ορίζεται ο συμβολαιογράφος που συντάσσει το συμβολαιογραφικό έγγραφο σύστασης.

- Ειδικότερα η Υπηρεσία μιας Στάσης :
- Παραλαμβάνει και ελέγχει, όλα τα απαιτούμενα να προσκομισθούν έγγραφα και δικαιολογητικά όπως αυτά προβλέπονται στην Κ.Υ.Α. και την Κ1-1084/24-5-12
- Προβαίνει σε προέλεγχο επωνυμίας και διακριτικού τίτλου της Ι.Κ.Ε.
- Προβαίνει στην χορήγηση ΑΦΜ στους εταίρους (νομικά πρόσωπα) / ιδρυτές της Ι.Κ.Ε., αν αυτοί δεν διαθέτουν.
- Εισπράττει όλα τα ποσά που αποτελούν το Γραμμάτιο Ενιαίου Κόστους Σύστασης. Καταχωρεί τα στοιχεία της εταιρείας στη βάση δεδομένων του Γ.Ε.ΜΗ.
- Προβαίνει στην χορήγηση ΑΦΜ της Ι.Κ.Ε. (αφού διαβιβάζει ηλεκτρονικά στο Υπουργείο Οικονομικών τα απαραίτητα στοιχεία/ έντυπα).
- Χορηγεί βεβαίωση για τη καταχώρηση της εταιρείας στο Γ.Ε.ΜΗ.
- Διαβιβάζει τον πλήρη φάκελο (με όλα τα δικαιολογητικά) στην αρμόδια Υπηρεσία στο Γ.Ε.ΜΗ. του Επιμελητηρίου.

Συνοπτικά, ως Υπηρεσίες Μίας Στάσης (Υ.Μ.Σ.) για τη σύσταση των εταιριών αυτών ορίζονται: α) για τις προσωπικές εταιρείες (Ο.Ε., Ε.Ε.) τα επιμελητήρια και τα πιστοποιημένα Κ.Ε.Π. και β) για τις κεφαλαιουχικές (Ε.Π.Ε., Α.Ε.) και τις προσωπικές εταιρείες που συστήνονται με συμβολαιογραφικό έγγραφο, οι συμβολαιογράφοι.

Οι διατάξεις των άρθρων ορίζουν, μεταξύ άλλων και τη διαδικασία που ακολουθείται από τις Υπηρεσίες Μίας Στάσης (Υ.Μ.Σ.) :

- για τη χορήγηση Α.Φ.Μ. στις συσταθείσες εταιρείες με τη μορφή Ο.Ε, Ε.Ε., Ε.Π.Ε. και Α.Ε.
- για τη χορήγηση Α.Φ.Μ. στα μέλη που συμμετέχουν σε αυτές, εφόσον δε διαθέτουν.

Υποδομές -Σχεδιασμός και Λειτουργία της Υ.Μ.Σ.

Για την αποτελεσματική λειτουργία του νέου θεσμού, έχει σχεδιαστεί και συγκροτηθεί ένα ευρύ δίκτυο σημείων επαφής για τις επιχειρήσεις: 59 καταστήματα εμπορικών επιμελητηρίων, 3.200 συμβολαιογραφικά γραφεία και 52 επιλεγμένα Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών θα δραστηριοποιηθούν για να διεκπεραιώνουν όλες τις απαραίτητες ενέργειες που απαιτούνται για να αποκτήσουν οι εμπορικές εταιρείες νομική προσωπικότητα και να ξεκινήσουν την οικονομική τους δραστηριότητα.

Με τον τρόπο αυτό, από τις 4/4/2011 η ίδρυση, για παράδειγμα, μιας εταιρείας περιορισμένης ευθύνης, ΕΠΕ, γίνεται: σε ένα μόνο σημείο αντί για οκτώ, με μία και μοναδική διαδικασία αντί για έντεκα, σε μία μέρα αντί για τριάντα οκτώ. Μοναδική προϋπόθεση για την απρόσκοπτη ολοκλήρωση της διαδικασίας, οι ιδρυτές της εταιρίας να μην έχουν εκκρεμότητες με το ελληνικό δημόσιο (π.χ. να είναι φορολογικά και ασφαλιστικά ενήμεροι).

Υπάρχουν όμως ειδικές κατηγορίες επιχειρήσεων που εξαιρούνται από τις ΥΜΣ. όπου ειδικότερα ισχύουν τα εξής :

α) Οι επιχειρήσεις που προέρχονται από μετασχηματισμό (π.χ. που προχωρούν σε αλλαγή νομικής μορφής, από ΕΠΕ σε ΑΕ), καθώς οι πράξεις αυτές δεν αποτελούν πρωτότυπη σύσταση

β) Οι επιχειρήσεις που συστήνονται για την πραγματοποίηση μεγάλων επενδύσεων και απαιτούν ειδικό καθεστώς έγκρισης (π.χ. Υπουργική Απόφαση κοκ.)

γ) Οι αλλοδαπές επιχειρήσεις που επιθυμούν να προχωρήσουν σε απλή εγκατάσταση στη χώρα μας, χωρίς την άσκηση εμπορικής δραστηριότητας.

δ) Οι ατομικές επιχειρήσεις, καθώς, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία δεν συνιστούν εταιρίες.

Η σύσταση εταιρίας σε μία ημέρα και ένα σημείο από την Υπηρεσία μίας Στάσης, αποτελεί μία καινοτομική πρωτοβουλία για τα ελληνικά και διεθνή δεδομένα, και αυτό γιατί:

- Η δημόσια διοίκηση συνεργάζεται και διαλειτουργεί για την ίδρυση μιας επιχείρησης μέσω αυτοματοποιημένων διαδικασιών, χωρίς εμπλοκή του ανθρώπινου παράγοντα, παρά μόνο στο τελικό σημείο μίας στάσης.
- Διευρύνεται ο αριθμός των δημόσιων λειτουργιών που αποκτούν πρόσβαση σε επίσημες και ανοιχτές πλέον βάσεις δεδομένων.
- Όλα τα τέλη μπορούν να αποπληρώνονται για πρώτη φορά μέσω του τραπεζικού συστήματος. Απλοποιούνται οι διοικητικές διαδικασίες μέσω της μοναδικής υποβολής αιτήματος και των απαραίτητων στοιχείων σε ένα μόνο σημείο, αναρτώνται ηλεκτρονικά και τελικά,
- γίνονται διαθέσιμες στον κάθε αρμόδιο δημόσιο λειτουργό.

Για την ανάπτυξη του ΓΕΜΗ και της Υπηρεσίας Μίας Στάσης, συνεργάστηκαν συνολικά 71 φορείς της Δημόσιας Διοίκησης και νομικά πρόσωπα, Συγκεκριμένα οι ακόλουθοι:

- Το Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης & Ανταγωνιστικότητας και ιδίως η Γενική Γραμματεία Εμπορίου και η ΜΟΔ Α.Ε,
- Η Κεντρική Ένωση Επιμελητηρίων Ελλάδας
- Το Υπουργείο Οικονομικών, και ιδίως η Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων και η Γενική Γραμματεία Τελωνειακών και Φορολογικών Θεμάτων
- Το Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης με τη Γενική Γραμματεία Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης (εκπροσωπώντας παράλληλα και τα ΚΕΠ) και το Εθνικό Τυπογραφείο,
- Το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης με τους εποπτευόμενους από αυτό φορείς: ο Οργανισμός Ασφάλισης Ελευθέρων Επαγγελματιών (Ο.Α.Ε.Ε.), ο Ίδρυμα
- Κοινωνικών Ασφαλίσεων
- Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Τα 59 Επιμελητήρια της χώρας.

Τα οφέλη που προκύπτουν απ' τη λειτουργία του νέου αυτού θεσμού σύμφωνα με τους δημιουργούς του μπορούν να συνοψιστούν ως εξής :

- Μειώνεται η γραφειοκρατία και οι διοικητικές επιβαρύνσεις: η σύσταση μιας εταιρείας, μέχρι σήμερα ήταν μια χρονοβόρα διαδικασία που απαιτούσε πλήθος συναλλαγών από τον πολίτη με το κράτος, σε πολλαπλά σημεία εξυπηρέτησης. Για παράδειγμα, για τη σύσταση μιας απλής ομόρρυθμης εταιρίας τα βήματα που απαιτούνται για έναν επιχειρηματία μειώνονται από 9 σε 1, χωρίς να απαιτείται σε κανένα από αυτά απευθείας
- επαφή με το Δημόσιο, παρά μόνο στο τελικό σημείο μίας στάσης.
- Μειώνεται το κόστος σύστασης για τις επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα καταργείται το τέλος προελέγχου επωνυμίας και τα τέλη δημοσίευσης στο ΦΕΚ για τις ΑΕ και ΕΠΕ. Για παράδειγμα, το τέλος προελέγχου επωνυμίας στο ΕΒΕΑ ανέρχεται στα 75 € ενώ τα τέλη δημοσίευσης στο ΦΕΚ φτάνουν για τις ΑΕ τα 544€ και για τις ΕΠΕ τα 285€. Αναδιοργανώνεται ο δημόσιος τομέας και περιορίζονται τα διοικητικά κόστη: διασυνδέεται ο δημόσιος τομέας μέσω ολοκληρωμένων πληροφοριακών συστημάτων που επιτρέπουν τον καλύτερο συντονισμό, τη μείωση και απλοποίηση διαδικασιών, τη διαλειτουργικότητα μεταξύ των υπηρεσιών, την εξοικονόμηση χρόνου και ανθρωπίνων πόρων και βεβαίως την

καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών. Οι υπάλληλοι που απελευθερώνονται από τα μέχρι σήμερα πολλαπλά σημεία εξυπηρέτησης για τη σύσταση επιχειρήσεων στο Δημόσιο, μπορούν πλέον να διατεθούν σε άλλες δραστηριότητες και υπηρεσίες. Με τις ΥΜΣ ενισχύεται και βελτιώνεται άμεσα και η παραγωγικότητα του δημόσιου τομέα.

- Περιορίζεται η διαφθορά και η κακοδιοίκηση που ταλαιπωρούν τους πολίτες λόγω των πολύπλοκων και αδιαφανών διαδικασιών.
- Ενισχύεται η ανταγωνιστικότητα της εθνικής μας οικονομίας. Απελευθερώνεται η επιχειρηματικότητα με την εισαγωγή νέων πρακτικών στο Δημόσιο τομέα με έμφαση στην εξυπηρέτηση του πολίτη.

Γενικά Στοιχεία Νομού Λάρισας

Ο νομός Λάρισας έχει έκταση 5.555km² και πληθυσμό 279.305 κατοίκους. Εντάσσεται στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και συνορεύει στα Βόρεια με τους νομούς Πιερίας και Κοζάνης, στα Δυτικά

με τους νομούς Γρεβενών, Τρικάλων και Καρδίτσας, στα Νότια με τους νομούς Φθιώτιδος και Μαγνησίας, ενώ στα Ανατολικά βρέχεται από το Αιγαίο πέλαγος. Πρωτεύουσα του νομού είναι η Λάρισα. Γεωμορφολογικά, ο Νομός Λάρισας ανήκει στην ανατολική λεκάνη της θεσσαλικής πεδιάδας, η οποία έχει ως δυτικό όριο μια λοφοσειρά με κατεύθυνση από τα Νότια προς τα ΒΔ. Το υδατικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας συμπίπτει σχεδόν με το αντίστοιχο γεωγραφικό διαμέρισμα. Μικρά μόνο τμήματα του γεωγραφικού διαμερίσματος, κυρίως στα δυτικά και στα νοτιοδυτικά, ανήκουν σε γειτονικά υδατικά διαμερίσματα. Το υδατικό διαμέρισμα περιλαμβάνει το νομό Λάρισας σχεδόν στο σύνολό του, πολύ μεγάλο μέρος των νομών Μαγνησίας, Καρδίτσας και Τρικάλων και μικρά τμήματα των νομών Πιερίας, Γρεβενών (στα βόρεια) και Φθιώτιδας (στα νότια).

Ο μόνιμος πληθυσμός του Ν. Λάρισας φθάνει με την απογραφή του 2001 τους 282.156 κατοίκους. Η μεταβολή του πληθυσμού με την απογραφή των 1981, 1991 και 2001 φαίνονται στον πίνακα 1 που ακολουθεί, σε σχέση με στοιχεία από την Ελλάδα και την Περιφέρεια Θεσσαλίας για να μπορεί να γίνει σύγκριση.

Πίνακας 1: Μόνιμος πληθυσμός κατά την απογραφή 1981, 1991 και 2001

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΕΡΙΟΧΕΣ		
		ΑΣΤΙΚΕΣ	ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ
ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1981				
Ελλάδα	9.739.589	5.654.058	1.136.650	2.948.881
Περιφέρεια Θεσσαλίας	695.285	291.522	104.160	299.603
Νομαρχία Λάρισας	254.064	112.463	45.206	96.395
ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1991				
Ελλάδα	10.259.900	6.036.660	1.312.774	2.910.466
Περιφέρεια Θεσσαλίας	734.846	320.569	120.162	294.115
Νομαρχία Λάρισας	270.612	125.287	54.593	90.732
ΑΠΟΓΡΑΦΗ 2001				
Ελλάδα	10.934.097	8.211.646		2.722.451
Περιφέρεια Θεσσαλίας	740.115	459.627		260.488
Νομαρχία Λάρισας	282.156	197.110		85.046
ΑΠΟΓΡΑΦΗ 2011				
Ελλάδα	10.815.197			
Περιφέρεια Θεσσαλίας	746.714			
Νομαρχία Λάρισας	275.921			

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ)

Ο Ν. Λάρισας (95,2%) παρουσίασε ρυθμούς αύξησης μικρότερους της Θεσσαλίας, με μεταβολή 96,9% του κατά κεφαλή ΑΕΠ την περίοδο 1984-94. Στην από το 1995 και μετά περίοδο και ειδικά το έτος 2003 η Περιφέρεια Θεσσαλίας παράγει 6% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της χώρας το 2003, ενώ την ίδια χρονική περίοδο ο Ν. Λάρισας παράγει το 2,4%. Στον πίνακα 2 που ακολουθεί παρουσιάζεται η εξέλιξη του ΑΕΠ την περίοδο 1997-2003, όπου η Περιφέρεια Θεσσαλίας κατατάσσεται στην Ελλάδα στην 9η θέση, γεγονός που υποδηλώνει αναπτυξιακή υστέρηση έναντι των άλλων περιφερειών. Η Θεσσαλία και άλλες 4 περιφέρειες αναπτύχθηκαν με ρυθμό ΑΕΠ κάτω από τον αντίστοιχο ρυθμό της Χώρας.

Η Θεσσαλία διατήρησε τη συμμετοχή της στη διαμόρφωση του ΑΕΠ της Ελλάδας στη περίοδο 1995-2003 στο 6% περίπου. Χαμηλός ρυθμός ανάπτυξης και διατήρηση της συμμετοχής της στη διαμόρφωση του συνολικού ΑΕΠ της χώρας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η Θεσσαλία δεν μπόρεσε να επιτύχει ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Πίνακας 2: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 1997-2003 (εκ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)

Περιφέρειες και Νομοί	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Σύνολο Ελλάδας	97.235	105.773	112.686	124.388	133.024	143.386	155.427	8,70%
Θεσσαλία	5.991	6.639	6.928	7.220	7.958	8.630	9.386	8,50%
Λάρισα	2.410	2.613	2.792	2.881	3.198	3.442	3.760	9,10%

Όσον αφορά στο Ν. Λάρισας την περίοδο από το 1995 μέχρι το 2003 βελτίωσε τη συμμετοχή της στη διαμόρφωση του περιφερειακού ΑΕΠ. Περίπου το 70% και άνω του ΑΕΠ της περιφέρειας διαμορφώνεται από τις ΝΑ Λάρισας και Μαγνησίας. Την περίοδο 1995-2003 ο Ν. Λάρισας αύξησε το ΑΕΠ της κατά 99,7%, δηλ. πάνω από το ρυθμό αύξησης του συνολικού ΑΕΠ της χώρας. Το 2003 ο Ν. Λάρισας παρουσίασε κατά κεφαλή προϊόν τα 10.000€, ενώ από το 1995 έως το 2003 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ έπεσε από το 89,4 στο 87,3. Για το 2002 που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία σε επίπεδο ΝΑ, όλες οι ΝΑ της Θεσσαλίας μείωσαν το ποσοστό τους σε σχέση με το ΑΕΠ της χώρας. Τα στοιχεία για το Ν. Λάρισας φαίνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 3: Ποσοστιαία % συμμετοχή των κλάδων στη διαμόρφωση του ΑΕΠ στο Ν. Λάρισας για την περίοδο 1995-2003

	ΝΟΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ								
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Γεωργία	19,9	18,3	20,6	20,1	18,9	18,3	17,4	17,3	-
Βιομηχανία	29,4	29,8	25,6	25,6	27,3	25	24,8	23,8	-
Μεταλλεία- Ορυχεία	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	-
Μεταποίηση	15,8	15,9	12,8	12,1	11,9	10,2	9,9	9,3	-
Ενέργεια	1,7	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6	1,8	2	-
Κατασκευές	11,7	12,2	10,9	11,7	13,7	13	13	12,5	-
Υπηρεσίες	50,7	51,9	53,8	54,2	53,7	56,6	57,8	58,9	-

Η ποσοστιαία συμμετοχή της Περιφέρειας Θεσσαλίας διατηρήθηκε, όπως προαναφέρθηκε περίπου στο 6% από το 1995 μέχρι το 2003 ενώ μειώθηκε η αναλογία του κατά κεφαλή ΑΕΠ της περιφέρειας στο αντίστοιχο της χώρας από 88,2% το 1995 σε 82,4% το 2003, εξέλιξη η οποία αποτυπώνει αναπτυξιακή υστέρηση της Θεσσαλίας σε σχέση με το σύνολο χώρας. Όσον αφορά στην συμμετοχή του ΑΕΠ κάθε Τομέα Παραγωγής στη διαμόρφωση του συνολικού ΑΕΠ η Ελλάδα μείωσε τη συμμετοχή του πρωτογενή τομέα (ποσοστό μείωσης

32,3%) και αύξησε τη συμμετοχή του δευτερογενή (αύξηση 0,4%) και σημαντικά του τριτογενή (αύξηση 4,6%).

Η Περιφέρεια Θεσσαλίας μείωσε τη συμμετοχή του πρωτογενή τομέα (ποσοστό μείωσης 30,5%) σε μικρότερο ποσοστό από ότι η χώρα, μείωσε τη συμμετοχή του δευτερογενή (μείωση 10,9%) και αύξησε σημαντικά τη συμμετοχή του τριτογενή (αύξηση 16,6%). Η τάση στην Περιφέρεια Θεσσαλίας διαφαίνεται ότι είναι να στρέφει την οικονομική της δραστηριότητα προς τον τριτογενή τομέα, να μειώνει τη δραστηριότητά της στον δευτερογενή και στον πρωτογενή με μικρότερη όμως ένταση από ότι η χώρα. Σημειώνεται όμως, ότι ο πρωτογενής τομέας εξακολουθεί να συνεισφέρει σημαντικά στην διαμόρφωση του ΑΕΠ της Θεσσαλίας (υπερδιπλάσια σε σχέση με τη συνεισφορά του πρωτογενή σε επίπεδο χώρας) ενώ ο τριτογενής τείνει σταδιακά να πλησιάζει αυτόν της χώρας. Στον πίνακα 4 παρουσιάζεται η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) ανά κλάδο το 2003. Είναι ενδεικτική η συμμετοχή του πρωτογενή τομέα στη διαμόρφωση της συνολικής ΑΠΑ. Στο σύνολο χώρας ο τομέας συμμετέχει με 6,2% και στη χώρα με 14,4%, ποσοστό υπερδιπλάσιο.

Πίνακας 4: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία ανά κλάδο το 2003 (εκ. ευρώ)

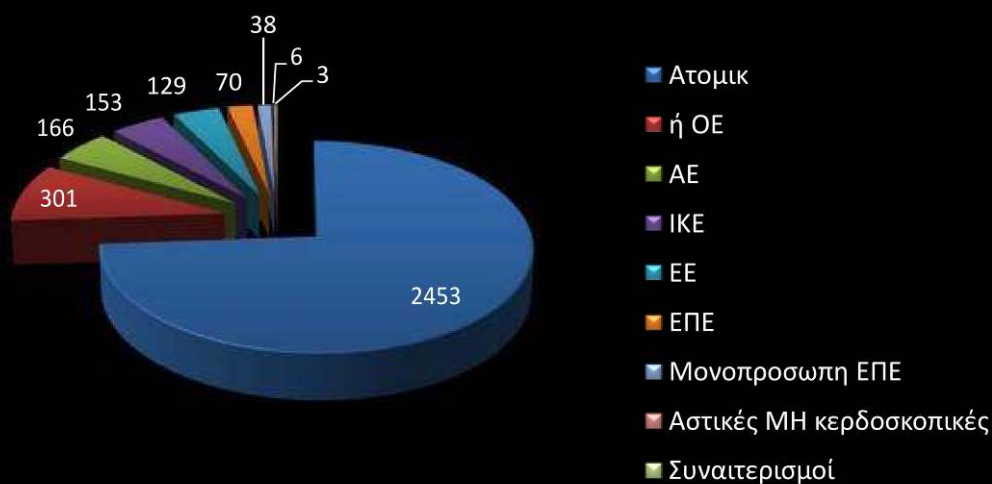
Περιφ. Νομοί	Γεωργία Κτηνοτροφία Δάση	Αλιεία	Μεταλλεία Ορυχεία	Μεταποίηση	Ηλεκτρισμός Φυσικό αέριο και Ύδρευση	Κατασκευές	Εμπόρι ο κλπ	Ξενοδοχεία Εστιατόρια κλπ.
Ελλάδα	8.387	846	829	14.894	2.426	11.840	18.063	10.652
% συνόλου της χώρας	6,20%	0,60%	0,60%	10,90%	1,80%	8,70%	13,20%	7,80%
Θεσσαλία	1.187,33	46,75	15,8	1.001,77	149,43	877,41	984,82	409,5
% συνόλου Περ. Θεσσαλίας	14,40%	0,60%	0,20%	12,20%	1,80%	10,70%	12,00%	5,00%
Λάρισα	542,95	11,6	5,05	274,24	46,75	533,57	379,15	126,04

Γ.Ε.ΜΗ και Υ.Μ.Σ. – Η Περίπτωση του Νομού Λάρισας

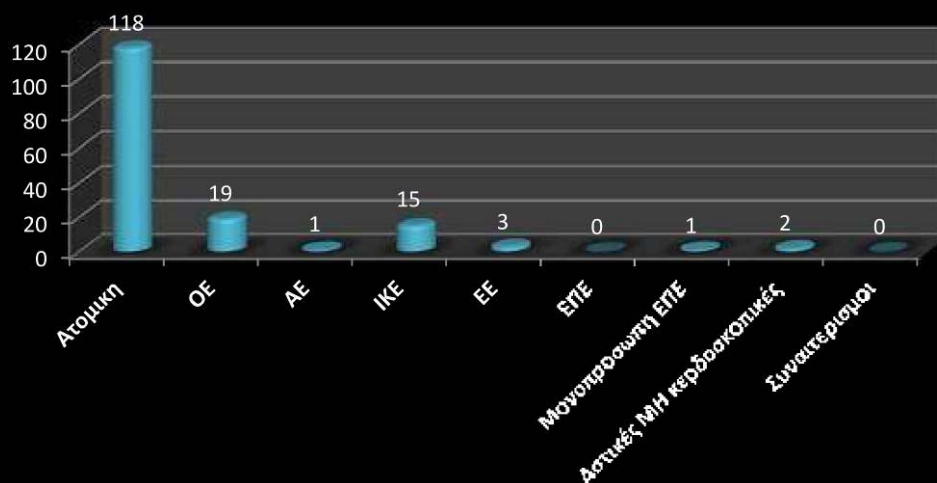
Τα δεδομένα αντλήθηκαν κυρίως απ' την βάση δεδομένων και τις αναλύσεις της διεύθυνση Γ.Ε.ΜΗ. του Νομού Λάρισας. Στην συνέχεια και αφού αφαιρέθηκαν ελλείψεις τιμές έγινε η στατιστική επεξεργασία τους με την βοήθεια του πακέτου MSOffice. Στόχος ήταν να προκύψουν ομαδοποιημένες πληροφορίες και ανάλυση κατά νομική μορφή όσον αφορά τον συνολικό αριθμό των επιχειρήσεων που απογράφησαν υποχρεωτικά, με βάση την σχετική νομοθεσία, καθώς και το ισοζύγιο που προκύπτει από την ίδρυση – διαγραφή νέων επιχειρήσεων στο εξεταζόμενο χρονικό διάστημα.

Πίνακας 5: Συγκεντρωτικά Δεδομένα από το ΓΕΜΗ Ν. Λάρισας

Ημερομηνία Ίδρυσης / Νομικές Μορφές	Ατομική	ΟΕ	ΑΕ	ΙΚΕ	ΕΕ	ΕΠΕ	Μονοπρόσωπη ΕΠΕ	Αστικές ΜΗ κερδοσκοπικές	Συνεταιρισμοί	Σύνολο (ανά έτος)
01/01/2012 - 31/12/2012	632	85	48	6	39	30	13	0	0	853
01/01/2013 - 31/12/2013	713	80	54	25	30	19	10	0	0	931
01/01/2014 - 31/12/2014	543	63	43	56	31	14	10	0	3	763
01/01/2015 - 31/12/2015	447	54	20	51	26	7	4	4	0	613
01/01/2016 - 11/04/2016	118	19	1	15	3	0	1	2	0	159
Σύνολο (ανά μορφή)	2453	301	166	153	129	70	38	6	3	3319
Ημερομηνία Εγγραφής / Νομικές Μορφές	Ατομική	ΟΕ	ΑΕ	ΙΚΕ	ΕΕ	ΕΠΕ	Μονοπρόσωπη ΕΠΕ	Αστικές ΜΗ κερδοσκοπικές	Συνεταιρισμοί	Σύνολο (ανά έτος)
01/01/2012 - 31/12/2012	934	109	20	6	52	13	14	0	0	1148
01/01/2013 - 31/12/2013	871	84	23	63	24	15	8	0	0	1088
01/01/2014 - 31/12/2014	586	75	19	50	35	12	3	0	3	783
01/01/2015 - 31/12/2015	550	62	19	53	26	9	2	5	2	728
01/01/2016 - 11/04/2016	757	174	914	20	110	109	45	3	5	2137
Σύνολο (ανά μορφή)	3698	504	995	192	247	158	72	8	10	5884
Ημερομηνία Διαγραφής / Νομικές Μορφές	Ατομική	ΟΕ	ΑΕ	ΙΚΕ	ΕΕ	ΕΠΕ	Μονοπρόσωπη ΕΠΕ	Αστικές ΜΗ κερδοσκοπικές	Συνεταιρισμοί	Σύνολο (ανά έτος)
01/01/2012 - 31/12/2012	1071	161	72	0	31	11	12	0	1	1359
01/01/2013 - 31/12/2013	1073	133	74	2	42	15	8	0	0	1347
01/01/2014 - 31/12/2014	1060	141	47	14	45	16	1	0	0	1324
01/01/2015 - 31/12/2015	894	151	4	2	37	12	3	1	0	1104
01/01/2016 - 11/04/2016	285	62	0	4	15	5	1	0	0	372
Σύνολο (ανά μορφή)	4383	648	197	22	170	59	25	1	1	5506

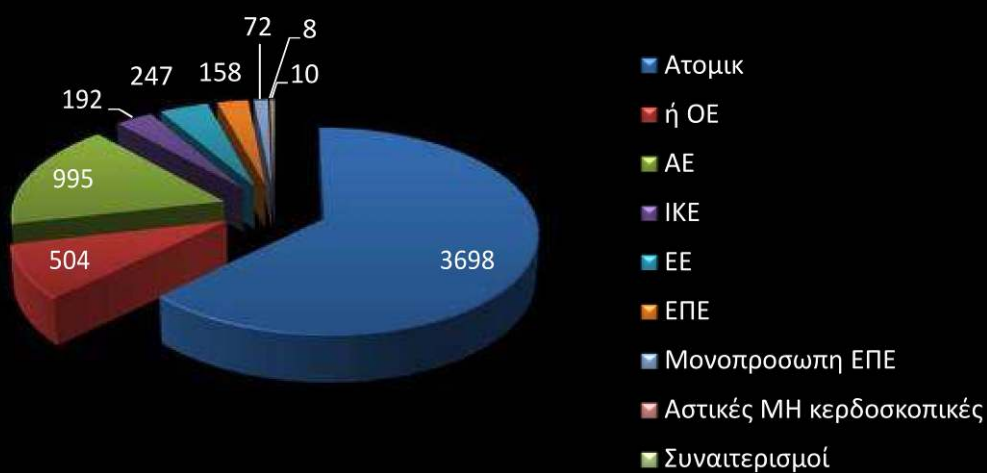
Σχήμα 1: ΣΥΝΟΛΟ ΙΔΡΥΘΕΝΤΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 01/01/2012 - 11/04/2016

Σχήμα 2: ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΙΔΡΥΘΕΝΤΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 01/01/2016 - 11/04/2016

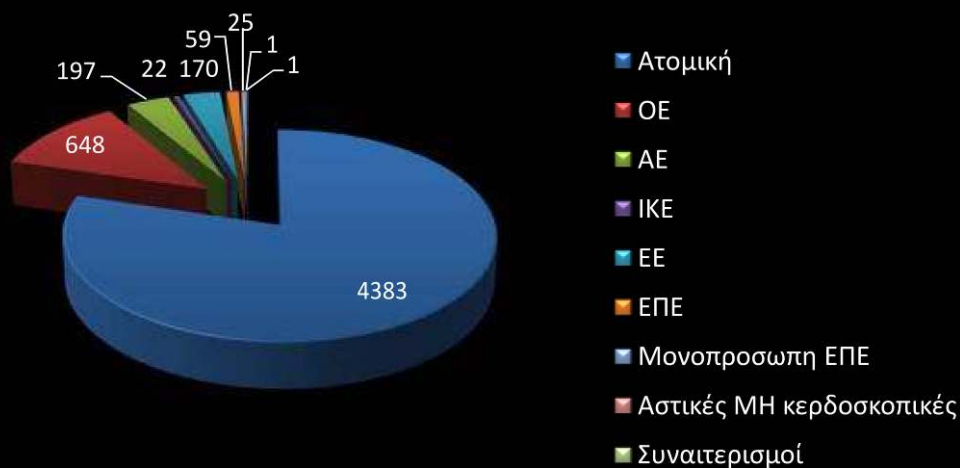
Στο σύνολο των ιδρυθέντων εταιρειών του Νομού Λάρισας για την περίοδο 01/01/2012 – 11/04/2016 καταγράφηκαν 2453 Ατομικές Εταιρείες, 301 Ομόρρυθμες Εταιρείες, 166 Ανώνυμες Εταιρείες, 153 Ιδιωτικές Κεφαλαιουχικές Εταιρείες, 129 Ετερόρρυθμες Εταιρείες, 70 Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης, 38 Μονοπρόσωπες Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης, 6 Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες και 3 Συνεταιρισμοί.

Σχήμα 3: ΣΥΝΟΛΟ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 01/01/2012 - 11/04/2016

Το σύνολο των εγγεγραμμένων εταιρειών για το Νομό Λάρισας κατά την περίοδο 01/01/2012 – 11/04/2016 όπως δόθηκαν απ' το ΓΕΜΗ είναι κατά φθίνουσα σειρά: 3698 Ατομικές Εταιρείες, 995 Ανώνυμες Εταιρείες, 504 Ομόρρυθμες Εταιρείες, 247 Ετερόρρυθμες Εταιρείες, 192 Ιδιωτικές Κεφαλαιουχικές Εταιρείες, 158 Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης, 72 Μονοπρόσωπες Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης, 10 Συνεταιρισμοί και 8 Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες.

Σχήμα 4: ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 01/01/2012 - 11/04/2016

Το σύνολο των διαγραφέντων εταιρειών όπως καταγράφηκαν από το ΓΕΜΗ Νομού Λάρισας είναι: **4.383** Ατομικές Εταιρείες, **648** Ομόρρυθμες Εταιρείες, **197** Ανώνυμες Εταιρείες, **170** Ετερόρρυθμες Εταιρείες, **59** Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης, **25** Μονοπρόσωπες Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης, **22** Ιδιωτικές Κεφαλαιουχικές Εταιρείες, μία Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία και ένας Συνεταιρισμός.

Σύνοψη Διαχρονικής και Νομικής Μορφής του Εμπορικού Μητρώου

Την ανάλυση και στα διαγράμματα που ακολουθούν παρουσιάζονται συνοπτικά και συγκεντρωτικά οι Συστάσεις, οι Εγγραφές και Διαγραφές από το μητρώο στην εξεταζόμενη περίοδο.

Στο Νομό Λάρισας την περίοδο 01/01/2012 – 11/04/2016 ιδρύθηκαν 3.319 εταιρείες, εγγράφησαν συνολικά 5.884¹ εταιρείες και διαγράφησαν 5.506 εταιρείες. Παρατηρούμε ότι η μείωση ήταν ιδιαίτερα μεγάλη γεγονός που συσχετίζεται κυρίως με την οικονομική κρίση που διέπει τη χώρα τα τελευταία χρόνια.

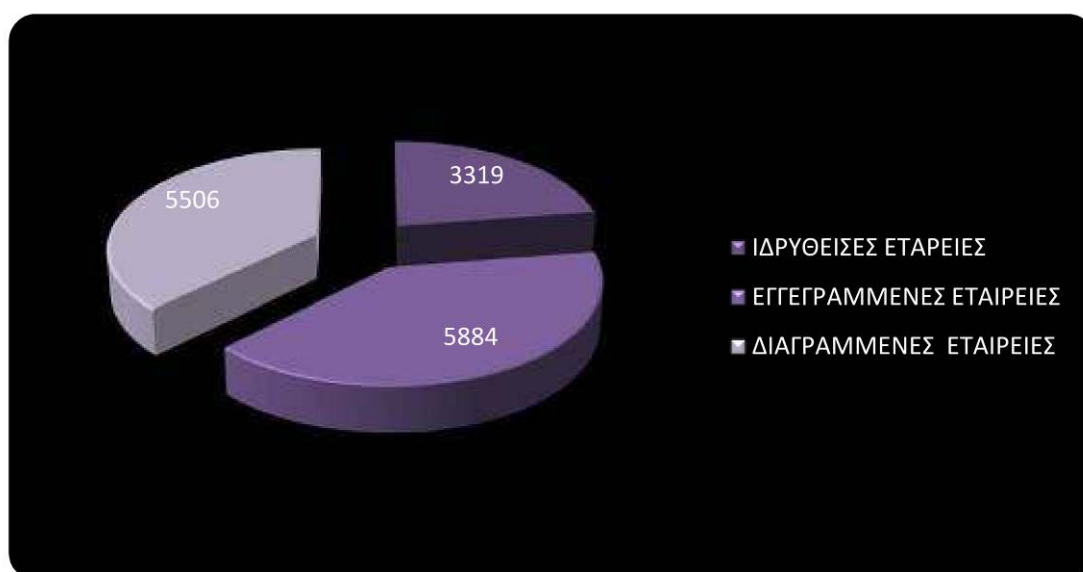
¹ Οι εταιρείες που **ιδρύθηκαν** στο διάστημα αυτό σημαίνει ότι έκαναν έναρξη στο εν λόγω διάστημα. Αυτές που **έκαναν εγγραφή (απογραφή)** στο διάστημα αυτό σημαίνει:

1. Ότι υπήρχαν από πριν (ίδρυση πριν το 2012) και τότε **απογράφηκαν** στο Επιμελητήριο και πήραν και Αρ. ΓΕΜΗ (με την διαδικασία δια της απογραφής)

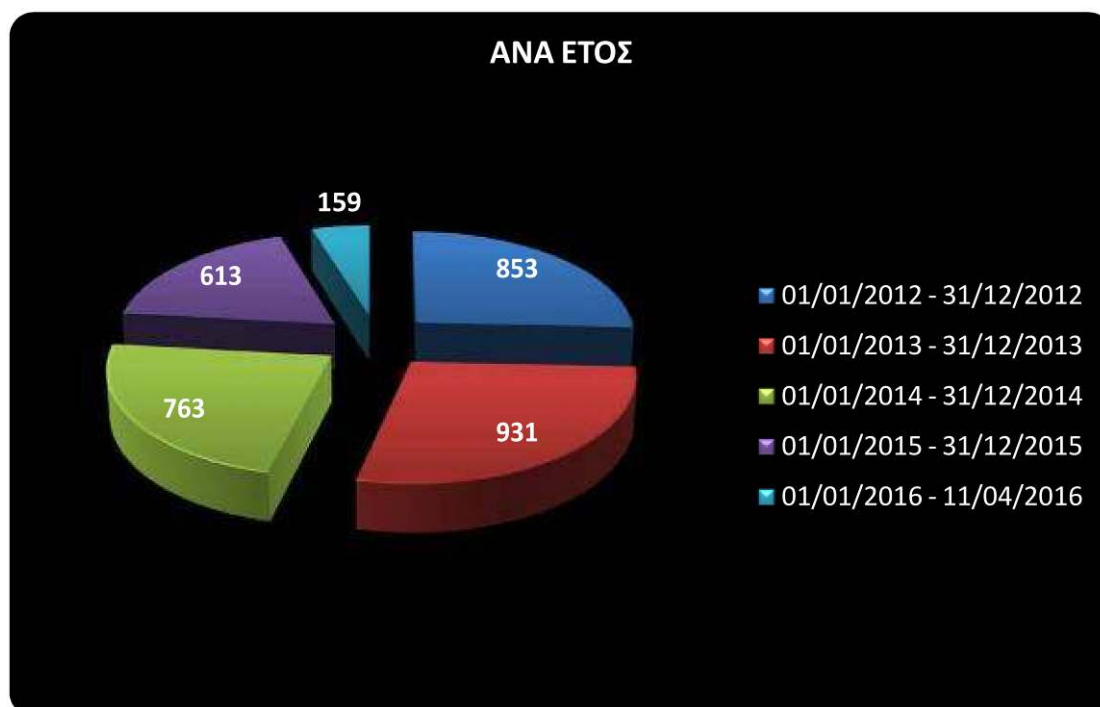
2. Ή, έκαναν έναρξη (ίδρυση από το 2012 και μετά) και ταυτόχρονα καταγράφηκαν στο μητρώο

(Επιμελητήριο) και πήραν και Αρ. ΓΕΜΗ (με την διαδικασία δια της απογραφής)

Ουσιαστικά **οι 3.319 που ιδρύθηκαν στο διάστημα αυτό ανήκουν και στις 5.884 που έκαναν εγγραφή**. Οπότε αν θέλουμε να δούμε πόσες υπήρχαν πριν το ΓΕΜΗ και πήραν Αρ. ΓΕΜΗ έχουμε **5.884 – 3.319 (2.565)**.

Σχήμα 5: Σύνολο εταιρειών

Σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα παρατηρούμε ότι οι περισσότερες εταιρείες για το Νομό Λάρισας συστάθηκαν τις περιόδους 01/01/2012-31/12/2012 και 01/01/2013-31/12/2013.

Σχήμα 6: Σύνολο ιδρυθέντων εταιρειών ανά έτος

Πίνακας 6: Νέων Ιδρύσεων – Εγγράφων και Διαγράφων από το Μητρώο²

	ΤΥΠΟΙ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ	Νεοϊδρυθέντες Εταιρείες (2012- 2016*)	%	Εγγεγραμμένες Εταιρείες (Προϋπάρχουσες + Νεοϊδρυθέντες) (2012-2016*)	%	ΔΙΑΓΡΑΜΜΕΝΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ (2012- 2016*)	%
1	ΑΕ	166	5%	995	16.9%	197	3.6%
2	ΕΠΕ	70	2.1%	158	2.7%	59	1.1%
3	ΕΠΕ (μον.)	38	1.1%	72	1.2%	25	0.5%
4	ΙΚΕ	153	4.6%	192	3.3%	22	0.4%
5	ΟΕ	301	9.1%	504	8.6%	648	11.7%
6	ΕΕ	129	3.9%	247	4.2%	170	3.1%
7	ΑΣΤΙΚΕΣ ΜΗ ΚΕΡΔ.	5	0.15%	8	0.1%	1	0.01%
8	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ	5	0.15%	10	0.2%	1	0.01%
9	ΑΤΟΜΙΚΗ	2453	73.9%	3698	62.8%	4383	79,60%
	ΣΥΝΟΛΑ	3319	100%	5884	100%	5.506	100%

Συνοψίζοντας ,

Οι νομικές μορφές εταιρειών που συστήνονται περισσότερο σε όλα τα έτη είναι οι Ατομικές Εταιρείες και οι Ομόρρυθμες Εταιρείες, ακολουθούν οι Ιδιωτικές Κεφαλαιουχικές Εταιρείες και οι Ετερόρρυθμες Εταιρείες, οι Ανώνυμες Εταιρείες, οι Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης και οι Μονοπρόσωπες Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης και τέλος οι Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες και οι Συνεταιρισμοί.

- Οι εταιρείες που εγγράφηκαν στο μητρώο εταιρείες στον Νομό για την περίοδο (2012-11/04/2016) ανέρχονται συνολικά στις **5.884** από τις οποίες το 62.8% είναι Ατομικές επιχειρήσεις (3.698) ενώ ακολουθούν με ποσοστό 16.9% οι Ανώνυμες Εταιρείες (995) και οι Ομόρρυθμες με ποσοστό 8.6% (504).
- Όσον αφορά τις νεοϊδρυθείσες εταιρείες που απογράφηκαν μετά την έναρξη του νέου συστήματος (01/01/2012-11/04/2016) επί συνόλου 3.319 επιχειρήσεων, το μεγαλύτερο μέρος ποσοστό (73.9%) αφορά ατομικές επιχειρήσεις (2.453) και ακολουθούν οι ΟΕ με 9.1% (301) και οι ΙΚΕ με 4.6% (153).
- Αντίστοιχα όσον αφορά τις διαγραφές από το Μητρώο από τις 5.506 συνολικά το 79.6% (4.383) πρόκειται για ατομικές επιχειρήσεις, ακολουθούν οι ΟΕ με ποσοστό 11.7% (648) και την τρίτη θέση καταλαμβάνουν οι ΑΕ με 3.6% (197).

Αξιολόγηση του Θεσμού

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε και την επεξεργασία των δεδομένων που συλλέχθηκαν από το Γ.Ε.ΜΗ Λάρισας προκύπτουν κυρίως τα εξής:

Η σύσταση εταιρείας σε μία ημέρα και σε ένα σημείο (Υπηρεσία μίας Στάσης), αποτελεί μία καινοτομική πρωτοβουλία για τα ελληνικά και διεθνή δεδομένα γιατί:

- Η δημόσια διοίκηση συνεργάζεται και διαλειτουργεί για την ίδρυση μιας επιχείρησης μέσω αυτοματοποιημένων διαδικασιών, χωρίς εμπλοκή του ανθρώπινου παράγοντα, παρά μόνο στο τελικό σημείο μίας στάσης.
- Αυξάνεται ο αριθμός των δημόσιων λειτουργιών που αποκτούν πρόσβαση σε επίσημες και ανοιχτές πλέον βάσεις δεδομένων.

² Στις ιδρυθέντες εταιρείες καταγράφονται οι εταιρείες που δημιουργήθηκαν με την νέα Υπηρεσία Μίας Στάσης για την περίοδο 2012-2016. Στις Εγγεγραμμένες παρουσιάζονται όσες εταιρείες ιδρύθηκαν με την ΥΜΣ καθώς και ορισμένες που προϋπήρχαν και πήραν αριθμό ΓΕΜΗ. Οι διαγραφμένες εταιρείες εμπεριέχουν τόσο εταιρείες που ιδρύθηκαν με την ΥΜΣ καθώς και μερικές προϋπάρχουσες.

- Όλα τα τέλη μπορούν να αποπληρώνονται μέσω του τραπεζικού συστήματος.
- Απλοποιούνται οι διοικητικές διαδικασίες μέσω της μοναδικής υποβολής αιτήματος και των απαραίτητων στοιχείων σε ένα μόνο σημείο, αναρτώνται ηλεκτρονικά και τελικά γίνονται διαθέσιμες στον κάθε αρμόδιο δημόσιο λειτουργό.

Οι λειτουργίες του κράτους για τη σύσταση εταιρειών πλέον απλοποιούνται χωρίς να χάνετε σημαντικός χρόνος από τις γραφειοκρατικές διαδικασίες και διευκολύνονται οι διαδικασίες καταχώρησης και εύρεσης των εταιρειών.

Καινοτομία κατά τη Λειτουργία της Υ.Μ.Σ.

Η σύσταση εταιρείας σε μία ημέρα και σε ένα σημείο (Υπηρεσία μίας Στάσης), αποτελεί μία καινοτομική πρωτοβουλία για τα ελληνικά και διεθνή δεδομένα γιατί:

- Η δημόσια διοίκηση συνεργάζεται και διαλειτουργεί για την ίδρυση μιας επιχείρησης μέσω αυτοματοποιημένων διαδικασιών, χωρίς εμπλοκή του ανθρώπινου παράγοντα, παρά μόνο στο τελικό σημείο μίας στάσης.
- Αυξάνεται ο αριθμός των δημόσιων λειτουργών που αποκτούν πρόσβαση σε επίσημες και ανοιχτές πλέον βάσεις δεδομένων.
- Όλα τα τέλη μπορούν να αποπληρώνονται μέσω του τραπεζικού συστήματος.
- Απλοποιούνται οι διοικητικές διαδικασίες μέσω της μοναδικής υποβολής αιτήματος και των απαραίτητων στοιχείων σε ένα μόνο σημείο, αναρτώνται ηλεκτρονικά και τελικά γίνονται διαθέσιμες στον κάθε αρμόδιο δημόσιο λειτουργό.

Οι λειτουργίες του κράτους για τη σύσταση εταιρειών πλέον απλοποιούνται χωρίς να χάνετε σημαντικός χρόνος από τις γραφειοκρατικές διαδικασίες και διευκολύνονται οι διαδικασίες καταχώρησης και εύρεσης των εταιρειών.

Οφέλη από την Λειτουργία του Νέου Θεσμού

Πέρα απ' την απλοποίηση και επιτάχυνση όλων των διαδικασιών σύστασης και λειτουργίας των εμπορικών εταιρειών επιτυγχάνεται σε σημαντικό βαθμό η μείωση της διαφθοράς στη διοίκηση δεδομένου ότι κατά το παρελθόν η επιτάχυνση των διαδικασιών σύστασης των εμπορικών εταιρειών καθώς και η παράκαμψη κάποιων εμποδίων, αποτελούσε συχνότατα και λόγο για το χρηματισμό των εμπλεκόμενων υπαλλήλων.

Τα πλεονεκτήματα του νέου θεσμού σύμφωνα με την διοίκηση (Υπουργείο) είναι τ' ακόλουθα:

- Εγκαθιδρύει καθεστώς διαφάνειας στην άσκηση της εμπορικής δραστηριότητας σε όλες τις μορφές.
- Εμπεδώνει την ασφάλεια όλων των συναλλαγών.
- Εξυπηρετεί τη δημοσιότητα της εμπορικής δραστηριότητας κατά το πλέον πρόσφορο και επιθυμητό τρόπο.
- Εξασφαλίζει τις προϋποθέσεις άσκησης και προστασίας της νόμιμης εμπορικής δραστηριότητας.
- Καταπολεμά τη γραφειοκρατία με την εισαγωγή σύγχρονων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών.
- Εξασφαλίζει τη δυνατότητα ταχείας εξυπηρέτησης επιχειρήσεων και πολιτών με διαδικασίες «μίας στάσης» και την υλοποίηση των επιταγών του άρθρου 6 ν. 3242/2004.
- Καθιερώνει απλοποιημένο και ελκυστικό πλαίσιο υποδοχής οργανωμένων εμπορικών δραστηριοτήτων από Κράτη - μέλη της Ε.Ε. και τρίτες χώρες.

- Πραγματοποιεί γρήγορη και ευέλικτη παρακολούθηση των εμπορικών επιχειρήσεων καταγράφοντας και αυτομάτως ενημερώνοντας για τις συστάσεις και τις μεταβολές όλων των εταιρικών μορφών με αποτέλεσμα τη δημιουργία της ιστορικότητας της επιχείρησης.
- Συντελεί στην άμεση και ταχύτατη έκδοση εγγράφων που αφορούν την εταιρεία (βεβαιώσεων) με αποτέλεσμα την άμεση πληροφόρηση των φορέων σε σχέση με τα στοιχεία που ζητούνται απ' τα Υπουργεία κι άλλους φορείς της Διοίκησης.
- Παρακολουθείται απ' την αρμόδια υπηρεσία η αξιοπιστία των στοιχείων των ανωνύμων εταιρειών σε σχέση με τη τήρηση των υποχρεώσεών τους που απορρέουν από τη κάθε φορά ισχύουσα νομοθεσία. Η παρακολούθηση της αξιοπιστίας των στοιχείων σε συνδυασμό με την ολοκληρωμένη εικόνα των Ανωνύμων Εταιρειών αλλά και των υπολοίπων μορφών επιχειρήσεων (Ο.Ε., Ε.Ε., Ε.Π.Ε., ατομικές, κα) διευκολύνει σημαντικά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικών με τις επιχειρήσεις αυτές.
- Ασκείται πλήρης και ενδεδειγμένος έλεγχος των αποφάσεων για κάθε επιχείρηση δεδομένου ότι υφίσταται και χρησιμοποιείται ενιαία τράπεζα δεδομένων (DataBank), η οποία εκτός των άλλων χρησιμεύει και για την ανταλλαγή συνολικής πληροφόρησης στους αντίστοιχους φορείς και ενδιαφερόμενους.
- Υποβοηθείται η έκδοση στατιστικών στοιχείων, τα οποία δείχνουν επακριβώς τη συνολική πορεία των επιχειρήσεων σε συγκεκριμένους τομείς και τα οποία προσδιορίζουν σημαντικά το καθορισμό της πολιτικής που θα ακολουθήσει το Κράτος αναφορικά με τη μεθοδολογία κατανομής παροχών στο τομέα των Ανωνύμων Εταιρειών.
- Με την ουσιαστικότερη αξιοποίηση των πληροφοριών μεταξύ διαφόρων δημόσιων υπηρεσιών επιτυγχάνεται η ενεργοποίηση και αξιοποίηση των υποδομών του Δημοσίου για την επίτευξη οικονομικών κλίμακας αλλά και καλύτερης εξυπηρέτησης του πολίτη.

Παρόλα τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η εφαρμογή του νέου θεσμού της Υπηρεσίας Μιας Στάσης παρατηρούνται και ορισμένα μειονεκτήματα που αναφέρονται κυρίως στο ανθρώπινο δυναμικό που σχετίζεται με τη δημιουργία μιας εταιρείας και την πληροφόρηση που παρέχουν.

Συμπεράσματα και Προτάσεις για Βελτίωση του Θεσμού

Η ανάγκη συγκρότησης ενός ενιαίου πλαισίου οργάνωσης, ενημέρωσης και χρήσης των μητρώων της δημόσιας διοίκησης αποτελούσε, πάντα πάγιο αίτημα των εμπλεκόμενων επιχειρηματικά με τους φορείς του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα. Ιδιαίτερα για τον εμπορικό κόσμο, οι επικαλύψεις στοιχείων, τα προβλήματα στην ονοματολογία, οι διαφορετικές κωδικοποιήσεις, η αποσπασματική συγκέντρωση στοιχείων από φορείς, η έλλειψη ιστορικών στοιχείων, κ.λπ. αποτελούσαν μερικά μόνο απ' τα προβλήματα στις διαδικασίες του επιχειρείν. Για όλους αυτούς τους λόγους ήταν πάγιο αίτημα του εμπορικού κόσμου της χώρας, εδώ και πολλά χρόνια, η δημιουργία ενός ενιαίου, ασφαλούς και διαφανούς εμπορικού μητρώου.

Επιπλέον ακόμη κι αυτούς που απλώς συναλλάσσονται καταναλωτικά (μη εμπορικά), η δημιουργία ενός Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ) όλων των νομικών μορφών επιχειρήσεων στην Ελλάδα βοηθάει στη παρακολούθηση των επιχειρήσεων από τη Πολιτεία και τη καλύτερη εξυπηρέτηση των ίδιων των επιχειρήσεων απ' τη Κεντρική Διοίκηση και τους αρμόδιους φορείς της. Πολλές χώρες διεθνώς έχουν υλοποιήσει παρόμοια μητρώα, όπως το HOUSE OF COMPANIES (Αγγλία), PUBLIC REGISTER (Αμερική, Σιγκαπούρη), κ.λπ.. Για τις χώρες αυτές εδώ και αρκετά χρόνια το ηλεκτρονικό εμπορικό μητρώο επιχειρήσεων αποτελεί παράγοντα διαφάνειας, εξασφάλισης των συναλλαγών (ασφάλεια και αξιοπιστία) και επιτάχυνσης διαδικασιών και λήψης αποφάσεων σε επιχειρησιακό αλλά και πολιτειακό

επίπεδο. Είναι λοιπόν προφανές ότι η καθιέρωση της υπηρεσία μιας στάσης (onestopshop) για τη σύσταση των εμπορικών εταιρειών προσέφερε σημαντική βοήθεια στη διευκόλυνση των συναλλασσομένων και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας καταπολεμώντας συγχρόνως την γραφειοκρατία και τη διαφθορά.

Προφανώς και καταγράφονται πολλές ακόμα αδυναμίες κατά την εφαρμογή του νέου θεσμού, η μεγαλύτερη των οποίων είναι η έλλειψη κατάρτισης των αρμοδίων φορέων λόγω κυρίως μη επαρκούς και διαρκούς ενημέρωσης. Ήδη η Πολιτεία σε συνεργασία και με άλλους φορείς που εμπλέκονται στη διαδικασία σύστασης εταιρειών (Επιμελητήρια, Συμβολαιογραφικός Σύλλογος, Δικηγορικός Σύλλογος, Υπηρεσίες Γ.Ε.ΜΗ., κ.λπ.) έχει βελτιώσει σε σημαντικότατο βαθμό τις αρχικές αδυναμίες. Η καθιέρωση του προτυποποιημένου καταστατικού, ο ορισμός 3.200 Συμβολαιογράφων σαν Υπηρεσία Μιας Στάσης για τη σύσταση κεφαλαιουχικών εταιρειών, η καθιέρωση 59 Επιμελητηρίων και 52 Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών (Κ.Ε.Π.) σαν Υπηρεσία Μιας Στάσης για τη σύσταση Προσωπικών Εταιρειών αποτελούν σημαντικά βήματα βελτίωσης του ν. 3853/2010.

Από τα ευρήματα της έρευνας μας και από την συνέντευξη με την προϊσταμένη του τμήματος μητρώου του Γ.Ε.ΜΗ. του νομού Λάρισας, προκύπτουν και καταγράφονται μια σειρά νομικών και διαδικαστικών προβλημάτων, η επίλυση των οποίων θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με τις παρακάτω προτάσεις:

1) Συνεχής επιμόρφωση και εκπαίδευση του προσωπικού των Επιμελητηρίων διότι παρά την τεχνογνωσία την οποία διαθέτει το υφιστάμενο επιμελητηριακό στελεχιακό δυναμικό, ο περιορισμένος αριθμός του καθιστά επιβεβλημένη την εξειδίκευσή του σε νέες βελτιούμενες διαδικασίες.

2) Καθιέρωση ενιαίων εντύπων για το σύνολο των λειτουργιών των Επιμελητηρίων με βαρύτητα στην εισαγωγή κάθε δυνατής απλοποίησης των διαδικασιών καταχωρήσεων προκειμένου να περιοριστεί η φυσική παρουσία των συναλλασσόμενων στα Επιμελητήρια (θεσμοθέτηση της ηλεκτρονικής υπογραφής).

3) Τροποποίηση του κανονιστικού πλαισίου ΓΕΜΗ και ιδιαίτερα αυτών που αφορούν στις Α.Ε., προκειμένου να επιτευχθεί ο περιορισμός των υποβαλλόμενων εγγράφων, δηλώσεων,

εξουσιοδοτήσεων και η απλοποίηση των κειμένων τους (πέραν των προτυποποιημένων

καταστατικών) σε συνδυασμό με την καθιέρωση της πλήρους δυνατότητας ηλεκτρονικής υποβολής και διαβίβασης στους αρμόδιους φορείς.

4) Εξορθολογισμός του τρόπου διαχείρισης της λειτουργίας του ΓΕΜΗ με μηχανογραφική διασύνδεση Μητρώων Επιμελητηρίων- ΓΕΜΗ.

5) Δυνατότητα ηλεκτρονικής επικοινωνίας όλων των εμπλεκόμενων φορέων με τα μηχανογραφικά συστήματα των επιμελητηρίων π.χ. ΔΟΥ, περιφέρεια, κλπ.

6) Ασυμβατότητα ύπαρξης προστίμων σε σχέση με τις ασφυκτικές προθεσμίες των ΔΟΥ σε περιπτώσεις εκπρόθεσμης υποβολής των σχετικών στοιχείων.

7) Προετοιμασία ΓΕΜΗ να δεχθεί μεγαλύτερο όγκο δεδομένων ώστε οι επιχειρήσεις να προχωρήσουν σταδιακά στην ανάρτηση των οικονομικών τους καταστάσεων (ισολογισμών) χωρίς

προβλήματα.

8) Νομοθετικό κενό στην μετατροπή διαφόρων μορφών εταιρειών ΟΕ, ΕΕ, ΕΠΕ & ΑΕ σε ΙΚΕ, καθώς και εγγραφής πολυεθνικών επιχειρήσεων χωρίς ελληνικό ΑΦΜ & φυσική έδρα στην Ελλάδα.

Όπως γίνεται αντιληπτό τέτοιου είδους παρεμβάσεις δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν χωρίς τη συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων καθώς και του κατάλληλου σχεδιασμού και παρακολούθησης της υλοποίησης. Η έννοια των μεταρρυθμίσεων δεν είναι άγνωστη στο ελληνικό πολιτικο-διοικητικό σύστημα. Παρά τα διαδοχικά κύματα μεταρρυθμίσεων που αφορούσαν και στην ελληνική διοίκηση, τα επιθυμητά αποτελέσματα δεν επήλθαν εξαιτίας του χάσματος που παρατηρείται ανάμεσα στη διαμόρφωση των μεταρρυθμιστικών προτάσεων και την υλοποίησή τους.

Η παρακολούθηση και ο έλεγχος του ευρύτερου δημόσιου τομέα από την κεντρική διοίκηση αποδεικνύεται ανεπαρκής. Την ανεπάρκεια επιτείνει η διαμόρφωση μιας διοικητικής κουλτούρας που στηρίζεται περισσότερο στην παραγωγή νόμων και λιγότερο

στην υλοποίησή τους. Απαραίτητη κρίνεται η δημιουργία μηχανισμού για την παρακολούθηση και τον συντονισμό των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων.

Βιβλιογραφία

- ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, Β., ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Δ., ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. (2016). ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ - 75 ΝΟΜΟΘΕΤΗΜΑΤΑ & ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
- ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Β. (2014). ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥΧΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ (ΙΚΕ) - ΚΑΤ' ΑΡΘΡΟ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ Ν. 4072/2012 - Γ' ΕΚΔΟΣΗ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
- ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ (2011) - Ν. 3853/2010 «ΑΠΛΟΠΟΙΗΣΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΣΥΣΤΑΣΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ» ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΜΙΑΣ ΣΤΑΣΗΣ.-ΑΘΗΝΑ- ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- ΑΛΥΦΑΝΤΗΣ, Γ. (2008). ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ, 3Η ΕΚΔΟΣΗ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΛΑΜΙΣΟΣ, ΑΘΗΝΑ.
- ΓΕΩΡΓΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μ., ΚΑΝΕΛΛΟΣ, Π., ΛΟΓΙΣΤΕΣ - ΦΟΡΟΤΕΧΝΙΚΟΙ Α' ΤΑΞΗΣ, ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥΧΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (ΙΚΕ) – ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΥΣΤΑΣΗΣ, ΦΟΡΟΛΟΓΗΣΗ ΚΕΡΔΩΝ.
- ΓΡΗΓΟΡΑΚΟΣ Θ. (2011). ΣΧΕΔΙΟ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ:Ι.Ε.Σ.Ο.Ε.Λ (ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΩΜΑΤΟΣ ΟΡΚΩΤΩΝ ΕΛΕΓΚΤΩΝ ΛΟΓΙΣΤΩΝ), ΑΘΗΝΑ.
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΣ Α. (2010). ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ (Ε.Π.Ε.). ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗ, ΑΘΗΝΑ.
- ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ & ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ 2011 ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΘΗΝΩΝ.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΜΠΟΡΙΟΥ, ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΥΠ.Α.ΑΝ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ, ΑΡ.ΠΡΩΤ. 128, 10/02/2014, ΑΘΗΝΑ.
- ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ Θ. (2003). ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ», ΑΘΗΝΑ.
- ΚΑΤΡΙΝΑΚΗ ΑΛ. (2007). ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΝΙΑΙΟ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2007. ΛΕΒΑΝΤΗΣ (1976) - ΕΜΠΟΡΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ - ΑΘΗΝΑ- ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ Μ. (2015). ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ, Ε.Π.Ε.-Ι.Κ.Ε. ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΕΣ. ΕΚΔΟΤΗΣ: ΟΜΙΛΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΤΟΤΣΗ Α.Ε.Β.Ε, ΑΘΗΝΑ.
- ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ Μ. (1986). ΑΝΩΝΥΜΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ (ΑΠΟ ΑΠΟΨΗ ΝΟΜΙΚΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ, ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ & ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ), ΕΚΔΟΣΕΙΣ: «ΠΑΜΙΣΟΣ», ΑΘΗΝΑ.
- ΜΑΝΤΖΑΡΗΣ Γ.(2006). ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ & ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΙΟΥΡΔΑΣ, ΑΘΗΝΑ.
- ΝΕΓΚΑΚΗ, Χ. (2012). ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΩΝ, ΘΕΩΡΙΑ & ΠΡΑΞΗ, Β' ΕΚΔΟΣΗ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΟΦΙΑ.
- ΝΕΓΚΑΚΗ, Χ. (2010). ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΩΝ, ΘΕΩΡΙΑ-ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΟΦΙΑ.
- ΠΑΠΑΔΕΑΣ, Π. (2010). ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ. ΒΑΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ. ΑΘΗΝΑ.

- ΠΑΠΑΔΡΟΣΟΥ-ΑΡΧΑΝΙΩΤΑΚΗ, Π., ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ, Ν. (2015). ΔΙΚΑΙΟ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΙΩΝ - ΒΑΣΙΚΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΙΙ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
- ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΙΝΙΤΡΟΝ Ε.Π.Ε. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011.
- ΡΟΚΑΣ Ν., ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ Κ. (1974). ΔΙΚΑΙΟ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ Α.Ε. – Ε.Π.Ε., ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ. ΑΘΗΝΑ.
- ΣΑΡΣΕΝΤΗΣ, Β. ΚΑΙ ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΑΤΟΣ Α. (2008), "ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΩΝ. ΜΕ ΕΚΤΕΝΕΙΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΑ Δ.Λ.Π. ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ 3604/2007", ΑΘΗΝΑ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΘ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ.
- ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., ΚΑΡΑΒΟΚΥΡΗΣ, Α. (1997). ΘΕΜΑΤΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ.
- ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., ΚΑΡΑΒΟΚΥΡΗΣ, Α. (2001). ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ
- ΦΥΣΙΚΩΝ & ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ, ΤΟΜΟΣ Β΄ ΑΡΘΡΑ 59-118 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ.
- ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΦΥΣΙΚΩΝ & ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΡΑΒΟΚΥΡΗΣ, ΤΟΜΟΣ Α΄, ΑΡΘΡΑ 1-58 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ 2001.

ΝΟΜΟΙ:

- ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ, ΦΕΚ Β/418/14.03.1988.
- ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ, ΦΕΚ Β/599/05.05.2005.
- ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ, ΦΕΚ Β/201/12.09.2001.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ :

- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ: <http://www.statistics.gr/>, προσπελασιμότητα στις 20/03/2016
- ΙΣΤΣΕΛΙΔΑ Γ.Ε.ΜΗ. : <http://www.businessportal.gr/>

ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΩΝ ΛΙΜΕΝΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΙΜΕΝΩΝ

Κέρη Π. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ

Δρ. Νομική Σχολή Αθηνών
kerimavr@yahoo.gr

Περίληψη

Ο θαλάσσιος κρίκος της αλυσίδας των μεταφορών, που περιλαμβάνει τις θαλάσσιες μεταφορές προσώπων, εμπορευμάτων και τις λιμενικές περιοχές, αναγνωρίστηκε ότι είναι ο πλέον αδύναμος κρίκος για να προσβληθεί από διάφορες τρομοκρατικές ενέργειες.¹

Επίσης η ενίσχυση της ασφάλειας(security) όλων των υπόλοιπων κρίκων της εφοδιαστικής αλυσίδας, εκτός των μεταφορών, κρίθηκε, κατά τα τελευταία χρόνια, επιτακτική.²

Η επέλευση των τρομοκρατικών ή σκόπιμων παράνομων ενεργειών προσβάλλει το διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό εμπόριο με αρνητικές συνέπειες στην διεθνή, στην ευρωπαϊκή και στην εθνική κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη, στην ευημερία των λαών καθώς και στην προστασία της ζωής στη θάλασσα και στα λιμάνια.

Οι λιμενικές υποδομές αποτελούν τμήμα των εθνικών αναπτυξιακών πολιτικών σύμφωνα με το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού Αειφόρου Ανάπτυξης του 2008.³

Η ασφάλεια(security) πλοίου, λιμενικών εγκαταστάσεων και λιμένων διέπεται ήδη από το 2002 από ένα σύνολο ειδικών κανόνων και διαδικασιών, διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών για την ενίσχυση της. Παράλληλα έχει θεσπιστεί συνδυασμένη εφαρμογή αυτού του νέου συστήματος δικαίου για την ασφάλεια (security) πλοίου και λιμενικών περιοχών με αναθεωρημένα εφαρμοστέα ελάχιστα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα για την ασφάλεια(safety) της ναυσιπλοίας και την προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος.

Το παρόν άρθρο έχει ως σκοπό να αναλύσει τα αίτια θέσπισης και την ευθύνη του κάθε συμβαλλομένου κράτους, όπως του ελληνικού κράτους, για την εφαρμογή των κυριωτέρων ειδικών διεθνών, κοινοτικών και εθνικών κανόνων για τα εφαρμοστέα μέτρα και τις εφαρμοστέες διαδικασίες ενίσχυσης της ασφάλειας (security) στις λιμενικές εγκαταστάσεις και στα λιμάνια στην ελληνική επικράτεια. Όλα αυτά τα μέτρα επιδιώκουν την μείωση των υφισταμένων ή πιθανών απειλών τρομοκρατικών ή σκόπιμων παρανόμων πράξεων κατά της ασφάλειας των διεθνών θαλάσσιων μεταφορών και των λιμενικών υποδομών.

Λέξεις-Κλειδιά: Ασφάλεια των μεταφορών, Ασφάλεια στις θαλάσσιες μεταφορές, Ασφάλεια στις λιμενικές εγκαταστάσεις και στα λιμάνια, Ασφάλεια εφοδιαστικής αλυσίδας, Παράνομες πράξεις κατά της ασφαλείας ναυσιπλοίας, Οργανωμένο έγκλημα στη θάλασσα.

1. Τα αίτια και το ιστορικό υιοθέτησεως του ειδικού νομοθετικού πλαισίου για την ασφάλεια των Λιμενικών εγκαταστάσεων και των Λιμένων

Μετά τη πτώση των δίδυμων πύργων στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, τα αρμόδια όργανα του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού εκτίμησαν ότι οι ισχύοντες και εφαρμοστέοι διεθνείς κανόνες ασφαλείας των θαλασσίων μεταφορών δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις πράξεις ή τις απειλές τρομοκρατίας εναντίον της ασφάλειας στη θάλασσα και στις λιμενικές εγκαταστάσεις.

¹ Βλ.ΕΕ, Communication on maritime security (COM(2003) 229 final

² Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή Περιφερειών για την ενίσχυση της ασφάλειας της εφοδιαστικής αλυσίδας.COM(2006) 79τελικό της 27.2.2006 σ.2

³ λ. Χ. Λαδιάς, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα, σ.193,εκδ.Παπαζήση, 2013

Ο αρμόδιος διεθνής οργανισμός, δηλαδή ο Διεθνής Ναυτιλιακός Οργανισμός, αποφάσισε⁴ την αναθεώρηση των μέτρων και των διαδικασιών για τον περιορισμό των πράξεων τρομοκρατίας, που απειλούν την ασφάλεια των πλοίων, των φορτίων, των επιβατών, των πληρωμάτων και των λιμενικών εγκαταστάσεων καθώς και του προσωπικού των λιμένων τόσο όταν επιβιβάζονται στα πλοία όσο και όταν εργάζονται στις διάφορες λιμενικές περιοχές. Επίσης αποφάσισε να υιοθετηθούν, νέα ειδικά μέτρα από τη Διπλωματική Διάσκεψη για την αναθεώρηση της Διεθνούς Σύμβασης του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού για την ασφάλεια της ζωής στη θάλασσα (SOLAS).

Η Διπλωματική Διάσκεψη, κατά τη σύνοδο της, στις 9-13 Δεκεμβρίου 2002, αποφάσισε τη τροποποίηση του Κεφάλαιο V για την ασφάλεια της ναυσιπλοΐας (Safety of Navigation) και του Κεφάλαιο XI της ανωτέρω Διεθνούς Σύμβασης (SOLAS 1974). Το τελευταίο περιλαμβάνεται πλέον σε αυτή τη ΔΣ ως Κεφάλαιο XI –1 με τον τίτλο «Ειδικά μέτρα για τη βελτίωση της ασφάλειας στη θάλασσα» (Special measures to enhance maritime security)⁵.

Αυτό το νέο Κεφάλαιο XI –1 ρητά αναφέρεται, μεταξύ των άλλων, (α) στην υποχρεωτική εφαρμογή του Διεθνούς Κώδικα για την Ασφάλεια των Πλοίων και των Λιμενικών Εγκαταστάσεων (International Ship and Port Facility Security Code/ISPS Code) σε πλοία και σε λιμενικές εγκαταστάσεις, και (β) στις απαιτήσεις εξοπλισμού ασφαλείας για τα πλοία⁶ και για τις λιμενικές εγκαταστάσεις.

Ο ανωτέρω Διεθνής Κώδικας για την Ασφάλεια των Πλοίων και των Λιμενικών Εγκαταστάσεων (ISPS Code) υιοθετήθηκε με μία δεύτερη Απόφαση⁷ της ανωτέρω Διπλωματικής Διάσκεψης του ΔΝΟ και συμπεριελήφθη στο Παράρτημα της Διεθνούς Σύμβασης SOLAS 1974. Ο ανωτέρω Κώδικας περιέλαβε τη ρητή υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών, των εταιρειών και των πλοίων να εφαρμόσουν τις διατάξεις του Πρώτου Μέρους (Part A), που περιλαμβάνει υποχρεωτικής ισχύος διατάξεις (mandatory requirements) και να λάβουν υπόψη τις κατευθυντήριες Οδηγίες του Δευτέρου Μέρους (Part B) αυτού του Διεθνούς Κώδικα⁸ (ISPS Code).

Οι **σκοποί** θέσπισης του ανωτέρω διεθνούς Κώδικα είναι:

Α) η εδραίωση ενός διεθνούς πλαισίου **συνεργασίας** μεταξύ των συμβαλλομένων κρατών και όλων των ενδιαφερομένων μερών, δηλαδή των κυβερνητικών και των βιομηχανικών φορέων καθώς και προσωπικού του πλοίου και των λιμενικών εγκαταστάσεων σχετικά με την αποτροπή των απειλών ασφαλείας και την υιοθέτηση των κατάλληλων προληπτικών μέτρων εναντίον της επέλευσης συμβάντων ασφαλείας, που προσβάλουν τα πλοία και τις λιμενικές εγκαταστάσεις του διεθνούς εμπορίου.

Β) η θέσπιση της **ευθύνης** των συμβαλλομένων κρατών, κυβερνητικών και βιομηχανικών φορέων της ναυτιλίας και των λιμένων καθώς και των τοπικών διοικήσεων για την ασφάλεια στη θάλασσα, **για τον συνδυασμό ή τον συντονισμό των θεσπιζομένων και εφαρμοστέων προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων σε εθνικό και διεθνές πεδίο** κατά των απειλών διάπραξης σκόπιμων παράνομων ενεργειών.

Γ) η υιοθέτηση **μεθοδολογίας** για τα σχέδια αξιολόγησης της ασφάλειας και την αλλαγή των επιπέδων ασφαλείας

⁴ Βλ. ΔΝΟ, Resolution A.924(22) on review of measures and procedures to prevent acts of terrorism which threaten the security of passengers and crew and the safety of ships, 20-11-2001, η οποία αναθεώρησε τη Resolution A.584(14)

⁵ Βλ. ΔΝΟ, Conference Resolution 1, Adoption of to the Annex to the International Convention on the Safety of Life at Sea, 1974, 12-12-2002

⁶ Βλ. ΔΝΟ, ΔΣ SOLAS Regulations XI-I/3-I/5< IMO Ship Identification Number>, Chapter V, Automatic Identification System (AIS) IMO Ψήφισμα A.917(22) με τίτλο “Κατευθυντήριες γραμμές για την επί του πλοίου χρήση των AIS”, όπως τροποποιήθηκε με το ψήφισμα A.956(23) του ΔΝΟ

⁷ Βλ. ΔΝΟ, Conference Resolution 2, Adoption of the International Code for the Security of Ships and the Port facilities, 12-12-2002

⁸ Βλ. ΔΝΟ, Διεθνής Κώδικας για την Ασφάλεια Πλοίου και Λιμενικής Εγκατάστασης, Μέρος Α και Μέρος Β [International Ship Port Facility Security Code (ISPS Code)] (Part A “Mandatory requirements regarding the provisions of Chapter XI-2 of the Annex to the International Convention for the safety of life at sea, 1974 as amended”, Part B “Guidance regarding to provisions of Chapter XI-2 of the Annex to the International Convention for the safety of life at sea, 1974 as amended”

Η εφαρμογή των **ανωτέρω διατάξεων αυτής της διεθνούς Σύμβασης SOLAS**

1974 αποφασίσθηκε να αφορά μόνον τη **διασύνδεση πλοίου-λιμένα** (ship/port interface) με την παράλληλη πρόβλεψη εφαρμογής στις περιοχές των λιμένων (port areas) κατόπιν συνεργασίας των διεθνών οργανισμών ΔΝΟ και ΔΟΕ, στο πλαίσιο ειδικά συσταθείσας κοινής Ομάδος εργασίας (IMO-ILO Working Group)⁹. Η συνεργασία αυτή είχε ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση (α) ενός Κώδικα για την ασφάλεια στα λιμάνια και (β) ενός Κώδικα για την ασφάλεια και την υγεία στα λιμάνια¹⁰

Επίσης η ανωτέρω Συνδιάσκεψη υιοθέτησε ένα σύνολο πρόσθετων αποφάσεων, μεταξύ των άλλων, όπως για την απαιτούμενη συνεργασία του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού(ΔΝΟ) με τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας (ΔΟΕ) και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Δασμών για την αναθεώρηση των ισχυόντων διατάξεων και για τη θέσπιση των κατάλληλων απαιτήσεων ειδικά για την ασφάλεια του φορτίου (closed cargo transport units, closed CTU), διότι αυτές οι απαιτήσεις θα βελτιώσουν περαιτέρω την ασφάλεια στη θαλάσσια μεταφορά. Περαιτέρω συμφωνήθηκε να θεσπιστούν μέτρα για τη θαλάσσια μεταφορά των ανωτέρω φορτίων μετά την αναγκαία τροποποίηση των διατάξεων της Διεθνούς Σύμβασης για τη Διευκόλυνση της Θαλάσσιας Κυκλοφορίας(IMO/FAL Convention). Είναι προφανές ότι αυτές οι νέες διατάξεις της ανωτέρω διεθνούς Σύμβασης περιέχουν μια σημαντική αλλαγή στην προσέγγιση του προβλήματος της ασφάλειας στη διεθνή θαλάσσια μεταφορά, διότι **επεκτείνεται η εφαρμογή τους** και σε λιμενικές εγκαταστάσεις, που δέχονται πλοία διεθνών πλόων, με σκοπό να διέπουν την ισχύ των αναγκαίων **άμεσης εφαρμογής** μέτρων ασφαλείας.

Η Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, μετά την υιοθέτηση τόσο των νέων διατάξεων στη Διεθνή Σύμβαση του 1974 για την Ασφάλεια της Ανθρώπινης Ζωής στη Θάλασσα (Σύμβαση SOLAS) όσο και του Διεθνούς Κώδικα για την Ασφάλεια στα Πλοία και στις Λιμενικές Εγκαταστάσεις (Κώδικας ISPS), πρότεινε στα αρμόδια όργανα της ΕΕ ένα νέο Κανονισμό για

-να ενσωματώσει στην κοινοτική νομοθεσία τα ανωτέρω προβλεπόμενα διεθνή μέτρα ενίσχυσης της ασφάλειας των πλοίων διεθνών πλόων και των λιμενικών εγκαταστάσεων, που τα εξυπηρετούν και

- να αποσαφηνίσει το πεδίο και τον ενιαίο τρόπο εφαρμογής των ανωτέρω διεθνών διατάξεων από όλα τα κράτη-μέλη, με την επιφύλαξη των εθνικών κανόνων στον τομέα της εθνικής ασφάλειας και των μέτρων, που μπορούν να ληφθούν βάσει του τίτλου VI της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ο απώτερος στόχος ήταν η ενίσχυση της ασφάλειας των θαλάσσιων μεταφορών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των πολιτών, που τις χρησιμοποιούν, καθώς και η προστασία του θαλασσιού περιβάλλοντος από κάθε απειλή διάπραξης σκόπιμων παράνομων ενεργειών, όπως είναι οι τρομοκρατικές ενέργειες κατά του πλοίου, ιδιαίτερα του επιβατηγού πλοίου, των φορτίων, ιδιαίτερα αυτών που περιέχουν κυρίως επικίνδυνες ουσίες, και κατά των λιμενικών περιοχών, που προσεγγίζουν τα πλοία. Οι δυνητικές συνέπειες αυτών των σκόπιμων παράνομων ενεργειών κατά της ασφαλείας των ανωτέρω είναι πολύ σοβαρές για τους πολίτες και τις λιμενικές υποδομές της Ένωσης καθώς και για το περιβάλλον,

Έτσι, για όλους τους ανωτέρω λόγους, η ανωτέρω Πρόταση Κανονισμού έγινε δεκτή και υιοθετήθηκε από τα αρμόδια ευρωπαϊκά όργανα ως ο Κανονισμός ΕΚ/725/2004, που τέθηκε σε ισχύ από 19-5-2004.¹¹

Μεταγενέστερα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εξέδωσαν , μετά από πρόταση της Επιτροπής, την Οδηγία 2005/65/ΕΚ της 26ης Οκτωβρίου 2005, σχετικά με την ενίσχυση της ασφάλειας των λιμένων¹².

⁹ Βλ.ΔΝΟ, Conference Resolution 8, Enhancement of security in cooperation with ILO, 12-12-2002.

¹⁰ Βλ ILO and IMO Code of Practice, Security in ports, 2004,ILO Code of practice, Safety and Health in ports, 2005 βλ.Κ.Μαυρομμάτη, Ασφάλεια λιμενικών εγκαταστάσεων και λιμένων,εκδόσεις Α. Σταμούλη, 2013, σ.176

¹¹ Βλ Κανονισμός (ΕΚ) 725/2004/ 31-3-2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη βελτίωση της ασφάλειας στα πλοία και τις λιμενικές εγκαταστάσεις ΕΕΕ L 129/6, 29.4.2004

Η Επιτροπή αναγνώρισε ότι τα λιμάνια ευρίσκονται σε κίνδυνο, διότι είναι ένας σημαντικός σύνδεσμος σε ολόκληρη την αλυσίδα των μεταφορών, συνδέοντας το χερσαίο με το θαλάσσιο εμπόριο και εξυπηρετώντας τη διακίνηση των επιβατών¹³. Επίσης η ασφάλεια όλων των λιμενικών περιοχών, ιδιαίτερα τα εργαζόμενα πρόσωπα και οι λιμενικές υποδομές δεν προστατεύονται από τα προβλεπόμενα μέτρα στον Κανονισμό ΕΚ/ 725/2004.

Περαιτέρω η προστασία αυτή είναι προς όφελος των χρηστών των μεταφορών, των επαγγελματιών κλάδων των σχετικών με τη ναυτιλία και τους λιμένες καθώς και της οικονομίας και της κοινωνίας. Παράλληλα θεώρησαν ότι έτσι διασφαλίζεται ότι τα αυξημένα μέτρα ασφαλείας, που λαμβάνονται κατ' εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 725/2004, ωφελούν όλες τις ζώνες της λιμενικής δραστηριότητας σε κάθε λιμένα εντός των ορίων, που καθορίζει το οικείο κράτος μέλος.

Συνεπώς η έκδοση της Οδηγίας ΕΚ/2005/65, για όλους τους ανωτέρω λόγους, κρίθηκε αναγκαία και έχει διπλό σκοπό:

- - Πρώτον, την ισόρροπη εισαγωγή κατάλληλων κοινοτικών μέτρων ασφαλείας, προληπτικών και επανορθωτικών, για την ενίσχυση της ασφαλείας όλων των περιοχών και υποπεριοχών εντός των ορίων των λιμένων των κρατών –μελών.
- Η θέσπιση και η εφαρμογή ενιαίων συνδυασμένων μέτρων ασφαλείας και συνδυασμένων τελωνειακών κριτηρίων ελέγχου αποτρέπει τον αθέμιτο ανταγωνισμό μεταξύ των λιμένων των κρατών μελών και ενισχύει την ασφάλεια των εξωτερικών ευρωπαϊκών θαλασσίων συνόρων από επικίνδυνα ανασφαλή πλοία και από την παράνομη μετανάστευση προσώπων¹⁴.
- -Δεύτερον, τη διασφάλιση της ωφέλειας των ζωνών των λιμένων από τα μέτρα ασφαλείας, που λαμβάνονται κατ' εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 725/2004 λόγω της επιδιωκόμενης αυξημένης ασφαλείας. .

Όμως περιελήφθη ρήτρα επιφύλαξης σχετικά με τη διακριτική ευχέρεια κάθε κράτους μέλους για την υιοθέτηση αυστηρότερων μέτρων ασφαλείας κατ' εφαρμογή εθνικών κανόνων για την εθνική ασφάλεια και κατά τις διατάξεις του τίτλου VI Συνθ ΕΕ.

Η συμβαλλόμενη ελληνική κυβέρνηση εξέδωσε ένα σύνολο εθνικών νομοθετικών μέτρων, μεταξύ των οποίων, ο Ν. 3622/2007 και το ΠΔ 56/04, για την υποχρεωτική εφαρμογή τόσο των ανωτέρω διεθνών διατάξεων όσον και των ανωτέρω κοινοτικών διατάξεων¹⁵.

2. Πεδίο εφαρμογής των κανόνων για την ασφάλεια

Το πεδίο εφαρμογής των εθνικών κανόνων για την ενίσχυση της ασφαλείας των πλοίων, των λιμενικών εγκαταστάσεων και των λιμένων, που υιοθέτησε η ελληνική πολιτεία, κατ' εφαρμογή των αντίστοιχων διεθνών και κοινοτικών κανόνων, εκτείνεται, μεταξύ των άλλων

(α) σε πλοία διεθνών πλόων, δηλαδή σε φορτηγά πλοία, 500 κόρων ολικής χωρητικότητας και άνω συμπεριλαμβανομένων και των ταχύπλοων σκαφών,

σε επιβατηγά πλοία, συμπεριλαμβανομένων και των επιβατηγών ταχύπλοων σκαφών, β) σε πλοιοκτήτριες ή διαχειρίστριες εταιρείες των ως άνω κατηγοριών πλοίων διεθνών πλόων

γ) σε επιβατηγά πλοία, τα οποία εξυπηρετούν την εθνική κυκλοφορία και εμπίπτουν στην κατηγορία Α, υπό την έννοια του άρθρου 4 της Οδηγίας 98/18/ΕΚ του Συμβουλίου, όπως αυτή έχει τροποποιηθεί, και στις αντίστοιχες πλοιοκτήτριες ή διαχειρίστριες εταιρείες αυτών

¹². Βλ. Οδηγία 2005/65/ΕΚ, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 310/29-25.11.2005

¹³. Βλ.ΕΕ,Proposal for a directive of the EP and of the Council on enhancing port security, COM(2004) 76 final, 10-2-2004,explanatory memorandum.

¹⁴. Βλ.ΕΕ, Communication on maritime security (COM(2003) 229 final.

¹⁵. Βλ. ΠΔ 56/04 “Κύρωση του Κεφαλαίου Κεφ. XI-2 της ΔΣ SOLAS 1974 και του Κώδικα (ISPS Code) για την ασφάλεια πλοίων και λιμενικών εγκαταστάσεων”, ΦΕΚ 47Α΄, 26/2004 (ΦΕΚ 23Α΄) με το οποίο καθορίζεται η διαχείριση των θεμάτων ασφαλείας από τις αρμόδιες διευθύνσεις του ΥΕΝ, Ν. 3622/2007 (ΦΕΚ 28Α/20-12-2007), Υπουργικές Αποφάσεις του ΥΕΝ, Εγκύκλιοι του ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ.

των πλοίων, κατά τις διατάξεις του κανόνα 1 του Κεφαλαίου IX της Διεθνούς Σύμβασης SOLAS¹⁶.

- στις λιμενικές εγκαταστάσεις, της ελληνικής επικράτειας, που εξυπηρετούν
- τα πλοία των διεθνών και των εθνικών πλόων¹⁷. Επίσης εφαρμόζονται σε λιμενικές εγκαταστάσεις περιστασιακής εξυπηρέτησης πλοίων διεθνών πλόων στα ναυπηγεία κατασκευής, μετασκευής πλοίου και στις επισκευαστικές βάσεις από ελληνικά πλοία¹⁸. Ως «**λιμενική εγκατάσταση**», νοείται ο χώρος όπου λαμβάνει χώρα η διεπαφή πλοίου /λιμένα. Η λιμενική εγκατάσταση καθορίζεται από την συμβαλλόμενη κυβέρνηση και ενδεικτικά περιλαμβάνονται περιοχές, όπως τα αγκυροβόλια, οι προβλήτες αναμονής και οι ζώνες προσέγγισης από θάλασσα, ανάλογα με την περίπτωση.¹⁹
- σε όλους τους θαλάσσιους λιμένες ενός κράτους μέλους, στους οποίους ευρίσκονται μία ή περισσότερες λιμενικές εγκαταστάσεις, που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού ΕΚ/725/2004 και σε περιοχές, που συνδέονται με τους λιμένες, όπως αυτές καθορίζονται από τη σχετική μελέτη αξιολόγησης της ασφάλειας της λιμενικής εγκατάστασης.²⁰
- **Ως λιμένας ορίζεται οποιαδήποτε προσδιορισμένη περιοχή ξηράς και νερού, η οποία περιλαμβάνει έργα και εξοπλισμό, που προορίζονται για την εξυπηρέτηση των εργασιών των εμπορικών θαλάσσιων μεταφορών.**

Σύμφωνα με τις διατάξεις της Οδηγίας 2005/65/ΕΚ τα κράτη-μέλη έχουν τη διακριτική ευχέρεια να καθορίζουν τα όρια εντός των οποίων κείται ο λιμένας, που εφαρμόζονται τα μέτρα ασφαλείας.

Κατά τις εθνικές διατάξεις του Ν. 3622/2007 τα όρια της ανωτέρω περιοχής του λιμένα δεν συμπίπτουν κατ' ανάγκη με τα όρια της ζώνης λιμένα.²¹ Μία περιοχή ορίζεται ως λιμένας με πράξη της Διοίκησης.

Γενικά ο λιμένας εντάσσεται στη περιοχή των εσωτερικών υδάτων²² ενός κράτους και περιλαμβάνει τη θαλάσσια περιοχή και τη περιοχή της ξηράς, που αποκαλείται χερσαία ζώνη²³. Η τελευταία, κατά τις διατάξεις του άρθρου 131ΚΑΝΔ, καλύπτει ολόκληρο το μήκος του λιμένα και περιλαμβάνει τα λιμενικά τεχνικά έργα, τους χώρους και τις εγκαταστάσεις, που εξυπηρετούν τις λειτουργικές του ανάγκες, όπως προβλήτες, αποβάθρες, παραλιακά πεζοδρόμια, ναυπηγεία, χώρους επιβατών, φορτοεκφορτώσεως εμπορευμάτων και εναποθέσεως φορτίων, ιχθυόσκαλες, ναυταθλητικές εγκαταστάσεις καθώς και εγκαταστάσεις εξυπηρέτησεως των θαλασσιών συγκοινωνιών και μεταφορών από τη ξηρά προς τη θάλασσα και αντίστροφα.

Κατά τις διεθνείς διατάξεις του άρθρου 11 της ΣυμβΔικΘ του 1982 εντάσσονται στις περιοχές του λιμένα τόσο η θαλάσσια περιοχή, που ευρίσκονται οι εξωτερικές εγκαταστάσεις του λιμένα και θεωρούνται τμήμα της ακτής, όσο και η χερσαία περιοχή του λιμένα, που ευρίσκονται οι εσωτερικές εγκαταστάσεις του λιμένα, όπως είναι τα αγκυροβόλια, δηλαδή οι

¹⁶ Βλ. άρθρο 4 της Οδηγίας 98/18/ΕΚ του Συμβουλίου, της 17ης Μαρτίου 1998, για τους κανόνες και τα πρότυπα ασφαλείας για τα επιβατηγά πλοία, κανόνα IX/1 της Διεθνούς Σύμβασης SOLAS 1974 Κεφ. IX "Management of the safe operation of ships", Κανονισμός. 1 έννοια εταιρειών

¹⁷ Βλ. Ν. 3622/2007 άρθρ. 3 περ. (δ) σε συνδ. με την περίπτωση α' και γ

¹⁸ Βλ. Εγκύκλιος αρ. 34, Εφαρμογή του Κώδικα σε Ναυπηγεία Κατασκευής, Μετασκευής πλοίου και στις Επισκευαστικές Βάσεις από ελληνικά πλοία, 4-7-2005, βλ. ο.π Κ. Μαυρομάτη σ.37-38

¹⁹ Βλ. Διεθνής Σύμβαση SOLAS 1974 Κεφ. IX-1, Καν. 1

²⁰ Βλ. Ν. 3622/2007, άρθρ. 3 περιπτ. δ' ε και (ζ) και άρθρ. 7.2, Οδηγία 2005/65/ΕΚ, άρθρο 2

²¹ Βλ. άρθρο 10 του Ν. 3622/2007 και Ν. 2971/2001 <αγιαλός, παραλία και άλλες διατάξεις> αρθρ. 1, όπως ισχύει μετά την τροποποίηση του από τον Ν. 3978/2011 ΦΕΚ 137^Α/16-6-2011)

²² Βλ. Ε. Ρούκουνας, Διεθνές Δίκαιο, 2006, Τεύχος δεύτερο, σ.95 και Σύμβαση και Καταστατικό για το διεθνές καθεστώς των λιμένων, άρθρο 1

ό.π., σ.93-94, Κ. Ιωάννου- Ε. Στρατή, δίκαιο της θάλασσας, 2000, σ.67

²³ Βλ. ΚΑΝΔ άρθρο 131

περιοχές, που χρησιμοποιούνται για την φόρτωση και την εκφόρτωση του πλοίου και για να αγκυροβολήσει το πλοίο.

Από τα ανωτέρω αναπτυχθέντα προκύπτει ότι το πεδίο εφαρμογής των κοινοτικών και των εθνικών μέτρων ασφαλείας για τα πλοία, τις λιμενικές εγκαταστάσεις και λιμάνια **είναι περισσότερο εκτεταμένο** από αυτό των διεθνών μέτρων για την ενίσχυση της ασφάλειας στη θάλασσα, που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο του ΔΝΟ.

Όσον αφορά μεν τα πλοία, κατά τις εθνικές και κοινοτικές διατάξεις για την ασφάλεια, δηλαδή κατά τον Κανονισμό(ΕΚ) 725/2004, η απαίτηση εφαρμογής των μέτρων ασφαλείας περιλαμβάνει, τόσο τα πλοία, τα οποία χρησιμοποιούνται στη διεθνή θαλάσσια κυκλοφορία, και τις λιμενικές εγκαταστάσεις, που τα εξυπηρετούν, όσο και στα πλοία, τα οποία εκτελούν εθνικά δρομολόγια εντός της Κοινότητας, καθώς και των συναφών λιμενικών εγκαταστάσεων, ιδίως για τα επιβατηγά πλοία, κατά τις διατάξεις της οδηγίας 1999/35/ΕΚ, λόγω του αριθμού των ανθρώπινων ζώων, που εκτίθενται σε κίνδυνο. Επίσης όλοι οι ανωτέρω κοινοτικοί κανόνες ασφαλείας, εφαρμόζονται και σε λιμενικές εγκαταστάσεις, οι οποίες βρίσκονται σε λιμένες, που εξυπηρετούν μόνον εκτάκτως τη διεθνή θαλάσσια κυκλοφορία.

Το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας ΕΚ/2005/65, εκτείνεται σε όλες τις περιοχές, χερσαία και θαλάσσια, του λιμένα και ρητά προβλέπεται ευρεία διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών να καθορίσουν τα όρια του λιμένα για τα εφαρμοστέα μέτρα ασφαλείας. Έτσι επεκτείνεται το περιορισμένο πεδίο εφαρμογής των μέτρων ασφαλείας, κατά τον Κανονισμού(ΕΚ) 725/2004, ούτως ώστε να επιδιώκεται η επίτευξη κατά το δυνατόν επαρκούς επιπέδου ασφαλείας στους λιμένες και στις συναφείς με τη ναυτιλία αλυσίδες μεταφορών καθ' όλη την έκτασή τους. Επίσης οι διεθνείς διατάξεις του Κώδικα ΔΝΟ και ΔΟΕ για την ασφάλεια των λιμένων επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής των προβλεπομένων μέτρων ασφαλείας σε ολόκληρο το λιμένα, συμπεριλαμβανομένων και των λιμενικών εγκαταστάσεων, κατά τον διεθνή Κώδικα ISPS.

Παράλληλα οι εθνικές διατάξεις, κατά τον ανωτέρω Ν.3622/2007, κατ εφαρμογή των σχετικών διεθνών και κοινοτικών διατάξεων, προβλέπουν τη διακριτική ευχέρεια κάθε κράτους –μέλους να επεκτείνει την εφαρμογή των μέτρων ασφαλείας, με Απόφαση του αρμόδιου Υπουργού σε πρόσθετες κατηγορίες πλοίων, πλωτών ναυπηγημάτων, λοιπών σκαφών και στις εταιρείες τους, καθώς και στις λιμενικές εγκαταστάσεις και λιμένες, που τα εξυπηρετούν, μετά την υποβολή της σχετικής μελέτης αξιολόγησης της ασφάλειας.

Κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα των διεθνών και κοινοτικών διατάξεων είναι η προβλεπόμενη διακριτική ευχέρεια ενός συμβαλλόμενου κράτους να επεκτείνει την εξουσία του, όσον αφορά τη θέσπιση και την εφαρμογή εθνικών κανόνων ασφαλείας, ιδιαίτερα σε σχέση με **τον τομέα της εθνικής ασφαλείας, με τον περιορισμό σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.**

Οι διεθνείς διατάξεις για την ενίσχυση της ασφάλειας αναγνωρίζουν τα κυριαρχικά δικαιώματα του παράκτιου κράτους για την ασφάλεια των λιμενικών εγκαταστάσεων-λιμένων και για τη προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος.

3. Οι υποχρεώσεις του συμβαλλόμενου κράτους

Σύμφωνα με τις διεθνείς και τις κοινοτικές διατάξεις, το ελληνικό κράτος, ως κράτος-μέλος του Διεθνούς Ναυτιλιακού Οργανισμού και της ΕΕ, έχει ορισμένες ρητά προβλεπόμενες υποχρεώσεις για να διασφαλίσει την ασφάλεια των λιμενικών εγκαταστάσεων και των λιμένων εντός της επικράτειας του²⁴. Οι υποχρεώσεις αυτές είναι οι ακόλουθες:

3.1. Ο καθορισμός των αρμόδιων εθνικών Αρχών και Οργανισμών

Ως αρμόδιες εθνικές Αρχές, κατά τις σχετικές διατάξεις, νοούνται οι Αρχές ή οι Οργανισμοί, που αναγνωρίζονται εντός του συμβαλλόμενου κράτους ως υπεύθυνες για τη

²⁴. Βλ.Δ.Σύμβαση SOLAS, Κεφάλαιο XI- 2 Κανόνας 3, 7, 9, 11, 12 και 13, ISPS Code/Μέρος Α και Β, Κανονισμός 725/2004/ΕΚ άρθρο 5, Οδηγία 2005/65/ΕΚ

διασφάλιση της εφαρμογής των κανόνων ασφάλειας των πλοίων, των λιμενικών εγκαταστάσεων και των λιμένων²⁵.

Αυτές, κατά την ελληνική νομοθεσία, είναι

Η Ενιαία Αρμόδια Αρχή(3.1.1), η Αρχή Ασφάλειας Λιμένα (3.1.2), η Συμβουλευτική Επιτροπή Ναυτικής Ασφάλειας (Σ.Ε.Ν.Α.)(3.1.3), το Συντονιστικό Κέντρο(3.1.4), το Κέντρο Αναφορών Ασφάλειας των πλοίων, λιμένων και λιμενικών εγκαταστάσεων (3.1.5), οι Ανεγνωρισμένοι Οργανισμοί Ασφαλείας(3.1.6)

3.1.1. Η Ενιαία Αρμόδια Αρχή

Οι διεθνείς και οι κοινοτικές διατάξεις περιλαμβάνουν ότι πρέπει η συμβαλλόμενη κυβέρνηση να ορίσει μία μόνο Εθνική Αρχή αρμόδια για την ασφάλεια των πλοίων και των λιμενικών εγκαταστάσεων.

Αυτή είναι το Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής (ΥΕΝΑΝΠ), που ορίζεται ως η Ενιαία Αρμόδια Αρχή και έχει ως καθήκοντα να συντονίζει, εποπτεύει και ελέγχει την τήρηση των διαδικασιών και την εφαρμογή των μέτρων ασφάλειας, σύμφωνα με τον Νόμο 3622/2007.

Η Αρμόδια Εθνική Αρχή εγκρίνει τον Υπεύθυνο ασφαλείας της κάθε υπόχρεης Λιμενικής Εγκατάστασης (ΥΑΛΕ)²⁶ και κάθε υπόχρεου Λιμένα. Κάθε λιμένας διαθέτει, εάν είναι εφικτό, διαφορετικό Υπεύθυνο Ασφαλείας Λιμένα.

Η Γενική Γραμματεία Λιμένων και Λιμενικής Πολιτικής (ΓΓΛΠ) του Υπουργείου Θαλασσίων Υποθέσεων, μεριμνά για τον συντονισμό των ενεργειών για την εξασφάλιση των χρηματοδοτήσεων σχετικά με την **εγκατάσταση, τη λειτουργία, τη συντήρηση, βελτίωση, εκπόνηση των αναγκαίων μελετών των συστημάτων ασφάλειας από τις σκόπιμες παράνομες ενέργειες στους δημόσιους λιμένες της χώρας.**

Παράλληλα διάφορα υπουργεία παρέχουν τη συνδρομή τους για την αντιμετώπιση των απειλών εκνόμων ενεργειών σε πλοία, λιμένες και λιμενικές εγκαταστάσεις, όταν αυτή ζητηθεί αρμοδίως

3.1.2. Αρχή Ασφάλειας Λιμένα

Η Αρχή Ασφαλείας του Λιμένα είναι αρμόδια για τα θέματα ασφαλείας σε συγκεκριμένο λιμένα. Ειδικότερα καταρτίζει και εφαρμόζει σχέδιο ασφάλειας λιμένα ή λιμένων, βάσει των πορισμάτων των αξιολογήσεων ασφαλείας τους, που εκπονούνται σύμφωνα με τις σχετικές κοινοτικές και εθνικές διατάξεις²⁷. Επίσης, εισηγείται τον ορισμό από τα μέλη της του Υπεύθυνου Ασφαλείας Λιμένα και του αναπληρωτή αυτού.

Αυτή συγκροτείται με απόφαση του αρμόδιου Υπουργού κατά περιοχή ευθύνης της κάθε Λιμενικής Αρχής (ως «Λιμενική Αρχή» νοούνται τα κατά τόπον αρμόδια Κεντρικά Λιμεναρχεία, Λιμεναρχεία και Υπολιμεναρχεία), ανεξαρτήτως του αριθμού των υπόχρεων λιμένων αρμοδιότητάς της.

Επίσης ο Προϊστάμενος της Λιμενικής Αρχής είναι υπεύθυνος για την εφαρμογή των ρητά καθοριζόμενων μέτρων ασφαλείας.

3.1.3. Συμβουλευτική Επιτροπή Ναυτικής Ασφάλειας

Η Συμβουλευτική Επιτροπή Ναυτικής Ασφάλειας (ΣΕΝΑ) εισηγείται στον αρμόδιο Υπουργό ,την αναγκαιότητα μεταβολής του ισχύοντος επιπέδου ασφάλειας και τη λήψη πρόσθετων μέτρων ασφάλειας σε πλοία, σε λιμενικές εγκαταστάσεις και σε λιμένες.

3.1.4. Συντονιστικό Κέντρο

Ως Συντονιστικό Κέντρο έχει ορισθεί η Διεύθυνση Ελέγχου Διαχείρισης Ασφάλειας Πλοίων και Λιμενικών Εγκαταστάσεων (ΔΕΔΑΠΛΕ) του Υπουργείου Θαλασσίων Υποθέσεων , που λειτουργεί ως σημείο επαφής για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και για τα

²⁵. Βλ.άρθρο 2 του Ν. 3622/2007, ΠΔ 26/2004

²⁶. Βλ. Καν. ΕΚ/725/2004, Παράρτημα ΙΙΙ

²⁷. Βλ. Άρθρο 6 της Οδηγίας 2005/65/ΕΚ και άρθρο 7 του Ν. 3622/2007

κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και για τα συμβεβλημένα κράτη στη Διεθνή Σύμβαση για την Ασφάλεια της Ανθρώπινης Ζωής στη Θάλασσα (SOLAS '74), τα οποία έχουν κυρώσει τις τροποποιήσεις της Διεθνούς αυτής Σύμβασης²⁸. Οι αρμοδιότητες της ανωτέρω Διεύθυνσης είναι η διευκρίνιση, η παρακολούθηση, η λήψη, η διαχείριση και η παροχή πληροφοριών για την εφαρμογή των μέτρων ενίσχυσης της ασφάλειας των πλοίων, των λιμενικών εγκαταστάσεων και των λιμένων.

3.1.5. Κέντρο Αναφορών Ασφάλειας των πλοίων, των λιμένων και των λιμενικών εγκαταστάσεων

Το Κέντρο Αναφορών Ασφάλειας πλοίων, λιμένων και λιμενικών εγκαταστάσεων είναι η Υπηρεσία του αρμόδιου Υπουργείου, που λαμβάνει τους συναγερμούς ασφάλειας των πλοίων (ship security alert) και όλες τις σχετικές αναφορές προβλημάτων ασφαλείας από τα πλοία, τις λιμενικές εγκαταστάσεις, τους λιμένες και τις εταιρείες.

3.1.6. Αναγνωρισμένοι Οργανισμοί Ασφαλείας

Κάθε συμβαλλόμενο κράτος μπορεί να εξουσιοδοτήσει έναν αναγνωρισμένο Οργανισμό ασφαλείας (ΑΟΑ) να αναλάβει ορισμένες δραστηριότητες σχετικά με την εφαρμογή των μέτρων ασφαλείας σε πλοίο, λιμενική εγκατάσταση²⁹.

Οι δραστηριότητες αυτές μεταξύ των άλλων είναι

-η εκπόνηση ή αναθεώρηση μελετών Αξιολόγησης της ασφάλειας ή στην αξιολόγηση της ασφάλειας μίας ή περισσότερων λιμενικών εγκαταστάσεων ή λιμένων³⁰. Επίσης ο ΑΟΑ μπορεί να προσφέρει τις συμβουλευτικές υπηρεσίες του για εκπόνηση του Σχεδίου Ασφαλείας του Λιμένα ή του Πλοίου ή για την Αξιολόγηση της Ασφαλείας του Πλοίου.

Ένας Αναγνωρισμένος Οργανισμός Ασφαλείας (ΑΟΑ) θα πρέπει να αποδεικνύει ότι έχει τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα, όπως αυτά καθορίζονται ρητά στις αντίστοιχες διατάξεις του κοινοτικού και του διεθνούς δικαίου³¹.

3.2. Υπόχρεες Λιμενικές Εγκαταστάσεις και Λιμένες

Η ανωτέρω εθνική Αρχή έχει καθορίσει με σχετικά έγγραφα της τις Υπόχρεες για την εφαρμογή των μέτρων ασφαλείας Δημόσιες³² και τις Ιδιωτικές Λιμενικές Εγκαταστάσεις, δηλαδή (α) τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, (β) τις ναυπηγοεπισκευαστικές βάσεις και (γ) τις μαρίνες³³.

3.3. Επίπεδα ασφαλείας

Η Ενιαία Αρμοδία Αρχή αξιολογώντας τις πληροφορίες για πιθανή γενική ή ειδική απειλή ασφαλείας, καθορίζει τα επίπεδα ασφαλείας του πλοίου ή της λιμενικής εγκατάστασης ή του λιμένα ή ενός τμήματος του λιμένα³⁴.

Επίσης μπορεί να καθορίσει και να εφαρμόσει το ίδιο ή διαφορετικό επίπεδο ασφαλείας στα υπόχρεα πλοία, στα λιμάνια και στις υπόχρεες λιμενικές εγκαταστάσεις της επικράτειάς του καθώς και για όλα τα χωρικά του ύδατα ή διαφορετικά επίπεδα ασφαλείας σε διάφορες

²⁸. Βλ. Διάσκεψη των Συμβαλλόμενων Κυβερνήσεων της Διεθνούς Σύμβασης SOLAS στις 12 Δεκεμβρίου 2002, Κεφ. XI-2 SOLAS

²⁹. Βλ. Κώδικας ISPS, B/4.3 Έγγραφο YEN, Εφαρμογή Κώδικα ISPS στα λιμάνια, 4-3-2004, N. 3622/2007

³⁰. Βλ. Εγκύκλιος ΔΕΔΑΠΛΕ αρ. 56, Υποχρεώσεις ΑΟΑ, ΠΔ 56/2004 (ΦΕΚ 47Α) με το οποίο κυρώνεται το Κεφάλαιο XI-2 της ΔΣ SOLAS, Κώδικας ISPS A/4.3 και Κώδικας B/4.3-4.4, Κανονισμός 725/2004/ΕΚ, Παράρτημα III, παρ. 4.3, Οδηγία ΕΚ/2005/65.

³¹. Βλ. Οδηγία 65/2005/ΕΚ, Παράρτημα IV, η οποία με Απόφαση του Υπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο. Επίσης βλ. Καν. 725/2004/ΕΚ, Παράρτ. III, παρ. 4.5 και ISPS B/4.5.

³². Βλ. YEN, Έγγραφο ΑΠ 3733.1/106/06/12.7.2006 Δ/ΓΗΣ YEN/ΔΕΔΑΠΛΕ, Πίνακας Υποχρέων Δημόσιων Λιμενικών Εγκαταστάσεων

³³. Βλ. Έγγραφο YEN με αρ. Πρωτ. 8114.1/11/04-4/3/2004, Εφαρμογή ISPS Κώδικα.

³⁴. Βλ. ΔΣ SOLAS Κεφάλαιο XI-2/3 και XI-2/7 και Οδηγία 2005/65, άρθρ. 8

περιοχές των χωρικών του υδάτων. Η μεταβολή του επιπέδου ασφάλειας και η λήψη πρόσθετων μέτρων ασφάλειας σε πλοία και λιμενικές περιοχές λαμβάνει χώρα με απόφαση της Αρμόδιας εθνικής Αρχής .

Τα επίπεδα ασφαλείας είναι τρία, δηλαδή το κανονικό, το αυξημένο και το εξαιρετικό επίπεδο, ανάλογα με τη αξιολόγηση του βαθμού του κινδύνου της επέλευσης του συμβάντος κατά της ασφάλειας, ο οποίος είναι διαφορετικής έντασης σε κάθε χρονική περίοδο και εξαρτάται από τους ενδεικτικά καθοριζόμενους παράγοντες. Κάθε επίπεδο ασφαλείας περιλαμβάνει τα απαιτούμενα μέτρα ασφαλείας, δηλαδή ελάχιστα μέτρα στο κανονικό επίπεδο και πρόσθετα μέτρα στα άλλα δύο επίπεδα για ορισμένη χρονική περίοδο, όση απαιτείται για την αντιμετώπιση του κινδύνου επέλευσης συμβάντος κατά της ασφάλειας του πλοίου ή της λιμενικής εγκατάστασης ή του λιμένα.

Αυτά τα μέτρα ασφαλείας για κάθε επίπεδο περιλαμβάνονται αναλυτικά στο αντίστοιχο Σχέδιο Ασφάλειας του πλοίου ή της λιμενικής εγκατάστασης ή του λιμένα.

Όσον αφορά την εφαρμογή των επιπέδων ασφαλείας είναι υποχρεωτική σε ένα πλοίο, που σκοπεύει να προσεγγίσει συγκεκριμένη λιμενική εγκατάσταση ή λιμάνι, δηλαδή εκεί όπου λαμβάνει χώρα η διασύνδεση πλοίου-λιμένα, ή πριν από τον κατάπλου του ή κατά την παραμονή του σε ένα λιμάνι, το οποίο βρίσκεται στα χωρικά ύδατα ενός συμβαλλόμενου κράτους³⁵.

Οι αρμόδιες Αρχές του κάθε συμβαλλόμενου κράτους οφείλουν να διασφαλίζουν την **ενημέρωση** των λιμενικών εγκαταστάσεων και των πλοίων προ του κατάπλου στο λιμάνι του οικείου κράτους ή ενόσω ευρίσκονται στο λιμάνι για τα ισχύοντα επίπεδα ασφαλείας του οικείου λιμένα.

Επίσης αυτές έχουν την ευθύνη **συνεργασίας** με τους υπεύθυνους Ασφαλείας του πλοίου, της εταιρείας του πλοίου, κατά περίπτωση, και του Υπεύθυνου Ασφαλείας Λιμενικής Εγκατάστασης ή του Λιμένα.

3.4. Η διασφάλιση ανάπτυξης, αναθεώρησης και έγκρισης της Αξιολόγησης της Ασφάλειας της Λιμενικής Εγκατάστασης και του Λιμένα καθώς και του Σχεδίου Ασφάλειας της Λιμενικής Εγκατάστασης και του Λιμένα

3.4.1. Η Αξιολόγηση της Ασφάλειας

Η Αξιολόγηση της Ασφάλειας των Λιμενικών Εγκαταστάσεων (ΑΑΛΕ) και του Λιμένα(ΑΑΛ) είναι ένα έγγραφο, το οποίο, **βασίζεται στη συλλογή και την ανάλυση των πληροφοριών** σχετικά με τους **δυναμικούς** κινδύνους προσβολής της ασφάλειας της υλικής και της ανθρώπινης υποδομής καθώς και όλων των πτυχών της λειτουργίας μιας συγκεκριμένης λιμενικής εγκατάστασης και ενός συγκεκριμένου λιμένα ή υποπεριοχών του λιμένα, από την οποία προκύπτουν τα απαιτούμενα μέτρα ασφαλείας για τη μείωση αυτών των κινδύνων. Η αξιολόγηση της Ασφαλείας αντανακλά όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε λιμενικής εγκατάστασης και του λιμένα.

Η ανωτέρω αξιολόγηση χρησιμοποιεί ή βασίζεται στη συστηματική μεθοδολογία ανάλυσης και αξιολόγησης των δυναμικών κινδύνων(risk assessment methodology).

Μια μελέτη Αξιολόγησης θα πρέπει να περιέχει **τουλάχιστον** τα ακόλουθα στοιχεία³⁶, που αναφέρονται σε:

Α) Προσδιορισμό και εκτίμηση των σημαντικών περιουσιακών στοιχείων και υποδομών η προστασία των οποίων είναι σημαντική. Β) Προσδιορισμό και αξιολόγηση των πιθανών απειλών για τα περιουσιακά στοιχεία και τις υποδομές, Γ) Προσδιορισμό των αδυναμιών, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπινου παράγοντα, στην υποδομή, στις πολιτικές και στις διαδικασίες και Δ) Προσδιορισμό, επιλογή και κατάταξη κατά σειρά προτεραιότητας των αντισταθμιστικών μέτρων και διαδικαστικών αλλαγών, καθώς και του βαθμού αποτελεσματικότητάς τους όσον αφορά τη μείωση της ευπάθειας

Ειδικότερα

³⁵. Βλ. ΔΣ SOLAS Κεφ. XI-2/Καν. 4.3

³⁶. Βλ.Κώδικας ISPS A/15.5καιB/15.5έωςB-15.16, ΕΚ/725/2004,Παράρτημα ΙΙΙ,15.5-15.16.

Α) Προσδιορισμός και εκτίμηση των σημαντικών στοιχείων, πάγιων και υποδομών, η προστασία των οποίων είναι σημαντική.³⁷

Ο προσδιορισμός και η εκτίμηση των σημαντικών παγίων στοιχείων και των υποδομών αποτελεί **μια διαδικασία**, μέσω της οποίας μπορεί να υπολογίζεται η σχετική **σημασία** των κατασκευών και των εγκαταστάσεων για τη λειτουργία της λιμενικής εγκατάστασης. Επίσης οι απαιτήσεις προσδιορισμού συγκεκριμένων στοιχείων και παραγόντων³⁸ προβλέπονται ρητά κατά την Αξιολόγηση κάθε υπόχρεου Λιμένα.

Αυτή η διαδικασία είναι σημαντική, διότι παρέχει μία βάση επικέντρωσης των στρατηγικών μετριασμού σε εκείνα τα πάγια υλικά και κατασκευαστικά στοιχεία καθώς και τα στοιχεία υποδομών, τα οποία πρέπει να προστατεύονται κατά προτεραιότητα από τα συμβάντα, που θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια.

Τα **πάγια στοιχεία και οι υποδομές** είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν:

- Τους χώρους πρόσβασης, εισόδου, προσέγγισης και αγκυροβολίας, ελιγμών, προσόρμισης. Ο προσδιορισμός των χώρων, που θέτουν σε κίνδυνο τα πρόσωπα, τα περιουσιακά στοιχεία ή τις λειτουργίες της λιμενικής εγκατάστασης απαιτείται να είναι σαφής.

Παράλληλα είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός των ειδικών χαρακτηριστικών της κάθε λιμενικής εγκατάστασης και του κάθε λιμένα, όλων των περιοχών, οι οποίες έχουν σχέση με την ασφάλεια του λιμένα, με τον καθορισμό ταυτοχρόνως των ορίων του λιμένα³⁹.

- Τις εγκαταστάσεις υποδοχής των φορτίων, τους τερματικούς σταθμούς, τους χώρους της αποθήκευσης και τον εξοπλισμό μεταφοράς του φορτίου,
- Τα συστήματα, όπως διανομής ηλεκτρικού ρεύματος, ραδιοεπικοινωνιών και τηλεπικοινωνιών καθώς και τα υπολογιστικά συστήματα και δίκτυα,
- Τα συστήματα διαχείρισης της κυκλοφορίας των πλοίων στο λιμένα και τα βοηθήματα ασφαλούς ναυσιπλοΐας,
- Τα συστήματα ατομικής προστασίας
- Τις μονάδες ισχύος, σωληνώσεις μεταφοράς φορτίου και οι παροχές νερού,
- Τίς γέφυρες, τους σιδηρόδρομους και τους δρόμους,
- Τα πλοία εξυπηρέτησης του λιμένα, συμπεριλαμβανομένων των πλοηγίδων, των ρυμουλκών, των φορτηγίδων κ.λπ.,
- Τον εξοπλισμό και τα συστήματα ασφάλειας και επιτήρησης,
- Τα ύδατα, που συνορεύουν με τη λιμενική εγκατάσταση
- Το ανθρώπινο δυναμικό και ιδιαίτερα το προσωπικό ασφαλείας της κάθε λιμενικής εγκατάστασης και του κάθε λιμένα.

Ο **σαφής προσδιορισμός** του **προσωπικού** και της οργάνωσης των καθηκόντων ασφαλείας και γενικά η λεπτομερής αναφορά της οργάνωσης της ασφαλείας αποτελεί απαραίτητο στοιχείο του περιεχομένου της Αξιολόγησης.

Β) Προσδιορισμός και αξιολόγηση των πιθανών απειλών για τα περιουσιακά στοιχεία και τις υποδομές

Κατά τον **προσδιορισμό και την αξιολόγηση των πιθανών απειλών**, θα πρέπει να εξετάζονται όλες οι **πιθανές απειλές (possible threats)**, που αναφέρονται σε περιστατικά κατά της ασφαλείας, των οποίων η εκδήλωση μπορεί να διαφαίνεται ως λιγότερο πιθανή αλλά δεν μπορεί να αποκλειστεί.

³⁷ Βλ. Κώδικας ISPS B/15.5 Έως B/15.8 ΕΚ/725/2004, Παράρτημα ΙΙΙ, 15.5-15.8

³⁸ Βλ. Άρθρο 6 της Οδηγίας 2005/65/ΕΚ της 25.11.2005 και Παράρτημα Ι

³⁹ Βλ. Οδηγία 2005/65/ΕΚ, κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 725/2004, Ν. 3622/2007, άρθρ. 10

Η έννοια της πιθανής απειλής ορίζεται στις διεθνείς διατάξεις του Κώδικα της ΔΟΕ για την ασφάλεια στα λιμάνια, ως η πιθανότητα επέλευσης παράνομης πράξης κατά ενός στόχου, που βασίζεται στη **πρόθεση και ικανότητα** του δράστη. Επίσης η έννοια του συμβάντος κατά της ασφάλειας < Security incident> ορίζεται στο Κεφ.ΧΙ-2, καν.1 της Διεθνούς Σύμβασης

Τα είδη των εκ προθέσεως παρανόμων πράξεων, που συνιστούν πιθανές απειλές κατά της ασφάλειας, **αναφέρονται ενδεικτικά** σε ειδικές Α) διεθνείς και κοινοτικές διατάξεις και Β) σε εθνικές διατάξεις.

Ειδικότερα

α) Κατά τις σχετικές διατάξεις του διεθνούς Κώδικα ISPS ⁴⁰ και του Κανονισμού ΕΚ/725/2004 πιθανές απειλές (possible threats) συνιστούν τα εξής είδη συμβάντων κατά της ασφάλειας (security incidents⁴¹)

- πειρατεία ή κατάληψη του πλοίου ή των ατόμων επί του πλοίου,
- ζημιά ή καταστροφή του πλοίου ή της λιμενικής εγκατάστασης,
- π.χ. από εκρηκτικούς μηχανισμούς, εμπρησμό, δολιοφθορά ή βανδαλισμό
- χρήση του πλοίου για τη μεταφορά ατόμων, τα οποία επιδιώκουν την πρόκληση συμβάντος που θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια των ιδίων ή του εξοπλισμού τους,
- χρήση του πλοίου ως όπλου ή ως μέσου πρόκλησης ζημιάς ή καταστροφής,
- παραβίαση φορτίου, βασικού εξοπλισμού ή βασικών συστημάτων του πλοίου ή εφοδίων του πλοίου,
- μη εξουσιοδοτημένη πρόσβαση ή χρήση, συμπεριλαμβανομένης της παρουσίας λαθρεπιβατών,
- λαθρεμπόριο όπλων ή εξοπλισμού, συμπεριλαμβανομένων όπλων μαζικής καταστροφής,
- αποκλεισμός των εισόδων, των ανυψωτικών δεξαμενών, των σημείων προσέγγισης του λιμένα κ.λπ.
- οι προσπάθειες απόκτησης πληροφοριών από αγνώστους για τα ελλιμενισμένα πλοία, την υποδομή και τη λειτουργία της λιμενικής εγκατάστασης από το προσωπικό ασφαλείας, η απόπειρα πώλησης εφοδίων ή προσφοράς εργασιών και υπηρεσιών επισκευής – εγκατάστασης εξοπλισμού εντός της λιμενικής εγκατάστασης Επιπρόσθετα απειλές κατά της ασφαλείας του πλοίου και όλων των λιμενικών περιοχών αποτελούν και άλλες μορφές σκόπιμων παράνομων πράξεων κατά της ασφαλείας ναυσιπλοίας, όπως η δολιοφθορά πλοίου, η λαθρεπιβίβαση, η ένοπλη ληστεία, η παράνομη μεταφορά φορτίων και προσώπων, ιδιαίτερα η παράνομη διακίνηση ή μεταφορά δια θαλάσσης παράνομων μεταναστών, η μεταφορά επί του πλοίου βιολογικών, χημικών όπλων και εκρηκτικών υλών, προσβολή δημόσιας χρήσης εγκαταστάσεων των υποδομών του συστήματος μεταφορών. Αυτές προβλέπονται ειδικά στις διατάξεις της ΔΣ για το δίκαιο της θάλασσας 1982, στις διεθνείς συμβάσεις του ΔΝΟ, όπως η ΔΣ για τη διευκόλυνση της θαλάσσιας κυκλοφορίας (FAL 1965) και ΔΣ για τη καταστολή παράνομων πράξεων κατά της ασφαλείας ναυσιπλοίας (SUA 1988), όπως αντίστοιχα έχουν τροποποιηθεί. Η εγκληματική ενέργεια της μεταφοράς ή διακίνησης δια θαλάσσης μεταναστών ή παράνομων μεταναστών χωρίς τα απαιτούμενα ταξιδιωτικά έγγραφα⁴² με ανασφαλή

⁴⁰ Βλ. Κώδικα ISPS, B-15.11 και Καν. ΕΚ/725/2004, Παράρτημα ΙΙΙ, 15.11

⁴¹ Βλ. Η έννοια του < Security incident> ορίζεται στο Κεφ.ΧΙ-2, καν.1 της ΔΣ SOLAS

⁴² Βλ. ΟΗΕ, Πρωτόκολλο του 2000 κατά της λαθραίας εισαγωγής μεταναστών δια ξηράς, αέρος και θαλάσσης (UN General Assembly on 15 November 2000 Protocol against the Smuggling of

πλοία από ομάδες του διεθνούς οργανωμένου εγκλήματος έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τα όργανα του ΔΝΟ και της ΕΕ ήδη από το 2000. Η βελτίωση των μέτρων έλεγχου και επιτήρησης των θαλασσίων συνόρων από τα παράκτια κράτη –μέλη αποτελεί βασικό μέτρο αντιμετώπισης αυτού του κινδύνου ασφαλείας

β) Κατά την εθνική νομοθεσία, πιθανές απειλές συνιστούν ενδεικτικά μια σειρά από περιστατικά, όπως η κατάσταση ομηρίας στην λιμενική εγκατάσταση, η κατάληψη της λιμενικής εγκατάστασης ή μέρους αυτής, Δολιοφθορά σε πάγια στοιχεία ή / και σε υποδομές της λιμενικής εγκατάστασης, η προστασία των οποίων θα πρέπει να θεωρείται σημαντική. Απειλή από ένοπλο άτομο στην λιμενική εγκατάσταση ή σε σημείο πρόσβασης αυτή. Αυτά εκτιμάται ότι μπορούν ενδεχομένως να θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια μιας λιμενικής εγκατάστασης και ενός λιμένα, εφόσον λάβουν χώρα σ' αυτούς τους χώρους, προκειμένου να αξιοποιηθούν κατά περίπτωση από τους Υπευθύνους της Ασφαλείας της Λιμενικής Εγκατάστασης και του Λιμένα κατά τη διενέργεια των προβλεπόμενων ασκήσεων και γυμνασίων.⁴³ **Βασικός σκοπός** του προσδιορισμού και της αξιολόγησης των πιθανών απειλών είναι να θεσπίζονται και να κατατάσσονται κατά σειρά προτεραιότητας τα απαιτούμενα μέτρα ασφαλείας

Γ) Προσδιορισμός των αδυναμιών, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπινου παράγοντα, στην υποδομή, στις πολιτικές και στις διαδικασίες ασφαλείας.

Ο προσδιορισμός των αδυναμιών σχετικά, μεταξύ των άλλων, της πρόσβασης στη λιμενική εγκατάσταση ή στο λιμένα, τα προσορμισμένα πλοία στην εγκατάσταση, την ακεραιότητα των κατασκευών, τη προστασία του εξοπλισμού, των γειτονικών ζωνών, των υφιστάμενων διαδικασιών και των μέτρων ασφαλείας των λιμενικών υπηρεσιών και των βοηθητικών παροχών οποιωνδήποτε ελλείψεων εκπαίδευσης- γυμνασίων και των αντικρουόμενων αναθέσεων του προσωπικού ασφαλείας. Επιπροσθέτως, κατά τον Κώδικα⁴⁴ ΔΝΟ και ΔΟΕ, το Σχέδιο Αξιολόγησης Λιμένα θα μπορούσε να συμπεριλάβει τον προσδιορισμό της περιμέτρου ασφαλείας της πρόσβασης στον λιμένα σε κάθε επίπεδο ασφαλείας, των απαιτήσεων αναγνώρισης για τις περιοχές περιορισμένης πρόσβασης και της φύσης αναμενόμενης κυκλοφορίας (π.χ. επιβάτες, φορτία, πλήρωμα, πλοία) εντός και εκτός λιμένα

Δ) Προσδιορισμός, επιλογή και κατάταξη κατά σειρά προτεραιότητας των αντισταθμιστικών μέτρων και των διαδικαστικών αλλαγών, καθώς και του βαθμού αποτελεσματικότητάς τους όσον αφορά τη μείωση της ευπάθειας⁴⁵.

Ο προσδιορισμός και η κατάταξη των αντισταθμιστικών μέτρων κατά σειρά προτεραιότητας αποσκοπούν στη διασφάλιση της χρήσης των αποτελεσματικότερων δυνατών μέτρων ασφαλείας για τη μείωση της ευπάθειας μιας λιμενικής εγκατάστασης ή διασύνδεσης πλοίου/λιμένα σε δυνητικές απειλές

Μετά την ολοκλήρωση της Μελέτης Αξιολόγησης Ασφάλειας Λιμενικής Εγκατάστασης (ΑΑΛΕ) και Λιμένα ετοιμάζεται αναφορά εμπιστευτική, η οποία αποτελείται από μια σύνοψη του τρόπου με τον οποίο διενεργήθηκε η αξιολόγηση, μια περιγραφή κάθε σημείου ευπάθειας το οποίο εντοπίστηκε κατά τη διάρκεια της αξιολόγησης και μια περιγραφή των αντισταθμιστικών μέτρων, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την αντιμετώπιση κάθε σημείου ευπάθειας.

Η Αξιολόγηση της Ασφάλειας υποβάλλεται για Έγκριση στην αρμόδια εθνική Αρχή, που έχει καθορίσει τις κατάλληλες διαδικασίες έγκρισης της Αξιολόγησης Ασφάλειας Λιμενικών Εγκαταστάσεων και Λιμένα, τόσο αρχικά όσο και μεταγενέστερα, όταν είναι απαραίτητες οι τροποποιήσεις ή οι αναθεωρήσεις

Επίσης υποβάλλεται για Έγκριση το Σχέδιο Ασφαλείας της Λιμενικής Εγκατάστασης (ΣΑΛΕ) και του Λιμένα (ΣΑΛ). Αυτά, γενικά, ενσωματώνουν τα πορίσματα της

Migrants by Land, Air and Sea, chapter II on "Smuggling of Migrants by Sea", Αυτό το Πρωτόκολλο συμπληρώνει την Σύμβαση ΗΕ κατά του οργανωμένου διεθνούς εγκλήματος (United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2000), Διεθνή Σύμβαση FAL 1965, όπως τροποποιήθηκε από Απόφαση FAL 8(32)

⁴³. Βλ. YEN/ΔΕΔΑΠΛΕ/Εγκύκλιος αρ. 57

⁴⁴. Βλ. ILO and IMO Code of Practice. Security of ports, ILO 2004

⁴⁵. Βλ. Κώδικα ISPS, B/15.13-15.14

Αξιολόγησης Ασφαλείας των λιμενικών εγκαταστάσεων(ΑΑΛΕ) και των λιμένων(ΑΑΛ) της επικράτειας ενός συμβαλλόμενου κράτους.

3.5. Πιστοποιητικό Συμμόρφωσης της Λιμενικής Εγκατάστασης (ΠΣΛΕ)

Κάθε συμβαλλόμενο κράτος, στην επικράτεια του οποίου βρίσκεται η λιμενική εγκατάσταση, δύναται⁴⁶ να εκδίδει κατάλληλο Πιστοποιητικό Συμμόρφωσης της συγκεκριμένης Λιμενικής Εγκατάστασης/ΠΣΛΕ (Statement of compliance of a Port Facility) με τις σχετικές διεθνείς διατάξεις του Κεφαλαίου XI-και του Μέρους Α του Κώδικα ISPS και τη χρονική περίοδο ισχύος του.

3.6. Μέτρα συμμόρφωσης με τις απαιτήσεις ασφαλείας

Το συμβαλλόμενο ελληνικό κράτος-μέλος έχει την υποχρέωση να εκτελεί τα διοικητικά, νομοθετικά και ελεγκτικά καθήκοντα, δηλαδή την άσκηση Τακτικών επιθεωρήσεων των λιμενικών εγκαταστάσεων και των λιμένων και την επιβολή κυρώσεων, διοικητικών και ποινικών, που προβλέπονται στις διατάξεις της Διεθνούς Σύμβασης SOLAS, του Κώδικα ISPS, των σχετικών κοινοτικών διατάξεων του Κανονισμού και της Οδηγίας⁴⁷. Αυτές επιβάλλονται, ανεξάρτητα εάν συντρέχει περίπτωση ποινικής ή πειθαρχικής ευθύνης, δυνάμει του Ν.3622/2007 ή άλλου εθνικού νόμου.⁴⁸

3.7. Εναλλακτικές συμφωνίες ή ισοδύναμες ρυθμίσεις ασφαλείας

Τα συμβαλλόμενα κράτη της διεθνούς Σύμβασης SOLAS έχουν υποχρέωση να συνομολογούν διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες με τα άλλα συμβαλλόμενα κράτη για εναλλακτικά μέτρα ασφαλείας (alternative security agreements) για σύντομα ταξίδια ανά την υφήλιο (short international voyages) ή για καθορισμένες οδούς- καθορισμένα δρομολόγια (fixed routes) μεταξύ των λιμενικών εγκαταστάσεων της επικράτειας του κάθε συμβαλλόμενου κράτους⁴⁹ και με συγκεκριμένο πεδίο εφαρμογής. Τα συμβληθέντα κράτη θα πρέπει να συμβουλευονται και τα άλλα συμβαλλόμενα κράτη, τα οποία επηρεάζονται από τη συνομολόγηση αυτών των συμφωνιών.

Επίσης μια συμβαλλόμενη κυβέρνηση έχει δικαίωμα να επιτρέψει σε μία λιμενική εγκατάσταση ή σε ομάδα λιμενικών εγκαταστάσεων της επικράτειας, οι οποίες είναι διαφορετικές από αυτές που καλύπτονται από το πεδίο εφαρμογής μιας εναλλακτικής συμφωνίας, κατά τις διατάξεις του Κεφαλαίου XI-2. 11 της Δ.Σ SOLAS, να θεσπίσουν ισοδύναμες ρυθμίσεις ασφαλείας (equivalent security arrangements) σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Μέρους Α' του Κώδικα ISPS. Αυτές οι ισοδύναμες ρυθμίσεις είναι δυνατόν να θεσπισθούν για «συγκεκριμένες λιμενικές εγκαταστάσεις με περιορισμένες ή ειδικές λειτουργίες, η κυκλοφορία των οποίων, όμως, δεν είναι περιστασιακή». Αυτή η δυνατότητα της κάθε συμβαλλόμενης κυβέρνησης είναι δυνατόν ασκηθεί ιδιαίτερος για τερματικούς σταθμούς, όπως και σταθμούς σε εργοστάσια ή αποβάθρες που δεν παρουσιάζουν έντονη κίνηση⁵⁰.

Η επίτευξη του αναγνωρισμένου και αναγκαίου στόχου της προώθησης της ενδοκοινοτικής θαλάσσιας κυκλοφορίας μικρών αποστάσεων (short sea shipping) επιτάσσει να κληθούν τα κράτη-μέλη να συνάψουν συμφωνίες για θέματα ασφαλείας όσον αφορά την τακτική ενδοκοινοτική θαλάσσια κυκλοφορία, βάσει προκαθορισμένων δρομολογίων, η οποία χρησιμοποιεί συγκεκριμένες λιμενικές εγκαταστάσεις, και χωρίς αυτό να επηρεάζει επ' ουδενί το γενικά επιδιωκόμενο επίπεδο ασφαλείας

⁴⁶. Βλ.Κώδικας ISPS B/16.62

⁴⁷. Βλ.Κανον. ΕΚ/725/2004, άρθρο 9 και Οδηγία ΕΚ/2005/65/ΕΚ, Άρθρ. 13, 17 και 18

⁴⁸. Βλ.Ν. 3622/2007, Άρθρο 17

⁴⁹. Βλ.ΔΣSOLAS, CH XI-2 Reg. 11 και, Κώδικα ISPS B-4.26

⁵⁰. Βλ.ΔΣSOLAS 74, ΚΕΦ XI-2.12, Κώδικα ISPS B.4.27

3.8. Ο έλεγχος των πλοίων στα λιμάνια,

Η κάθε συμβαλλόμενη κυβέρνηση καθορίζει και εφαρμόζει μέτρα ελέγχου ασφαλείας και συμμόρφωσης στα πλοία συμβαλλομένου και μη συμβαλλομένου κράτους που 1) έχουν καταπλεύσει ήδη στο λιμάνι του συμβαλλομένου κράτους, και 2) στα πλοία, που σκοπεύουν να καταπλεύσουν στο λιμάνι άλλου συμβαλλομένου κράτους τις σχετικές πρόσθετες υποχρεώσεις, κατά την επιβολή μέτρων ελέγχου, οι οποίες εφαρμόζονται και στις δύο ανωτέρω περιπτώσεις.

Επίσης, η εφαρμογή μέτρων ελέγχου προβλέπεται και για πλοία μικρότερης χωρητικότητας από την οριζόμενη στη ΔΣ SOLAS 1974.

Όσον αφορά μεν τα μέτρα ελέγχου για τα πλοία, που έχουν καταπλεύσει ήδη στο λιμάνι του συμβαλλομένου κράτους, περιλαμβάνουν Οι έλεγχοι ασφαλείας περιλαμβάνουν, μεταξύ των άλλων, τους ελέγχους σχετικά με την ασφαλή επιχειρησιακή κατάσταση των πλοίων, τη λειτουργία του κατάλληλου εξοπλισμού ασφαλείας του πλοίου, τις ώρες εργασίας/ανάπαυσης των μελών του πληρώματος, την ύπαρξη επί του πλοίου έγκυρου Διεθνούς Πιστοποιητικού Ασφάλειας Πλοίου (International ship security certificate), ή έγκυρου Προσωρινού Πιστοποιητικού Ασφάλειας Πλοίου (Interim International ship security certificate), που έχει εκδοθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα ISPS (Πιστοποιητικό)⁵¹.

- Όσον αφορά δε τα μέτρα ελέγχου για τα πλοία, που σκοπεύουν να καταπλεύσουν στο λιμάνι, ο υπεύθυνος ασφαλείας του πλοίου έχει υποχρέωση να παρέχει στα αρμόδια κρατικά όργανα ένα σύνολο πληροφοριών, όπως (i) ότι το πλοίο διαθέτει έγκυρο διεθνές Πιστοποιητικό Ασφάλειας Πλοίου και το όνομα της Αρχής έκδοσης, το επίπεδο ασφάλειας στο οποίο δραστηριοποιείται το πλοίο και στο οποίο δραστηριοποιούνταν το πλοίο σε οποιονδήποτε προηγούμενο λιμένα, όπου πραγματοποίησε διασύνδεση πλοίου/λιμένα εντός του χρονικού πλαισίου των τελευταίων δέκα προσεγγίσεων, (ii) την εφαρμογή κάθε ειδικού ή πρόσθετου μέτρου ασφάλειας, το οποίο εφαρμόστηκε από το πλοίο σε οποιονδήποτε προηγούμενο λιμένα, όπου πραγματοποίησε διασύνδεση πλοίου/λιμένα εντός του χρονικού πλαισίου των τελευταίων δέκα προσεγγίσεων (iii) τις κατάλληλες διαδικασίες ασφάλειας του πλοίου, που εφαρμόστηκαν, κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε δραστηριότητας μεταφόρτωσης από πλοίο σε πλοίο εντός του χρονικού πλαισίου των τελευταίων δέκα προσεγγίσεων.
- Επιπρόσθετα τα αρμόδια κρατικά όργανα έχουν τη διακριτική ευχέρεια να ζητήσουν ένα σύνολο πρόσθετων πληροφοριών, στο πλαίσιο της εξουσίας επιβεβαίωσης ειδικών ή πρόσθετων μέτρων ασφαλείας του πλοίου, για να του επιτραπεί ο κατάπλους σε συγκεκριμένο λιμένα. Τέτοιες πληροφορίες είναι, στη περίπτωση διάσωσης προσώπων ή αγαθών, σχετικά με τα **διασωθέντα** πρόσωπα ή αγαθά, προκειμένου **να εκτιμηθεί το καθεστώς της ασφάλειας (security status) των διασωθέντων προσώπων ή εμπορευμάτων στη θάλασσα**. Ο σκοπός εφαρμογής αυτών των διατάξεων στη περίπτωση διάσωσης προσώπων ή αγαθών δεν είναι να καθυστερήσει να παράσχει ένα ασφαλή χώρο στα ανωτέρω, όταν το πλοίο ευρίσκεται στην αποκαλούμενη **δυσχερή κατάσταση στη θάλασσα** (<distress at sea>)⁵², αλλά να διατηρήσει την ασφάλειά τους (maintain their security integrity)⁵³ με επαρκείς πληροφορίες. Άλλωστε σύμφωνα με τις διατάξεις της διεθνούς σύμβασης για την έρευνα και τη διάσωση απαιτούνται πληροφορίες, μεταξύ των άλλων, για φορτίο, για τον κατάλογο των επιβατών και των μελών του πληρώματος, **τον υπεύθυνο για τη πρόσληψη των μελών του πληρώματος ή όσων απασχολούνται στο πλοίο, τα**

⁵¹. Βλ. Κώδικας ISPS, Μέρος Α, παρ. 19.4.

⁵². Βλ. σχετικές διατάξεις για τη δυσχερή κατάσταση προσώπων και πλοίων στη θάλασσα στη διεθνή σύμβαση SAR 1979 όπως τροποποιήθηκε, Παράρτημα Κεφ.Ι-5, στα ψηφίσματα Α.949(23) και Α.950(23) του ΔΝΟ καθώς και στην Οδηγία ΕΚ /2009/17

⁵³. Βλ. Κώδικας ISPS, Β-4.38

συμβαλλόμενα μέρη μίας σύμβασης ναύλωσης, εφόσον το πλοίο είναι ναυλωμένο.⁵⁴

Εάν οι ανωτέρω απαιτούμενες πληροφορίες ζητηθούν από τα αρμόδια εξουσιοδοτημένα όργανα του κράτους του λιμένα, **πρέπει το πλοίο ή η εταιρεία να τις επιβεβαιώνουν κατά τρόπο αποδεκτό.**

Περαιτέρω, τα αρμόδια κρατικά όργανα, έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν και ένα άλλο σύνολο πληροφοριών, εκτός των παραπάνω, στο πλαίσιο της εφαρμογής του προβλεπόμενου πρόσθετου συστήματος ελέγχου **συμμόρφωσης** πλοίου κατά τις διεθνείς απαιτήσεις ασφαλείας πλοίου, πριν να καταπλεύσει καθώς και σε ελλιμενισμένο πλοίο. Αυτό το πρόσθετο σύστημα ελέγχου αποκαλείται σύστημα των βάσιμων υποψιών. Ως βάσιμες υποψίες ότι το πλοίο δεν συμμορφώνεται νοούνται τα αποδεικτικά στοιχεία ή οι αξιόπιστες πληροφορίες, σύμφωνα με τις οποίες το πλοίο δεν πληροί τις απαιτήσεις του Κεφαλαίου XI-2 της Διεθνούς Σύμβασης SOLAS ή του Μέρους Α του Κώδικα ISPS, λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων του Μέρους Β του ιδίου διεθνούς Κώδικα ⁵⁵.

Τα αρμόδια όργανα **μπορούν** (may) να απαιτήσουν την αποκατάσταση της μη συμμόρφωσης του ή και την άρνηση κατάπλου του πλοίου στον λιμένα.

Τα συμβαλλόμενα κράτη, κατά την επιβολή των πρόσθετων μέτρων ελέγχου στις δύο ανωτέρω περιπτώσεις, που το πλοίο είτε έχει ήδη καταπλεύσει⁵⁶ σε λιμάνι συμβαλλόμενου κράτους είτε έχει τη πρόθεση⁵⁷ να καταπλεύσει στο λιμάνι άλλου συμβαλλόμενου κράτους έχουν πρόσθετες υποχρεώσεις⁵⁸, όπως η έγγραφη άμεση ενημέρωση της Αρχής του Αναγνωρισμένου Οργανισμού Ασφάλειας, η καταβολή κάθε δυνατής προσπάθειας για την αποφυγή αδικαιολόγητης κράτησης ή καθυστέρησης του πλοίου, η εξάλειψη εμποδίου για την αναγκαία πρόσβαση στο πλοίο σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης ή για ανθρωπιστικούς λόγους και για λόγους ασφαλείας.

Ως δικλείδες ασφαλείας, κατά την εφαρμογή των μέτρων ελέγχου και συμμόρφωσης του πλοίου, θεωρείται η προβλεπόμενη υποχρέωση των αρμοδίων υπαλλήλων να διασφαλίζουν ότι τα επιβαλλόμενα μέτρα ή οι πράξεις τους είναι αναλογικές

3.9. Ο προσδιορισμός των απαιτήσεων της Δήλωσης Ασφαλείας

Η Δήλωση ασφαλείας (ΔΑ <Declaration of Security – DOS>) είναι μια συμφωνία μεταξύ του πλοίου και της υπόχρεης λιμενικής εγκατάστασης ή άλλου πλοίου με το οποίο διασυνδέεται, που καθορίζει τα εφαρμοστέα μέτρα ασφαλείας⁵⁹.

Η κάθε συμβαλλόμενη κυβέρνηση καθορίζει τις περιπτώσεις, που απαιτείται η συμπλήρωση Δήλωσης Ασφάλειας αξιολογώντας τον κίνδυνο, που παρουσιάζει η διασύνδεση πλοίου/λιμένα ή η δραστηριότητα του πλοίου για τα πρόσωπα, για την περιουσία και για το περιβάλλον⁶⁰.

3.10. Ο καθορισμός των απαιτήσεων εκπαίδευσης και ασκήσεων του προσωπικού της λιμενικής εγκατάστασης και του λιμένα

Η ευθύνη και οι απαιτήσεις κατάλληλης εκπαίδευσης και κατάρτισης του Υπευθύνου Ασφαλείας και του προσωπικού ασφαλείας των λιμενικών εγκαταστάσεων και των λιμένων καθορίζονται ενδεικτικά στη σχετική διεθνή, και κοινοτική νομοθεσία. Κατ'εφαρμογή αυτών των διατάξεων η αρμόδια εθνική αρχή έχει καθορίσει τις γενικές και τις ειδικές απαιτήσεις της κατάλληλης εκπαίδευσης, των γυμνασίων και των ασκήσεων σχετικά με τα καθήκοντα

(Α) τού Υπευθύνου ασφαλείας της λιμενικής εγκατάστασης και του λιμένα,

⁵⁴. Βλ. ΔΣ.SOLAS, Κεφ. XI-2/5 και ISM Code

⁵⁵. Βλ. Κώδικας ISPS, B-4.32

⁵⁶. Βλ.Δ.Σ SOLAS XI-2/9.1.3

⁵⁷. Βλ.Δ.Σ SOLAS XI-2/9.2.5

⁵⁸. Βλ. Δ.Σ SOLAS Κεφ. XI-2/9.3

⁵⁹. Βλ.ΔΝΟ, Δ.Σ. SOLAS Κεφάλαιο XI-2

⁶⁰. Βλ.Κανονισμός ΕΚ/725/2004 ΕΕ, παρ. 5 και Ν. 3622/2007, άρθρ. 11Δ

(Β) των μελών του προσωπικού της λιμενικής εγκατάστασης και του λιμένα, που ασκούν ειδικά καθήκοντα ασφαλείας, όπως αυτά αναφέρονται στο Σχέδιο Ασφαλείας Λιμενικής Εγκατάστασης και Σχέδιο Ασφαλείας Λιμένα , καθώς και (Γ) των λοιπών μελών του προσωπικού της λιμενικής εγκατάστασης⁶¹.

Ο σκοπός αυτής της εκπαίδευσης και κατάρτισης είναι η μεγιστοποίηση των ικανοτήτων του προσωπικού ασφαλείας για την αποτελεσματική αντιμετώπιση, την έρευνα ή την ανάλυση και την αναφορά των κινδύνων και συμβάντων ασφαλείας στα αρμόδια εθνικά, κοινοτικά και διεθνή όργανα.

Ειδικότερα οι απαιτήσεις της διαρκούς εκπαίδευσης και κατάρτισης

(Α) τού Υπεύθυνου ασφαλείας της λιμενικής εγκατάστασης και του λιμένα, που έχει την ευθύνη διασφάλισης αποτελεσματικής εφαρμογής του Σχεδίου Ασφαλείας και της εκπαίδευσης του προσωπικού ασφαλείας, περιλαμβάνουν , καταρχή την απόκτηση και την διαρκή επικαιροποίηση των γνώσεων του σε σχέση με τις εξελίξεις στο διεθνές και εθνικό νομοθετικό πλαίσιο για την ασφάλεια καθώς και τη συμμετοχή του κατά τακτά χρονικά διαστήματα σε διάφορους τύπους ασκήσεων εκπαίδευσης για τα καθήκοντα σε όλα τα επίπεδα ασφαλείας από κοινού με τους υπευθύνους ασφαλείας πλοίου ή εταιρίας πλοίων.

- Επιπρόσθετα απαιτείται η απόκτηση ειδικών γνώσεων σχετικά, μεταξύ των άλλων,
- για την ασφαλή διαχείριση της λιμενικής εγκατάστασης και λιμένα,
- για τα μέτρα ασφάλειας πλοίων και λιμενικών εγκαταστάσεων
- για τις υφιστάμενες απειλές για την ασφάλεια και των μοντέλων που ακολουθούνται. Κατά την ελληνική νομοθεσία, ο ΥΑΛΕ, κατά την διενέργεια των προβλεπόμενων ασκήσεων και γυμνασίων, θα πρέπει να λάβει υπόψη του και να αξιοποιήσει ανάλογα τον πίνακα με τα προτεινόμενα ενδεικτικά περιστατικά, τα οποία εκτιμάται ότι δύνανται ενδεχομένως να θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια μιας λιμενικής εγκατάστασης, εφόσον συμβούν⁶², πλέον αυτών, που αναφέρονται στο Μέρος Β΄ του Κώδικα ISPS⁶³,
- για τις τεχνικές, οι οποίες χρησιμοποιούνται για την παράκαμψη των μέτρων ασφάλειας,
- για τον εξοπλισμό και τα συστήματα ασφάλειας, καθώς και τους περιορισμούς όσον αφορά τη λειτουργία τους,
- για τις μεθόδους εξέτασης, επιθεώρησης, ελέγχου και παρακολούθησης, προσώπων ,πλοίων, πραγμάτων,
- για τον χειρισμό κρίσιμων για την ασφάλεια πληροφοριών και της σχετικής με την ασφάλεια επικοινωνίας. Ο υπεύθυνος ασφαλείας και το προσωπικό ασφαλείας έχουν καθήκον εμπιστευτικότητας κάθε στοιχείου ή πληροφορίας για την ασφάλεια της λιμενικής εγκατάστασης και του λιμένα,

(Β) Τα μέλη του προσωπικού ασφαλείας της λιμενικής εγκατάστασης και του λιμένα, θα πρέπει να έχουν επαρκείς γνώσεις σχετικά με κάποια από τα ανωτέρω θέματα κατά περίπτωση.

Ειδικά για τα μέλη του προσωπικού ασφαλείας του λιμένα, οι διεθνείς διατάξεις προβλέπουν , μεταξύ των ανωτέρω κατά περίπτωση, την επαρκή γνώση για

- την προετοιμασία και διαχείριση ενός σχεδίου διαχείρισης κινδύνου και ενός σχεδίου έκτακτης ανάγκης ,

⁶¹. Βλ. IMO-ISPS Code, A/17, A/18, B/18.1, 18.2, IMO Model course 3.21, IMO-ILO Code of practice on security of ports, 2004, Κανον. ΕΚ/725/2004, Παραρτ. III/18, Οδηγία 2005/65, Παραρτ. III, Ν. 3622/2007, άρθρο 11, ΔΕΔΑΠΛΕ/ΥΕΝ Εγκύκλιος αρ. 49 και αρ. 57

⁶². βλ. ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/Εγκύκλιος 57

⁶³. Βλ. Κώδικας ISPS B/ 15.11

- τη στοιβασία, φόρτωση φορτίων
- την ισχύουσα νομοθεσία σχετικά με τα διεθνή πρότυπα, που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο των αρμοδίων διεθνών οργανισμών ΔΟΕ, ΔΝΟ και ISO, για την ασφάλεια της εργασίας και την υγεία του προσωπικού στα λιμάνια.

Τα μέλη του προσωπικού ασφαλείας έχουν έγγραφα αναγνώρισης

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Από όλα όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω συνάγονται συνοπτικά τα ακόλουθα συμπεράσματα:

Τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την συμβατική ευθύνη της αποτελεσματικής ένταξης στο εσωτερικό δίκαιο και της συντονισμένης εφαρμογής των θεσπισθέντων διεθνών και των κοινοτικών ελαχίστων απαιτήσεων για την ενίσχυση της ασφάλειας στις λιμενικές εγκαταστάσεις και στους λιμένες αντίστοιχα κατά των απειλών διάπραξης σκόπιμων παράνομων ενεργειών. Όμως αυτή η ευθύνη ή ο σκοπός συντονισμού των θεσπιζομένων και εφαρμοστέων προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές πεδίο δεν μπορεί να εκπληρωθεί με πλήρη και με ενιαίο τρόπο από όλες τις συμβαλλόμενες κυβερνήσεις διότι

- 1. Οι διεθνείς και οι κοινοτικές διατάξεις, που διέπουν τις συμβατικές υποχρεώσεις της συμβαλλόμενης κυβέρνησης, έχουν γενικό και ελαστικό χαρακτήρα επιτρέποντας στη κάθε συμβαλλόμενη κυβέρνηση να αποφασίσει, κατά την προβλεπόμενη ευρεία διακριτική της ευχέρεια, ως κυρίαρχο κράτος να επεκτείνει την εξουσία του, όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής, τη θέσπιση, την εφαρμογή και τον έλεγχο εφαρμογής των **απαιτούμενων ειδικών μέτρων ενίσχυσης της ασφάλειας**. Επιτρέπεται η υιοθέτηση εθνικών αυστηρότερων μέτρων ασφαλείας για την εθνική ασφάλεια, τη δημόσια υγεία και τη δημόσια τάξη. Παράλληλα τα συμβαλλόμενα κράτη **έχουν ευθύνη να λάβουν υπόψη τους** ότι οι διεθνείς διατάξεις για την ενίσχυση της ασφάλειας αναγνωρίζουν τα κυριαρχικά δικαιώματα του παράκτιου κράτους για την ασφάλεια των λιμενικών εγκαταστάσεων, των λιμένων και για τη προστασία του θαλασσιού περιβάλλοντος κατά το δίκαιο της θάλασσας (ΣΔικΘ 1982). Την εφαρμογή των κανόνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα καθώς και ενός συνόλου εφαρμοστέων ειδικών διεθνών και κοινοτικών κανόνων της ασφαλείας της ναυσιπλοΐας του ΔΝΟ , της ΔΟΕ και της ΕΕ.
- 2. Η αποτελεσματική ενιαία εφαρμογή των ειδικών μέτρων ενίσχυσης της ασφάλειας, προληπτικού και των κατασταλτικού χαρακτήρα, των λιμενικών εγκαταστάσεων και των λιμένων απαιτεί υψηλό κόστος. Απαιτεί κυρίως εκτεταμένη κρατική χρηματοδότηση, που είναι γνωστό ότι όλες οι συμβαλλόμενες κυβερνήσεις δεν έχουν τους απαιτούμενους εθνικούς πόρους, οικονομικούς και ανθρώπινους, αλλά ούτε έχουν και όλοι οι οργανισμοί των εθνικών λιμένων.
- 3. **Ο έλεγχος της** αποτελεσματικής συμμόρφωσης των συμβαλλομένων κρατών με τις απαιτήσεις του Κανονισμού ΕΚ/725/2004 για τα μέτρα ασφαλείας πλοίου και άμεσης διεπαφής πλοίου-λιμένα επιδιώκεται με την διεξαγωγή περιοδικών επιθεωρήσεων από αρμόδιους Επιθεωρητές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οποίοι συνεργάζονται με τους εθνικούς επιθεωρητές, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κανονισμού ΕΚ/884/2005. Αντίστοιχος έλεγχος συμμόρφωσης δεν διεξάγεται από όργανα των αρμοδίων Οργανισμών ΔΝΟ και ΔΟΕ, διότι απαιτείται μόνον η υποβολή σχετικών Αναφορών για την θέσπιση, την εφαρμογή και τον έλεγχο εφαρμογής των εθνικών νομοθετικών και διοικητικών μέτρων ασφαλείας, κατά τις διεθνείς απαιτήσεις ασφαλείας (security and safety) και προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος.

Συνεπώς εμφιλοχωρεί ο κίνδυνος συντήρησης ορισμένων εθνικών λιμένων, ως λιμένων ευκαιρίας, είτε στο πλαίσιο της διεθνούς είτε της ευρωπαϊκής κοινότητας. Επίσης δεν έχει αποδειχθεί ακόμη το όφελος έναντι του μεγάλου κόστους της θέσπισης και της εφαρμογής κοινοτικών και εθνικών κανόνων ασφάλειας σε σχέση με τους αντίστοιχους διεθνείς, διότι δεν είναι αποτελεσματική η μείωση των δυνητικών κινδύνων ασφάλειας, όπως είναι η λαθρεπιβίβαση και η παράνομη θαλάσσια μεταφορά ανθρώπων και φορτίων στα κράτη-μέλη,

Η κοινοτική ή διεθνής χρηματοδότηση των απαιτούμενων πόρων για την ενιαία εφαρμογή τους από όλες τις συμβαλλόμενες κυβερνήσεις, θα ήταν ένα αποτελεσματικό μέτρο. Παράλληλα η συνεχής παροχή τεχνικής βοήθειας στο προσωπικό από τα αρμόδια διεθνή όργανα, όπως του ΔΝΟ, θα ήταν ένα πρόσθετο μέτρο βελτίωσης των ουσιαστικών προσόντων του προσωπικού.

Ιδιαίτερα δε αποτελεσματικό μέτρο θα ήταν οι κυβερνήσεις, τα αρμόδια διεθνή, κοινοτικά και εθνικά όργανα αποφάσιζαν να θεσπίσουν (ι) την **απαιτούμενη ουσιαστική διαφάνεια** της πλοιοκτήτριας, της διαχειρίστριας και ναυλώτριας εταιρίας του πλοίου καθώς και της κυριότητας του φορτίου και (ιι) να αναγνωρίσουν, να αποδεχθούν και να περιορίσουν **τα ουσιαστικά αίτια** της τρομοκρατίας ή των σκόπιμων παράνομων πράξεων κατά της ασφάλειας των θαλασσιών μεταφορών και των λιμενικών υποδομών, παρά να στοχεύουν στην ελαχιστοποίηση των καταστρεπτικών συνεπειών της εκδήλωσης τους.

Βιβλιογραφία

I. Πηγές

1. Πηγές εθνικού δικαίου

Νόμος 3622/2007 (ΦΕΚ 28Α/20-12-2007) για την ενίσχυση της ασφάλειας πλοίων, λιμενικών εγκαταστάσεων και λιμένων και άλλες διατάξεις

Νόμος 2971/2001 <αιγιαλός, παραλία και άλλες διατάξεις> άρθρο 1, όπως ισχύει μετά την τροποποίηση του από τον Ν.3978/2011 ΦΕΚ 137Α/16-6-2011)

ΠΔ 56/04 “Κύρωση του Κεφαλαίου Κεφ. XI-2 της ΔΣ SOLAS 1974 και του Κώδικα (ISPS Code) για την ασφάλεια πλοίων και λιμενικών εγκαταστάσεων”, ΦΕΚ 47Α΄,

ΠΔ 26/2004, “Διαχείριση θεμάτων ασφαλείας από τις αρμόδιες Διευθύνσεις ΥΕΝ” (ΦΕΚ 23Α΄)

ΥΕΝ Απόφαση με Αριθμό 4434.1/012008, Μεταφορά Παραρτημάτων Ι, ΙΙ, ΙΙΙ της Οδηγίας ΕΚ/2005/65 σχετικά με την ενίσχυση της ασφάλειας των λιμένων, ΦΕΚ τεύχος Β, αρ.590/7-4-2008

ΥΕΝ Απόφαση με Αριθμό 44420.1 Μεταφορά Παραρτημάτων ΙV της Οδηγίας ΕΚ/2005/65 σχετικά με την ενίσχυση της ασφάλειας των λιμένων και καθορισμός απαιτήσεων για ΑΟΑ, ΦΕΚ τεύχος Β, αρ.479/24-4-2010

ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ, Έγγραφο ΑΠ 3733.1/106/06/12.7.2006 Πίνακας Υπόχρεων Δημόσιων Λιμενικών Εγκαταστάσεων

ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ Έγγραφο με Αρ.Πρωτ. 8114.1/11/04-4/3/2004, Εφαρμογή ISPS Κώδικα.

ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.14 «Ορισμός Επιπέδων Ασφαλείας στα Πλοία τις Λιμενικές Εγκαταστάσεις και απόκριση σ’ αυτά»

ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ. 34, <Εφαρμογή του Κώδικα σε Ναυπηγεία Κατασκευής, Μετασκευής πλοίου και στις Επισκευαστικές Βάσεις από ελληνικά πλοία>, 4-7-2005

ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ, Εφαρμογή Κώδικα ISPS στα λιμάνια, 4-3-2004

ΔΕΔΑΠΛΕ/ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ. 49 “Εκπαίδευση προσωπικού ασφάλειας Λιμενικών Εγκαταστάσεων στο πλαίσιο του Κώδικα ISPS”.

- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ. 56, Υποχρεώσεις Ανεγνωρισμένων Οργανισμών Ασφαλείας
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ. 55 < Εμπιστευτικότητα χειρισμού θεμάτων ΑΑΛΕ/ΣΑΛΕ και ΑΑΠ/ΣΑΠ>
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ /ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.57 < Ασκήσεις και Γυμνάσια όσον αφορά την ασφάλεια των λιμενικών εγκαταστάσεων >
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ /ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.60 Μεταφορά στο εθνικό δίκαιο των Παραρτημάτων Ι και ΙΙ της οδηγίας 2005/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Οκτωβρίου 2005 σχετικά με την ενίσχυση της ασφάλειας την λιμένων, 01/14-05-2008
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ /ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.61 <Ρύθμιση θεμάτων χειρισμού διαβαθμισμένων πληροφοριών σχετικών με την ασφάλεια λιμενικών εγκαταστάσεων 01/02-06-2008
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ /ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.62 <Επεξεργασία των πληροφοριών ασφαλείας πλοίου πριν από την είσοδο του σε λιμένα της επικράτειας κα έλεγχος των πλοίων, 1/9-6-2008
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.65 <Λιμενικές εγκαταστάσεις περιστασιακής εξυπηρέτησης πλοίων διεθνών πλόων 01/21-10-2008
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.69 <Ερμηνεία του νομικού πλαισίου που αναφέρεται στη δυνατότητα εφαρμογής ισοδύναμων ρυθμίσεων ασφαλείας στις λιμενικές εγκαταστάσεις και καθορισμός διαδικασίας έγκρισης της εφαρμογής τους 01/02-01-2009
- ΥΕΝ/ΔΕΔΑΠΛΕ/ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ αρ.71 <Αναθεώρηση Αξιολογήσεων Ασφάλειας Λιμενικών Εγκαταστάσεων,01/21-01-2010

2. Πηγές κοινοτικού δικαίου

- ΕΕ, Κανονισμός (ΕΚ) 725/2004/ 31-3-2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τη βελτίωση της ασφάλειας στα πλοία και τις λιμενικές εγκαταστάσεις Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης L 129/6, 29.4.2004
- ΕΕ, Οδηγία 2005/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου της 26ης Οκτωβρίου 2005 σχετικά με την ενίσχυση της ασφάλειας των λιμένων, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 310/29-25.11.2005
- ΕΕ, Κανονισμός (ΕΚ) 884/2005 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις διαδικασίες για την διεξαγωγή επιθεωρήσεων της Επιτροπής στον τομέα της ναυτικής ασφάλειας
- ΕΕ, Οδηγία 2002/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου της 18ης Φεβρουαρίου 2002, σχετικά με τις διατυπώσεις υποβολής δηλώσεων για τα πλοία κατά τον κατάπλου η/απόπλου από λιμένες των κρατών μελών της Κοινότητας, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 67/31- 9.3.2002
- Οδηγία 2009/16/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Απριλίου 2009 σχετικά με τον έλεγχο των πλοίων από το κράτος του λιμένα , L 131/57,28-5-2009
- Οδηγία 2009/17/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Απριλίου 2009 για τη δημιουργία κοινοτικού συστήματος παρακολούθησης της κυκλοφορίας των πλοίων και ενημέρωσης L 131/101, 28-5-2009
- Οδηγία 98/18/ΕΚ του Συμβουλίου, της 17ης Μαρτίου 1998, για τους κανόνες και τα πρότυπα ασφαλείας για τα επιβατηγά πλοία, κανόνα ΙΧ/1 της Διεθνούς Σύμβασης SOLAS 1974
- ΕΕ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για την θαλάσσια ασφάλεια(maritime security) (COM(2003) 229 final.

ΕΕ, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή Περιφερειών για την ενίσχυση της ασφάλειας της εφοδιαστικής αλυσίδας.COM(2006) 79τελικό της 27.2.2006

ΕΕ, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την ασφάλεια των θαλασσιών μεταφορών, COM 2002,681 final 3-12-2002

Χάρτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα θεμελιώδη Δικαιώματα, όπως περιλαμβάνεται στη Συνθήκη Νίκαιας(2001)

3. Πράξεις Διεθνών Οργανισμών

ΔΝΟ (IMO)

IMO International Convention on the safety of life at sea 1974 as amended (SOLAS Convention), Chapter XI-2

IMO, Διεθνής Κώδικας για την Ασφάλεια των Πλοίων και των Λιμενικών Εγκαταστάσεων του ΔΝΟ, ("International Ship Port Facility Security Code (ISPS Code)" Μέρος Α του Κώδικα ISPS Μέρος Β του Κώδικα ISPS

IMO, International Ship and Port Facility Security (ISPS Code), IMO, London 2003

IMO Convention for the support of unlawful acts against safety of maritime navigation 1988 όπως τροποποιήθηκε το 2006(SUA Convention) και Πρωτόκολλο της ΔΣ (SUA), IMO, London 2006

ΔΝΟ, Διεθνή Σύμβαση για την διευκόλυνση της θαλάσσιας κυκλοφορίας 1965όπως τροποποιήθηκε το 2002 (IMO FAL Convention 1965)

ΔΝΟ/ Διεθνή Σύμβαση για την αρωγή και την διάσωση (SAR 1979), όπως έχει τροποποιηθεί.

ILO and IMO Code of Practice, Security in ports, ILO 2004

ΔΝΟ, Resolution A.924(22) on review of measures and procedures to prevent acts of terrorism which threaten the security of passengers and crew and the safety of ships, 20-11-2001, η οποία αναθεώρησε τη Resolution A.584(14)

ΔΝΟ Ψήφισμα A.917(22) με τίτλο "Κατευθυντήριες γραμμές για την επί του πλοίου χρήση των AIS", όπως τροποποιήθηκε με το ψήφισμα A.956(23) του

ΔΝΟ, Conference Resolution 1, Adoption of amendments to the Annex to the International Convention on the Safety of Life at Sea, 1974, 12-12-2002

ΔΝΟ, Conference Resolution 8, Enhancement of security in cooperation with ILO, 12-12-2002

ΔΝΟ, MSC/Circ.896. Rev.1 Interim measures for combating unsafe practices associated with the trafficking or transport of migrants by sea, όπως τροποποιήθηκε το 2001

OHE

U N General Assembly resolution 57/219 (2002): Protecting human rights and fundamental freedoms while countering terrorism.

U N Security Council resolution 1373(2001): Threats to international peace and security caused by terrorist acts.

UN General Assembly on 15 November 2000 Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Air and Sea, chapter II on "Smuggling of Migrants by Sea",) του οποίου διατάξεις περιελήφθησαν σε εγκύκλιο του ΔΝΟ/MSC/Circ.896. Rev.1 όπως τροποποιήθηκε το 2001.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ε. Ρούκουνας, Διεθνές Δίκαιο,2006,τεύχος δεύτερο,

- Κ. Ιωάννου-Α. Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας, 2000
- Χ. Λαδιάς, Το σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα, σ.193,εκδ.Παπαζήση, 2013
- Κ. Μαυρομμάτη, Προβλήματα διεθνούς δικαίου σχετικά με τα πλοία υπό σημαία ευκολίας, 2012,εκδ.Σάκκουλας, Αθήνα
- Κ. Μαυρομμάτη, Ασφάλεια λιμενικών εγκαταστάσεων και λιμένων, εκδόσεις. Αθ. Σταμούλη, 2013

Book Reviews

Τίτλος βιβλίου: «Παράμετροι αμυντικού και στρατηγικού σχεδιασμού»

Συγγραφέας: Γιώργος Βοσκόπουλος

Εκδόσεις: Επίκεντρο, 2016

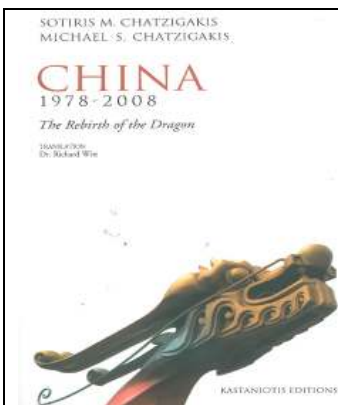
Με το παρόν βιβλίο ο συγγραφέας παρουσιάζει μία σειρά ποιοτικών και στρατηγικών παραμέτρων πολιτικής υφής και το στρατηγικό τους ρόλο σε ζητήματα που αφορούν την Ανάλυση Άμυνας, τη χάραξη στρατηγικής, την προμήθεια οπλικών συστημάτων και το οργανωτικό, στρατηγικό περίγραμμα της αμυντικής πολιτικής. Η αμυντική πολιτική, προτεραιότητα και αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών, απαιτεί και επιβάλλει τη βέλτιστη χρήση των διαθέσιμων μέσων και την ορθή αξιολόγηση των παραμέτρων που αφορούν την ισχύ μίας χώρας, το διεθνές της περίγυρο, την κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα και την αξιολόγηση της υφής και έντασης των απειλών που αντιμετωπίζει.

Ο συγγραφέας αναλύει τα θεμελιώδη πεδία δράσης των κρατικών δρώντων, καταγράφοντας παράλληλα μία σειρά παραμέτρων που συνδέονται με όλο το φάσμα των άμεσα ή έμμεσα εμπλεκομένων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε πολιτικό και στρατιωτικό πεδίο. Οι επιλογές που συνδέονται με το τρίπτυχο εξωτερική πολιτική - στρατηγική - άμυνα καθορίζουν αντικειμενικές και επιχειρησιακές παραμέτρους της διεθνούς δράσης μίας χώρας και προσδιορίζονται σε σημαντικό βαθμό από την πολυεπίπεδη ισχύ της αλλά και την ικανότητα της να λειτουργήσει αποτελεσματικά. Οι παράμετροι που αναλύονται ουσιαστικά οριοθετούν την διαχωριστική γραμμή μεταξύ εξάρτησης και αυτονομίας, ασφάλειας και ανασφάλειας, επωφελούς ή μη χάραξης στρατηγικής.

Από τον Δρ. Χρήστο Γενιτσαρόπουλο

Μέλος της συντακτικής ομάδας,

RSI Journal

Τίτλος βιβλίου: «Κίνα 1978 – 2008: Η αναγέννηση του δράκου»

Συγγραφείς: Σωτήρης Μ. Χατζηγάκης, Μιχάλης Σ. Χατζηγάκης

Kastaniotis Editions/ ISBN: 978-960-03-5423-2

Αυτό το βιβλίο είναι ένα ντοκουμέντο πραγματικών γεγονότων, μια περιγραφή ταξιδιών η οποία βασίζεται στη «ζωντανή μετάδοση» της Κίνας του 1978, του 2006 και του 2008 και της ανάπτυξης της. Όταν ο Σωτήρης Χατζηγάκης έκανε το πρώτο του ταξίδι στην Κίνα το 1978, δημιουργούνταν η νέα εποχή του Deng Xiaoping (1905-1977). Το δεύτερο του ταξίδι ήταν είκοσι οκτώ χρόνια αργότερα το 2006, και το τρίτο του ταξίδι, το 2008 ολοκλήρωσε μια διάρκεια τριών δεκαετιών. Στα τελευταία δύο ταξίδια, συνοδευόταν από το γιο του Μιχάλη, ο οποίος έλαβε ενεργό μέρος στην συγγραφή του παρόντος βιβλίου.

Τα κύρια θέματα του βιβλίου είναι η κλιμακούμενη δημοκρατία της Κίνας, πως η Κίνα αντιμετωπίζει τις πολιτικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα, η γεωγραφική σημασία της Ευρασίας, ο ηγετικός ρόλος της Κίνας στις αναπτυσσόμενες χώρες, ο ρόλος του Κομφούκιου, οι ομοιότητες και οι διαφορές των οικονομιών σε άνοδο, η ανάπτυξη της Σαγκάης και της Κουανγκτσόου και τις επενδύσεις στην εκπαίδευση και στην τεχνολογία. Ως εκ τούτου, αυτό δεν είναι το ημερολόγιο ενός ταξιδιώτη, αλλά μια απεικόνιση της κατεύθυνσης προς το αύριο. Όπως σημειώνει ο Σωτήρης Χατζηγάκης, κεντρικό στοιχείο στην κινεζική πολιτική είναι μια αίσθηση προορισμού: «αίσθημα προορισμού», μου απάντησε αμέσως, κοιτάζοντας την θέα του Πεκίνου. «Σε σύγκριση με την Κίνα, η Αμερική φαίνεται να λειτουργεί σε αυτόματο πιλότο. Η Κίνα έχει προορισμό, η Αμερική, αν όχι η δύση ως σύνολο, απαντά στα σκιρτήματα».

Από τον Νικηφόρο Χατζηγάκη

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Οδηγίες προς τους συγγραφείς

Διαδικασία αξιολόγησης

Κάθε επιστημονικό άρθρο που κατατίθεται σύμφωνα με τις καθορισμένες προδιαγραφές, αξιολογείται εμπιστευτικά από δύο μέλη της επιστημονικής επιτροπής. Στη συνέχεια υποβάλλεται εισήγηση στον υπεύθυνο της έκδοσης.

Η τελική απόφαση λαμβάνεται από τον υπεύθυνο της έκδοσης. Εάν συστήνεται αναθεώρηση, το αναθεωρημένο άρθρο αποστέλλεται για τελική έγκριση σε έναν από τους εκδότες. Το περιοδικό διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα σε όλο το υλικό που δημοσιεύεται σε αυτό. Εντούτοις, οι συγγραφείς μπορούν να χρησιμοποιήσουν την εργασία τους αλλού μετά από τη δημοσίευση, χωρίς προγενέστερη άδεια, υπό τον όρο ότι πραγματοποιείται αναφορά στο περιοδικό, καθώς και γνωστοποίηση μιας τέτοιας δράσης.

Οποιοσδήποτε απόψεις που εκφράζονται στο περιοδικό αποτελούν απόψεις των συγγραφέων και όχι απόψεις του περιοδικού. Άδεια αναπαραγωγής οποιουδήποτε υλικού από τρίτους, καθώς και το δικαίωμα για τη χρήση του, αποτελεί ευθύνη των συγγραφέων.

Οδηγίες συγγραφής

Προκειμένου ένα επιστημονικό άρθρο να υποβληθεί για δημοσίευση στο επιστημονικό περιοδικό 'ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ', πρέπει να πληροί τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

1. Όλα τα επιστημονικά άρθρα πρέπει να αποτελούν πρωτότυπη εργασία, η οποία δεν έχει προηγουμένως δημοσιευθεί και δεν υπόκειται σε αξιολόγηση για άλλη δημοσίευση, αναθεώρηση και έκδοση.

2. Τα άρθρα πρέπει να είναι γραμμένα στην ελληνική γλώσσα και η έκτασή τους να κυμαίνεται μεταξύ 6.500 – 8.000 λέξεων, ενώ όλα τα υπόλοιπα συμπληρωματικά κείμενα δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις 2.500 λέξεις, εκτός από τις αναφορές, τους πίνακες και τα διαγράμματα.

3. Η πρώτη σελίδα του άρθρου πρέπει να περιέχει τον τίτλο του άρθρου, το όνομα και το φορέα των συγγραφέων με επαρκή στοιχεία επικοινωνίας (με τον κατάλληλο προσδιορισμό του υπεύθυνου για την επικοινωνία του συγγραφέα).

4. Τα άρθρα πρέπει να περιλαμβάνουν ένα σύνολο λέξεων – κλειδιών (μέχρι 7) και μια περίληψη (μέχρι 250 λέξεις, εκτός των αναφορών), που ακολουθούνται από την εισαγωγή, τη μεθοδολογία και τα στατιστικά δεδομένα, τα αποτελέσματα, την ανάλυση, τα συμπεράσματα και τις αναφορές.

5. Τα χειρόγραφα πρέπει να υποβάλλονται σε ένα ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο, αρχείο MS Word, στην καταχωρημένη ηλεκτρονική διεύθυνση των εκδοτών. Είναι επίσης δυνατό, μόνο στην περίπτωση υποβολής προς σχολιασμό να υποβληθεί το χειρόγραφο ως αρχείο PDF (ή άλλη παρόμοια μορφή). Τα βιβλία προς σχολιασμό αποστέλλονται σε δύο αντίγραφα στον πρόεδρο του Περιοδικού.

6. Τα χειρόγραφα πρέπει να είναι δακτυλογραφημένα με περιθώρια 2,5cm x 2,5cm σε χαρτί μεγέθους A4. Τα περιθώρια πρέπει να είναι συνεπή σε όλες τις σελίδες.

7. Όλες οι σελίδες πρέπει να αριθμηθούν με συνέπεια.

8. Οι τίτλοι και οι υπότιτλοι πρέπει να είναι σύντομοι.

9. Το κείμενο πρέπει να είναι σε γραμματοσειρά TIMES NEW ROMAN, μέγεθος 11pt, κανονικό, σε μία ενιαία στήλη. Τα κείμενα που δεν συμμορφώνονται με τις συγκεκριμένες προδιαγραφές θα επιστρέφονται στους συγγραφείς για τις απαραίτητες ρυθμίσεις.

10. Οι πίνακες και τα διαγράμματα πρέπει να έχουν τίτλους, ενιαία και συνεχή αρίθμηση, να είναι ενσωματωμένα στο κύριο κείμενο του άρθρου σε ένα ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο. Οι πίνακες να ακολουθούν διαφορετική αρίθμηση από τα διαγράμματα. Σε περίπτωση πρωτότυπων φωτογραφιών ή σχεδίων, αυτά πρέπει να

σκαναριστούν και να ενσωματωθούν στο άρθρο σύμφωνα με τα ανωτέρω. Οι πίνακες και τα διαγράμματα δεν πρέπει να εμφανίζονται στην αρχική σελίδα (πρώτη σελίδα) ούτε μετά από τις αναφορές και πρέπει να είναι προσαρμοσμένα μέσα στα περιθώρια των σελίδων.

11. Τα έγχρωμα κείμενα ή διαγράμματα γίνονται αποδεκτά για on-line δημοσίευση, εντούτοις τα έντυπα αντίγραφα πρέπει να είναι μόνο σε άσπρο και μαύρο χρώμα.

12. Οι υποσημειώσεις πρέπει να περιοριστούν στο ελάχιστο, με συνεχή αρίθμηση σε όλο το κείμενο και να εμφανίζονται στο τέλος κάθε σελίδας.

13. Οι συγγραφείς μπορούν να συμπεριλάβουν μια συνοπτική έρευνα βιβλιογραφίας. Οι αναφορές σε δημοσιευμένη βιβλιογραφία μέσα στο κείμενο πρέπει να αναφερθούν με το όνομα του συγγραφέα, με τον αντίστοιχο αριθμό της βιβλιογραφίας σε τετράγωνη παρένθεση και πρέπει να παρουσιαστούν σε έναν αριθμητικό κατάλογο στο τέλος του κειμένου.

14. Οι πλήρεις αναφορές πρέπει να δοθούν στην ακόλουθη μορφή:

Συγγραφέας (όνομα και αρχικά), τίτλος του άρθρου, τίτλος του βιβλίου ή τίτλος του περιοδικού ή τίτλος του συνεδρίου, εκδότης (όνομα και αρχικά), τόμος, αριθμός τεύχους, εκδοτικός οίκος, έτος, σελίδες (σελ.).